

Mykolo Romerio universitetas

Leta Dromantienė, Vida Česnuitytė

EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖ POLITIKA

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Leta DROMANTIENĖ, Vida ČESNUITYTĖ

EUROPOS SAJUNGOS
SOCIALINĖ POLITIKA

Vadovėlis

Vilnius 2011

UDK 364(4)(075.8)

Dr291

Švietimo ir kultūros GD
Mokymosi visą gyvenimą programa

Recenzavo:

prof. dr. (HP) **Romas Lazutka** (Vilniaus universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centro Socialinių tyrimų institutas)

prof. habil. dr. **Algis Šileika** (Šiaulių universitetas, Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų institutas)

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto tarybos 2010 m. rugsėjo 21 d. posėdyje (nutarimo Nr. 2SP-1) vadovėlis „Europos Sąjungos socialinė politika“ rekomenduotas spausdinti

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Socialinės politikos katedros 2010 m. liepos 7 d. posėdyje (protokolo Nr. 1SPK-10) vadovėlis „Europos Sąjungos socialinė politika“ rekomenduotas spausdinti

Mykolo Romerio universiteto mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo spaudai komisijos 2010 m. spalio 20 d. posėdyje (protokolas Nr. 2L-7) vadovėlis patvirtintas spausdinti

Šis vadovėlis finansuojamas remiant Europos Komisijai, pagal Mokymosi visą gyvenimą programos Jean Monnet projektą NR. 2008-2684/001-001. Šis leidinys atspindi tik autorių požiūrį, todėl Komisija negali būti laikoma atsakinga už bet kokią jame pateikiamos informacijos naudojimą

Visos autoriaus ir leidinio leidybos teisės saugomos. Šio leidinio arba kurios nors jo dalies negalima taisyti, dauginti arba kitaip platinti neturint autorių ir leidėjo sutikimo

TURINYS

Įvadas	6
1. Europos Sąjungos socialinė dimensija	9
1.1. Europos Sąjungos idėja.....	10
1.2. Europos Sąjungos socialinės dimensijos samprata ir vertybės.....	17
1.3. Europos Sąjungos socialinės politikos turinys ir jo struktūra.....	20
Skyriaus santrauka.....	22
Savitikros klausimai.....	23
Rekomenduojama literatūra.....	24
2. Europos Sąjungos socialinės politikos dokumentai	25
2.1. Pagrindiniai Europos Sąjungos socialinę politiką reglamentuojantys dokumentai.....	26
2.2. Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos sutartys ir jų poveikis Europos Sąjungos socialinės politikos plėtrai.....	28
2.3. Chartijos ir jų įtaka socialinei politikai.....	48
Skyriaus santrauka.....	56
Savitikros klausimai.....	58
Rekomenduojama literatūra.....	58
3. Europos Sąjungos socialinės politikos kūrimas ir reguliavimas	60
3.1. Socialinės apsaugos reguliavimas Europos Sąjungoje.....	61
3.2. Europos Sąjungos socialinę politiką kuriančios institucijos.....	72
3.3. Struktūrinės politikos tikslai ir veikimo principai.....	88
Skyriaus santrauka.....	96
Savitikros klausimai.....	98
Rekomenduojama literatūra.....	98
4. Teoriniai socialinės gerovės modeliai versus Europos socialinis modelis	100
4.1. Valstybės socialinės politikos elementai ir struktūra.....	101
4.2. Teoriniai socialinės gerovės modeliai.....	105
4.3. Europos socialinis modelis.....	110

4.4. Europos socialinio modelio raida ir ateities perspektyvos.....	118
Skyriaus santrauka.....	122
Savitikros klausimai.....	123
Rekomenduojama literatūra.....	124
5. Europos Sąjungos užimtumo politika.....	125
5.1. Užimtumo politikos samprata.....	126
5.2. Užimtumo politika Europos Sąjungos darbotvarkėje.....	130
5.3. Europos Sąjungos užimtumo politikos rezultatai ir plėtos perspektyvos.....	157
Skyriaus santrauka.....	166
Savitikros klausimai.....	168
Rekomenduojama literatūra.....	169
6. Gyvenimo lygio politika Europos Sąjungoje.....	171
6.1. Gyvenimo lygio dimensijos socialinėje politikoje.....	172
6.2. Gyvenimo lygio politikos raida Europos Sąjungoje.....	176
6.3. Gyvenimo lygio užtikrinimo rezultatai ir plėtos perspektyvos Europos Sąjungoje.....	186
Skyriaus santrauka.....	191
Savitikros klausimai.....	193
Rekomenduojama literatūra.....	193
7. Lyčių dimensija Europos Sąjungos socialinėje politikoje.....	195
7.1. Lyčių lygybės problema socialinėje politikoje.....	196
7.2. Lyčių dimensija Europos Sąjungos darbotvarkėje.....	197
7.3. Lyčių lygių galimybių politikos rezultatai ir plėtos perspektyvos Europos Sąjungoje.....	210
Skyriaus santrauka.....	217
Savitikros klausimai.....	219
Rekomenduojama literatūra.....	220
8. Šeimos politika Europos Sąjungoje.....	222
8.1. Šeimos politikos samprata ir jos dimensijos.....	223
8.2. Šeimos politika Europos Sąjungos darbotvarkėje.....	229
Skyriaus santrauka.....	253
Savitikros klausimai.....	254
Rekomenduojama literatūra.....	255

9. Europos Sąjungos socialinė politika pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu.....	257
9.1. Senatvės klausimai socialinėje politikoje.....	258
9.2. Demografinio senėjimo dimensija Europos Sąjungos darbotvarkėje.....	262
9.3. Europos Sąjungos socialinės politikos pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu rezultatai	275
Skyriaus santrauka.....	280
Savitikros klausimai.....	281
Rekomenduojama literatūra.....	282
10. Europos Sąjungos socialinė politika neįgalumo atžvilgiu.....	284
10.1. Neįgalumo samprata ir dimensijos.....	285
10.2. Neįgalumo aspektas Europos Sąjungos darbotvarkėje.....	290
Skyriaus santrauka.....	303
Savitikros klausimai.....	304
Rekomenduojama literatūra.....	305
11. Europos Sąjungos socialinės dimensijos plėtra.....	307
11.1. Socialinės dimensijos plėtrą Europos Sąjungoje lemiantys veiksniai.....	308
11.2. Europos Sąjungos socialinės politikos plėtros perspektyvos.....	312
Skyriaus santrauka.....	315
Savitikros klausimai.....	316
Rekomenduojama literatūra.....	316
Literatūra.....	318
Dalykų ir vardų rodyklė.....	339

ĮVADAS

Vadovėlio „Europos Sąjungos socialinė politika“ tikslas – pateikti aukštųjų mokyklų studentams, studijuojantiems Europos Sąjungos socialinę politiką, nuoseklią sampratą apie Europos Sąjungos socialinės integracijos siekius, principus, prielaidas ir procesus istoriniu požiūriu bei šiuolaikinės ES socialinės ekonominės ir politinės raidos sąlygomis. Vadovėlio autorės siekia padėti studentams įgytas žinias taikyti nustatant ir analizuojant ES kylančias socialines problemas, ugdyti gebėjimą savarankiškai lyginti ir įvertinti ES valstybių narių socialinės politikos priemones.

Išstudijavę vadovėlį studentai turėtų įgyti nuoseklių žinių apie Europos Sąjungos sukūrimo uždavinius, Europos integracijos siekius, socialinius integracinius procesus, socialinės dimensijos raidą, socialinės politikos principus, prielaidas, ypatumus; svarbiausias ES socialinę politiką kuriančias institucijas; pagrindinius ES socialinę politiką reglamentuojančius dokumentus; pagrindines socialinės politikos kryptis, kurias plėtoja Europos Sąjunga ir atskiros valstybės narės; suprasti ES ir atskirų valstybių narių socialinės politikos derinimo poreikį bei galimybes; pritaikyti teorines žinias analizuojant ir lyginant ES valstybių narių socialinės integracijos procesus, parenkant atitinkamas priemones šių procesų veiksmingumui užtikrinti; gebėti kritiškai vertinti svarbias socialines problemas, įgyti žinių apie pagrindines socialinės politikos priemones, įgyvendinamas ir ES, ir valstybių narių lygiu. Daug dėmesio vadovėlyje skiriama pagrindiniams ES socialinės politikos principams: socialinio saugumo ir solidarumo, demokratijos ir žmogaus teisių, lygių galimybių, taip pat jų įgyvendinimui valstybėse narėse.

Vadovėlio struktūra. Vadovėlyje aptariama vienuolika pagrindinių temų, kiekviena tema nagrinėjama atskirame skyriuje, skyriai aiškumo dėlei skaidomi į poskyrius.

Pirmame skyriuje „Europos Sąjungos socialinė dimensija“ skaičiuojami supažindinami su Europos Sąjungos idėja, pagrindiniais jos kūrimo etapais, ES socialinės dimensijos samprata ir principais, ES lygmens socialinės politikos turiniu ir jo struktūra.

Antrame skyriuje „Europos Sąjungos socialinės politikos dokumentai“ supažindinama su ES socialinę politiką reglamentuojančių teisinių dokumentų tipais, pagrindinėmis sutartimis ir chartijomis bei jų įtaka ES socialinei politikai.

Trečiame skyriuje „Europos Sąjungos socialinės politikos kūrimas ir reguliavimas“ supažindinama su ES socialinėje politikoje taikomais koordinavimo (derinimo) ir vienodinimo principais, pagrindinėmis ES institucijomis, pabrėžiamas jų indėlis į ES socialinės dimensijos plėtrą, pristatomi ES struktūrinės politikos tikslai ir veikimo principai.

Ketvirtame skyriuje „Teoriniai socialinės gerovės modeliai *versus* Europos socialinis modelis“ supažindinama su pagrindiniais valstybės socialinės politikos elementais, socialinės apsaugos struktūra, Vakarų valstybių ir ES valstybių narių socialinės gerovės modeliais, Europos socialiniu modeliu, jo elementais, bruožais ir ateities perspektyvomis.

Penktame skyriuje „Europos Sąjungos užimtumo politika“ pateikta užimtumo politikos samprata, ES užimtumo politikos raida, aptarti tokie užimtumo politikos aspektai kaip užimtumo politikos derinimas su švietimo ir profesinio rengimo politika, sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimas, ES užimtumo politikos kūrimas ir priemonių finansavimas. Skyriaus pabaigoje pristatyti pagrindiniai ES laimėjimai užimtumo ir nedarbo srityje, aptarti šios politikos uždaviniai ateičiai.

Šeštame skyriuje „Gyvenimo lygio politika Europos Sąjungoje“ supažindinama su gyvenimo lygio problematika, gyvenimo lygio politikos raida Europos Sąjungoje, pagrindiniais rezultatais ir ateities perspektyvomis.

Septintame skyriuje „Lyčių dimensija Europos Sąjungos socialinėje politikoje“ supažindinama su lyčių lygybės problematika, požiūrio į lyčių lygybės politiką tipologija, lyčių lygybės politika Europos Sąjungoje ir valstybėse narėse, lyčių lygybės politikos plėtros uždaviniais ir perspektyvomis Europos Sąjungoje.

Aštuntame skyriuje „Šeimos politika Europos Sąjungoje“ apibrėžiama šeimos politikos samprata, aptariami jos tikslai, objektai, pateikti šeimos politikos modeliai, pristatytas Europos Sąjungoje įgyvendinamas šeimos politikos aspektas, jo turinys ir plėtros raida.

Devintame skyriuje „Europos Sąjungos socialinė politika gyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu“ supažindina-

ma su senatvės socialine rizika, produktyvaus ir aktyvaus senėjimo idėjomis, demografinio senėjimo keliamais iššūkiais ES socialinei politikai, Europos Sąjungos politikos senatvės atžvilgiu raida, rezultatais ir ateities perspektyvomis.

Dešimtame skyriuje „Europos Sąjungos socialinė politika neįgalumo atžvilgiu“ supažindinama su neįgalumo socialinės rizikos samprata, neįgalųjų socialinės integracijos programomis Europos Sąjungoje, apžvelgiama neįgalumo politikos Europos Sąjungoje raida.

Vienuoliktame skyriuje „Europos Sąjungos socialinės dimensijos plėtra“ supažindinama su socialinės dimensijos Europos Sąjungoje plėtros priežastimis ir socialinės politikos ateities vizija.

Kaip studijuoti? Teminė medžiaga nuosekliai supažindina su socialinės dimensijos plėtra Europos Sąjungoje, ES lygmens socialinės politikos prielaidomis, ypatumais, atskiromis socialinės rizikos rūšimis ir joms skirtu ES dėmesiu. Kiekvienai temai skirtas atskiras vadovėlio skyrius su poskyriais. Skyriaus pradžioje trumpai apibūdinami jo tikslai, dėstomos pagrindinės skyriuje nagrinėjamos temos, pateikiamas pagrindinių sąvokų sąrašas. Tokia vadovėlio struktūra turėtų padėti susitelkti prie konkrečios temos studijų.

Gilesnėms temos studijoms skirtas kiekvieno skyriaus pabaigoje pateiktas rekomenduojamos literatūros sąrašas, kitų šaltinių bei teisės aktų sąrašas, nuorodos į elektroninius ES dokumentų, statistikos ir kitus šaltinius. Pirmumas teikiamas šaltiniams lietuvių kalba.

Naujai įgytoms žinioms įtvirtinti ir patikrinti rekomenduojama pasinaudoti kiekvieno skyriaus pabaigoje pateikta medžiagos santrauka ir savitikros klausimais. Vadovėlio pabaigoje pateikta dalykinė rodyklė leis sparčiau rasti informaciją apie konkrečią sąvoką arba dalyką.

1

EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖ DIMENSIJA

Skyriaus tikslas – supažindinti su Europos Sąjungos idėja, pagrindiniais jos kūrimosi etapais, Europos Sąjungos socialinės dimensijos samprata ir principais, Europos Sąjungos socialinės politikos turiniu ir struktūra.

Skyriaus temos:

1. Europos Sąjungos idėja
2. Europos Sąjungos socialinės dimensijos samprata ir vertybės
3. Europos Sąjungos socialinės politikos turinys ir jo struktūra

---

Pagrindinės sąvokos:

Europos Ekonominė Bendrija
Europos Bendrija
Europos Sąjunga
valstybės socialinės politikos samprata
Europos Sąjungos socialinės politikos samprata
Europos Sąjungos socialinė dimensija
subsidiarumo principas
atviro koordinavimo metodas
Europos Sąjungos socialinės politikos struktūra
Europos Sąjungos socialinės politikos turinys

1.1. Europos Sąjungos idėja

Idėja suvienyti Europą istorikams ir filosofams kilo XX a. pradžioje. 1923 m. Austrijos europietiškojo judėjimo pradininkas bei vadovas Ričardas Koudenhofas-Kalergi (Richard Coudenhove-Kalergi) (1894–1972 m.) pasiūlė sukurti Jungtines Europos Valstijas, o 1929 m. rugsėjo 5 d. Prancūzijos užsienio reikalų ministras Aristidas Brianas (Aristide Briand) (1862–1932 m.) Ženevoje vykusioje Jungtinių Tautų asamblėjoje paragino sukurti Europos Sąjungą. Tačiau tuo metu buvo keliama tik **Europos valstybių ekonominio bendradarbiavimo idėja**.

1946 m. rugsėjo 19 d. Ciuriche Didžiosios Britanijos premjeras seras Vinstonas Čerčilis (Winston Churchill) (1874–1965 m.) išdėstė savo **Jungtinių Europos Valstijų viziją**, kurią įgyvendinti reikėjo pradėti įkuriant Europos Tarybą. Jis kalbėjo apie Prancūzijos ir Vokietijos vadovaujamą sąjungą, į kurią galėtų stoti visos pageidaujantios valstybės.

1947 m., po Antrojo pasaulinio karo, kuomet Europos valstybių ūkis buvo sugriautas ir reikėjo imtis priemonių jam atkurti, JAV valstybės sekretorius Džordžas Maršalas (George Catlett Marshall) (1880–1959 m.) pasiūlė finansinę paramą Europos valstybėms. Buvo keliamas **tikslas sustabdyti Europos ekonomikos smukimą, komunizmo plitimą, pasaulio prekybos stagnaciją, skatinti ekonomikos stabilizavimo politiką, imtis priemonių Europos valstybių prekybai tarpusavyje ir su kitomis pasaulio šalimis skatinti**. 1948 m. JAV Kongresas pritarė Maršalo pasiūlymui, o iš Europos valstybių pareikalavo imtis neatidėliotinių priemonių ekonominėms problemoms spręsti. JAV, tikėdamasi naujų didelių rinkų atsivėrimo, rėmė Europos vienijimosi projektą, kuris buvo pavadintas **Maršalo planu**.

Nors Europos vienijimosi klausimui pokario metais iš esmės buvo pritaria, po Europos Tarybos įsteigimo 1949 m. gegužės 5 d. išsiskyrė nuomonės dėl Europos integracijos formos: Europos vienijimosi idėja nebuvo paremta viena politine koncepcija arba vieninteliu integracijos modeliu.

1950 m. gegužės 9 d. Prancūzijos užsienio reikalų ministras Robertas Šumanas (Robert Schuman) (1886–1963 m.) kartu su kitu politiniu veikėju Žanu Mone (Jean Monnet) (1888–1979 m.), kėlusiu viršvalstybinių institucijų sukūrimo Europoje idėja, pasiū-

lė įsteigti Europos anglių ir plieno bendriją (EAPB). Idėjai buvo pritarta. Prie Belgijos, Nyderlandų ir Liuksemburgo (šios valstybės 1944 m. jau buvo pasirašiusios sutartį dėl **Beniliukso ekonominės sąjungos**¹ įkūrimo) 1951 m. prisijungė Prancūzija, Italija, Vokietijos Federacinė Respublika ir pasirašė Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartį; šios sutarties pasirašymas pradėjo Europos integracijos procesą, o vėliau tapo Europos Sąjungos pradžia. Šioje grupėje Prancūzija buvo „mažosios Europos“ koncepcijos varomoji jėga. 1959 m. generolas Šarlis de Golis (Charles de Gaulle) (1890–1970 m.) pateikė koncepciją „Europa – tėvų žemė“, kurioje Europą apibrėžė nuo Atlanto iki Uralo kalnų ir itin pabrėžė **politinį ir ekonominį Europos integracijos pobūdį**.

Europos integracijos mastą atskleidžia Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo ir raidos sutarčių lentelė (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo ir raidos sutartys

Įsteigimo metai ir galiojimas	Sutartis	Valstybės narės	Sutarties tikslai
1951 m. Paryžiuje, įsigaliojo 1952 m. liepos 23 d., nustojo galioti 2002 m.	Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo (Paryžiaus) sutartis	Belgija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija, Vokietijos Federacinė Respublika	• Anglių ir plieno rinkos, administruojamos viršvalstybinės institucijos (Vyriausiosios valdybos), sukūrimas. • Europos Tarybos, bendros (parlamentinės) Asamblėjos ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo įsteigimas.
1957 m. Romoje, įsigaliojo 1958 m. sausio 1 d.	Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartis	Belgija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija, Vokietijos Federacinė Respublika	• Bendrosios rinkos, kurioje laisvai judėtų prekės, paslaugos, asmenys ir kapitalas, sukūrimas. • Pagrindinių EB institucijų įsteigimas.

¹ *Beniliukso* ekonominė sąjunga dažnai vadinama tiesiog Beniliukso, angl. Benelux. Pavadinimas sudarytas iš valstybių narių Belgijos, Nyderlandų ir Liuksemburgo pavadinimų pradžių.

Isteigimo metai ir galiojimas	Sutartis	Valstybės narės	Sutarties tikslai
1957 m. Romoje, įsigaliojo 1958 m. sausio 1 d.	Europos atominės energijos bendrijos steigimo sutartis (<i>Euratomas</i>)	Belgija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija, Vokietijos Federacinė Respublika	Glaudus bendradarbiavimas atominės energijos naudojimo ir jos tyrimo srityse.
1992 m. Maastrichte, įsigaliojo 1993 m. lapkričio 1 d.	Europos Sąjungos steigimo (Maastrichto) sutartis	Airija, Belgija, Danija, Jungtinė Karalystė, Graikija, Ispanija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Vokietija	• Įsteigimas Europos Sąjungos, sudarytos iš trijų Europos Bendrijų bei valstybių narių ir siekiančios bendradarbiauti užsienio reikalų ir saugumo politikos, teisingumo ir vidaus reikalų srityse. Tai trys ES ramsčiai. • Iškeltas uždavinys sukurti ekonominę ir pinigų sąjungą, įvesti bendrus pinigus.
1997 m. Amsterdame, įsigaliojo 1999 m. gegužės 1 d.	Amsterdamo sutartis dėl Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutarčių ir susijusių aktų papildymo	Airija, Austrija, Belgija, Danija, Jungtinė Karalystė, Graikija, Ispanija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Suomija, Švedija, Vokietija	• Kai kurie trečiojo ramsčio klausimai perduoti Bendrijos kompetencijai. • Nustatytos priemonės bendros užsienio ir saugumo politikos nuoseklumui didinti. • Numatyta glaudesnio bendradarbiavimo galimybė.
2001 m. Nicoje, įsigaliojo 2003 m. vasario 1 d.	Nicos sutartis dėl Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutarčių ir susijusių aktų pakeitimų	Airija, Austrija, Belgija, Danija, Jungtinė Karalystė, Graikija, Ispanija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Suomija, Švedija, Vokietija	• Numatyta ES institucijų reforma, būtina ES plėtrai. • Parengta viena suvestinė Nicos sutarties, buvusios ES sutarties ir EB sutarties redakcija.

Įsteigimo metai ir galiojimas	Sutartis	Valstybės narės	Sutarties tikslai
2007 m. Lisabonoje, įsigaliojo 2009 m. gruodžio 1 d.	Reformų (Lisabonos) sutartis	Airija, Austrija, Belgija, Danija, Jungtinė Karalystė, Graikija, Ispanija, Italija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Suomija, Švedija, Vokietija, Čekija, Estija, Kipras, Latvija, Lenkija, Lietuva, Malta, Slovakija, Slovėnija, Vengrija, Rumunija, Bulgarija	Įsigaliojus Lisabonos sutarčiai Europos Sąjunga tapo juridiniu asmeniu ir perėmė Europos Bendrijai anksčiau suteiktą kompetenciją

Taigi Europos Sąjunga sukurta remiantis idėja sujungti Europos demokratines valstybes siekiant bendro veikimo, platesnės ir gilesnės ekonominės bei politinės valstybių narių integracijos, valstybių narių piliečių gerovės bei taikos ir stabilumo Europoje. Per pusšimtį metų Europos Sąjunga išgyveno šešis plėtros etapus ir tapo 27 valstybių sąjunga (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Europos Sąjungos plėtros etapai

Metai	Prisijungė valstybės
1958 m.	Belgija, Nyderlandai, Liuksemburgas, Prancūzija, Italija, Vokietijos Federacinė Respublika
1973 m.	Airija, Danija, Jungtinė Karalystė
1981 m.	Graikija
1986 m.	Ispanija, Portugalija
1995 m.	Austrija, Suomija, Švedija
2004 m.	Čekija, Estija, Kipras, Latvija, Lenkija, Lietuva, Malta, Slovakija, Slovėnija, Vengrija
2007 m.	Bulgarija, Rumunija
Derasi dėl įstojimo	Kroatija, Turkija

Europos Sąjungoje galioja tokie **bendro veikimo principai**:

- **Ekonominio pagrindo principas**, kuris sukuria valstybių narių tarpusavio priklausomybę ir solidarumą, skatina bendradarbiavimą ir partnerystę.
- **Istatymų viršenybės principas** pasireiškia privalomomis sutartimis, kuriuose aiškiai nustatyti ES institucijų uždaviniai ir kompetencijos ribos.
- **Demokratinio sprendimų priėmimo principas**, kuriam būdingi kompromisai ir bendri susitarimai. Bendri susitarimai priimami tik po derybų, kai būna pasiektas visoms šalims priimtinas sprendimas.

Siekama kurti kuo glaudesnę Europos tautų sąjungą, kurioje sprendimai būtų priimami kuo arčiau piliečio. **Keliami tokie vidiniai ir išoriniai tikslai**:

- 1) skatinti darnią ekonominę ir socialinę pažangą, sukuriant teritoriją be vidinių sienų, stiprinant socialinę ir ekonominę sanglaudą, įsteigiant ekonominę ir valiutų sąjungą su bendra valiuta;
- 2) ginti ES interesus tarptautiniu mastu, ypač įgyvendinant bendrą užsienio ir vidaus politiką.

Europos Sąjunga – Europos demokratinų valstybių susibūrimas išvien veikti siekiant didesnės ekonominės bei politinės valstybių narių sanglaudos, valstybių narių piliečių gerovės, taikos ir stabilumo Europoje.

Europos Sąjungos struktūra panaši į daugelio tarptautinių organizacijų bei daugiašalių sąjungų. Tačiau kai kuriais bruožais Europos Sąjunga skiriasi nuo jų. Europos Sąjungai būdinga: ES teisės viršenybė prieš nacionalinę teisę; institucinės sąrangos unikalumas; subsidiarumo principo veikimas; kultūros įvairovė ir pagalba jai; rūpinimasis žmogumi; ekonominė, politinė ir socialinė sanglauda.

ES teisės viršenybė prieš nacionalinę teisę. Įgyvendindamos ES teisės viršenybės prieš nacionalinę teisę reikalavimą, valstybės narės paklūsta privalomoms sutartims bei teisės aktams, priimtiems Europos Sąjungos lygiu. Šiuo tikslu vykdomas *acquis communautaire*, t. y. nacionalinės teisės derinimas su ES teise.

Institucinės sąrangos unikalumas. Europos Sąjungos institucinės sąrangos unikalumą išreiškia valstybių narių dalies suvereniteto perleidimas nepriklausomoms institucijoms, kurios atstovauja bendriems visos ES interesams, o ne atskiroms valstybėms narėms. Taigi institucijos yra trijų lygių: sąjungos, nacionalinės ir neutralios. Iš neutralių institucijų paminėtinos tokios kaip Europos Sąjungos Teisingumo Teismas, Audito rūmai, Europos investicijų bankas.

Subsidiarumo principo veikimas. Vadovaudamasi subsidiarumo principu (angl. *principle of subsidiarity*), Europos Sąjunga imasi veiksmų pagal savo įgaliojimus tik tuomet, kai bendrai vykdoma politika yra veiksmingesnė už valstybių narių veikimą skyrium. Be to, subsidiarumo principas taikomas tik toms sritims, kurios šiaip nepriklauso Europos Sąjungos kompetencijai, o valstybės narės perleidžia dalį savo kompetencijos Europos Sąjungai. Subsidiarumo principas Europos Sąjungoje pirmą kartą oficialiai įtvirtintas Mastrichto sutartyje (1992 m.), tačiau neformaliose diskusijose pradėtas vartoti 1970-ųjų pabaigoje Europos Parlamento narių krikščionių demokratų siūlymu ir laikantis katalikų socialinės minties tradicijos². Dabar subsidiarumo principas Europos Sąjungoje veikia pagal Lisabonos sutarties (2007 m.) pagrindu parengtos konsoliduotos Europos Sąjungos sutarties 5(3) str. Iš pradžių vartotas Europos Komisijos kompetencijoms pateisinti, XX a. pab. jis ėmė reikšti valstybių narių suverenumo gynimo principą, skirtą pažaboti EK valdžios plėtimą.

ES socialinėje politikoje, skirtingai nei katalikiškosios tradicijos šalyse, subsidiarumo principas atskirtas nuo solidarumo principo, teigiančio, kad įvairios visuomenės turi tarnauti ir teikti pagalbą asmeniui bei įvairioms socialinėms grupėms. Subsidiarumo principas yra nesuderinamas su jokiais kolektyvizmo formomis ir pabrėžia intervencijos iš šalies (valstybės, ES, kt.) ribas³: intervencija galima tik tuomet, kai valstybė narė savarankiškai nepajėgi pasiekti tam tikrų tikslų; intervenciniai veiksmai yra tik pagalbiniai; sprendimai turi būti priimti kuo žemesniu lygiu, kuo arčiau piliečių, siekiant

---

² Hogan, William E. *The Development of William Emmanuel von Ketteler's Interpretation of the Social Problem*. Washington: Catholic University of America, 1946, p. 80–83.; O'Brien, David J.; Shannon, Thomas A. (eds.) *Catholic Social Thought: The Documentary Heritage*. Maryknoll, N.Y.: Orbis, 1992.

³ Kaufmann, Franz-Xaver. The Principle of Subsidiarity Viewed by the Sociology of Organizations. In: *The Jurist*. Vol. 48, 1988, pp. 275–291.

išlaikyti jų autonomiją. Kitaip tariant, bet kurios kolektyvinės veiklos tikslas yra individas, tačiau joks kolektyvas neturėtų daryti to, ką sugeba atlikti pats asmuo. Taip subsidiarumo principu siekiama darnaus asmens ir visuomenės santykio.

Kultūros įvairovė ir pagarba jai. Pagarba kultūros įvairovei įgyvendinama palaikant ir puoselėjant Europos Sąjungos valstybių narių nacionalines kalbas, kultūrinę ir istorinę palikimą, tradicijas, papročius. Pavyzdžiui, nuo 2007 m., po paskutinio plėtros etapo, Europos Sąjungoje vartojamos 23 oficialios kalbos. Europos Parlamente tekstai kasdien verčiami į kitas 22 kalbas. Pagal poreikį vertimai atliekami žodžiu ir (arba) raštu. Kitas kultūros įvairovės puoselėjimo Europos Sąjungoje pavyzdys yra struktūrinių fondų parama gaivinant tradicinius amatus. Tai viena iš pirmenybinių ES struktūrinės politikos sričių.

Rūpinimasis žmogumi. ES politika iš esmės orientuota į valstybių narių ir jų piliečių gerovės užtikrinimą. Nors pirmųjų Europos bendrijų kūrimo tikslai buvo siejami su bendrosios rinkos sukūrimu, žmogus, jo rūpesčiai ir interesai laikomi svarbiausiu ir galutiniu ES siekiu.

Ekonominė, politinė ir socialinė sanglauda skatinama pasiūlydama struktūrinę politiką bei įvairius investicijų fondus. ES struktūrinė politika siekia sumažinti atskirų valstybių narių ir regionų ekonominio bei socialinio išsivystymo lygio skirtumus.

Europos Sąjungą nuo kitų tarptautinių ir daugiašalių organizacijų skiria tokie bruožai: Sąjungos teisės viršenybė prieš nacionalinę teisę; institucinės sąrangos unikalumas; subsidiarumo principo veikimas; kultūros įvairovė ir pagarba jai; rūpinimasis žmogumi; ekonominė, politinė ir socialinė sanglauda.

1.2. Europos Sąjungos socialinės dimensijos samprata ir vertybės

Galima išskirti svarbias Europos Sąjungos socialinės politikos kūrimo bei jos raidos dimensijas: istorinę, politinę, ekonominę, teisinę, socialinę, kultūrinę, vadybos. Istorinė dimensija susijusi su santykiais tarp didžiųjų valstybių, pirmiausia JAV ir SSSR, su vieningos Europos modelio paieška, integracijos procesų raida. Politinė dimensija aprėpia įvairių politikos sričių atsiskyrimą, valstybių narių „europėjimo“ ir panašius procesus. Pagrindinės ES sutartys atspindi ekonominę Europos integracijos dimensiją, pirmiausia pasižyminčią siekiu sukurti bendrą rinką su laisvu prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimu. Teisinės dimensijos analizė atskleidžia ES teisės viršenybę prieš valstybių narių teisę. Kultūrinė Europos integracijos dimensija siejama su tokiais ilgalaikiais procesais kaip Europos vienybės idėjų atsiradimas, nacionalinio identiteto kaita, Europos Sąjungos valstybių narių socialinės struktūros konvergencija. Europos integracijos procesui svarbi vadybinė dimensija – tai Europos Sąjungos institucijų veikla ir struktūrinė valdymo sistemos plėtra, lemianti socialinės politikos raidą.

Socialinės dimensijos sampratą Europos Komisija apibrėžia kaip socialinės srities politikos įvairovę, apimančią darbo rinką, darbo teisę, darbų saugą, darbuotojų migrantų socialines teises, moterų ir vyrų lygiateisiškumą ir t. t. Kitais tariant, socialinė dimensija – tai plačioji socialinė politika.

Valstybės lygmens socialinės politikos objektas – tai asmeninė socialinė gerovė ir institucijos, kurioms padedant užtikrinamas socialinės gerovės minimumas. **Nacionalinio lygmens socialinė politika yra esminė gerovės valstybės kūrimo priemonė, stiprinanti piliečių lojalumą valstybei ir kurianti piliečių tarpusavio solidarumą.** Valstybių vyriausybės siekia puoselėti šiuos bruožus, užtikrindamos visuomenės nariams žmogaus teisių garantijas bei ekonominę ir socialinę saugumą. Siekdama politinių, ekonominių, kultūrinių ir kitų tikslų valstybė negali atsiriboti nuo visuomenės ir nepaisyti gyventojų poreikių. Valstybė sprendžia socialines problemas, ieško efektyviausių sprendimų būdų ir priemonių. Šiuo tikslu valstybė vykdo socialinę politiką, kurios mastus lemia vyraujanti socialinio teisingumo samprata ir nacionaliniai finansiniai išteklių.

Tai reiškia, kad valstybės socialinė politika nėra visiškai savarankiška, o priklauso nuo visuomenės ekonominės veiklos rezultatų.

Valstybės socialinę politiką sudaro užimtumo politika ir socialinė apsauga, kurios pagrindinė priemonė – piniginių išmokų ir paslaugų paskirstymas piliečiams bei socialinėms grupėms, kitaip sakant, **lėšų perskirstymas**, taikant socialinio teisingumo ir solidarumo principus. Atsižvelgdama į pasirinktą socialinės gerovės modelį, valstybė paskirsto nacionalinį produktą, disponuoja plačia socialinių paslaugų sistema, padedančia mažinti socialines problemas. Valstybės socialinės politikos įgyvendinimas daro grįžtamąjį poveikį kitoms valstybės raidos sritims (pvz., ekonomikai, švietimui, sveikatos apsaugai, kultūrai, demografinėi politikai ir kt.). Socialinė politika yra piliečių požiūriu į valstybę, į valdančiąsias ir opozicines partijas kūrimo priemonė, galinti didinti arba mažinti valstybės politinį stabilumą, jos vadovų autoritetą.

Valstybės socialinės politikos pagrindinė priemonė – lėšų perskirstymas, vadovaujantis socialinio teisingumo ir solidarumo principais.

Europos Sąjungos lygmens socialinė politika iš esmės skiriasi nuo valstybės lygmens socialinės politikos. ES valstybės narės skirtingai vertina socialines problemas, skirtingi valstybių narių socialinių programų mastai, prioritetai, finansavimo ir valdymo būdai. Europos Sąjunga nėra perėmusi socialinių funkcijų, būdingų daugeliui Vakarų Europos valstybių, t. y. lėšų perskirstymo. Tačiau Europos Sąjunga, pasitelkusi struktūrinius fondus ir darydama įtaką valstybių narių bendrajai žemės ūkio ir regionų politikai, aktyviai dalyvauja perskirstymo politikoje. Todėl Europos Sąjungos socialinę politiką priimta suvokti kaip **socialinį reguliavimą sričių, susijusių su bendrosios rinkos veikimu**. Tai yra šios sritys:

- darbo teisė;
- darbo saugos reikalavimai;
- socialinės darbuotojų migrantų teisės;
- lyčių lygiateisiškumas.

Europos Sąjungos teisės aktuose nekeliami bendri reikalavimai valstybėms narėms dėl socialinės apsaugos lygio bei struktūros. **Socialinės apsaugos sistemai keliami reikalavimai atsiranda kaip tam tikrų pamatinių Europos Sąjungos principų taikymo padariniai.** Vienas iš tokių principų yra laisvas asmenų judėjimas, kuris yra viena iš keturių Europos Sąjungos vidaus rinkos atramų (kitos trys – prekių, paslaugų ir kapitalo laisvas judėjimas). ES socialinė politika įgyvendinama laikantis subsidiarumo principo, kuris pirmiausia taikomas valstybių narių suverenumui išlaikyti. Be to, ES socialinėje politikoje laikomasi visuotinai priimtinių vertybių:

- demokratijos ir individualių teisių;
- kolektyvinės derybų laisvės;
- vienodų galimybių suteikimo;
- socialinės apsaugos;
- solidarumo.

ES socialinę politiką sudaro sričių, susijusių su bendrosios rinkos veikimu, socialinis reguliavimas. ES socialinė politika įgyvendinama vadovaujantis laisvo asmenų judėjimo ir subsidiarumo principais.

Europos Sąjungos socialinė politika priklauso pasidalijamosios kompetencijos sričiai. Apie 95 proc. visų klausimų, susijusių su darbo ir socialine teise, sprendžiami nacionaliniu lygiu. Paskutiniaisiais dešimtmečiais ES socialinėje politikoje stebima centralizacijos tendencija, **plėtojami koordinavimo ir sanglaudos procesai.** Vis dėlto centralizacija ES socialinėje politikoje yra keblė ir ginčytina, nes prieštarauja subsidiarumo principui, kurio nepaisymas toleruojamas tik dviem atvejais:

- 1) pasireiškus valstybių narių politikos silpnumui sprendimų priėmimo procese;
- 2) esant konkurencijos tarp sistemų sutrikimui dėl nepakankamo darbuotojų judumo.

Į decentralizuotą socialinės politikos partnerystę įtraukti įvairūs veikėjai: Europos Sąjunga, valstybės narės, regionų ir vietinės valdžios institucijos, socialiniai partneriai, pilietinė visuomenė. Įgyvendinant socialinę politiką **taikomos kooperacijos ir koordi-**

navimo priemonės. Viena iš veiksmų koordinavimo priemonių – **atviro koordinavimo metodas** (AKM), įdiegtas Amsterdamo sutartimi (1997 m.) ir patvirtintas Nicos sutartimi (2001 m.). Čia žodis „atviras“ reiškia: 1) negalutinį pobūdį; valstybėms narėms paliktą teisę pasirinkti būdus tikslams pasiekti; 2) veikėjų įvairovę politikos kūrimo ir įgyvendinimo procesuose.

Paskutiniaisiais dešimtmečiais ES socialinėje politikoje stebima centralizacijos tendencija, plėtojami koordinavimo ir sanglaudos procesai.

1.3. Europos Sąjungos socialinės politikos turinys ir jo struktūra

Iš Europos Sąjungos sutartyse apibrėžtų visų bendrų veiklos sričių dvidešimt yra tiesiogiai arba netiesiogiai susijusios su socialine politika. Artimiausios socialinei politikai yra šios sritys:

- priemonės, susijusios su asmenų judėjimu vidaus rinkoje: teisė laisvai judėti ES teritorijoje, įsidarbinti, apsigyventi; nediskriminacija darbo vietoje; socialinė apsauga ligos, senatvės, studijų metu; ES pilietybė;
- socialinė politika, aprėpianti Europos socialinio fondo veiklą;
- ekonominės ir socialinės sanglaudos stiprinimas;
- indėlis į švietimą ir profesinio rengimo gerinimą bei valstybių narių kultūrų klestėjimą.

Europos Sąjungos socialinė politika yra dviejų tipų:

- 1) socialinė politika, aprėpianti ekonominius ir socialinius aspektus;
- 2) socialinė politika, susijusi su specifinėmis socialinėmis problemomis.

ES socialinės politikos, aprėpiančios ekonominius ir socialinius aspektus, esmė – Europos ekonominė ir socialinė vienybė. Siekiant ekonominių tikslų ir skatinant laisvą darbininkų judėjimą Europos Sąjungai neišvengiamai tenka spręsti socialines proble-

mas, susijusias su darbuotojais migrantais, jų šeimų nariais. Tai – darbo santykių, darbo saugos, socialinės apsaugos ir kiti klausimai. Kita vertus, sprendžiant socialinius klausimus, neretai tenka susidurti su ekonominiais. Tarkime, plėtojant socialinių paslaugų sistemą, būtina pagreičiui plėtoti socialinių paslaugų įstaigų tinklą, kelių infrastruktūrą, tai reikalauja finansinių išteklių bei kitų ekonominių klausimų sprendimo. Socialinėje politikoje nuo ekonominės politikos pereinama prie socialinės politikos ir atvirkščiai – nuo socialinės prie ekonominės politikos.

Šio tipo Europos Sąjungos socialinės politikos pagrindiniai tikslai yra:

- padėti vystyti atsilikusiems regionams;
- pertvarkyti pramonės smukimo smarkiai paveiktus regionus;
- mažinti jaunimo ir asmenų, išstumtų iš darbo rinkos, ilgalaikį nedarbą ir padėti jiems prisitaikyti prie darbo rinkos reikalavimų;
- padėti darbininkams prisitaikyti prie pramonės pokyčių;
- paspartinti žemdirbystės ir žuvininkystės modernizavimą;
- vystyti silpnas kaimo zonas.

Europos Sąjungos socialinė politika, susijusi su specifinėmis socialinėmis problemomis, aprėpia tokias pagrindines sritis:

- darbą ir švietimą;
- laisvą asmenų judėjimą;
- lygias vyrų ir moterų teises;
- visuomenės sveikatą;
- kitas socialines problemas.

Darbo ir švietimo srityje sprendžiami socialinio dialogo, įvairių socialinių grupių įdarbinimo, darbo grafikų derinimo, kovos su nedarbu (ypač ilgalaikiu), darbo apmokėjimo, apmokestinimo, gyventojų senėjimo klausimai. Kartu su darbo klausimais sprendžiami mokymosi prieinamumo, profesinio mokymo plėtros, tęstinio mokymo(-si), studentų ir dėstytojų judėjimo klausimai. Laisvo darbuotojų judėjimo srityje sprendžiami diplomų pripažinimo, galimybės įsidarbinti ir įsikūrimo migracijos šalyje klausimai.

Lygių vyrų ir moterų teisių srityje siekiama plėtoti vyrų ir moterų galimybes įsidarbinti, šviestis profesiniais klausimais, užtikrinti lygiavertes socialines garantijas darbo rinkoje (darbo apmokėjimo, darbo sąlygų, profesinės karjeros).

Visuomenės sveikatos srityje vykdomi ligų ir žalingų visuomenės įpročių atsiradimo priežasčių tyrimai ir šalinimas, informacijos apie žalingus visuomenės įpročius sklaida, sveikos gyvensenos visuomenėje propagavimas.

Kitos socialinės problemos siejamos su atskiromis socialinės rizikos grupėmis: mažas pajamas turinčiais žmonėmis, žmonėmis su negalia, pagyvenusiais žmonėmis, migrantais, etninėmis mažumomis, kt.

Europos Sąjungos socialinę politiką sudaro politika, aprėpianti ekonominius ir socialinius aspektus, ir politika, susijusi su specifinėmis socialinėmis problemomis.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Europos Sąjungos socialinė dimensija“ supažindinama su Europos Sąjungos idėja, pagrindiniais jos kūrimo etapais, ES socialinės dimensijos samprata ir principais, ES lygmens socialinės politikos turiniu ir jo struktūra. Skyrių sudaro trys poskyriai, kuriuose teigiama, kad apie suvienytos Europos idėją istorikų ir filosofų buvo diskutuojama XX a. pradžioje, tačiau realų postūmį pirmųjų Europos bendrijų kūrimuisi padarė 1947 m. JAV valstybės sekretoriaus Džordžo Maršalo Europos valstybėms pasiūlyta finansinė parama sugriautam ūkiui po Antrojo pasaulinio karo atkurti. Kartu buvo reikalaujama, kad Europos valstybės koordinuotų savo veiksmus, siektų platesnės ir gilesnės ekonominės bei politinės valstybių narių sanglaudos, valstybių narių piliečių gerovės bei taikos ir stabilumo Europoje. Šiandien Europos Sąjunga yra unikali daugiašalė sąjunga, kurioje laikomasi trijų pagrindinių bendro veikimo principų: ekonominio pagrindo, įstatymų viršenybės, demokratinio sprendimų priėmimo.

Socialinėje srityje Europos Sąjungos vykdoma politika iš esmės skiriasi nuo valstybių narių politikos. Valstybės socialinės politikos tikslas – persikirstyti nacionalines lėšas taip, kad būtų sukurtas solidarumas tarp piliečių bei socialinių grupių ir įgyvendintas socialinis teisingumas visuomenėje. Europos Sąjungos socialinė politika – tai su bendrosios rinkos veikimu susijusių sričių socialinis reguliavimas. Socialinio reguliavimo procese vadovaujamosi subsidiarumo principu bei atviro koordinavimo metodu.

Apie dvidešimt veiklos sričių, apibrėžtų Europos Sąjungos pagrindinėse sutartyse, yra tiesiogiai arba netiesiogiai susijusios su socialine politika. Tačiau Europos Sąjungos lygmens socialinė politika priklauso pasidalijamosios kompetencijos sričiai ir aprėpia tik apie 5 proc. visų socialinės srities klausimų. ES socialinės politikos turinį sudaro socialinė politika, aprėpianti ekonominius ir socialinius aspektus, ir socialinė politika, susijusi su specifinėmis socialinėmis problemomis.

Savitikros klausimai

1. Kaip argumentuotai paašškintumėte ES socialinės dimensijos susidarymo prielaidas?
2. Atskleiskite ES socialinės politikos turinį. Kokie svarbiausi klausimai, Jūsų nuomone, turėtų sudaryti ES socialinės politikos turinį? Kodėl? Pateikite argumentų.
3. Kaip manote, kodėl reikėjo išskirti du ES socialinės politikos tipus: socialinę politiką, aprėpiančią ekonominius ir socialinius aspektus, ir socialinę politiką, susijusią su specifinėmis socialinėmis problemomis?

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 10–27.

Europos Sąjunga. Steigimo dokumentų rinktinė. Vilnius, 1998, p. 63, 65, 67, 69, 75, 77, 79, 347, 349, 351, 353.

Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas. Vilnius, 1999.

Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. Vilnius: Justitia, 2002, p. 87–116.

Maniakas, Klaudijus. *Europos Sąjungos plėtra ir europeizacija. Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius: Eugrimas, 2003.

Veidenfeld, Verner; Vessels, Wolfgang. *Europa nuo A iki Z: Europos integracijos vadovas*. Vilnius: Gironda, 1999.

Papildoma literatūra:

Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. *Council of the European Union. 6655/1/08 REV 1*. Brussels, 30 April 2008, Articles 2–3 (p. 20–21), Article 6 (p. 23–24), Articles 9–10 (p. 25–26), Articles 4–6 (p. 66–67), Articles 8–10 (p. 68), Articles 18–21 (p. 72–74), Articles 45–48 (p. 85–87), Articles 149–164 (p. 148–157).

Geyer, Robert. The State of European Union Social Policy. *Policy Studies*. Vol. 21(3), 2000, p. 245–261.

Zeitlin, Jonathan. Strengthening the Social Dimension of the Lisbon Strategy. *La Follette School Working Paper*, No. 2007–022.

Šaltiniai internete:

Europa. Europos Sąjungos svetainė: http://europa.eu/index_lt.htm.

Eurožargono aiškinamasis žodynelis: http://europa.eu/abc/eurojargon/index_lt.htm.

European Commission. Your Europe: http://ec.europa.eu/youreurope/citizens/work/index_en.htm.

2

EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖS POLITIKOS DOKUMENTAI

Skyriaus tikslas – supažindinti su ES socialinę politiką reglamentuojančių teisinių dokumentų tipais, pagrindinėmis sutartimis ir chartijomis bei jų įtaka ES socialinei politikai.

Skyriaus temos:

1. Pagrindiniai Europos Sąjungos socialinę politiką reglamentuojantys dokumentai
2. Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos sutartys ir jų poveikis Europos Sąjungos socialinės politikos plėtrai
  - Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartis
  - Suvestinis Europos aktas
  - Europos Sąjungos steigimo (Mastrichto) sutartis
  - EB ir ES steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų papildymo (Amsterdamo) sutartis
  - EB ir ES steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų pakeitimų (Nicos) sutartis
  - Reformų (Lisabonos) sutartis
3. Chartijos ir jų įtaka socialinei politikai
  - Europos socialinė chartija
  - Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija
  - Pataisytoji Europos socialinė chartija
  - Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija

Pagrindinės sąvokos:

Europos Sąjungos pirminės teisės aktai
Europos Sąjungos antrinės teisės aktai
Europos Sąjungos pagrindinės sutartys
chartijos

2.1. Pagrindiniai Europos Sąjungos socialinę politiką reglamentuojantys dokumentai

Europos Sąjungos socialinę politiką teisiškai reglamentuoja pagrindinės sutartys bei jų pataisymai, t. y. **pirminė teisė**. Sąjungos erdvėje taip pat privaloma laikytis **antrinės teisės aktų, chartijų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimų bei tarptautinių sutarčių**, ES vardu sudarytų su trečiosiomis šalimis. 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai Europos Sąjunga tapo juridiniu asmeniu ir perėmė Europos Bendrijai anksčiau suteiktą kompetenciją. Taip Bendrijos teisė tapo Sąjungos teise ir apima iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo priimtas nuostatas.

Antrinę Europos Sąjungos teisę sudaro reglamentai, direktyvos, sprendimai, rekomendacijos, išvados, kiti teisės aktai:

– **Reglamentas** (angl. *Regulation*) – tai bendro taikymo pobūdžio teisinis dokumentas, privalomas visa apimtimi ir taikomas tiesiogiai visose valstybėse narėse. Reglamentas visose valstybėse narėse taikomas tiesiogiai, todėl nereikalaujama priimti papildomų nacionalinių aktų jo nuostatomis perkelti į nacionalinę teisę.

– **Direktyva** (angl. *Directive*) – privaloma kiekvienai valstybei narei, kuriai yra skirta. Tačiau, laikantis subsidiarumo principo, valstybei narei paliekama teisė ir pareiga parinkti direktyvos įgyvendinimo tvarką ir būdus. Išimtiniais atvejais tam tikros direktyvų nuostatos valstybei narei gali būti taikomos tiesiogiai.

– **Sprendimas** (angl. *Resolution*) – tik konkretiems adresatams privalomas dokumentas. Sprendimai gali būti įpareigojantys, draudžiantys, leidžiantys ir kitokio pobūdžio. Atskirais atvejais sprendimai gali būti taikomi tiesiogiai tokiomis pat sąlygomis kaip direktyvos.

– **Rekomendacija** (angl. *Recommendation*), **išvada** (angl. *Conclusion*) – tai dokumentai, kurie neturi privalomosios galios, bet dažniausiai rekomendacijų ir išvadų yra laikomasi arba į jas atsižvelgiama.

ES socialinei politikai nemažą įtaką daro ir Europos Komisijos bei ES Tarybos komunikatai. **Komunikatas** (angl. *Communication*) – tai oficialus pranešimas, pareiškimas.

Paminėtinos Žaliosios ir Baltosios knygos:

– **Žalioji knyga** (angl. *Green Paper*) – tai Europos Komisijos dokumentas, skirtas sukelti Europos lygio diskusijas tam tikra tema. Pavyzdžiui, paskutinį dešimtmetį paskelbtos Žaliosios knygos dėl pokyčių Europoje (2003 m.), dėl demografinių pokyčių ir solidarumo tarp kartų (2005 m.), dėl Europos tvarios, konkurencingos ir saugios energijos strategijos (2006 m.). Žaliosios knygos skatina suinteresuotąsias šalis (įstaigas arba asmenis) dalyvauti konsultacijų procese, diskutuoti dėl knygoje išdėstytų siūlymų. Žaliosios knygos gali tapti pagrindu teisės aktų pakeitimų, kurie vėliau išdėstomi Baltojoje knygoje.

– **Baltoji knyga** (angl. *White Paper*) – tai Europos Komisijos dokumentas, kuriame išdėstyti siūlymai dėl Sąjungos veiksmų tam tikroje srityje. Kartais Baltojoje knygoje išdėstomi Žaliosios knygos pagrindu pateikti siūlymai. Kai Baltosios knygos siūlymams pritaria ES Taryba, ji gali tapti ES lygio programa atitinkamoje srityje. ES socialinei politikai itin svarbios šios Baltosios knygos: „Europos socialinė politika – Sąjungos ateitis“⁴; „Augimas, konkurencingumas, darbas“⁵.

Europos Sąjungos teisės aktuose nekeliami bendri reikalavimai valstybėms narėms dėl socialinės apsaugos lygio bei struktūros. Reikalavimai socialinės apsaugos sistemai tėra tik tam tikrų pamatinių Europos Sąjungos principų, tokių kaip laisvas asmenų judėjimas arba lygios galimybės, taikymo padariniai. Europos Sąjunga yra nustčiusi minimaliuosius standartus ir teises, o valstybės narės gali savarankiškai nustatyti taisykles bei priimti norminius teisės aktus, kurių socialinę sritį reglamentuojančios nuostatos yra pažangesnės nei ES nustatytos ir galiojančios normos.

Europos Sąjungos socialinę politiką reglamentuoja ES pirminės ir antrinės teisės aktai, chartijos, Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai ir Sąjungos vardu sudaryti susitarimai su trečiosiomis šalimis.

---

⁴ *European Social Policy – A Way Forward for the Union*. A White Paper. COM(94) 333, Brussels, July 1994.

⁵ *Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century*. White Paper. COM(93) 700, December 1993.

2.2. Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos sutartys ir jų poveikis Europos Sąjungos socialinės politikos plėtrai

Svarbiausios sutartys, sudarančios pirminę Europos Sąjungos teisę, yra: Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartis, Suvestinis Europos aktas, Europos Sąjungos steigimo (Mastrichto) sutartis, Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų papildymo (Amsterdamo) sutartis, Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų pakeitimų (Nicos) sutartis, Reformų (Lisabonos) sutartis (žr. 1 lentelę).

Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartis

Europos Ekonominės Bendrijos (EEB) (angl. *European Economic Community, EEC*) steigimo sutartis 1957 m. kovo 23 d. pasirašyta Romoje (Italija), pagal pasirašymo vietą dažnai vadinama tiesiog Romos sutartimi.

Pagrindinis Romos sutarties pasirašymo tikslas išdėstytas jos 2 str., tai – **Europos ekonominė integracija ir bendrosios rinkos sukūrimas**. Pasirašant sutartį buvo tikimasi, kad ekonominė integracija palaipsniui užtikrins tinkamą lėšų paskirstymą Bendrijos viduje, optimalų ekonomikos augimą, darnią socialinės apsaugos sistemą. Valstybės, Europos Ekonominės Bendrijos steigėjos, tikėjo, kad, įmonėms sudarius sąlygas konkuruoti lygiais pagrindais, ir išteklių paskirstymas bus optimizuotas. Tai skatintų ekonominį augimą, kurio savaiminiu rezultatu buvo laikoma socialinė pažanga. Socialinis darnumas buvo suprantamas kaip baigtinis ekonominės sanglaudos rezultatas, o ne kaip būtina jos sąlyga. Dėl šios priežasties sutartyje numatytos socialinės priemonės nenurodo tikslų socialinės politikos objektų: jos apribotų Europos Bendrijos įgaliojimus remiant valstybių narių bendradarbiavimą.

Romos sutartyje garantijoms socialinės politikos srityje skirta tik 12 iš 248 straipsnių ir apibrėžta, kad **socialinės politikos tikslas**

yra skatinti ekonominę integraciją, panaikinti konkurencingumo sampratos iškreipimus ir judumo kliūtis.

Sutarties 101 str. įtvirtintas leidimas priimti direktyvas, naikinančias konkurencingumo esmės iškreipimus, atsiradusius dėl prieštaravimų tarp įstatymų ir valstybių narių praktinės veiklos.

Sutartyje numatyta, kad Europos Komisija turi skatinti valstybių narių socialinį bendradarbiavimą, pirmiausia srityse, susijusiose su įdarbinimu, darbo sąlygomis, socialine apsauga, profesiniu rengimu ir tobulinimusi, apsauga nuo profesinių ligų ir nelaimingų atsitikimų, teise į asociacijų steigimą, darbdavių ir darbuotojų derybomis. Sutarties straipsniuose dėl judėjimo laisvės įtvirtinti valstybių narių susitarimai naikinti valstybių narių darbuotojų diskriminaciją dėl jų pilietybės, kai tai susiję su darbu, atlyginimu, kitomis darbo ir įdarbinimo sąlygomis. Valstybės narės sutarė darbuotojams migrantams socialines išmokas mokėti, atsižvelgdamos į įvairiose valstybėse narėse mokėtas socialinio draudimo fondų įmokas.

Šiomis nuostatomis sustiprintos keturios judėjimo laisvės – prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų, kurios buvo Europos Ekonominės Bendrijos steigimo pagrindas. Vis dėlto nuostatos dėl vienodo darbo užmokesčio, gyvenimo standartų gerinimo, socialinės politikos derinimo buvo priimtos tik tokiu lygiu, koku galėjo veikti ekonominę sanglaudą.

Nuostatomis, kad Europos Komisija koordinuoja valstybių narių bendradarbiavimą srityse, susijusiose su užimtumu, darbu bei darbuotojų migrantų socialine apsauga, sustiprintos keturios judėjimo laisvės: prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų. Šios laisvės buvo Europos Ekonominės Bendrijos steigimo pagrindas.

Pasirašydamos Romos sutartį valstybės narės pripažino būtinumą įsteigti socialinį fondą, skirtą teikti paramą nuosmukį išgyvenančioms socialinėms sritims. Sutarties 123–128 str. nustatyta speciali **Europos socialinio fondo (ESF)** veikimo tvarka. Įvirtinta, kad ESF skirtas didinti dirbančiųjų įsidarbinimo ir darbo vietos pakeitimo galimybes, skatinti jų profesinį ir geografinį judumą Europos

Ekonominėje Bendrijoje, remti profesinio rengimo ir perkvalifikavimo veiklą.

1965 m. balandžio 8 d. Briuselyje valstybės narės pasirašė naują Susijungimo sutartį, pagal kurią susijungė Europos Ekonominė Bendrija, Europos anglių ir plieno bendrija bei Europos atominės energijos bendrija ir buvo įsteigta **Europos Bendrija (EB)** (angl. *European Community, EC*) su bendra Europos Bendrijų Taryba ir bendra Europos Komisija. Sutartis įsigaliojo 1967 m. liepos 1 d. Europos Bendrijos steigimo sutartyje nebuvo pateikta socialinė programa, EB atsakomybė socialiniais klausimais toliau reiškė valstybių narių bendradarbiavimo skatinimą ir rėmimą. Socialinių reikalų srities politinių išipareigojimų tapimo įstatymais požymiai pastebėti tik aštuntojo dešimtmečio Europos Komisijos socialinių veiksmų programoje (1974 m.), kurioje pateiktas Europos Bendrijos socialinės politikos uždavinių artimiausiam dešimtmečiui rinkinys. Tuo metu valstybėse narėse pradėta įgyvendinti daug naujų priemonių švietimo, mokymo, sveikatos apsaugos, saugumo darbo vietoje, darbuotojų, moterų teisių apsaugos, skurdo mažinimo srityse, įsteigta daug europinių tinklų ir tarnybų, kurie paskatino socialinę pažangą. Tačiau iki pat XX a. devintojo dešimtmečio vidurio socialinė politika buvo valstybių narių kompetencijos sritis.

Europos Bendrijos steigimo sutartyje nebuvo pateikta socialinė programa, ir Bendrijos atsakomybė socialinių klausimų srityje toliau reiškė tik valstybių narių bendradarbiavimo skatinimą.

Lisabonos sutartimi (2007 m.) Europos Bendrijos steigimo sutartis pervadinta **Sutartimi dėl Sąjungos veikimo**, Sąjungai nustatant vieną teisinį subjektiškumą. Žodis „Bendrija“ sutartyse buvo pakeistas žodžiu „Sąjunga“.

Suvestinis Europos aktas

Suvestinį Europos aktą (SEA) (angl. *The Single European Act*) 1986 m. vasario 17 d. Liuksemburge pasirašė devynios valstybės

narės (Airija, Belgija, Ispanija, Jungtinė Karalystė, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Vokietijos Federacinė Respublika). Aktas įsigaliojo 1987 m. liepos 1 d. Šiuo aktu įvesti su perėjimu prie bendrosios rinkos susiję pakeitimai: siekiant **išplėsti Europos integracinius procesus ir baigti bendrosios rinkos kūrimą**, persvarstytos Romoje pasirašytos sutartys.

Pasirašydamos Suvestinį Europos aktą valstybės narės įsipareigojo **stiprinti ekonominę ir socialinę sanglaudą** (angl. *cohesion*) ir **skatinti tolygią regionų raidą**. Sutartimi įtvirtinta, kad Bendrija prie šio proceso prisidės, veikdama per Europos žemės ūkio plėtros ir garantijų fondą ir Europos regioninės plėtros fondą.

1981 m. Prancūzijos prezidentas Fransua Miteranas (Francois Mitterand) (1916–1996 m.) pasiūlė **bendrosios socialinės erdvės sukūrimo idėją** (pranc. *espace social*), kurią vėliau parėmė Europos Komisijos pirmininkas Žakas Deloras (Jacques Delors). Ž. Deloras išreiškė požiūrį, kad Europos Bendrijos socialinė dimensija sudaro erdvę įmonių ir asmenų konkurencijai garbingais pagrindais, o bet koks bandymas atmesti socialinę dimensiją bendrojoje rinkoje pasmerktas žlugti.

Socialinės politikos klausimai iš dalies buvo reguliuojami Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartimi, o Suvestinis Europos aktas išplėtė socialinių klausimų sprendimą Europos lygiu. Suvestinio Europos akto preambulėje teigiama, kad aktą pasirašiusios valstybės susitaria kartu dirbti vadovaudamosi pagrindiniais teisėmis, kurias garantuoja 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, ir šias teises gerbti. Šiame Akte pirmą kartą pateikta nuoroda į 1961 m. priimtą Europos socialinę chartiją. Po Suvestinio Europos akto įsigaliojimo Europos Teisingumo Teismas šia chartija remiasi kaip Europos Bendrijos teisės bendrųjų principų dalimi.

Suvestiniame Europos akte yra du nauji straipsniai, susiję su socialinės politikos sritymi. Europos Bendrijos sutarties 118A str. ES Tarybai suteikta galia sprendimus, susijusius su kooperacijos procedūromis, priimti kvalifikuotąja dauguma (anksčiau galiojo reikalavimas tokius sprendimus priimti vienbalsiai). Tuo buvo tikimasi pagerinti sprendimų priėmimą sveikatos ir saugumo darbo vietoje srityse. Šiuo laikotarpiu išryškėjus socialinio dialogo svarbai, naujasis Europos Bendrijos sutarties 118B str. įpareigojo Europos Komisiją plėsti **Europos lygio socialinį dialogą** tarp darbdavių ir

darbuotojų. Socialinio dialogo įtvirtinimas Suvestiniame Europos akte buvo vertinamas kaip bandymas sukurti tam tikrą „socialinę partnerystę“ Europos mastu. Tai labai paspartino tolesnę socialinės dimensijos plėtrą: Europos Komisija socialinę politiką ėmė suvokti kaip pagrindinę bendros Europos valstybės kūrimo priemonę ir pradėjo ryžtingai teikti pasiūlymus socialinės politikos srityje.

Vienas Suvestinio Europos akto tikslų – bendros ekonominės ir socialinės erdvės sukūrimas. Europos Komisija socialinę politiką ėmė suvokti kaip pagrindinę bendros Europos valstybės kūrimo priemonę, pradėjo teikti Europos Bendrijos socialinės dimensijos plėtrai reikšmingus siūlymus.

Suvestinio Europos akto pagrindu buvo bandoma spręsti Bendrijos socialinius klausimus, atkreiptas dėmesys į laisvo žmonių judėjimo ir jų socialinių teisių užtikrinimo Europos lygiu svarbą. Tačiau socialinės erdvės kūrimo problema didžia dalimi liko neišspręsta, nes socialinė politika buvo įgyvendinama vadovaujantis tais pačiais principais kaip ekonominė, pinigų ir pramonės politika. Mat socialinė politika vis dar buvo remiama kaip priemonė, stiprinanti ekonominę sanglaudą.

Europos Sąjungos steigimo (Mastrichto) sutartis

1992 m. vasario 7 d. Maastrichte (Nyderlandų Karalystė) dvylika tuometinių valstybių narių pasirašė Europos Sąjungos steigimo sutartį, pagal pasirašymo vietą paprastai vadinamą tiesiog Maastrichto sutartimi (angl. *Treaty on European Union – Maastricht Treaty*).

Pasirašant naująją sutartį reikėjo atsižvelgti ir į vidinius, ir į išorinius veiksnius. Maastrichto sutarties pasirašymas vyko naujomis politinėmis sąlygomis: griuvo sovietinis režimas Vidurio ir Rytų Europoje bei Berlyno siena, susijungė dvi Vokietijos: ES valstybė narė Vokietijos Federacinė Respublika ir posovietiniam blokui priklausiusi Vokietijos Demokratinė Respublika. Todėl Maastrichto sutartyje buvo keliami ne tik ekonominiai tikslai, pavyzdžiui, bendros rinkos

sukūrimas, bet ir **politiniai bei socialiniai tikslai**:

- institucijų demokratinių galių stiprinimas;
- institucijų veiksmingumo didinimas;
- ekonominės ir pinigų sąjungos sukūrimas;
- socialinės dimensijos Bendrijoje plėtra;
- bendros užsienio ir saugumo politikos sukūrimas.

Mastrichto sutartimi nebuvo sukurtas naujas politinis arba administracinis darinys, tiesiog **Europos Bendrija pervadinta į Europos Sąjungą**. Be to, valstybės narės įtvirtino susitarimą bendradarbiauti dvejose papildomose srityse: gynybos srityje bei teisingumo ir vidaus reikalų srityje. Nuo sutarties pasirašymo Europos Sąjunga buvo paremta trimis ramsčiais:

- Europos trimis bendrijomis (Europos anglių ir plieno bendrija, *Euratomas*, Europos Bendrija);
- bendrąja užsienio ir saugumo politika;
- bendradarbiavimu teisingumo ir vidaus reikalų srityje.

Mastrichto sutartis žymi naują etapą kuriant vis glaudesnę Europos tautų Sąjungą, kurioje sprendimai yra priimami kuo arčiau piliečio. Sutartyje valstybės narės išreiškė apsisprendimą siekti šalių nacionalinių ekonomikų stiprinimo ir konvergencijos (t. y. suvienodinimo), įsteigti ekonominę ir pinigų sąjungą, t. y. siekti darnios ir tvarios raidos, atveriant erdvę be sienų, stiprinant ekonominę ir socialinę sanglaudą, sukuriant ekonominę ir pinigų sąjungą ir įvedant bendrą valiutą. Pagret buvo iškelti ir socialiniai tikslai, plėtojantys socialinę dimensiją Europos Sąjungoje:

- skatinti tolygią ir nuolatinę ekonominę ir socialinę pažangą, aukšto lygio užimtumo politiką;
- stiprinti valstybių narių piliečių teisių ir interesų apsaugą įvedant Sąjungos pilietybę.

Ypač svarbu tai, kad Mastrichto sutartyje pateikta nuoroda į 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašytą Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Taip valstybės narės išreiškė ištikimybę laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms bei pagrindinėms laisvėms, teisinės valstybės principams, siekį stiprinti tautų solidarumą, demokratišką ir veiksmingą institucijų veikimą. Šiame kontekste **socialinės politikos uždavinys** – visus skatinti siekti geros gyvenimo kokybės, gyventi aktyvioje, sveikoje visuomenėje, užtikrinančioje užimtumą, geras darbo sąlygas, lygias galimybes.

Mastrichto sutartyje socialinei politikai skiriamas aktyvus vaidmuo: ji turi visus skatinti siekti geros gyvenimo kokybės, gyventi aktyvioje, sveikoje visuomenėje, užtikrinančioje užimtumą, geras darbo sąlygas, lygias galimybes.

Mastrichto sutarties 8 str. apibrėžta **Sajungos pilietybė**: kiekvienas asmuo, turintis valstybės narės pilietybę, yra ir Europos Sąjungos pilietis. Kartu Europos Sąjunga išipareigojo stiprinti valstybių narių piliečių teisių ir interesų apsaugą, socialinę apsaugą, sprendimus priimti kuo arčiau piliečio. ES piliečiui suteiktos tokios naujos teisės:

- teisė laisvai judėti ir įsikurti Europos Sąjungos erdvėje;
- teisė balsuoti ir kandidatuoti į Europos institucijas ir valstybės, kurioje gyvena, vietinės valdžios institucijas;
- teisė į ES diplomatinę ir konsulinę apsaugą būnant trečiojoje šalyse;
- teisė į peticijas Europos Parlamentui ir skundus Ombudsmenui.

Mastrichto sutartyje apibrėžta Sajungos pilietybė: kiekvienas asmuo, turintis valstybės narės pilietybę, yra ir Europos Sąjungos pilietis.

Mastrichto sutartimi išplėsti Bendrijos įgaliojimai ir kartu įtvirtintas **subsidiarumo principas** kaip tam tikras galių paskirstymas Europos Bendrijos ir valstybių narių institucijoms. Verta pasakyti, kad būtent subsidiarumo principas atskleidė valstybių narių nenorą plėtoti visapusišką socialinę politiką Bendrijos lygiu. Pavyzdžiui, Europos socialinėje chartijoje išdėstytus principus buvo numatyta įtvirtinti Mastrichto sutarties specialiaame skyriuje „Susitarimas dėl socialinės politikos“. Jungtinei Karalystei prieštaraujant šis skyrius išimtas iš sutarties ir pateiktas sutarties priede – **Socialiniame protokole**, o nuorodos į Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių

teisių chartiją ir Europos socialinę chartiją pateiktos Sutarties preambulėje. Taip Susitarimas tapo privalomas visoms pasirašiusioms valstybėms narėms, išskyrus Jungtinę Karalystę.

Pagrindinis socialinio protokolo tikslas buvo sudaryti galimybes Europos institucijoms spręsti bendrus socialinius klausimus, kuriuos iki tol valstybės narės sprendė skyriumi. Protokole išplėtos Bendrijos galios socialinėje srityje ir išdėstyti konkretūs **socialinės politikos tikslai**:

- užimtumo skatinimas;
- gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimas;
- tinkama socialinė apsauga;
- socialinis dialogas;
- žmoniškųjų išteklių plėtra, siekiant aukšto ir tvaraus užimtumo lygio;
- iš darbo rinkos iškritusių žmonių įtraukimas.

Susitarimo pirmajame skyriuje pabrėžta užimtumo, darbo ir socialinių sąlygų gerinimo, darbdavių ir darbuotojų dialogo, žmoniškųjų išteklių plėtros, socialinės atskirties problemų sprendimo svarba. Reikšminga, kad šie uždaviniai galėjo būti sprendžiami skirtingai, t. y. atsižvelgiant į atskirų valstybių praktiką, palaikant Bendrijos ekonomikos konkurencingumą.

Antrajame skyriuje pabrėžtas papildomas Bendrijos vaidmuo sprendžiant sveikatos ir saugumo darbe, darbo sąlygų, informacijos ir darbininkų konsultavimo, vyrų ir moterų lygybės klausimus, bedarbių problemas, dirbančiųjų ir darbdavių atstovavimo, darbo sąlygų trečiojo pasaulio asmenims, finansinės paramos darbo vietų steigimui klausimus. Tai leido ES Tarybai sprendžiant socialinius klausimus atsižvelgti į kiekvienos valstybės sąlygas ir praktiką.

Socialiniame protokole pateiktos trys pagrindinės **socialinės raidos kryptys**:

- 1) išplėtos Bendrijos galios socialiniais klausimais;
- 2) nustatytas kvalifikuotosios daugumos balsavimas naujoje srityse: sveikatos, saugos, darbo sąlygų, informavimo ir konsultavimo, lygių galimybių;
- 3) pripažintas ir sustiprintas socialinių partnerių vaidmuo.

Europos Komisija įpareigota užtikrinti ES socialinės politikos raidą bendrosios ekonomikos srityje ir išskirti pirmiausia sprendžius socialinės politikos klausimus. Tačiau Socialiniame protokole įtvirtintas reikalavimas sprendimus priimti balsuojant vienbalsiai, o ne

kvalifikuotąją balsų daugumą apsunkino sprendimų dėl socialinės apsaugos priėmimą ir socialinės dimensijos ES erdvėje spartesnę plėtrą.

Socialiniame protokole įtvirtintas reikalavimas sprendimus priimti vienbalsiai, o ne kvalifikuotąją balsų daugumą apsunkino sprendimų dėl socialinės politikos priėmimą ir sulėtino socialinės dimensijos ES erdvėje plėtrą.

1993 m. Komisijos paskelbtoje konsultacinėje Žaliojoje knygoje paskelbta, kad socialinė politika lieka Sąjungos darbotvarėje, o Europos Parlamentas, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, nacionalinės vyriausybės, socialiniai partneriai, organizacijos, pavieniai piliečiai pakviesti prisidėti rengiant tolesnį ES socialinės politikos plėtros etapą, numatant socialinės politikos objektus ir priemones, kurios būtų priimtinos visoms valstybėms narėms bei socialiniams partneriams darbo rinkos, socialinės atskirties, socialinės apsaugos, lygių mokymosi galimybių srityse, stiprinant Sąjungos kompetencijai priklausančias sritis. Kartu pabrėžta, kad tikslas nėra nacionalinių socialinės politikos sistemų suvienodinimas. Buvo siekiama pateikti socialinės politikos sistemų stiprinimo gaires, padėti Bendrijos socialinės politikos įstatymų leidybai prisiderinti prie nuolat kintančios struktūros, pagrįstos bendrais siekiais.

1994 m. ES Tarybos paskelbtoje Baltojoje knygoje „Europos socialinė politika – Sąjungos ateitis“⁶ išdėstytos Sąjungos socialinės politikos kryptys ir tikslai ateinančiam dešimtmečiui, pabrėžta, kad Sąjungos socialinė politika bus grindžiama ne tik prioritetine užimtumo politika, bet ir nedarbingųjų žmonių pamatinių socialinių teisių gynimu. Dokumente taip pat pabrėžta, kad, vadovaudamasi subsidarumo principu, Europos Sąjunga neturi siekti prisiimti nacionalinio, regioninio arba vietinio lygmens administracijų atsakomybės. Rengiant šią Baltąją knygą buvo pradėta pirmoji Europos masto diskusija dėl Europos socialinio modelio ir jo ateities, dėl Europos socialinės politikos tikslų ir pobūdžio.

⁶ *European Social Policy – A Way Forward for the Union*. A White Paper. COM(94) 333, Brussels, July 1994.

Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų papildymo (Amsterdamo) sutartis

1997 m. spalio 2 d. Amsterdame (Nyderlandai) visos tuometinės valstybės narės pasirašė Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų papildymo sutartį, kuri pagal pasirašymo vietą vadinama Amsterdamo sutartimi (angl. *Treaty of Amsterdam amending the Treaty of the European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts*). Sutarties pasirašymo **tikslas buvo Europos Sąjungos ir Europos Bendrijos steigimo sutarčių papildymas.**

Sutarties pasirašymą lėmė nedarbo, socialinės atskirties ir kitų socialinių problemų plitimas Europos Sąjungoje. Sutartis paskatino daugelį socialinių klausimų, ypač užimtumo srities, spręsti Europos lygiu.

Amsterdamo sutartimi Europos Bendrijos steigimo sutartis papildyta nuoroda į Europos socialinę chartiją, kuri pirmą kartą pateikta ne sutarties preambulėje, o sutarties tekste. ES steigimo sutarties 117 str. išdėstyti pagrindiniai Europos Sąjungos socialinės politikos tikslai:

- didinti užimtumą;
- gerinti gyvenimo ir darbo sąlygas siekiant jas vienodinti ir nustatyti aukštesnius standartus;
- skatinti deramą socialinę apsaugą;
- skatinti įmonių vadovų ir darbuotojų dialogą, žmogiškųjų išteklių plėtotę, siekiant nuolatinio aukšto užimtumo lygio ir kovojant su socialine atskirtimi.

Išreikšta viltis, kad tokia raida plėtosis dėl bendrosios rinkos palankaus poveikio valstybių narių socialinėms sistemoms, dėl sutartyje numatytos tvarkos ir įstatymų, kitų teisės aktų ir administracinės praktikos derinimo. Formuluojuojant socialinės politikos tikslus atsižvelgta į Europos socialinę chartiją ir į Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją. Tačiau iškeltieji tikslai siejami su dviem apribojimais:

1) socialinės politikos gairėse pabrėžiama, kad socialinė apsauga ir sveikatos apsauga bus įgyvendinamos ir socialinės paslaugos bus teikiamos remiantis subsidarumo principu, t. y. Europos Sąjunga už sprendimus šiais klausimais prisiims tik būtina teisinę ir politinę atsakomybę, o pagrindinėmis socialinės politikos kūrėjo-

mis, atsakingomis už jos rezultatus, liks valstybės narės;

2) reikalaujama, kad, taikant socialinės apsaugos priemones, būtų atsižvelgta į siekį išlaikyti Bendrijos ekonomikos konkurencingumą.

Į sutarties XI skyrių „Socialinė politika, švietimas, profesinis mokymas ir jaunimas“ įtrauktas Susitarimas dėl socialinės politikos, Jis tapo privalomas visoms valstybėms narėms ir reiškė ipareigojimą plėtoti socialinę dimensiją kaip svarbų Europos sanglaudos aspektą.

Amsterdamo sutartis labiau nei Maastrichto sutartis išplėtė Bendrijos įgaliojimus socialinėje srityje. Sutarties 137 str. (buv. 118 str.) išdėstyta, kad Europos Sąjungos socialinės politikos tikslai turėtų būti pasiekti, Bendrijai remiant ir papildant valstybių narių veiklą tokiose srityse:

- darbo aplinkos gerinimo siekiant užtikrinti darbuotojų saugumą;
- darbo sąlygų;
- darbuotojų informavimo ir konsultavimo;
- netekusių darbo asmenų integracijos;
- vienodų vyrų ir moterų galimybių.

Kartu teigiama, kad Bendrija direktyvomis siekia nustatyti privalomą minimumą, bet neketina derinti standartų ir vengia administracinius, finansinius ir teisinius apribojimus nustatyti būdu, kuris stabdytų smulkiųjų ir vidutinių įmonių kūrimą ir plėtrą. Straipsnyje numatyta, kad Europos Komisijos siūlymu ES Taryba, pasitarusi su Europos Parlamentu, Ekonomikos ir socialinių reikalų bei Regionų komitetais, vienbalsiai priima tokių sričių teisės aktus:

- darbuotojų socialinio draudimo ir socialinės apsaugos;
- darbuotojų socialinės apsaugos, kai nutraukiama darbo sutartis;
- atstovavimo darbuotojų ir darbdavių interesams bei šių interesų ir bendrų sprendimų gynimo;
- Bendrijos teritorijoje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių piliečių užimtumo sąlygų;
- finansinių įmokų užimtumui ir darbo vietų kūrimui skatinimo, nepažeidžiant su Socialiniu fondu susijusių nuostatų.

Nors buvo perskirstyta kompetencija, **socialinė politika nebuvo centralizuota**. Švietimo, sveikatos apsaugos, socialinės apsaugos, gyvenamojo būsto aprūpinimo sritys liko tvarkomos valstybių narių atsakomybe. Kadangi valstybių narių požiūris į socialinę politiką

skirtingas, tai ir jų institucinė sąranga bei socialinės programos nebuvo suvienodintos, skiriasi jų mastas, prioritetai, finansavimo ir valdymo būdai. Šiose srityse valstybėms narėms buvo bendra tik tai, kad į procesą įtraukti įvairūs partneriai: valstybių narių institucijos, Europos Sąjunga, regionų ir vietinė valdžia, kiti socialiniai partneriai bei pilietinė visuomenė.

Siekiant tolesnės socialinės ES valstybių narių sanglaudos, tapo svarbus Amsterdamo sutartimi įdiegtas **atviro koordinavimo metodas** (AKM) (buvęs „švelniosios teisės“ požiūris). Čia žodis „atviras“ reiškia negalutinį pobūdį, valstybėms narėms paliekama teisė parinkti būdus ES lygiu numatytiems tikslams pasiekti, be to, reiškia politikos proceso dalyvių (veikėjų) įvairovę. Atviro koordinavimo metodas sutvirtina necentralizuotą, bet tiksliai koordinuojamą procesą. Taikant atviro koordinavimo metodą bandoma sujungti Europos socialinį modelį su skirtingais Europos Sąjungos valstybių gerovės modeliais: ES lygiu nustatomos bendros socialinės politikos gairės ir tikslai, o valstybės narės įpareigojamos rengti ir įgyvendinti nacionalinius veiksmų planus, nustatyti atskaitomybės tvarką, vykdyti sistemingą šių procesų stebėseną. Valstybėms narėms paliekama laisvė pasirinkti būdus ir priemones bendriems tikslams pasiekti. Tai skatina įvairovę ir ugdo kompetenciją. Šiuo požiūriu atviro koordinavimo metodas iš esmės nesiskiria nuo subsidiarumo principo, tačiau nauja yra tai, kad valstybės narės skatinamos dalytis gerąja patirtimi, taikyti tam tikrus etalonus. Atviro koordinavimo metodas laikomas tinkamu taikyti srityse, kurios yra nacionalinės, bet reikalauja bendrų Europos lygio strategijų, ir kuriose įstatymai negalimi arba nepageidaujami. Nuo 2000 m. metodas taikytas įgyvendinant programas socialinei atskirčiai ir skurdui mažinti, nuo 2002 m. – pertvarkant pensijų sistemas, o nuo 2006 m. – sveikatos priežiūros ir ilgalaikio gydymo sistemas. Atviro koordinavimo metodu siekiama didinti Europos konkurencingumą. Jam pritaria įvairiais lygiais: nacionalinių vyriausybių, socialinių partnerių, pilietinės visuomenės, regioninių ir vietos struktūrų.

Amsterdamo sutartimi sustiprintos Europos Bendrijos galios, tačiau socialinės politikos gairėse pabrėžta, kad švietimas, socialinė apsauga, sveikatos apsauga, aprūpinimo būstu klausimai bus įgyvendinami ir socialinės paslaugos teikiamos remiantis subsidiarumo principu. Siekiant tolesnio ES valstybių narių bendradarbiavimo ir socialinės sanglaudos įdiegtas atviro koordinavimo metodas.

Sutarties pataisose ypač daug dėmesio skirta užimtumo politikai ir su ja susijusioms socialinėms problemoms. Amsterdamo sutartis yra ištakos **Europos užimtumo strategijos** (EUS), kurios pagrindinės kryptys yra (str. 125–130):

- darbo vieta;
- įgūdžiai ir judumas;
- besikeičianti darbo rinka;
- darni visuomenė.

Amsterdamo sutartimi Europos Sąjungos steigimo sutartis papildyta atskiru užimtumui skirtu skyriumi. **Užimtumo politika pirmą kartą paskelbta bendru Europos Sąjungos uždaviniu**. Europos Komisijai suteikta teisė priimti sprendimus dėl gamybinių santykių ir socialinės atskirties problemų (136–145 str.). Sutartyje skelbiama, kad Komisija skatina valstybes nares bendradarbiauti, sudaro sąlygas derinti jų veiksmus visoje socialinėje politikoje, ypač šių sričių:

- užimtumo;
- darbo teisės;
- darbo sąlygų, darbo higienos, nelaimingų atsitikimų darbe ir ligų prevencijos;
- socialinės apsaugos;
- pagrindinio ir aukštesniojo profesinio rengimo;
- teisės burtis į asociacijas;
- teisės į derybas dėl kolektyvinių sutarčių tarp darbdavių ir darbuotojų.

Amsterdamo sutartyje įtvirtintas bendrasis principas, kad Europos Sąjunga privalo gerbti žmogaus teises ir pagrindines laisves ir pati yra grindžiama pagarbos joms principais (6 str.). Sutartyje nurodytos procedūros, kurios turėtų užtikrinti šių teisių apsaugą. Naujajame sutarties 13 str. sustiprintas nediskriminavimo principas ir įtvirtinta ES Tarybos galimybė kovoti su diskriminacija bei jos šaltiniais dėl lyties, rasės, etninės kilmės, religijos, negalios, amžiaus,

seksualinės orientacijos. Sutarties 141 str. valstybės nars įpareigojo užtikrinti, kad būtų taikomas principas už vienodos vertės darbą darbuotojams vyrams ir moterims mokėti vienodą užmokestį.

Amsterdamo sutartimi buvo pagrįsta Europos užimtumo strategija, kurios pagrindinės kryptys – darbo vieta, įgūdžiai ir judumas, besikeičianti darbo rinka ir darni visuomenė.

Europos socialinės politikos raidą sąlygiškai galima skirti į du laikotarpius: iki Amsterdamo sutarties ir po jos. Priėmus Amsterdamo sutartį, socialinės politikos ir užimtumo tikslų skirtumai išnyko – šiuos klausimus imta spręsti Europos Sąjungos lygiu. Sutartis tapo teisine darbo politikos baze, joje pabrėžta užimtumo svarba įgyvendinant ES kitų sričių politiką. Amsterdamo sutartimi buvo palengvintas sprendimų priėmimas: darbo santykių klausimai ES Taryboje pradėti spręsti kvalifikuotosios daugumos būdu (iki šios sutarties sprendimai buvo priimami vienbalsiai), o tai užkirto kelią atskirai šaliai blokuoti sprendimus ir rekomendacijas, būtinas visiems Europos Sąjungos piliečiams. Taigi Amsterdamo sutartis tapo nauju postūmiu plėtoti socialinę politiką Europos Sąjungoje, pasiūlė „socialesnę“ Europą valstybių narių piliečiams.

Europos socialinės politikos raidą galima skirti į du laikotarpius: iki Amsterdamo sutarties ir po jos. Pasirašius Amsterdamo sutartį, socialinės politikos ir užimtumo klausimus imta spręsti Europos Sąjungos lygiu.

Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų pakeitimų (Nicos) sutartis

2000 m. gruodį Nicoje (Prancūzija) vykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime aptarti Europos Sąjungos plėtros klausimai ir pritarta minčiai, kad tolesnei ES plėtrai reikalinga nauja sutartis.

Tokią sutartį penkiolika valstybių narių pasirašė 2001 m. vasario 26 d. Sutartis įsigaliojo, kai visos tuometinės valstybės narės ją ratiifikavo (Airija tik 2002 m. pakartotiniame referendume).

Pagrindiniu Nicos sutarties laimėjimu laikoma **Europos Sąjungos institucijų reforma**, kuri buvo būtina Europos Sąjungos plėtros prielaida. Nicos sutarties protokole dėl Europos Sąjungos plėtros numatyti ES Tarybos, Europos Komisijos, Europos Parlamento ir kitų institucijų sudėties pakeitimai Sąjungai išsiplėtus iki 27 valstybių narių. Valstybių narių balsai ES Taryboje perskirstyti taip, kad būtų sumažintos galimybės blokuoti kvalifikuotosios daugumos nuomonę. Europos Parlamento narių skaičių numatyta apriboti iki 732 narių, o Europos Komisiją nuo 2005 m. sudaro po vieną kiekvienos valstybės narės atstovą. Pagal šią sutartį Ekonominių ir socialinių reikalų komitetą ir Regionų komitetą sudaro ne daugiau kaip po 350 narių. Gerbiant pagrindines teises, Nicos sutartimi ES Tarybai buvo leista keturių penktadalių balsų dauguma skirti nuobaudą valstybei narei, kurioje įvyko žmogaus teisių ir (arba) laisvių pažeidimas. Sutartyje nustatyta, kad šalis kandidatė gali būti priimta į Europos Sąjungą tik tuomet, kai įvykdo visus 31 *acquis communautaire*⁷ skyrius.

Pagrindinis Nicos sutarties laimėjimas – Europos Sąjungos institucijų reforma, kuri buvo būtina Europos Sąjungos plėtros prielaida.

Nicos sutartimi **įtvirtintas atviro koordinavimo metodas**, įdiegtas Amsterdamo sutartimi. Jis valstybėms narėms nurodo bendras veiklos kryptis ir tikslus, bet leidžia pačioms pasirinkti įgyvendinimo priemones, padeda dalytis geriausia patirtimi. Metodo

⁷ *Acquis communautaire* (dažniausiai trumpinama *acquis*, liet. Sąjungos teisinys, kartais dar vad. ES *acquis*) – tai ES teisės ir jos taikymo praktikos visuma. *Acquis* sudaro visos ES sutartys ir teisės aktai, deklaracijos ir rezoliucijos, su ES reikalais susiję tarptautiniai susitarimai ir Europos Teisingumo Teismo priimti sprendimai. Be to, į *acquis* įeina ir priemonės, kurių ES valstybių narių vyriausybės drauge imasi teisingumo ir vidaus reikalų srityje bei vykdydamos bendrąją užsienio ir saugumo politiką.

taikymas skatina ES valstybių narių tolesnį bendradarbiavimą ir socialinę sanglaudą.

Nicos sutartyje įtvirtinti Europos Vadovų Tarybos susitikimuose Lisabonoje 2000 m. kovą ir Nicoje tų pačių metų gruodį nagrinėti **socialiniai klausimai**: siekiant sumažinti plėtros sukeltus skirtumus valstybėse narėse ir vadovaujantis atviro koordinavimo metodu, stiprinti valstybių narių bendradarbiavimą bei skatinti didesnę ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą. Sutartyje įdiegti Pagrindinių teisių chartijos (2000 m.) principai, kurie padėjo pagrįsti Europos socialinio modelio vertybes ir elementus, įtvirtino socialinę dimensiją Europos Sąjungos dokumentuose.

Po Nicos sutarties priėmimo nebuvo pasiekta žymios pažangos kuriant bendrą Europos socialinę erdvę. Dėl nacionalinių taisyklių ir socialinės politikos įstatymų skirtumų buvo sunku suderinti nacionalinius ir ES lygmens interesus, todėl bendrieji socialiniai standartai ir reikalavimai kai kuriose valstybėse sunkiai įgyvendinami.

Nicos sutartyje buvo įtvirtinti socialiniai klausimai. Tačiau žymios pažangos kuriant bendrą Europos socialinę erdvę nebuvo pasiekta dėl nacionalinių taisyklių ir socialinės politikos įstatymų skirtumų.

ES valstybių narių vadovai, pasirašydami Nicos sutartį, suvokė jos trūkumus, todėl 2001 m. gruodžio 14–15 d. Europos Vadovų Taryba Lakene priėmė deklaraciją dėl Europos Sąjungos ateities, kuri atvėrė kelią sutarčių reformai, numatyta 2004 m. pradžioje.

Reformų (Lisabonos) sutartis

2007 m. gruodžio 13 d. pasirašyta Reformų sutartis pagal pasirašymo vietą paprastai vadinama Lisabonos (Portugalija) sutartimi. Sutarties pasirašymu buvo baigtos kelerius metus trukusios derybos ES institucijų reformos klausimais. Be to, ši sutartis tapo alternatyva Europos Konstitucijai.

Sutartys, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, tam tikru požiūriu sudaro „konstituciją“: jose apibrėžtos Sąjungos vertybės,

principai, tikslai, aprašytos Sąjungos, kaip politinio subjekto, ir jos institucijų kompetencijos sritys, sprendimų priėmimo procedūros, apibūdinti teisės aktai, su ES susijusios piliečių teisės, nustatytos sutarties persvarstymo taisyklės. 2004 m. spalio 29 d. Romoje pasirašyta Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Tai buvo bandymas įtvirtinti **Konstitucijos sutartį** Europos Sąjungoje, tačiau ji buvo atmesta. Neigiami referendumų Prancūzijoje ir Nyderlanduose rezultatai privertė sutartį persvarstyti. 2005 m. birželį Europos Vadovų Taryba paskelbė vienu metų trukmės svarstymo laikotarpį, kurio metu į diskusijas buvo raginami išitraukti valstybių narių parlamentai, Europos institucijos, socialiniai partneriai, politinės partijos, pilietinė visuomenė, piliečiai. Net ir po svarstymų sutartis nebuvo ratifikuota. Iki 2007 m. birželio Europos Vadovų Tarybos susitikimo buvo surengti trys forumai, kurie pagrindė įsitikinimą, kad problemos, kurias buvo siekiama išspręsti Konstitucijos sutartimi, neišnyko sutarties neratifikavus ir kad visos dokumente numatytos naujovės yra gyvybiškai svarbios siekiant užtikrinti Sąjungos konkurencingumą, gebėjimą veiksmingai spręsti kylančius klausimus dabarties pasaulyje. Pripažinta, kad iki 27 valstybių narių padidėjusi Europos Sąjunga turi atsinaujinti, pasitelkdama veiksmingas priemones, kuriais remdamasi galėtų sėkmingai prisitaikyti ir įveikti globalizacijos, demografinės raidos, klimato kaitos, energijos tiekimo ir saugumo problemas.

Naujai parengta Reformų (Lisabonos) sutartimi siekta kompromiso, todėl buvo atsisakyta konstitucinio metodo ir kai kurių jo ypatybių, pavyzdžiui, bendro ir struktūruoto teksto, piliečių ir valstybių narių valia paremtos Sąjungos sampratos, kt. Naujoji sutartis iš dalies pakeitė galiojančias ir toliau liekančias galioti Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos steigimo sutartis taip, kad būtų padidintas išsiplėtusios Europos Sąjungos veiksmingumas, sustiprintas jos demokratinis teisėtumas, padidintas išorės veiksmų darnumas. Iki tol Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos sutartys reglamentavo vieno politinio subjekto – Europos Sąjungos – veikimą, tačiau dalį Sąjungos funkcijų atliko juridinio vieneto statusą turėjusi Europos Bendrija. EB sutartyje daugiausia dėmesio buvo skirta Sąjungos principams, vertybėms, pagrindiniams organizaciniams aspektams. ES sutartyje buvo išsamiai aprašyta Sąjungos struktūra, veikimas, išdėstyti veikimo principai, tikslai, Sąjungos kompetencijos mastai ir kiekvienos veiklos srities ribos. Reformų sutartimi **Europos Są-**

junga įtvirtinta kaip vienas subjektas, o Europos Bendrijos sutartis pervadinta **Sutartimi dėl Sąjungos veikimo**.

Lisabonos sutartimi **panaikinta trijų ramsčių struktūra**, kurią sudarė trys Europos Bendrijos (Europos anglių ir plieno bendrija, Euratomas, Europos Bendrija), bendroji užsienio ir saugumo politika ir bendradarbiavimas teisingumo ir vidaus reikalų srityje. Sutartimi Europos Parlamentui suteikta daugiau galių keisti Europą, taip pat naujų įgaliojimų priimti sprendimus žemės ūkio, energetinio saugumo, legalios imigracijos, teisingumo ir vidaus reikalų, visuomenės sveikatos, struktūrinių fondų ir daugelyje kitų sričių.

Rengiant Lisabonos sutartį nuspręsta atidėti kai kurių sutarties elementų, pavyzdžiui, naujos balsavimo sistemos ES Taryboje, įgyvendinimą. Į Sutartį įtrauktos kai kurioms valstybėms narėms taikomos specialiosios priemonės, pavyzdžiui, priimtas protokolai, kuriuo ribojamas Pagrindinių teisių chartijos taikymas Lenkijos, Jungtinės Karalystės ir Čekijos nacionalinėje teisėje.

Lisabonos sutartis iš dalies pakeitė Europos Sąjungos sutartį ir Europos Bendrijos steigimo sutartį taip, kad būtų padidintas išsiplėtusios Europos Sąjungos veiksmingumas, sustiprintas ES demokratinis teisėtumas, pagerintas išorės veiksmų derinimas.

Pripažįstant, kad viena valstybė narė dažnai nepajėgi susidoroti su šiuolaikinio pasaulio iššūkiais, nes juos galima įveikti tik bendru, atsakingu, skaidriu ir nuosekliu darbu, Lisabonos sutartimi ES sprendimų priėmimo procese **daugiau galios suteikta valstybių narių parlamentams**. Sutartis atveria galimybes nacionaliniams parlamentams siūlyti pagrindinės sutarties pakeitimus, apsaugo nacionalinių parlamentų teisę prieštarauti Europos lygiu siūlomoms teisės aktams, susijusiems su klausimais, kurie veiksmingiau sprendžiami nacionaliniu lygiu. Nacionaliniai parlamentai įgijo teisę pateikti argumentus dėl priimamų teisės aktų, jeigu jų projektuose peržengiamos Europos Sąjungos institucijų kompetencijos ribos. Pirmą kartą įtvirtinta valstybių narių teisė išstoti iš Europos Sąjungos. **Daugiau iniciatyvos teisių, laisvių ir atsakomybės suteikta piliečiams**, numatant jų galimybę teikti siūlymus dėl politikos kei-

timų: vienam milijonui europiečių pasirašius ir pateikus peticiją Europos Komisijai, ji įpareigojama ieškoti būdų, kaip įgyvendinti piliečių iniciatyvas. Prireikus turėtų būti panaikinti atitinkami teisės aktai.

Kaip visuotinai taikoma nuostata į sutartį įtraukta **socialinė sąlyga**, į kurią ES turi atsizvelgti apibrėždama ir įgyvendindama bet kurią politikos sritį. Privaloma skatinti aukštą užimtumo lygį, užtikrinti tinkamą socialinę apsaugą, gerą švietimo ir mokymosi bei žmogaus sveikatos apsaugos kokybę, taikyti programas, mažinančias socialinę atskirtį ir skurdą. Ekonomikos ir užimtumo politikos sričių koordinavimas buvo pripažintas viena iš ES kompetencijai priklausančių sričių. Sukurta teisinė bazė, suteikianti bendro ekonominio intereso pripažinimo ir apsaugojimo galimybę. Buvo pripažinta socialinių partnerių ir socialinio dialogo reikšmė ekonomikai ir užimtumui. Sąjungos tikslai, iki šiol nurodyti ES sutarties 2 str. ir EB steigimo sutarties 3 str., naujoje ES sutartyje išvardyti iš karto po Sąjungos vertybių. Šie tikslai yra **taika, Sąjungos vertybių puoselėjimas ir tautų gerovė**. ES sutarties 3 str. išdėstyti tokie **politiniai, ekonominiai ir socialiniai Europos Sąjungos tikslai**:

- sukurti laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, kurioje užtikrinamas laisvas asmenų judėjimas;
- imtis tinkamų priemonių išorės sienų kontrolės, prieglobsčio, imigracijos, nusikalstamumo prevencijos ir kovos su šiuo reiškiniu srityse;
- dirbti siekiant darnaus Europos vystymosi, pagrįsto darniu ekonominiu augimu ir kainų stabilumu; konkurencingos socialinės rinkos ekonomikos; siekti visiško užimtumo ir socialinės pažangos; aukšto aplinkos apsaugos ir kokybės lygio;
- skatinti mokslo ir technologijų pažangą;
- kovoti su socialine atskirtimi ir visomis diskriminacijos rūšimis;
- puoselėti teisingumą ir socialinę apsaugą, vyrų ir moterų lygybę, kartų solidarumą, vaiko teisių apsaugą;
- puoselėti ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą bei valstybių narių solidarumą;
- gerbti kultūros ir kalbų įvairovę, siekti, kad Europos kultūros paveldas būtų saugomas ir turtinamas;
- kurti ekonominę ir pinigų sąjungą, kurios valiuta yra euras.

Lisabonos sutartimi išsaugotos ir sutvirtintos keturios judėjimo laisvės (asmenų, paslaugų, prekių ir kapitalo) ir Europos piliečių politinė, ekonominė bei socialinė laisvė. Pagal persvarstytą ES sutarties 2 str. visas **Europos integracijos procesas grindžiamas vi-suotinėmis vertybėmis**, tai yra žmogaus orumas, laisvė, demokra-tija, lygybė, teisinė valstybė, žmogaus teisės. Straipsnyje apibrėžti **principai, lemiantys Sąjungos veiklą**. Tai:

- pliuralizmas;
- nediskriminavimas;
- tolerancija;
- teisingumas;
- solidarumas;
- vyrų ir moterų lygybė.

Siekiant įtvirtinti Europos Sąjungos vertybes, į pirminę Euro-pos teisę įtraukta **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija**, kuri oficialiai paskelbta Strasbūre 2000 m. gruodžio 7 d. ir kurioje išdėstyti Sąjungos etiniai pagrindai. Lisabonos sutartis ES pagrin-dinių teisių chartijai suteikė privalomąją teisinę galią ir tokią pat vertę, kaip ir pagrindinės sutartys. Nuo šiol chartijos nuostatos, su-sijusios su pilietinėmis, politinėmis, ekonominėmis ir socialinėmis teisėmis, yra teisiškai įpareigojančios ir valstybėms narėms sukuria teisines prievoles. Į chartijoje išdėstytas vertybes atsižvelgiama prii-mant sprendimą dėl naujų valstybių narių priėmimo į ES, vertybė-mis remiantis leidžiama taikyti nuobaudas toms valstybėms narėms, kurios nuolat šurkščiai jas pažeidžia.

Lisabonos sutartimi siekiama, kad didėtų Europos Sąjungos įtaka ir veiksmingumas pasaulyje. Joje išdėstyta, kad tarptautiniu lygiu Sąjunga remia taiką, saugumą, darnų vystymąsi Žemėje, soli-darumą ir tautų tarpusavio pagarbą, skatina laisvą ir teisingą preky-bą, skurdo panaikinimą ir žmogaus, ypač vaiko, teisių apsaugą bei tarptautinės teisės laikymąsi ir plėtrą.

Įtvirtinti EB ir ES sutarčių pakeitimai laikomi svarbiu žingsniu skaidresnės ir piliečiams labiau suprantamos Europos Sąjungos link. Sutarčių pataisos suteikė Europos Sąjungai teisinį pagrindą ir priemones, reikalingas ateities problemoms spręsti ir piliečių porei-kiams tenkinti.

Lisabonos sutartimi įtvirtinti Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos sutarčių pakeitimai laikomi svarbiu žingsniu siekiant, kad Europos Sąjunga taptų skaidresnė ir geriau suprantama jos piliečiams.

2.3. Chartijos ir jų įtaka socialinei politikai

Chartija – tai daugiašalis politinis dokumentas, kuriame skelbiami pagrindiniai kurios nors politinės grupuotės arba klasės reikalavimai. Europos Sąjungos valstybės narės yra priėmusios dvi chartijas: Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją. Tačiau ES socialinei politikai yra svarbios ir kitos dvi Europos Tarybos⁸ priimtose chartijos, kurias yra pasirašiusios ir ratifikavusios ES valstybės narės. Tai – Europos socialinė chartija, Pataisytoji Europos socialinė chartija.

Europos socialinė chartija

Atsižvelgdama į Europos valstybių išsivystymo lygį ir siekdama užtikrinti didesnes ir konkretesnes socialines teises bei jų apsaugos veiksmingumą, Europos Taryba 1961 m. spalio 18 d. Turine (Italija) inicijavo Europos socialinės chartijos (ang. *European Social Charter*) pasirašymą. Chartija įsigaliojo 1965 m. Šią daugiašalę sutartį ratifikavo 24 valstybės.

Europos socialinė chartija papildė Europos žmogaus teisių konvenciją, garantuojančią pilietines ir politines teises ir laisves, todėl **apibūdinama kaip ekonominis ir socialinis Konvencijos atitinkmuo**. Joje pateiktas visapusiškas ir nuoseklus socialinės politikos nuostatų rinkinys, skelbiama daug pagrindinių socialinių ir ekonominių teisių darbininkams ir piliečiams, pradedant šeimos, motinos ir vaiko teisėmis ir išplečiant jas iki socialinės, ekonominės ir teisi-

⁸ Europos Taryba – ne ES institucija, žr. 3 skyriuje.

nės apsaugos. Teisė į teisingą darbo apmokėjimą Europos socialinėje chartijoje reglamentuota kaip viena iš pagrindinių darbo teisių.

Europos socialinę chartiją iš pradžių sudarė 19 socialinių teisių. 1987 m. lapkričio 26 d. Strasbūre buvo pasirašytas papildomas protokolai, kuriuo Europos socialinė chartija papildyta naujomis socialinėmis teisėmis: samdomų darbuotojų teise turėti vienodas teises į darbą ir profesiją be diskriminacijos pagal lytį; teise į informaciją ir konsultaciją įmonėse; darbuotojų atstovų teise dalyvauti nustatant ir gerinant darbo sąlygas; senyvo amžiaus žmogaus teise į socialinę paramą. Vėliau pasirašyti chartijos pataisų protokolai, reglamentuojantys Europos Tarybos struktūrų veiklą bei kolektyvinių skundų sistemą. Galutinės redakcijos Europos socialinę chartiją sudaro 23 socialinės teisės, iš kurių 7 teisės laikomos pagrindinėmis. Visų jų turinys atskleistas gana išsamiai.

Chartija neturi juridinės galios, bet joje išdėstytos **nuostatos yra privalomos ją ratifikavusioms valstybėms** ir sukuria atitinkamas teises pareigas, nepriklausančias nuo valstybės turimų išteklių. Siekiant, kad chartijos dalyvėmis galėtų tapti daugiau valstybių, turinčių skirtingą išsivystymo lygį, sukurta lanksti jos sistema: chartiją ratifikavusiai valstybei sudaroma galimybė prisiimti įsipareigojimus dėl 10 iš 19 socialinių teisių, arba dėl 5 iš 7 pagrindinių teisių, arba dėl 45 iš 79 punktų.

Europos socialinėje chartijoje skelbiamos pagrindinės ekonominės ir socialinės teisės, chartija papildo Europos žmogaus teisių konvenciją, užtikrinančią pilietines ir politines teises ir laisves.

Chartija įnešė svarų indėlį į ekonominių bei socialinių santykių Europos valstybėse plėtotę bei humanizavimą. Suvestiniame Europos akte pirmą kartą buvo pateikta nuoroda į Europos socialinę chartiją, tad nuo Suvestinio Europos akto įsigaliojimo (1987 m. sausio 1 d.) Europos Teisingumo Teismas šia Chartija remiasi kaip Sąjungos teisės bendrųjų principų dalimi.

Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija

Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija (ang. *Communit Charter of the Fundamental Social Rights of Workers*) 1988 m. gruodžio 8–9 d. susitikimo Strasbūre (Prancūzija) metu priėmė Europos Sąjungos valstybių narių, išskyrus Jungtinę Karalystę, vadovai.

Chartijos tikslas buvo parodyti politinę valią plėtoti Europos Bendrijos socialinius aspektus, deklaruotų teisių įgyvendinimą paliekant valstybių narių kompetencijai. Taigi Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija – tai neprivaloma politinė ketinimų deklaracija įvairių pagrindinių socialinių teisių klausimais, nesukurianti ją ratifikavusioms valstybėms narėms teisinių prievolių, t. y. neturinti teisiškai įpareigojančios galios. Ji turėjo tapti vienu iš svarbiausių žingsnių bendrajai rinkai suteikiant **socialinę dimensiją**. Sprendimo dėl Chartijos priėmimo preambulėje pažymėta, kad socialiniams klausimams turi būti skiriama tiek pat dėmesio kaip ir ekonominiams, kad šie klausimai turi būti sprendžiami kartu.

Siekdama įgyvendinti Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją, Europos Komisija patvirtino veiksmų programą, kurioje pateikė per dvidešimt siūlymų priimti direktyvas, numatančias plėtoti atskiras chartijos nuostatas. Nuo tada antriniai Bendrijos teisės aktai dėl socialinių teisių inicijuojami ne tik remiantis steigimo sutartimis, bet ir Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija.⁹

Chartiją sudaro 26 straipsniai, suskirstyti į 12 skyrių, kuriuose skelbiamos tokios pagrindinės dirbančių asmenų teisės:

- teisė pasirinkti darbą bet kurioje Bendrijos valstybėje, kiekvienam dirbančiam asmeniui sudarant tokias pat sąlygas kaip ir priimančios šalies piliečiui;
- darbuotojų teisė į darbo užmokestį pagal toje valstybėje veikiančius įstatymus;
- teisė į darbo ir gyvenimo sąlygų gerinimą, darbo trukmės visose valstybėse suvienodinimą;

⁹ Baltutytė, Elvyra. *Socialinių teisių apsauga Europos Sąjungoje. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius, 2003.; Baltutytė, Elvyra. *Socialinės teisės Europos Sąjungoje*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.

- teisė gauti socialines pašalpas, taip pat ir bedarbiams, pagal vyraujančias nacionalines sistemas;
- teisė jungtis į asociacijas ir sudaryti kolektyvines sutartis;
- teisė į profesinį rengimą;
- lygios vyrų ir moterų teisės;
- darbuotojų teisė gauti informaciją ir aktyviai dalyvauti sprendžiant įmonės reikalus;
- teisė į sveikatos apsaugą ir saugias darbo sąlygas;
- teisė į vaikų ir jaunimo apsaugą, draudimą dirbti vaikams iki 15 metų;
- teisė į minimalaus pragyvenimo lygio užtikrinimą senatvėje;
- neįgaliųjų teisių užtikrinimas.

Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija – tai neprivaloma politinė ketinimų deklaracija pagrindinių socialinių teisių klausimais. Chartijos tikslas buvo parodyti politinę valią plėtoti Europos Bendrijos socialinę sritį, bendrajai rinkai suteikiant socialinę dimensiją.

Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos nuostatos socialinės politikos atžvilgiu daugiausia siejamos su darbu ir mažai – su pilietybe, neįtraukta teisė į bendrąją sveikatos apsaugą, kai kurios socialinės apsaugos teisės ir kt. Tad pagrindiniais chartijos trūkumais laikomas siauras turinys ir tai, kad ji skirta tik dirbantiesiems.

Pataisytoji Europos socialinė chartija

Pataisytąją Europos socialinę chartiją (ang. *European Social Charter (Revised)*) 1996 m. kovo 5 d. priėmė Europos Taryba¹⁰. Chartija įsigaliojo 1999 m. Lietuva šią chartiją pasirašė 1997 m. rugsėjo 7 d., ratifikavo 2001 m.

Pataisytosios Europos socialinės chartijos **tikslas – sudaryti sąlygas veiksmingai įgyvendinti svarbiausias ekonomines, socialines ir kultūrines žmogaus teises ir principus**. Chartija kar-

¹⁰ Europos Taryba – ne ES institucija, žr. 3 skyriuje.

tu su 1993 m. priimta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija sudaro Europos valstybių žmogaus teisių visumą.

Atsižvelgiant į pagrindinius ekonominius ir socialinius pokyčius Europoje, į Pataisytąją Europos socialinę chartiją tiesiogiai perkelta dalis Europos socialinės chartijos (1961 m.) nuostatų. Kai kurios pirmosios chartijos nuostatos buvo pataisytos, chartija papildyta naujomis socialinėmis ir ekonominėmis teisėmis. Tačiau Pataisytoji Europos socialinė chartija pagal saugomų teisių apimtį yra platesnė už Europos socialinę chartiją ir kelia didesnius reikalavimus. Pataisytąją Europos socialinę chartiją sudaro 31 socialinė teisė, iš jų 9 teisės laikomos pagrindinėmis. Šioje chartijoje deklaruojamas teises galima suskirstyti į tokias pagrindines grupes:

- samdomų darbuotojų teisės,
- atskiro žmogaus teisės,
- atskirų gyventojų grupių teisės.

Pagal ginamas teises didžiausią Pataisytosios Europos socialinės chartijos turinio dalį sudaro samdomų darbuotojų teisės, nes siekiama vengti išnaudojimo ir kurti civilizuotus darbdavių ir darbuotojų santykius. Skatinant atskirų socialinių grupių ekonominių ir socialinių interesų derinimą, chartija grindžiama socialiniu dialogu.

Socialinės politikos srityje Europos socialinėje chartijoje ir Pataisytojoje Europos socialinėje chartijoje nustatytos pagrindinės teisių grupės:

– **Su darbu susijusios teisės:** teisė į darbą; tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas; teisė į orumą darbe; teisė į teisingą atlyginimą; teisė į profesinį orientavimą, profesinį mokymą; teisė siekiant pelno užsiimti veikla kitų šalių teritorijoje; teisė į vienodas darbo ir profesijos galimybes; darbuotojų migrantų ir jų šeimų teisė į apsaugą ir paramą; teisė į kolektyvines derybas, kt.

– **Šeimos, vaikų, jaunuolių teisių apsauga:** vaikų ir paauglių teisė į apsaugą ir socialinę apsaugą; dirbančių moterų teisė į motinystės apsaugą; šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą.

– **Teisės į socialinę ir sveikatos apsaugą:** teisė į sveikatos apsaugą; teisė į socialinę apsaugą, socialinę paramą ir medicinos pagalbą; teisė naudotis socialinio aprūpinimo tarnybos paslaugomis; teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties; teisė į būstą; senyvo amžiaus žmonių teisė į socialinę apsaugą.

– **Su integracija į visuomenę susijusios teisės:** teisė jungtis į organizacijas; neįgaliųjų žmonių teisė į nepriklausomybę ir socialinę integraciją; teisė į dalyvavimą visuomenės gyvenime.

– **Teisės būti informuotiems:** teisė į informavimą ir konsultavimą; teisė į informavimą ir konsultavimą kolektyvinio darbo vietų mažinimo atveju, kt.

Pataisytąją Europos socialinę chartiją ratifikavusi valstybė privalo išsipareigoti įgyvendinti pasirinktinai bent 16 iš 31 socialinių teisių arba 6 iš 9 pagrindinių teisių, arba 63 iš 98 punktų. Tarptautiniu mastu Pataisytoji Europos socialinė chartija, kaip ir Europos socialinė chartija, ją ratifikavusiai valstybei **sukuria privalomą teisinę prievolę**, kuri nepriklauso nuo valstybės išteklių. Valstybei galioja tik viena iš chartijų: Europos socialinė chartija arba Pataisytoji Europos socialinė chartija. Valstybė, kuri nėra nė vienos chartijos dalyvė, gali tapti bet kurios iš jų dalyve, jei tik sugebės vykdyti numatytas prievoles.

Pataisytosios Europos socialinės chartijos tikslas – sudaryti sąlygas veiksmingai įgyvendinti svarbiausias ekonomines, socialines ir kultūrinės žmogaus teises ir principus. Ją ratifikavusiai valstybei chartija sukuria privalomą teisinę prievolę, kuri nepriklauso nuo valstybės išteklių.

Nuolat vykdoma prisiimtų Europos socialinės chartijos arba Pataisytosios Europos socialinės chartijos išsipareigojimų įgyvendinimo stebėseną: chartiją ratifikavusi valstybė yra įpareigota kas dveji metai rengti pranešimą apie nuveiktus darbus ir jį pateikti Europos Tarybos generaliniam sekretoriui. Tarptautinės ir nacionalinės darbdavių ir darbuotojų organizacijos, tarptautinės ir nacionalinės nevyriausybinės organizacijos turi teisę teikti kolektyvinius skundus dėl nepatenkinamo Chartijos įgyvendinimo, o juos nagrinėja Europos socialinių teisių komitetas (angl. *The European Committee of Social Rights, ECSR*). Papildomai keliamas reikalavimas rengti pranešimą apie veiklą socialinės politikos srityse, dėl kurių Chartiją ratifikavusi valstybė nėra išsipareigojusi, – taip skatinama socialinės dimensijos Europoje plėtra.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija

2000 m. gruodžio 7 d. Nicos Europos Vadovų Tarybos susitikime priimta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (angl. *Charter of Fundamental Right of the European Union*). Chartijos principai įteisinti pasirašant Nicos sutartį (2001 m.), o Reformų (Lisabonos) sutartimi (2007 m.) šiai **chartijai suteikta privalomoji teisinė galia**. Chartija nebuvo įtraukta į Lisabonos sutartį, o priimta atskiru teisės aktu, todėl turi tokią pat vertę, kaip ir pagrindinės ES sutartys. Jungtinės Karalystės, Lenkijos, o vėliau – ir Čekijos reikalavimu prie Europos Sąjungos steigimo sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo pridėti specialūs protokolai dėl Pagrindinių teisių chartijos taikymo, kuriuose įtvirtinta, kad ES pagrindinių teisių chartija šioms valstybėms narėms neprivaloma, išskyrus atvejus, kai valstybės numato tai savo nacionalinėje teisėje.

ES pagrindinių teisių **chartija – tai katalogas teisių, principų ir laisvių**, kurias ES institucijos ir valstybės narės turėtų gerbti, jų laikytis ir jas taikyti. Paskelbus šią chartiją, ES Taryba, Europos Parlamentas ir Europos Komisija išsipareigojo gerbti joje išdėstytas teises, laisves bei principus, siekdamos didesnės politinės Europos Sąjungos valstybių sanglaudos. Kitaip tariant, ES pagrindinių teisių chartija:

- sustiprino sutarčių konstitucinius pagrindus ir konsoliduotąsias pagrindines teises;
- pabrėžė žmogaus teisių svarbą kaip bendrą Europos Sąjungos vertybę;
- sustiprino žmogaus teisių apsaugą Europos Sąjungos įstatymais.

Kaip apibrėžta Lisabonos sutartyje, Pagrindinių teisių chartijoje išdėstytos vertybės ir principai, kurie sudaro Sąjungos etinį pagrindą. Chartijoje skelbiamos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės, kylančios iš Europos Sąjungos teisės ir tarptautinės teisės bei tarptautinių susitarimų, įskaitant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją. Vienas iš svarbiausių reikalavimų – kad Pagrindinių teisių chartijos suteikiamos apsaugos lygis niekada nebūtų žemesnis nei Europos žmogaus teisių konvencijos garantuojamas lygis.

Chartiją sudaro 50 straipsnių. Pagrindinės nuostatos suskirstytos pagal chartijoje puoselėjamas šešias **pagrindines vertybes**:

orumą, laisvę, lygybę, solidarumą, piliečių teises ir teisingumą. Atitinkamai pavadintuose chartijos skyriuose sugrupuotos ir išdėstytos pagrindinės teisės, principai ir laisvės.

- **Orumas:** žmogaus orumo gerinimas ir gynimas; teisė į gyvybę; vergijos ir priverčiamojo darbo uždraudimas, kt.
- **Laisvė:** asmens duomenų apsauga; teisė tuoktis ir turėti šeimą; susirinkimų ir asociacijų laisvė; teisė į mokslą; laisvė pasirinkti užsiėmimą ir teisė įsidarbinti; laisvė užsiimti verslu; bendrųjų ekonominių paslaugų prieinamumas; teisė į nuosavybę; teisė į prieglobstį, kt.
- **Lygybė:** nediskriminavimas; vyrų ir moterų lygybė; vaiko teisės; senyvų žmonių teisės; neįgalių žmonių integracija.
- **Solidarumas:** darbuotojų teisė į informavimą ir konsultavimą įmonėje; kolektyvinių derybų ir veiksmų teisė; teisė į įdarbinimo paslaugas; apsauga nepagrįsto atleidimo iš darbo atveju; tinkamos ir teisingos darbo sąlygos; vaikų darbo draudimas ir jaunuolių apsauga darbe; šeimos ir profesinis gyvenimas; socialinė apsauga ir socialinė parama; sveikatos apsauga; kt.
- **Piliečių teisės:** teisė balsuoti, kandidatuoti rinkimuose į Europos Parlamentą, vietos savivaldą; judėjimo ir gyvenamosios vietos laisvė; kt.
- **Teisingumas:** teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę, nekaltumo prezumpcija.

Pagrindinių teisių chartijoje deklaruojamos pilietinės, politinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės teisės gali būti skirstomos į dvi pagrindines grupes:

- 1) pilietinės ir politinės teisės;
- 2) socialinės ir ekonominės teisės.

Socialinių teisių šioje chartijoje pateikta kiek mažiau, jos formuluojamos abstrakčiau negu kitose chartijose¹¹. Pavyzdžiui, su darbu susijusiose teisėse nėra nė vienos nuostatos apie darbo apmokėjimą, nėra reikalaujama ir socialinės apsaugos standartų. Tačiau chartijoje deklaruojama, kad, siekdama įveikti socialinę atskirtį ir skurdą, Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę į socialinę paramą ir būstą, tiesa, pagal Bendrijos ir nacionalinių įstatymų taisykles ir praktiką.

---

¹¹ Baltutytė, Elvyra. *Socialinių teisių apsauga Europos Sąjungoje. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius, 2003; Baltutytė, Elvyra. *Socialinės teisės Europos Sąjungoje*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.

Sąjungos pilietybės ir laisvės, saugumo ir teisingumo sąvokų įtraukimas individą daro Pagrindinių teisių chartijos centru. Čia verta atkreipti dėmesį į du svarbius dalykus:

- 1) kai kurios teisės jau buvo paskelbtos 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje, tačiau Pagrindinių teisių chartijoje kalbama ne tik apie darbuotojų, bet ir apie visų ES valstybių narių piliečių teises;
- 2) toks išsamus teisių ir laisvių katalogas Europos Sąjungoje pateiktas pirmą kartą.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – tai katalogas teisių, principų ir laisvių, kurių turėtų laikytis, kurias turėtų gerbti ir taikyti ES institucijos bei valstybės narės. Lisabonos sutartimi įtvirtintas privalomasis chartijos pobūdis.

Pagrindinių teisių chartijos turinys ir pobūdis padėjo pagrįsti Europos socialinio modelio vertybes ir elementus, įtvirtinti socialinę dimensiją Europos Sąjungos dokumentuose.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Europos Sąjungos socialinės politikos dokumentai“ pristatyti ES socialinę politiką reglamentuojančių teisinių dokumentų tipai, pagrindinės sutartys ir chartijos ir aptarta jų įtaka ES socialinei politikai. Skyrių sudaro trys poskyriai.

Kiekviena EB ir ES sutartis prisidėjo prie Europos Sąjungos socialinės dimensijos plėtros. Romos sutartyje (1957 m.) apibrėžtas socialinės politikos tikslas – skatinti ekonominę integraciją, naikinti konkurencijos ir laisvo judėjimo kliūtis. Suvestinio Europos akto (1986 m.) tikslas – bendros socialinės erdvės sukūrimas. Akte pirmą kartą pateikta nuoroda į Europos socialinę chartiją, kuri ją ratifikavusioms ES valstybėms narėms sukūrė prievolę plėtoti socialinę

dimensiją. Maastrichto sutartyje (1992 m.) iškelta socialinės politikos uždavinys – apibrėžti visuotinai priimtinas gyvenimo kokybės standartus, skatinti aktyvią ir sveiką visuomenės gyvenimą, užtikrinančią užimtumą, geras darbo sąlygas, lygias galimybes. Šioje sutartyje apibrėžta Sąjungos pilietybė. Tačiau iki Amsterdamo sutarties (1997 m.) socialinė politika buvo remiama tik kaip priemonė, stiprinanti ekonominę sanglaudą. Amsterdamo sutartyje užimtumo politika pirmą kartą paskelbta bendru Europos Sąjungos uždaviniu. Tai paskatino daugelį socialinių klausimų spręsti Europos lygiu. Tačiau partnerystė socialinės politikos srityje išliko decentralizuota. Nicos sutartimi (2001 m.) sustiprinta ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda, įtvirtinti esminiai Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos principai, atviro koordinavimo metodas, sustiprintas valstybių narių bendradarbiavimas. Minėti dokumentai prisidėjo prie Europos socialinio modelio vertybių ir elementų pagrindimo, socialinės dimensijos Europos Sąjungos dokumentuose įtvirtinimo. Lisabonos sutartimi (2007 m.) įtvirtinta nuostata, kad visose Europos Sąjungos politikos srityse privalu atsižvelgti į reikalavimus, susijusius su aukšto lygio užimtumu, diegti tinkamas socialinės apsaugos garantijas, programas, mažinančias socialinę atskirtį ir skurdą, užtikrinti aukštą švietimo ir mokymosi bei žmogaus sveikatos apsaugos kokybę. Užimtumo politikos koordinavimas pripažintas viena iš ES kompetencijai priklausančių sričių. Lisabonos sutartimi Europos pagrindinių teisių chartijai suteiktas privalomasis pobūdis. Įtvirtinti EB ir ES sutarčių pakeitimai laikomi svarbiu žingsniu skaidresnės ir piliečiams labiau suprantamos Europos Sąjungos link.

Paskutiniame skyriaus poskyryje kalbama apie keturias pagrindines chartijas. Europos socialinė chartija (1961 m.), Pataisytąją Europos socialinę chartiją (1996 m.) ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją (2000/2007 m.) jas ratifikavusioms valstybėms narėms sukuria teisinę prievolę, o Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija (1989 m.) tėra deklaracinio pobūdžio dokumentas. Europos socialinė chartija įnešė svarų indėlį plėtojant ir humanizuojant ekonominius ir socialinius santykius Europos valstybėse. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijose siekiama parodyti politinę valią plėtoti Europos Bendrijos socialinius aspektus. Pataisytosios Europos socialinės chartijos uždavinys – sudaryti sąlygas, kuriomis būtų veiksmingai įgyvendinamos

socialinės ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės ir principai. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – tai katalogas teisių, principų ir laisvių, kurių turėtų laikytis ir kurias turėtų gerbti ir taikyti ES institucijos bei valstybės narės. Chartija sustiprino sutarčių konstitucinius pagrindus ir konsoliduotąsias pagrindines teises; pabrėžė žmogaus teisių svarbą kaip bendrą Europos Sąjungos vertybę; sustiprino asmens teisių apsaugą Europos Sąjungos įstatymais, prisidėjo prie Europos socialinio modelio vertybių ir elementų pagrindimo, prie socialinės dimensijos Europos Sąjungos dokumentuose įtvirtinimo.

Savitikros klausimai

1. Apibūdinkite ES sutartis ir palyginkite jų indėlį į ES socialinės dimensijos plėtrą.
2. Kodėl Amsterdamo sutartis tapo reikšmingu ES socialinės dimensijos plėtros proveržiu? Atsakymą pagrįskite.
3. Apibūdinkite ES chartijas ir palyginkite jų įnašą į ES socialinės dimensijos plėtrą.
4. Kuo ES socialinei politikai yra svarbi deklaratyvi Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija? Atsakymą pagrįskite.
5. Kokie ES teisės dokumentai veiksmingiausiai saugo Jūsų socialines ir pilietines teises? Kodėl? Atsakymą pagrįskite.

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Baltutytė, Elvyra. *Socialinių teisių apsauga Europos Sąjungoje. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius, 2003.

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 28–66.

European Union. *Consolidated Versions of the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community*. Luxembourg, 1997.

Europos Sąjunga: Steigimo dokumentų rinktinė. Vilnius, 1998, p. 65, 75, 125, 241.

Žmogaus teisės: Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000, p. 48–85, 127–142.

Papildoma literatūra:

Galloway, David. *The Treaty of Nice and Beyond: Realities and Illusions of Power in the EU*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 2001.

Rodrigues, Maria João. *An overview of the Lisbon Strategy – The European Agenda for competitiveness, employment and social cohesion*. Wien: Renner Institut, September 2004.

Ross, George. Assessing the Delors era and Social policy. In S. Leibfried and P. Pierson: *European Social Policy. Between Fragmentation and Integration*. Washington (D. C.): Brookings Institution, 1995.

Zeitlin, Jonathan. Strengthening the Social Dimension of the Lisbon Strategy. *La Follette School Working Paper*, No. 2007–022.

Šaltiniai internete:

Lisabonos sutartis: http://europa.eu/lisbon_treaty/index_lt.htm.

Treaties: <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm>.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija: http://www.eppgroup.eu/Activities/docs/charter_eu/lt.pdf.

Europos teisė. Lietuva Europos Sąjungoje: <http://www.euro.lt/lt/apie-lietuvos-naryste-europos-sajungoje/europos-sajunga/europos-teise/>.

3

EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖS POLITIKOS KŪRIMAS IR REGULIAVIMAS

Skyriaus tikslas – supažindinti su ES socialinės politikos reguliavimo principais: derinimo (koordinavimo, angl. *coordination*) ir vienodinimo (angl. *harmonization*), pagrindinėmis ES socialinės politikos administravimo institucijomis ir jų funkcijomis, apibrėžti jų įtaką ES socialinės dimensijos plėtrai, pristatyti ES struktūrinės politikos tikslus, struktūrą, veikimo principus.

Skyriaus temos:

1. Socialinės apsaugos reguliavimas Europos Sąjungoje
2. Europos Sąjungos socialinę politiką kuriančios institucijos
  - Europos Parlamentas
  - Europos Sąjungos (Ministrų) Taryba
  - Europos Vadovų Taryba
  - Europos Komisija
  - Europos Sąjungos Teisingumo Teismas
  - Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas
  - Regionų komitetas
3. Struktūrinės politikos tikslai ir veikimo principai
  - Struktūrinės politikos principai
  - Struktūriniai fondai

Pagrindinės sąvokos:

- ES piliečių socialinė apsauga
- ES pagrindinės institucijos
- ES sanglaudos politika
- ES struktūrinė politika
- ES struktūriniai fondai

3.1. Socialinės apsaugos reguliavimas Europos Sąjungoje

Gilios socialinių teisių tradicijos yra neatsiejama Europos socialinio modelio dalis. Nacionaliniu lygiu **socialinių teisių apsauga dažniausiai grindžiama trimis skirtingais ramsčiais:**

1. Socialinės teisės įtraukiamos į socialinės apsaugos ir mokesčių programas, skirtas pajamų saugumui ir pajamų perskirstymui užtikrinti bei skurdui mažinti. Šiuo atveju pagrindinės priemonės yra minimaliųjų pajamų apsauga, teikiant socialines išmokas: pensijas, nedarbo išmokas, motinystės ir šeimos pašalpas ir kt., kurias įvairiai finansuoja darbdaviai, darbuotojai ir valdžios institucijos.

2. Socialinių paslaugų tinklas. Svarbiausios socialinės paslaugos plačiąja prasme yra švietimo, sveikatos apsaugos ir būsto paslaugos. Be to, visos Europos valstybės teikia socialines paslaugas, skirtas gyvenimo kokybei gerinti.

3. Darbo rinkos reguliavimas, suteikiantis tam tikras su darbu susijusias teises ir jas ginantis. Taip užtikrinama darbo sąlygų kontrolė ir skatinamas žmonių dalyvavimas darbo rinkoje.

ES piliečių socialinės teisės užtikrinamos nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu. Socialinių teisių ir socialinės sanglaudos tarptautinius standartus ir procedūras Europos Sąjungoje padeda nustatyti normos ir teisės aktai, numatyti Jungtinių Tautų, taip pat Europos Tarybos ir pastarojo meto ES sprendimai bei rekomendacijos.

Socialinės apsaugos sistema Europos Sąjungoje – tai veiklos sritis, itin kintanti dėl vis spartesnio darbuotojų judumo, senstančios visuomenės, skirtingų finansavimo sistemų ir naujos Europos Teisingumo Teismo precedentų teisės. **ES piliečių socialinė apsauga** yra vienas iš esminių uždavinių, iškeltų dar Romos sutartyje (1957 m.) (2 str.), kuria valstybės steigėjos įsipareigojo, be ekonominės veiklos plėtros, siekti „aukšto aprūpinimo darbu bei socialinės apsaugos lygio, gyvenimo lygio kilimo bei gyvenimo kokybės gerėjimo ir valstybių narių ekonominės bei socialinės sanglaudos ir solidarumo“¹². Sutarties preambulėje skelbiamas didžiausias Europos Bendrijos uždavinys „nuolat gerinti Europos piliečių gyvenimo ir darbo sąlygas“¹³, 117 str. pažymėtas poreikis derinti socialinės

---

¹² *Europos Sąjunga: Steigimo dokumentų rinktinė*. Vilnius, 1998, p. 63.

¹³ Ten pat, p. 59.

apsaugos sistemas, o 118 str. keliami uždaviniai Europos Komisijai „skatinti valstybes nares artimai bendradarbiauti socialinėje srityje, ypač reikalais, susijusiais su socialine apsauga“¹⁴. Maastrichto sutartyje, kuria įsteigta Europos Sąjunga ir ES pilietybė, pažymėta, kad ES ne tik sugeba užtikrinti aukštą socialinės apsaugos lygį, bet ir gyvenimo bei darbo sąlygų gerinimą, ekonominę ir socialinę valstybių narių sanglaudą (2 str.), pirmą kartą pabrėžtas tikslas užtikrinti aukšto lygio socialinę apsaugą, kuri, kaip pažymėta sutartyje, yra ir kitų Bendrijos politikos sričių dalis (3 str.). Socialinė apsauga, kurios nuostatos išplėtotos sutartyje, akivaizdžiai yra Bendrijos *acquis* dalis. Sutartimi suteikta nauja atsakomybė ES valstybėms narėms tobulinti socialinę apsaugą.

Socialinė apsauga gerokai pakito XX a. paskutinio dešimtmečio pradžioje, kai valstybėse narėse kilo sumaištis ES Tarybai priėmus dvi rekomendacijas: 92/442/EEC¹⁵, skirtą suderinti socialinės apsaugos tikslus ir politiką, ir 92/441/EEC¹⁶, skirtą nustatyti bendrus kriterijus, užtikrinančius pakankamą lėšų kiekį visų ES valstybių narių sistemose. Tolesni Europos Komisijos pranešimai sutelkė Europos Sąjungos institucijų dėmesį į socialinės apsaugos temą ir paskatino valstybes nares bendrauti socialinės apsaugos klausimais: iškilo būtinybė veiksmingos lyginamosios analizės, pagrįstos bendradarbiavimu ir koordinavimu, kurį sudaro keitimasis nuomonėmis ir rekomendacijomis, grindžiamomis geriausia praktika.

Socialinės apsaugos sistema Europos Sąjungoje – tai veiklos sritis, itin kintanti dėl vis spartesnio darbuotojų judumo, senstančios visuomenės, skirtingų finansavimo sistemų ir naujos Europos Teisingumo Teismo precedentų teisės.

¹⁴ Ten pat, p. 241.

¹⁵ Council Recommendation of 27 July 1992 on the convergence of social protection objectives and policies. 92/442/EEC. *Official Journal of the European Union* L 245, 26.08.1992, p. 49–52.

¹⁶ Council Recommendation of 24 June 1992 on common criteria concerning sufficient resources and social assistance in social protection systems. 92/441/EEC. *Official Journal of the European Union* L 245, 26.08.1992, p. 46–48.

Judrioje tarptautinėje visuomenėje skirtingos nacionalinės apsaugos sistemos gali kliudyti asmenims judėti (kiltotis) į kitas valstybes. Kliūtis pašalinti padeda tarptautinis bendradarbiavimas, jo pagrindinė priemonė – tarptautiniai susitarimai, kuriuose numatytas nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų tarptautinis derinimas. **Tarptautiniai susitarimai šiuo požiūriu atlieka dvi funkcijas:**

- 1) suderina nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų nuostatas tarptautiniu mastu, kad pagal keletą nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų nesusidarytų nei tokia situacija, kai neužtikrinama pakankama apsauga, nei tokia, kai socialinės apsaugos išmokos sutampa;
- 2) kiekvienam asmeniui garantuoja teisėtai įgytas teises pagal vieną nacionalinę socialinės apsaugos sistemą, asmeniui nuolat arba laikinai gyvenant už tos valstybės teritorijos ribų.

Tarptautiniuose socialinės apsaugos susitarimuose, kuriais siekiama šių tikslų, numatyta, kad:

- 1) neleidžiama diskriminuoti apdrausto asmens dėl pilietybės;
- 2) turi būti nustatyta kompetentinga socialinės apsaugos sistema;
- 3) turi būti užtikrintos įgytos socialinės apsaugos teisės (socialinės apsaugos išmokų išvežimas);
- 4) socialinės apsaugos teisės turi būti užtikrintos jų įgijimo metu;
- 5) turi būti užtikrintas socialinės apsaugos administracijų bendradarbiavimas.

Šios nuostatos įtraukiamos į dvišales ir daugiašales valstybių sutartis.

Kiekvienos valstybės socialinės apsaugos sistema pasižymi savitu turiniu ir struktūra. Kiekviena ES valstybė narė gali laisvai pasirinkti tinkamiausią socialinės apsaugos sistemą, nustatyti amžiaus ceną, laukimo periodą, įvertinti spragas socialinio draudimo sistemoje, parengti rizikos įvertinimo sistemas ir kita, skirti lėšų socialinio draudimo sistemoms išlaikyti pagal skirtingus metodus (taikant „einamojo finansavimo“ principą, finansuojant kapitalinius įdėjinius, renkant mokesčius), valdyti socialinės apsaugos tinklą ir organizuoti jo darbą (gali būti centralizuotas ir decentralizuotas valdymas, taip pat socialiniai junginiai, aprėpiantys skirtingus gyventojų sluoksnius: darbuotojus pagal profesijas, gyventojų grupes pagal

gyvenamąją vietą arba atskiras socialines grupes, pavyzdžiui, valstybės tarnautojus arba kariškius). Visa tai gali sukelti įvairių sunkumų migrantui: ir samdomam darbuotojui, ir darbdaviui.

Europos Sąjunga **nesiekia pašalinti esminių skirtumų tarp valstybių narių socialinės gerovės sistemų**, o nuo pat EB įsteigimo pradžios koordinavimo metodu siekia suderinti skirtingas sistemas. Koordinavimas vertintinas kaip tiltas, jungiantis valstybių narių socialinės apsaugos sistemas, kurios išlieka visiškai nepriklausomos (autonomiškos). Veiklos **koordinavimas** – sutvarkymas derinimo principu, o ne suvienodinimo. Visų pirma čia turimos mintyje elektroninės formos, kuriose kaupiami duomenys apie apdraustuosius asmenis, ryšio ir keitimosi informacija priemonės.

Kitas valstybių narių socialinės apsaugos reguliavimo metodas – **vienodinimas** – aprėpia priemones, įvairiu laipsniu pakeičiančias nacionalinės teisės aktus, kad juos priartintų vieną prie kito arba sulietų (**teisės aktų konvergencija**). Vienodinimas gali būti įvairių formų. Kraštutinė forma gali būti visiškas teisės suvienodinimas – nunyksta nacionalinės teisės savitumas. Ne tokia aštri forma yra, pavyzdžiui, minimaliųjų socialinės apsaugos standartų nustatymas arba bendrųjų teisės principų įtvirtinimas nacionalinėje teisėje, pavyzdžiui, nediskriminavimo. Valstybėje narėje draudžiama bet kokia darbuotojų diskriminacija dėl pilietybės, susijusi su jų įsidarbinimu, atlyginimu, darbo sąlygomis, laisvu judėjimu, darbo paieška. Vieno iš šių principų įtvirtinimo pavyzdys – diskriminavimą dėl lyties draudžiančių nuostatų įteisinimas tarptautiniu ir Europos mastu.

Europos Sąjunga reguliuoja socialinę politiką dviem metodais: derinimo (koordinavimo) ir vienodinimo. Koordinavimo metodu ES siekia suderinti skirtingas sistemas nacionalines ribas peržengiančiais atvejais. Vienodinimo metodas aprėpia priemones, įvairiu laipsniu faktiškai pakeičiančias nacionalinės teisės aktus, kad juos priartintų vieną prie kito arba sulietų.

Europos Bendrijos steigimo sutartyje numatytų pamatinių ekonominių laisvo asmenų judėjimo teisių, darbuotojų, savarankiškai dirbančiųjų, paslaugų teikėjų, gavėjų statusas suteikia kitų sociali-

nių teisių. EB steigimo sutarties 39, 43 ir 49 straipsniuose garantuojamas laisvas darbuotojų ir savarankiškai dirbančių asmenų judėjimas. Šios laisvės leidžia Europos Sąjungos piliečiams ieškoti darbo bet kurioje valstybėje narėje ir pasilikti bet kurioje valstybėje narėje pasibaigus darbo jėgoje laikui. Šiuo požiūriu **socialinė sanglauda yra tolesnės ekonominės ir politinės sanglaudos priemonė.**

Nors socialinės apsaugos sąvoka, pateikta Europos Bendrijos steigimo sutarties 51 str. (naujajame 42 str.), buvo įvairiai interpretuojama, Bendrijos teisė apsiribojo priemonėmis sudaryti sąlygas laisvam dirbančiųjų ir jų išlaikytinių judėjimui, tik vėlesniais metais sąvoka buvo išplėtotą ir imta taikyti savarankiškai dirbantiems asmenims. Šiuo straipsniu **ES Taryba buvo įpareigota sukurti teisinę sistemą** valstybių narių socialinės apsaugos sistemoms koordinuoti, kuri, be kitų galimybių, užtikrintų ir galimybę **perkelti socialinės apsaugos išmokas**, kad darbuotojas, persikėlęs iš vienos valstybės narės į kitą, neprarastų turimų arba būsimų teisių, jam priklausančių pagal valstybės narės socialinės apsaugos sistemą, į kurią jis buvo anksčiau įtrauktas. ES Taryba jai iškeltus socialinės apsaugos sistemos koordinavimo uždavinius sprendė priimdama atitinkamas reguliavimo taisykles, būtinas, kad darbuotojų judėjimo laisvė taptų galima.

Darbuotojui persikėlus iš vienos valstybės į kitą, keičiasi ne tik jam taikoma darbo teisė, bet ir socialinės apsaugos teisė. Tokie pokyčiai jam gali būti nepalankūs, pavyzdžiui, kai kuriuose nacionaliniuose socialinės apsaugos teisės aktuose nenumatyta mokėti pensijų, jeigu asmuo nuolat gyvena ne tos šalies teritorijoje. Daugelyje nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų reikalaujama ilgų laukimo laikotarpių ir ilgų įmokų mokėjimo laikotarpių prieš pradėdant mokėti socialinio draudimo išmokas. Remiantis EB steigimo sutarties 51 str. (naujuoju 42 str.), koordinavimo sistema leidžia sumuoti pagal įvairias valstybių narių sistemas įgytus draudimo laikotarpius ir padaro socialinės apsaugos išmokų mokėjimą privalomą, net jeigu išmokų gavėjai laikinai arba nuolat negyvena toje valstybėje. Ši sistema siekia **apsaugoti socialiai apdraustų asmenų teisėtai įgytas teises** jiems naudojantis judėjimo laisve.

Į Bendrijos teisės sritį (*acquis*) patenkantys laisvo asmenų judėjimo klausimai paprastai apibrėžiami kartu su valstybės narės pilietybės suteikimo ir valstybės narės piliečių ekonominio aktyvumo klausimais.

Socialinės apsaugos koordinavimo prievolė pirmą kartą įteisinta reglamentuose Nr. 3/58 ir Nr. 4/58, kuriuos vėliau pakeitė reglamentai Nr. 1408/71¹⁷ ir Nr. 574/72¹⁸. Socialinės apsaugos sistemų koordinavimas buvo suvokiamas kaip pagrindinis būdas **išvengti galimų konkurencingumo iškraipymų** vertinant ir pripažįstant bendrosios rinkos laimėjimus. Esminės koordinavimo priemonės pateikiamos reglamente Nr. 1408/71, o reglamento Nr. 574/72 nuostatose numatyta EB taisyklių taikymo tvarka. Reglamentas Nr. 1408/71 nesiekia suvienodinti nacionalinių socialinės apsaugos sistemų, o tiesiog koordinuoja valstybių narių vykdomą socialinę apsaugą, kad būtų **pašalintos arba sumažintos kliūtys laisvam asmenų judėjimui**.

Pagrindinis reglamento Nr. 1408/71 tikslas – įtvirtinti profesiniu požiūriu aktyvių asmenų laisvo judėjimo principą, kaip nurodyta EB steigimo sutarties 39, 43 ir 49 straipsniuose. Jame nustatyta koordinavimo tvarka leidžia išvengti socialinės apsaugos spragų arba net **dvigubos apsaugos pavojaus**, kylančio dėl valstybių narių tarpautinės socialinės teisės skirtingo turinio: reglamente Nr. 1408/71 įtvirtintas bendras koordinavimas, reguliuojantis atitinkamų socialinės apsaugos sistemų nacionalinius aktus ir taip užtikrinantis laisvo darbuotojų judėjimo Europos Sąjungoje principo įgyvendinimą. Be to, Europos Teisingumo Teismas ne kartą pabrėžė, kad laisvas judėjimas yra pagrindinis koordinavimo reglamentų tikslas ir todėl daro įtaką reglamentų Nr. 1408/71 ir Nr. 574/72 interpretavimui.

¹⁷ Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 1971 m. birželio 14 d. dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimoms nariams, judantiems Bendrijoje. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 149, 1971-07-05, p. 2.

¹⁸ Europos Bendrijų migruojančiųjų darbuotojų socialinės apsaugos administracinė komisija – Valiutų keitimo kursai, vadovaujantis Tarybos reglamentu (EEB) Nr. 574/72. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C 211, 2010-08-04, p. 8–9.

Laisvas judėjimas yra pagrindinis koordinavimo reglamentų tikslas ir daro įtaką atitinkamų reglamentų interpretavimui.

Reglamento Nr. 1408/71 pirmoje dalyje pateiktos bendrosios socialinės apsaugos EB nuostatos (1–12 str.): paaiškintos sąvokos ir apibrėžimai (1 str.), išvardytos asmenų grupės, kurioms taikomas šis reglamentas (2 str.), nustatytos reglamento reguliavimo sritys (4 str.), pasakyta, kad išmokos pinigais gali būti išvežamos (10 str.), nustatytos taisyklės, kaip išvengti skirtingose valstybėse skiriamų išmokų sutapimo (12 str.). Remiantis 2 str. šis **reglamentas taikomas pagal darbo sutartį arba savarankiškai dirbantiems asmenims**, kuriems yra arba buvo taikyti vienos arba daugiau valstybių narių teisės aktai ir kurie yra vienos iš valstybių narių piliečiai arba asmenys be pilietybės, arba pabėgėliai, gyvenantiems vienos iš valstybių narių teritorijoje, **jų šeimų nariams** ir maitintojo netekusiems asmenims. Reglamente pateiktuose apibrėžimuose nurodyta, kad darbuotojas arba savarankiškai dirbantis asmuo reiškia bet kurį asmenį, kuris yra apdraustas arba buvo apdraustas pagal valstybės narės socialinės apsaugos sistemą, skirtą darbuotojams arba savarankiškai dirbantiems asmenims drausti arba susijusią su darbuotojų arba savarankiškai dirbančių asmenų draudimu. Apibrėžiant šeimos narį taip pat remiamasi atitinkamais nacionaliniais teisės aktais. 1998 m. reglamentu Nr. 1408/71 **studentai**, kurie nėra išlaikomi darbuotojo arba savarankiškai dirbančio asmens, įgijo teisę, nors ir ribotai, bet tiesiogiai naudotis koordinavimo reglamento teikiamomis galimybėmis: jiems taikomos tik sveikatos priežiūros ir išmokų šeimai koordinavimo nuostatos.

Koordinavimo tvarka taikoma visoms tradicinėms socialinės rizikos sritims. Pagal 4 str. išmokos, susijusios su senatve, neįgalumu, maitintojo netekimu, nelaimingais atsitikimais darbe, liga, nedarbu, ir išmokos šeimai laikomos socialinės apsaugos išmokomis. Socialinės apsaugos išmokoms, kurių negalima susieti nė su viena iš išvardintų rizikos sričių, ir socialinei paramai reglamentas Nr. 1408/71 netaikomas.

Vis sunkiau atskirti socialinę paramą nuo „grynųjų“ socialinio draudimo išmokų, todėl **Europos Teisingumo Teismui teko pateikti papildomų kriterijų taikymo sritims apibrėžti**: tais atvejais,

kai socialinės paramos išmoką galima susieti su viena iš išvardintų tradicinių rizikos sričių, jai reglamentas Nr. 1408/71 taikomas tiek, kiek teisę į šią išmoką užtikrina nacionaliniai teisės aktai, nes socialinės išmokos nepriklauso koordinavimo taikymo sričiai. Būtina paminėti, kad **dabartinė koordinavimo tvarka galioja tik įstatymu nustatytiems sistemoms**, taigi ji negalioja nei kolektyvinėmis darbo sutartimis paremtoms sistemoms, nei savanoriškosioms arba privalomosioms, papildomosioms kolektyvinėms, profesinėms arba nevalstybinėms sistemoms.

Socialinės apsaugos derinimo (koordinavimo) tvarka Europos Sąjungoje taikoma visoms įprastoms socialinės rizikos sritims: senatvės, neįgalumo, maitintojo netekimo, nelaimingo atsitikimo darbe, ligos, nedarbo atvejais.

Vienas iš EB steigimo sutarties ramsčių – esminis principas, kad bet kokia diskriminacija dėl pilietybės yra draudžiama. Kalbant apie socialinę apsaugą, šis principas yra aiškiai išdėstytas reglamento Nr. 1408/71 3 str., kuriuo nustatyta, kad vienos iš valstybių narių teritorijoje gyvenantiems asmenims, kuriems taikomas šis reglamentas, pagal tos valstybės narės teisės aktus priklauso tos pačios prievolės ir jie naudojami tomis pat išmokomis, kaip ir tos valstybės piliečiai. Labai svarbus Bendrijos antrinės teisės reikalavimas – kad EB reglamento Nr. 1612/68¹⁹ 7 str. **draudžiamas bet koks Europos Sąjungos piliečių diskriminavimas dėl pilietybės** jiems taikant socialinės apsaugos ir mokesčių lengvatų nuostatas. Europos Teisingumo Teismo precedentų teisėje vienodų sąlygų taikymo principas aiškinamas gana plačiai, draudžiant ne tik akivaizdžią diskriminaciją dėl pilietybės, bet ir slaptas diskriminacijos formas. EB reglamento Nr. 1612/68 įvadinėje dalyje teigiama, kad darbuotojų judėjimas Europos Sąjungoje turi būti viena iš priemonių, garantuojančių darbuotojui galimybę gerinti savo gyvenimo bei darbo sąlygas ir skatinti jo socialinę pažangą. Darbuotojų judumo skatinimo

¹⁹ Tarybos reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 1968 m. spalio 15 d. dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 257, 1968-10-19, p. 2.

esmė – **vienodų sąlygų visiems sudarymo principas**, pagal kurį kiekvienas valstybės narės pilietis turi teisę įsidarbinti ir gauti atlyginimą kitoje valstybėje narėje tomis pačiomis sąlygomis kaip ir tos valstybės piliečiai.

Reglamente Nr. 1612/68 taip pat **numatytos išmokos, kurias gali gauti Bendrijos dirbantieji ir jų išlaikytiniai**: pavyzdžiui, 7(2) str. užtikrina, kad jie gali naudotis tomis pačiomis socialinėmis ir mokesčių lengvatomis. Remdamasis šia nuostata Europos Teisingumo Teismas išplėtė **lygaus traktavimo principą**, *inter alia*, teisę išvykti kartu su partneriu (nebūtinai registruotos santuokos), išvežti stipendijas mokytis kitoje valstybėje narėje, išvežti vaiko gimimo išmokas ir vartoti savo gimtąją kalbą teismo procese. Takoskyra tarp Bendrijos ir nacionalinės teisės socialinio draudimo ir socialinės paramos srityse nuo pat pradžių buvo aiški: pagal Bendrijos teisę reguliuojamos darbo ir socialinio draudimo sritys, o pagal valstybių narių nacionalinius įstatymus tvarkomi socialinės paramos klausimai. Socialinė parama nenumatyta Bendrijos sutarties 51 str. ir reglamente Nr. 1408/71, tačiau daug socialinio saugumo srities priemonių nacionaliniu lygiu buvo įgyvendinta Europos Teisingumo Teismo sprendimu skatinant darbuotojų judumą ir palaikant geresnę socialinę padėtį.

Tokia ribota „rinkos pilietybė“ pagrįsta **vienodo vertinimo principo** taikymu, kai įgyvendinamos Bendrijos socialinės teisės priemonės. Vienos valstybės narės pilietis, nuvykęs dirbti į kitą valstybę, nesiekia pilietybės statuso, tačiau darbo ieškotojams netaikomas reglamento Nr. 1612/68 7(2) str., t. y. **laisvo judėjimo teisė nereiškia tos valstybės socialinių teisių įgijimo garantijos**. Tokie apribojimai padaryti dėl socialinio dempingo baimės, kad išplėtotos socialinės paslaugos ir mokesčių lengvatos neskatintų darbo ieškotojų ir jų išlaikytinių naudotis laisvo judėjimo teise, norint persikelti į turtingesnes ES valstybes nares.

Daug socialinio saugumo srities priemonių nacionaliniu lygiu įgyvendinta Europos Teisingumo Teismo sprendimu skatinant darbuotojų judumą ir palaikant geresnę socialinę padėtį.

Reglamento Nr. 1408/71 13–17 str. nustatyta, kad **darbuotojui taikomi valstybės narės, kurioje jis dirba, teisės aktai**, arba, kitaip tariant, jam taikomi teisės aktai yra *lex loci laboris*. Specialios taisyklės taikomos diplomatinėse atstovybėse pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims, valstybės tarnautojams, tarptautinio transporto srityje dirbantiems darbuotojams bei Europos Bendrijų darbuotojams. Reglamento 17 str. numatyta, kad valstybės narės gali susitarti dėl reglamente nustatytų taikytinų teisės aktų parinkimo taisyklių išimčių. Taikytinų teisės aktų nustatymo tikslas – užtikrinti, kad nesusidarytų dviguba socialinė apsauga ir kad nebūtų apsaugos spragų. Taikytinų teisės aktų nustatymo taisyklės daro ir išimtinį, ir viršenybės poveikį: darbuotojams, kuriems taikomas reglamentas Nr. 1408/71, taikomi tik vienos valstybės narės teisės aktai (**išimtinis poveikis**).

Taigi tuo pat metu negalima taikyti kelių valstybių narių socialinės apsaugos sistemų. Be to, sistema turi būti taikoma nepaisant jos pačios prieštaringų nuostatų (**viršenybės arba stiprusis poveikis**), t. y. valstybė, kurios teisės aktai taikytini darbuotojui pagal šias taisykles, turi jį apdrausti, net jeigu tas asmuo nepatenka į jos teisės teritorinio taikymo sritį. Sumuojant visus ankstesnius draudimo ir darbo periodus valstybėje narėje, kaip reikalauja socialinio draudimo teisės, ir išvežant išmokas į kitą valstybę narę, garantuojama, kad darbuotojas persikeldamas nepatirs jokių nuostolių, nes dirbantieji vertinami vienodai ir gauna išmokas ir pašalpas pagal nacionalinius socialinės apsaugos įstatymus. Bendrijos steigimo sutarties 51 str. ir reglamentas Nr. 1408/71 tarnauja, **kad būtų panaikinti teritoriniai apribojimai** taikant skirtingų socialinės apsaugos sistemų priemones.

Taikytinų teisės aktų nustatymo tikslas – užtikrinti, kad nesusidarytų dviguba socialinė apsauga ir kad nebūtų socialinės apsaugos spragų. Valstybės narės gali susitarti dėl reglamente nustatytų taikytinų teisės aktų taisyklių išimčių.

Remiantis EB steigimo sutarties 235 str. (naujasis 308 str.) koordinavimo **priemonės buvo pritaikytos savarankiškai dirban-**

tiems asmenims (EB reglamentas Nr. 1390/81). Toks reglamento Nr. 1408/71 taikymo išplėtimas buvo būtinas siekiant užtikrinti laisvą savarankiškai dirbančių asmenų judėjimą, kaip nustatyta EB steigimo sutarties 43 ir 49 straipsniuose. ES antrinė teisė, nors ir ribotai, išreiškia idėją, kad laisvo asmenų judėjimo garantija buvo Bendrijos steigimo tikslas paskatinti piliečius aktyviai įgyvendinti savo pasirinkimą Bendrijoje.

Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad **Europos Sąjungos pilietybės statusas** Maastrichto sutarties 8 str. paremtas valstybės narės pilietybės gavimu, tačiau šiame straipsnyje nenumatyta jokių socialinių teisių Sąjungos piliečiams ir apskritai nepažymėta, kad Sąjungos pilietybė turėtų kokį nors socialinį matmenį. Nors Sąjunga sutarties B straipsnyje kelia sau tikslą „skatinti tolygią ir nuolatinę ekonominę bei socialinę pažangą, ypač kuriant erdvę be vidaus sienų, stiprinant ekonominę ir socialinę sanglaudą“, siekia „stiprinti valstybių narių piliečių teisių ir interesų apsaugą įvedant Sąjungos pilietybę“ (B straipsnis), tačiau ji **apsiriboja vienodo traktavimo principo taikymu** sveikatos apsaugos, profesinio švietimo srityje. Akivaizdu, kad šis principas buvo įdiegtas nenuosekliai gerbiant Bendrijos piliečių teises. Be to, valstybių narių piliečių teisė apsigyventi valstybių narių teritorijoje ir teisė laisvai judėti, numatyta pagal 8(a) straipsnį, apribota dviem aspektais:

- teisės įsigyti turtą;
- teisės gauti atitinkamą medicininį draudimą.

Šios sąlygos nėra aiškiai apibrėžtos Sutartyje, tačiau įtvirtintos antrinėje teisėje, stiprinančioje Sutartį, t. y. įstatymuose, priimtuose iki Maastrichto sutarties. Juos sudaro trys direktyvos (90/366²⁰; 90/365²¹; 90/364²²), kuriose apribojimų reikšmė yra akivaizdi: užtikrinti situaciją, kad valstybės narės piliečiai ir jų šeimų nariai netaptų našta socialinės apsaugos politikai svečioje šalyje. Nors Europos Teisingumo Teismas **atsisakė pripažinti pragyvenimo minimumą kaip lemiamą laisvo judėjimo ir gyvenimo veiksnį**, vals-

---

²⁰ Council Directive 90/366/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for students. *Official Journal of the European Union* L 180, 13.07.1990, p. 30–31.

²¹ 1990 m. birželio 28 d. Tarybos direktyva 90/365/EEB dėl pagal darbo sutartį ir savarankiškai dirbančių asmenų, kurie nutraukė savo profesinę veiklą, teisės apsigyventi. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 180, 1990-07-13, p. 28–29.

²² Council Directive 90/364/EEC of 28 June 1990 on the right of residence. *Official Journal of the European Union* L 180, 13.07.1990, p. 26–27.

tybės narės gali pačios laisvai nustatyti, kas gali naudotis pagrindinėmis teisėmis, kaip nurodyta 8(a) straipsnyje, kuris nėra judėjimo ir apsigyvenimo garantija, nes šios teisės įgyvendinimas išdėstytas 1990 m. direktyvoje, kurios yra gana griežtos. Šis straipsnis svarbus dviejų piliečių grupių apsaugai: pirma, tiems, kas naudojasi judėjimo ir apsigyvenimo laisve, antra, atskirtiesiems nuo šios teisės arba laisvės. Tai ypač svarbu tuo požiūriu, kad **judėjimo ir apsigyvenimo teisė yra esminė Sąjungos pilietybės teisė**. Daugelio kitų pilietinių ir politinių teisių įgyvendinimas siejamas su Sąjungos pilietybe ir priklauso nuo galėjimo teisėtai judėti ir apsigyventi bet kurioje ES valstybėje narėje.

Valstybių narių piliečių teisė apsigyventi ES valstybių narių teritorijoje ir teisė laisvai judėti apribota dviem aspektais: teisės išgyti turtą ir teisės gauti atitinkamą medicininį draudimą.

3.2. Europos Sąjungos socialinę politiką kuriančios institucijos

Europos Sąjungos socialinės politikos, kuri nėra centralizuota, kūrėjai ir partneriai yra įvairūs: ES institucijos, valstybių narių lygmens institucijos, regionų ir vietos valdžios atstovai, socialiniai partneriai, pilietinė visuomenė. Vadovaujantis subsidiarumo principu ir siekiant, kad sprendimai bendrų interesų klausimais būtų priimti demokratiškai, ES valstybės narės dalį savo sprendimų priėmimo galių perduoda ES bendroms institucijoms. Valstybės narės pritaiko ir įgyvendina ES pagrindinių institucijų sprendimus.

Tokia institucinė ir administravimo sąranga galioja ir socialinėje srityje. Valstybių narių parlamentų sprendimai svarbiausi tokiose srityse: socialinės apsaugos, švietimo, sveikatos apsaugos, aprūpinimo būstu. Įgyvendinant socialinę politiką Europos Sąjungos lygiu pasitelkiamos kooperacijos ir koordinavimo priemonės, pavyzdžiui, atviro koordinavimo metodas. Tokia strategija padeda sujungti valstybėse narėse veikiančias skirtingas socialinės apsaugos sistemas ir atveria kelius platesniam Europos Sąjungos veikimui. Su socialine

politika susijusius klausimus nagrinėja ir sprendimus pagal savo kompetenciją priima tokios pagrindinės ES institucijos: Europos Parlamentas, Europos Vadovų Taryba, Europos Sąjungos (Ministrų) Taryba, Europos Komisija, Europos Teisingumo Teismas, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Regionų komitetas. Politikos kryptis nustato ir teisės aktus leidžia trys institucijos: Europos Parlamentas, Europos Sąjungos (Ministrų) Taryba, Europos Komisija. Pagrindinėse sutartyse numatytas glaudus šių institucijų tarpusavio bendradarbiavimas: pavyzdžiui, Komisija teikia siūlymus, ES Taryba parengia siektinus tikslus, Parlamentas juos įtvirtina ES teisėje ir t. t. Europos Sąjungos institucijų įgaliojimus ypač išplėtė ir sustiprino Maastrichto, Amsterdamo, Lisabonos sutartys.

Toliau šiame skyriuje panagrinėsime pagrindinių ES institucijų inašą į Europos lygmens socialinės politikos plėtrą.

Europos Parlamentas

Europos Parlamento (EP) (angl. *The European Parliament*) veiktas numatytas Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartimi (1957 m.). Pagrindinė EP būstinė yra Strasbūre, tačiau istoriškai susiklostė, kad EP būstinės yra trijuose miestuose: Strasbūre vyksta mėnesinės plenarinės sesijos, Briuselyje vyksta neeilinės sesijos bei komitetų posėdžiai, o Liuksemburge dirba sekretoriatas.

Europos Parlamentą sudaro ES valstybių narių piliečių penkerių metų kadencijai išrinkti atstovai, vadinami europarlamentarais. Kiekvienai valstybei narei atstovauja tiek narių, dėl kiek susitarta vadovaujantis proporcingumo principu ir atsižvelgiant į valstybės narės gyventojų skaičių. Plečiantis Europos Sąjungai bendras Europos Parlamento narių skaičius kinta. Amsterdamo sutartimi įtvirtinta, kad Parlamentą sudarys 700 narių. Nicos sutartimi Europos Parlamento narių skaičius padidintas iki 732. Lisabonos sutartimi Europos Parlamento narių skaičius padidintas iki 754 narių. Kiekvieną kartą, įtvirtinant naują EP narių skaičių, pagrindiniu kriterijumi laikomas veiksmingo institucijos darbo siekis.

Europarlamentarai posėdžiauja pasiskirstę pagal partinę priklausomybę (frakcijomis), tačiau balsuoja individualiai ir nėra priklausomi nuo partinių įpareigojimų. Frakciją sudaro ne mažiau kaip 25 nariai. Parlamento nariai, kurie nepriklauso jokiai frakcijai, laikomi nepriklausomais nariais. Parlamento nariai turi padėjėjų,

frakcijos – darbuotojų. Pasirengti Parlamento plenarinėms sesijoms padeda komitetai. Parlamentas, įgyvendindamas savo priežiūros galias, gali sudaryti pakomitečius ir konkrečias problemas nagrinėjančius specialiuosius komitetus arba tyrimo komitetus.

Europos Parlamento įtaką Europos socialinei politikai lemia šios institucijos atliekamos funkcijos. **Pagrindinės Europos Parlamento funkcijos** yra:

- Europos teisės aktų leidyba (šia funkcija dalijasi su ES Taryba);
- vykdomosios valdžios, kuriai atstovauja Europos Komisija, kontrolė;
- biudžeto valdymas (kartu su ES Taryba);
- naujų valstybių narių priėmimo į ES ratifikavimas.

Plėtojant socialinę politiką Europos Sąjungoje pagrindinis Parlamento įnašas – priėmimas teisės aktų, kurie sukuria privalomas prievoles valstybėms narėms. Parlamentas turi galimybių prisidėti prie socialinės politikos bei socialinės dimensijos plėtros Europoje atlikdamas ir kitas funkcijas. Pavyzdžiui, svarstant biudžetą Europos Parlamentas turi galutinio sprendimo teisę ir gali teikti siūlymų bei pakeitimų. Iki Lisabonos sutarties Parlamento kompetencija buvo sprendimo dėl lėšų „neprivalomoms“ išlaidoms priėmimas. Dalis šių lėšų buvo skirtos socialinėms programoms plėtoti arba panašiai veiklai. Dėl itin skirtingų nuomonių socialiniais klausimais daugelis sprendimų, kurie galėjo padėti plėtoti socialinę dimensiją ES, liko nepriimti arba buvo atidėti ilgam laikui. Todėl EP netapo itin reikšminga institucija, įgyvendinant socialinės politikos siekius Europos Sąjungoje.

Europos Parlamento galios žymiai išplėstos Lisabonos sutartimi. Teisėkūros srityje EP galios prilygintos ES Tarybos galioms net 40-yje naujų sričių. Parlamentas įgijo platesnius įgaliojimus priimančias sprendimus žemės ūkio, energetinio saugumo, teisėtos imigracijos, teisingumo ir vidaus reikalų, visuomenės sveikatos, struktūrinių fondų ir kitose srityse. Lisabonos sutartimi įtvirtintas būtinas Europos Parlamento sutikimas kuriant ES užsienio politiką, pavyzdžiui, priimančias sprendimus dėl tarptautinės prekybos. Parlamentui taip pat suteikta teisė tvirtinti ES institucijų vadovus: Europos Komisijos pirmininką, EK narius, įsteigta nauja pareigybė – Sąjungos užsienio reikalų ir saugumo politikos ministras.

Lisabonos sutartis padarė EP įgaliojimų pakeitimų valdant bendrą Sąjungos biudžetą. Už visą ES biudžetą EP tampa atsakingas kartu su ES valstybių narių vyriausybėmis, o sprendimus priima kartu su ES Taryba. Iki Lisabonos sutarties EP neturėjo galutinio sprendimo galios dėl „privalomųjų išlaidų“ (apie 45 proc. ES biudžeto). Lisabonos sutartimi panaikintas privalomųjų ir neprivalomųjų išlaidų atskyrimas, Parlamentui suteikta galutinio sprendimo priėmimo galia nustatant išlaidų eilę bei sugriežtinant ES lėšų skyrimą atskiroms veiklos sritims.

Europos Parlamento įtaką Europos socialinei politikai lemia šios institucijos atliekamos funkcijos: įstatymų leidyba, ES biudžeto valdymas, vykdomosios valdžios kontrolė, naujų ES narių ratifikavimas. Įsigaliojusi Lisabonos sutartis EP suteikė daugiau galių teisėkūros ir biudžeto valdymo srityse, kurios gali reikšmingai prisidėti prie ES socialinės dimensijos plėtros.

Lisabonos sutartyje įtvirtinti pakeitimai reiškia, kad Parlamento sprendimai nuo šiol darys didesnę įtaką kasdieniam Europos piliečių gyvenimui. Didinant Europos Parlamento įtaką buvo tikėtasi, kad taip sustiprės demokratija ir padidės Sąjungos veiksmų teisėtumas. Tačiau išplėstos galios reiškia ir didesnę atsakomybę: Europos Parlamentas įpareigotas visose srityse saugoti ir gerbti pagrindines piliečių teises ir laisves, išdėstytas pilietinių, politinių, ekonominių ir socialinių teisių kataloge – ES pagrindinių teisių chartijoje, kurios privalomasis pobūdis įtvirtintas Lisabonos sutartimi.

Europos Sąjungos (Ministrų) Taryba

Europos Sąjungos Tarybos (angl. *Council of European Union*)²³, dar vadinamos Ministrų Taryba, veikimas numatytas Romos sutar-

²³ Europos Sąjungos Tarybą reikėtų skirti nuo Europos Tarybos (angl. *The Council of Europe*), kuri nėra ES institucija. Europos Tarybą su būstine Strasbūre (Prancūzija) 1949 m. gegužės 5 d. įsteigė dešimt Europos valstybių. Šiandien šios institucijos narės yra 47 valstybės (tarp jų – Lietuva, Rusija, kt.). Europos Tarybos tikslas – plėtoti bendrųjų ir demokratinių principų, kurių pagrindai išdėstyti Europos žmogaus teisių konvencijoje, įtvirtinimą Europoje. Europos Tarybos veikla ypač svarbi skatinant valstybių socialinę raidą ir kuriant Europos socialinei sanglaudai palankią politinę, ekonominę ir socialinę aplinką.

timi (1957 m.). Institucijos būstinės yra Briuselyje ir Liuksemburge. Instituciją sudaro valstybių narių atstovai – ministrai arba jiems prilygstantys pareigūnai, kurie renkasi du kartus per metus ir svarsto tam tikros srities klausimus. Pagal svarstomo klausimo pobūdį valstybė narė į Tarybą deleguoja atitinkamą sritį kuruojantį ministrą arba jam prilygstantį pareigūną. Dokumentus susitikimams rengia ir institucijos veiklą koordinuoja Nuolatinių atstovų komitetas (vad. *COREPER*), kurį sudaro Briuselyje dirbantys valstybių narių atstovai ir jų asistentai. Tai – vientisa institucija, tačiau skirtingus klausimus sprendžia skirtingos sudėties Taryba. Nuo 2009 m. gruodžio 1 d., įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, yra dešimt Tarybos sudėčių: Bendrųjų reikalų; Užsienio reikalų (nauja, įsteigta Lisabonos sutartimi); Ekonomikos ir finansų reikalų; **Užimtumo, socialinės politikos, sveikatos ir vartotojų reikalų**; Teisingumo ir vidaus reikalų; Konkurencingumo; Transporto, telekomunikacijų ir energetikos; Žemės ūkio ir žuvininkystės; Aplinkos; Švietimo, jaunimo reikalų ir kultūros. Lisabonos sutartimi įtvirtinta stabilesnė institucinė ES Tarybos struktūra: įsteigtos Tarybos pirmininko, kuris renkamas dvejiems su puse metų, pareigos; įkurta savarankiška Užsienio reikalų taryba.

ES Taryba vykdo funkcijas:

- priima teisės aktus (funkciją dalijasi su Europos Parlamentu);
- tvirtina ES bendrą biudžetą (funkciją dalijasi su Europos Parlamentu);
- koordinuoja valstybių narių bendrą ekonominę politiką;
- kuria ir įgyvendina bendrą užsienio ir saugumo politiką, nustatytą Europos Vadovų Tarybos bendromis gairėmis;
- sudaro tarptautinius susitarimus tarp ES ir trečiųjų šalių bei tarptautinių organizacijų.

ES Tarybos pagrindinė paskirtis – užtikrinti, kad būtų pasiekti EB ir ES sutartyse įtvirtinti tikslai. ES Taryba turi teisę numatyti priemones, skatinančias valstybių narių bendradarbiavimą žinių tobulinimo, keitimosi informacija ir geriausia patirtimi, naujų požiūrių rėmimo srityse. Naudodama sprendžiamąją galią, Taryba gali leisti reglamentus, atsižvelgdama į kiekvienos valstybės narės sąlygas bei technines galimybes, taip pat ir kitus teisės aktus: direktyvas (jomis nustatyti minimalius laipsniškai įgyvendinamus reikalavimus); sprendimus dėl bendrųjų veiksmų arba bendros pozicijos;

rekomendacijas; teikti nuomones, išvadas; priimti deklaracijas arba sprendimus; valstybėms narėms teikti tvirtinti Europos konvencijų projektus.

Vykdydama teisės aktų leidybos funkciją Taryba glaudžiai bendradarbiauja su kitomis ES institucijomis, ypač su Europos Parlamentu ir Europos Komisija. Daugeliu klausimų Parlamentas ir Taryba pagal bendro sprendimo procedūrą Bendrijos teisės aktus priima kartu. ES Taryba atsižvelgia į Europos Komisijos siūlymus, priima su jais susijusius sprendimus. Daugeliu klausimų (pvz., žemės ūkio, policijos ir teismo bendradarbiavimo, mokesčių srityse, kt.) Taryba privalo konsultuotis, pagal bendradarbiavimo procedūrą direktyvas priima kvalifikuotąja balsų dauguma po konsultacijos su Ekonominių ir socialinių reikalų komitetu bei Regionų komitetu. ES Taryboje sprendimai gali būti priimti trimis būdais: paprastąja balsų dauguma (taikoma procedūriniais klausimams), kvalifikuotąja balsų dauguma (taikoma daugeliui sprendimų, susijusių su vidaus rinkos, ekonomikos, prekybos klausimais) ir vieningai (taikoma užsienio politikos, gynybos, policijos, teismų bendradarbiavimo bei mokesčių klausimams). Lisabonos sutartis pakeitė balsavimo kvalifikuotąja balsų dauguma tvarką: priemonė laikoma priimta, jeigu jai pritarė 55 proc. Tarybos narių iš apskričių, kurios kartu atstovauja 65 proc. ES gyventojų.

Užimtumo, socialinės politikos, sveikatos ir vartotojų reikalų taryba (angl. *The Employment, Social Policy, Health and Consumer Affairs Council, EPSCO*) sudaro valstybių narių ministrai, atsakingi už užimtumo, socialinės apsaugos, vartotojų reikalų, sveikatos ir lygių galimybių klausimus. Ministrai susitinka keturis kartus per metus. Šios Tarybos užduotis yra gerinti ES piliečių gyvenimo lygį ir kokybę, užtikrinti kokybiškas darbo vietas bei aukšto lygio socialinę apsaugą, sveikatos apsaugą, ginti vartotojų interesus, apsaugoti visų piliečių lygias galimybes. Kaip žinoma, užimtumas ir socialinė apsauga vis dar priklauso valstybių narių kompetencijai, todėl Taryboje tariamasi tik dėl bendrų tikslų, kurie turėtų būti įgyvendinti nacionaliniu lygiu. Užimtumo, socialinės politikos, sveikatos ir vartotojų reikalų tarybos Užimtumo komitete ir Socialinės apsaugos komitete valstybės narės turi galimybes keisti idėjomis, informacija, patirtimi. ES Taryba derina ir koordinuoja nacionalines teises darbo sąlygų srityje (pvz., sveikatos ir saugumo darbo vietoje užtikrinimo; socialinių garantijų darbuotojams; darbuotojų dalyvavimo

įmonių valdyme, kt.), sveikatos apsaugos srityje (ligų prevencijos; kovos su ligų priežastimis), vartotojų teisių apsaugos srityje.

Užimtumo, socialinės politikos, sveikatos ir vartotojų reikalų tarybos užduotis yra kelti ES piliečių gyvenimo lygį ir gerinti kokybę, užtikrinti saugias darbo vietas ir aukšto lygio socialinę apsaugą, sveikatos apsaugą, ginti vartotojų interesus, apsaugoti visų piliečių lygias galimybes.

ES Tarybos veikla socialinės politikos plėtros srityje vertinama prieštaringai. Kaip ir Europos Parlamentui, dėl skirtingo valstybių narių požiūrio į socialinius klausimus Tarybai sunku susitarti. Todėl Tarybos siūlymai neretai atidedami daugeliui metų arba iš viso nepriimami.

Europos Vadovų Taryba

Europos Vadovų Taryba (angl. *The European Council*) – tai ES valstybių narių vadovų arba jų vyriausybės vadovų susitikimas, turintis aukščiausios ES politinės vadovybės statusą. Institucija veikia nuo 1975 m., o galutinai teisiškai įtvirtinta Suvestiniu Europos aktu (1986 m.). Į Europos Vadovų Tarybą, kurios būstinė yra Briuselyje, ne rečiau kaip du kartus per metus renkasi valstybių narių vadovai, vyriausybės vadovai ir Europos Komisijos pirmininkas. Vadovų Tarybai talkina valstybių narių užsienio reikalų ministrai bei Europos Komisijos nariai.

Europos Vadovų Tarybos pagrindinė paskirtis – suteikti reikiamą paskatą Europos Sąjungos vystymuisi ir nustatyti bendras politines gaires. Vadovų Taryba aptaria svarbiausias tarptautines problemas, nustato pagrindines ES politikos kryptis, priima politinius sprendimus, inicijuoja teisės aktų priėmimą, tvirtina parengtus susitarimus ir dokumentus, nubrėžia pagrindines kitų institucijų veiklos kryptis.

Lisabonos sutartimi įtvirtinta, kad Europos Vadovų Tarybai vadovauja 30 mėnesių laikotarpiui renkamas pirmininkas, kuris

numato Tarybos darbą, jam vadovauja, atstovauja Sąjungai tarptautiniu mastu. Taip tikimasi pagerinti pasirengimą posėdžiams ir užtikrinti institucijos veiklos tęstinumą. Kad nekartotų Europos Komisijos pirmininko funkcijų, Europos Vadovų Tarybos pirmininkas neatlieka vykdomųjų funkcijų, Taryba nevykdo teisės aktų leidybos funkcijų. Tai – savarankiška institucija, atliekanti politinės varomosios jėgos vaidmenį.

Europos Vadovų Tarybos pagrindinė paskirtis – suteikti Europos Sąjungos raidai reikalingą postūmį bei nustatyti bendras ES politikos kryptis.

Socialinė politika, kaip atskira politikos sritis, ilgą laiką nebuvo tarp prioritetinių Europos Sąjungos veiklos sričių, todėl didelio Europos Vadovų Tarybos dėmesio nesulaukė. Socialinės politikos klausimai buvo aptariami su kitais klausimais, jeigu buvo svarbūs tolesnei ES raidai. Lisabonos sutartimi Tarybai suteikta teisė stabdyti kai kuriuos su socialine apsauga susijusius sprendimus, tad ji, turėdama beveik lemiamą balsą, gali ištraukti į teisės aktų priėmimo procedūrą (Europos Vadovų Taryba neturi oficialios teisės aktų leidimo galios) ir taip prisidėti prie socialinės dimensijos Europos Sąjungoje plėtros.

Europos Komisija

Europos Komisijos (EK) (angl. *European Commission*) veikimas numatytas Romos sutartimi (1957 m.). Pagrindinė būstinė yra Briuselyje, bet Komisija turi atstovybes Liuksemburge, visose ES valstybėse narėse bei delegacijas daugelio pasaulio valstybių sostinėse.

Europos Komisiją sudaro nepriklausomi nariai, kuriuos penkerių metų kadencijai siūlo valstybės narės, atsižvelgdamos į kandidatų dalykinę kompetenciją. EK narius ir jų funkcijas Komisijoje tvirtina Europos Parlamentas. Šiandien EK sudaro po vieną narį iš kiekvienos valstybės narės, tačiau Lisabonos sutartimi numatyta nuo 2014 m. Komisijos narių skaičių sumažinti iki dviejų trečdalių valstybių narių skaičiaus. Toks sprendimas priimtas siekiant užtikrin-

ti veiksmingesnį institucijos darbą ir įtvirtinti siekį, kad Komisijos nariai atstovautų Europos, o ne kilmės šalių interesams. Lygiateisis visų valstybių narių dalyvavimas bus užtikrintas taikant rotacijos sistemą: laikotarpis, per kurį kiekviena valstybė narė neskirs Komisijos nario, pasikartos vieną kartą per tris kadencijas. Lisabonos sutartyje taip pat numatyta, kad Europos Komisijos pirmininką siūlo Europos Vadovų Taryba, o tvirtina Europos Parlamentas. Tai laikoma žingsniu Komisijos politinio teisėtumo link, nes Europos Vadovų Taryba privalo atsižvelgti į Europos Parlamento rinkimų rezultatus ir, prieš siūlydama kandidatą, turi atlikti konsultacines procedūras.

Europos Komisija yra **savarankiška institucija, atstovaujanti bendriems ES interesams**. Viena iš svarbiausių EK funkcijų yra vykdomosios valdžios funkcija, kuri užtikrina ES Tarybos sprendimų įgyvendinimą konkrečiose srityse. Pagal šią funkciją EK turi antrinių teisės aktų leidybos galią. EK veikia ir kaip Sąjungos vientisumo sergėtoja: Komisijos pareiga yra išaiškinti ir sustabdyti bet kokius valstybių narių vykdomus ES pirminės ir antrinės teisės pažeidimus. Šią funkciją Komisija atlieka kartu su Europos Teisingumo Teismu ir, jeigu nesilaikoma susitarimų, turi teisę skirti nuobaudas, taikyti sankcijas ir kt. Trečioji Europos Komisijos funkcija – skatinti, inicijuoti Sąjungos veiklą. Vykdydama šią funkciją EK turi teisę teikti siūlymus ES Tarybai dėl naujų teisės aktų priėmimo bei ES lygmens veiksmų, gali rengti pasiūlymus kitais Sutartyje numatytais klausimais. EK iniciatyvos galias itin išplėtė Suvestinio Europos akto numatytas sprendimų priėmimas kvalifikuotąja balsų dauguma. Lisabonos sutartimi įtvirtinta, kad Europos Komisijos pirmininkas kartu su Europos Vadovų Taryba skiria Sąjungos vyriausiąjį įgaliotinį užsienio reikalams ir saugumo politikai. Siekiant skatinti piliečių aktyvumą, numatyta, kad ne mažiau kaip vienas milijonas ES piliečių iš įvairių valstybių narių gali pareikalauti, kad Europos Komisija pateiktų naujų teisės aktų siūlymų tam tikru klausimu.

Vykdydama jai skirtas funkcijas Europos Komisija pateikė daug siūlymų, veiksmų programų, Žaliųjų ir Baltųjų knygų, Sąjungos interesams veiksmingai atstovauja Tarptautinėje darbo organizacijoje (TDO), Jungtinių Tautų Organizacijoje (JTO), kitose tarptautinėse organizacijose, kurios svarbios siekiant užtikrinti Europos Sąjungos piliečių teises ir pagerinti jų gyvenimą. Taigi Europos Komisija buvo ir yra viena iš svarbiausių ES institucijų, darančių reikšmingą įtaką socialinės dimensijos plėtrai Europos Sąjungoje.

Europos Komisijos veiklos rezultatai reikšmingi socialinės dimensijos plėtrai Europos Sąjungoje: Komisija pateikė daug siūlymų, veikslių programų, Žaliųjų ir Baltųjų knygų, veiksmingai atstovauja Europos Sąjungos interesams tarptautinėse organizacijose.

Europos Teisingumo Teismas

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (angl. *The Court of Justice of European Union*) arba tiesiog Europos Teisingumo Teismas (ETT) įsteigtas Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartimi (1952 m.). Būstinė yra Liuksemburge.

Europos Teisingumo Teismą sudaro po vieną teisėją iš kiekvienos valstybės narės, skiriamą valstybių narių bendru sutarimu, ir 8 generaliniai advokatai. Šios institucijos struktūra buvo nuolat tobulinama. Lisabonos sutartimi (2007 m.) į teisėjų ir generalinių advokatų skyrimo procedūrą įtrauktas parengiamasis etapas.

Europos Teisingumo Teismas yra viena iš institucijų, kurios Europos Sąjungoje turi neutraliteto statusą. Tai sudaro ES institucinės sąrangos unikalumą. ETT yra **aukščiausia valdžia visais Sąjungos teisės klausimais**. Teismo paskirtis – užtikrinti, kad būtų vykdomi įvairias sritis, taip pat ir socialinę bei ekonominę, reguliuojantys teisės aktai. Laikydamasis teisinio aiškumo principo ETT aiškina sutartis, kad jos būtų vienodai suprantamos ir interpretuojamos visose valstybėse narėse. Europos Teisingumo Teismas turi įgaliojimus spręsti nesutarimus ir kylančius teisinius ginčus tarp įvairaus lygmens subjektų: ES institucijų, valstybių narių, verslo įmonių, privačių asmenų, kt. ETT gali būti paprašytas pateikti išvadas dėl susitarimų laikymosi tarp Sąjungos ir trečiosios šalies: valstybės narės, valstybių grupės, tarptautinės organizacijos ir kt. Europos Teisingumo Teismo kompetencija yra pareikšti nuomonę dėl europinio masto sprendimų, kuriais fiziniams ir juridiniams asmenims numatomos ribojamosios priemonės, priimti sprendimą, ar atitinkama priemonė priklauso ES kompetencijai.

Dar XX a. aštuntajame dešimtmetyje Europos Teisingumo Teismas nusprendė, kad pagrindinės asmens teisės taps bendrųjų

teisės principų, kuriuos jis privalo apsaugoti, dalimi. Svarbiausiomis Teismo buvo pripažintos šios asmens teisės:

- žmogaus orumas;
- lygybės principas;
- nediskriminavimas;
- asociacijų laisvė;
- religijos ir tikėjimo laisvė;
- privataus gyvenimo apsauga;
- informacijos apie paciento sveikatos būklę slaptumas;
- nuosavybės teisė;
- laisvė pasirinkti profesiją;
- prekybos laisvė;
- ekonominė laisvė;
- konkurencijos laisvė;
- pagarba šeimos gyvenimui;
- teisė į veiksmingą teisinę gynybą ir į teisingą bylos nagrinėjimą;
- būsto neliečiamybė;
- saviraiškos ir informacijos laisvė.

Po Suvestinio Europos akto įsigaliojimo (1987 m.) Europos Teisingumo Teismas remiasi Europos socialine chartija kaip Sąjungos teisės bendrųjų principų dalimi. Europos Teisingumo Teismo iniciatyva išplėtotą Sąjungos koncepcija žmogaus teisių klausimais: į šią sąvoką įtrauktos ir socialinės teisės. ETT reikšmingai padėjo užtikrinti vienodas vyrų ir moterų teises, pareigas ir galimybes. Europos Teisingumo Teismas pateikė daug siūlymų ES Tarybai dėl teisės aktų ir taip padėjo plėtoti socialinę dimensiją Europos Sąjungoje. Dėl šio įnašo Europos Teisingumo Teismas laikomas reikšmingiausiu Europos Sąjungos lygmens socialinės politikos kūrėju.

Europos Teisingumo Teismas yra aukščiausia valdžia visais ES teisės klausimais, laikomas reikšmingiausiu socialinės politikos kūrėju Europos Sąjungoje.

Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto arba tiesiog Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto (ESRK) (angl. *European Economic and Social Committee, EESC*) veikimas numatytas Romos sutartyje (1957 m.).

ESRK nariai bent devynis kartus per metus renkasi ir posėdžiauja Briuselyje. Komitetą sudaro 344 nariai. Juos paskiria valstybių narių vyriausybės, o penkerių metų kadencijai tvirtina ES Taryba. Nicos sutartimi (2001 m.) padarytuose Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutarties 258 str. pakeitimuose išdėstyta nauja ESRK sudėtis, kurioje numatyta, kad plečiantis Europos Sąjungai komiteto narių skaičius neviršys 350 narių, o atskiroje 20-ojoje deklaracijoje išdėstyta, kad tuometinės valstybės narės išlaikys turimą narių skaičių komitete. Kas dvejus metus renkamas ESRK prezidentas, trys prezidento pavaduotojai, atstovaujantys trims pagrindinėms interesų grupėms, ir 37 narių biuras. ESRK prezidentas yra atsakingas už Komiteto veiklą ir atstovauja paties Komiteto interesams už ESRK ribų. Komitetą sudaro tokie specializuoti skyriai:

- Žemės ūkio, kaimo plėtros ir aplinkos;
- Ekonomikos, pinigų ir ekonominės bei socialinės sanglaudos;
- **Užimtumo, socialinių reikalų ir pilietybės;**
- Išorės ryšių;
- Bendrosios rinkos, pramonės ir vartotojų apsaugos;
- Transporto, energijos, infrastruktūros ir informacinės visuomenės;
- Pramonės pokyčių.

Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto **pagrindinė funkcija yra konsultuoti** ES Tarybą, Europos Parlamentą ir Europos Komisiją, patarti ES institucijoms įvairiais klausimais, kai jie nagrinėjami ES lygiu. Tam tikrais klausimais **ES institucijos yra įpareigotos privalomai konsultuotis su ESRK** prieš sprendimų priėmimą. Pavyzdžiui, ES Taryba ir Europos Komisija privalo konsultuotis su komitetu tokiais klausimais:

- bendrosios žemės ūkio politikos,
- transporto politikos,
- bendrosios rinkos reguliavimo,

- **socialinės politikos,**
- mokymo,
- vartotojų apsaugos politikos,
- aplinkos apsaugos politikos,
- struktūrinės ir regioninės politikos,
- pramonės politikos,
- mokslo tyrimo darbų.

ESRK turi teisę savo iniciatyva teikti nuomones ir siūlymus, gali skelbti tyrimais pagrįstas nuomones. ESRK vidutiniškai per metus pateikia apie 170 dokumentų ir nuomonių, iš kurių apie 15 proc. komitetas pateikia savo iniciatyva. Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė ES institucijoms nėra privaloma, tačiau dažniausiai į ją atsižvelgiama, nes ji turi **autoritetingos nuomonės statusą.**

Konsultuodamas ir patardamas ESRK atstovauja įvairių ekonominių ir socialinių grupių interesams bendrosios rinkos kūrimo ir institucinės veiklos tobulinimo klausimais. Komiteto nariai atstovauja trimis pagrindinėms grupėms:

- darbdaviams, atstovaujantiems valstybiniam ir privačiam pramonės, prekybos, finansų ir kt. sektoriui, stambioms įmonėms;
- samdomiems darbuotojams (nacionalinėms profesinių sąjungų konfederacijoms);
- įvairių interesų grupių atstovams (ūkininkams, vartotojams, amatininkams, mažosioms ir vidutinėms įmonėms, socialinėms ir aplinkosaugos nevyriausybinėms organizacijoms, laisvųjų profesijų darbuotojams, kt.).

Komiteto veikla yra nuolat tobulinama. ESRK veiklos pakeitimų padaryta Suvestiniame Europos akte (1986 m.), Maastrichto sutartyje (1992 m.), Amsterdamo sutartyje (1997 m.), Nicos sutartyje (2001 m.). Suvestinis Europos aktas ir Maastrichto sutartis šio komiteto reikšmę padidino, nes buvo įtraukti nauji klausimai, dėl kurių ES Taryba ir Europos Komisija privalo konsultuotis su ESRK, būtent – regioninės politikos ir aplinkos klausimus. Amsterdamo sutartyje numatyta Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto teisė konsultuoti ir Europos Parlamentą. Nicos sutartimi padarytuose Romos sutarties 257 str. pakeitimuose įtvirtinta, kad Ekonominių ir socialinių reikalų komitete gali būti atstovaujama ir įvairių organizuotos pilietinės visuomenės grupių interesams, nebūtinai susijusiems su tam tikromis socialinėmis ir (arba) profesinėmis grupėmis.

Per paskutinius dešimtmečius ESRK veikla išsiplėtė. Šiandien ši institucija **veikia kaip bendrosios rinkos forumas**. ESRK palaiko nuolatinius ryšius su institucijomis, atsakingomis už ekonomikos ir socialinius reikalus regioniniu ir atskirų valstybių lygiu ir ES erdvėje, ir už ES ribų. ESRK taip pat palaiko ryšius su atitinkamomis interesų grupėmis iš trečiųjų šalių (šalių kandidačių, Rytų Europos, Lotynų Amerikos, Indijos, Kinijos, kt.). Su šiomis institucijomis ir interesų grupėmis Komitetas keičiasi informacija, organizuoja diskusijas svarbiais klausimais, priima sprendimus dėl bendrų siūlymų aukštesnio lygmens politinėms institucijoms.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto funkcija – konsultuoti pagrindines Bendrijos institucijas sprendimų priėmimo klausimais. Patardamas ir konsultuodamas Komitetas atstovauja įvairioms ES ekonominėms ir socialinėms grupėms: ūkininkams, darbininkams, profesinių sąjungų nariams, visuomenei apskritai.

Galima teigti, kad Ekonominių ir socialinių reikalų komiteto pagrindinė funkcija yra kitų institucijų konsultavimas, be to, Komitetas veiksmingai remia ES pagrindinių institucijų veiklą, artina Europos Sąjungą prie jos piliečių, palengvina ir skatina pilietinį dialogą.

Regionų komitetas

Regionų komitetas (RK) (angl. *Regional Committee*) buvo įsteigtas Maastrichto sutartimi (1992 m.), veiklą pradėjo 1994 m. Komitetas posėdžiauja Briuselyje. Jį sudaro 344 nariai. Nicos sutartimi (2001 m.) padarytuose Europos Bendrijos steigimo (Romos) sutarties 263 str. pakeitimuose numatyta, kad į Komitetą penkerių metų kadencijai deleguojami atstovai, turintys vietinės ir (arba) regionų valdžios įgaliojimus (mandatą). Į Komitetą deleguotus atstovus kvalifikuotąją balsų dauguma tvirtina ES Taryba. Plečiantis Europos Sąjungai, Regionų komiteto narių skaičius neviršys 350 narių, o

deklaracijoje Nr. 20 išdėstyta, kad senosios valstybės narės išlaikys turimą narių skaičių komitete.

Regionų komitetas yra **konsultacinė ES institucija**, atstovaujanti regionų ir vietos valdžios institucijų interesams. Ši institucija įkurta dėl dviejų pagrindinių priežasčių:

1. Trys ketvirtadaliai ES teisės aktų taikomi ir įgyvendinami regioniniu ir (arba) vietiniu lygiu, todėl buvo svarbu, kad regioninės ir vietos valdžios institucijų atstovai turėtų galimybes išsakyti nuomonę dėl ES teisės plėtros.

2. Kuriant RK buvo siekiama kuo daugiau gyventojų įtraukti į sprendimų priėmimą ES plėtros procese.

ES pagrindinės institucijos yra įpareigosotos tam tikrais klausimais privalomai konsultuotis su Regionų komitetu. Mastrichto sutartyje (1992 m.) buvo įtvirtintos keturios sritys, sprendžiant su jomis susijusius klausimus būtina atsiklausti Regionų komiteto:

- **ekonominė ir socialinė sanglauda;**
- sveikata;
- švietimas ir kultūra;
- europinė infrastruktūra.

Amsterdamo sutartimi (1997 m.) sričių, dėl kurių privaloma konsultuotis su Regionų komitetu, sąrašas buvo papildytas įtraukiant:

- užimtumo politiką;
- **socialinę politiką;**
- aplinką;
- profesinį rengimą;
- transportą.

Lisabonos sutartimi (2007 m.) Regionų komiteto vaidmuo buvo dar labiau sustiprintas. Rengdama naujus teisės aktus Europos Komisija įpareigota konsultuotis su vietos ir regionų valdžios institucijomis ir jų padaliniais kuo ankstesniame etape. Jeigu Komisija teikia svarstyti teisės aktą, tiesiogiai susijusį su vietiniu ir (arba) regioniniu valdymu, konsultacijos su Komitetu taip pat yra būtinos. Sutartis įpareigojo Komitetą konsultuoti ne tik Europos Komisiją, bet ir Europos Parlamentą. Be to, sutartimi išplėstas sąrašas sričių, dėl kurių privalu konsultuotis su Regionų komitetu sprendimų priėmimo procese. Sąrašas buvo išplėstas įtraukiant:

- piliečių apsaugą;
- klimato kaitą;

- energiją;
- viešąsias paslaugas²⁴.

Patardamas ir konsultuodamas Regionų komitetas atstovauja regionų interesams. **Regionų komitetas vadovaujasi trimis veiklos principais:**

- **subsidiarumo** principu, kurio esmę sudaro sprendimų priėmimo hierarchija, užtikrinanti sprendimų veiksmingumą;
- **partnerystės** principu, kuris numato Europos, nacionalinių, regioninių ir vietinių institucijų bendradarbiavimą sprendimų priėmimo procese;
- **artumo** principu, kuris reikalauja, kad bet kurio lygmens institucija veiktų kuo arčiau piliečių ir taip skaidriai, kad jos veikla būtų aiškiai suprantama gyventojams.

Lisabonos sutartimi įtvirtinta, kad sprendimų priėmimo procese, kai Regionų komiteto netenkina ES pagrindinių institucijų priimti sprendimai, Komitetas gali pateikti papildomus klausimus Europos Komisijai, reikalauti persvarstyti sprendimus, o kraštutiniu atveju – kreiptis į Europos Teisingumo Teismą. Regionų komitetas įgyja teisę pateikti ieškinį dėl subsidiarumo principo pažeidimo teisės aktuose, kuriuos tvirtinant Lisabonos sutartyje numatyta su juo pasikonsultuoti.

Regionų komiteto funkcija – konsultuoti pagrindines Sąjungos institucijas sprendimų priėmimo klausimais. Patardamas ir konsultuodamas Regionų komitetas atstovauja regionų interesams.

Regionų komiteto nariai gyvena ir dirba valstybių narių regionuose, atlieka savo kasdienes pareigas regionų arba vietos valdžios institucijose. Tai jiems padeda geriau pažinti tam tikros vietovės problemas, žinoti žmonių nuomonę ir suprasti jų poreikius, tinkamai atstovauti gyventojams. Komiteto nariai gali naujausias žinias iš Briuselio tiesiogiai perteikti vietos gyventojams ir taip Europos Sąjungą priartinti prie jos piliečių.

---

²⁴ Viešosios paslaugos, visuotinės svarbos paslaugos ir visuotinės ekonominės svarbos paslaugos (VESP): http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/market/rules/article_7197_lt.htm.

3.3. Struktūrinės politikos tikslai ir veikimo principai

Europos Sąjunga nevykdo valstybių narių socialinei politikai būdingo lėšų persikirstymo, tačiau turi ir taiko priemones socialinei politikai finansuoti. Socialinės politikos priemonės Europos Sąjungoje remia struktūriniai fondai ir vykdoma struktūrinė politika. Bendrieji **struktūrinės politikos tikslai** yra:

- 1) skirtumų (atotrūkių) tarp Europos Sąjungos valstybių narių ir įvairių regionų, išryškėjusių dėl raidos netolygumo, mažinimas;
- 2) ekonominės ir socialinės sanglaudos stiprinimas;
- 3) pagalba darbuotojams dirbantiems ir jiems renkantiems gyvenamąją ir darbo vietą Sąjungoje; taip prisidedama prie gyvenimo lygio kėlimo.

Europos struktūriniai fondai palaiko tokias Europos socialinio modelio vertybes kaip solidarumas, orumas, lygios galimybės, kitos žmogaus teisės ir pagrindinės laisvės.

Nuo XX a. aštunto dešimtmečio, kai Europos Sąjungos narėmis tapo Graikija, Ispanija, Portugalija, gyvenimo lygių atotrūkių mažinimas, regionų ekonominės ir socialinės sanglaudos stiprinimas ir tolygios visos ES raidos skatinimas tapo svarbia ES veiklos dalimi. Siekiant mažinti atotrūkių Europos Sąjungoje vykdoma sanglaudos politika. ES **sanglaudos politika** – tai bendroji ES politika, jos tikslas – mažinti išsivystymo skirtumus tarp ES valstybių narių ir regionų. ES sanglaudos politiką padeda įgyvendinti ES struktūriniai fondai.

Didesnės socialinės ir ekonominės sanglaudos siekis numatytas Romos sutartyje (1957 m.), tačiau pati ekonominės ir socialinės sanglaudos sąvoka įtvirtinta tik Suvestiniame Europos akte (1987 m.). ES sanglaudos politikos įgyvendinimo pradžia laikomi 1988 m., kai buvo atlikta pirmoji svarbi struktūrinės politikos reforma, po kurios sanglaudos politika pradėta kurti nebe atskirų valstybių, o visos Bendrijos lygiu. Tokios politikos rezultatas – įvesti nauji struktūrinių fondų paskirstymo principai (subsidiarumo, paramos koncentravimo, papildomumo, programavimo ir partnerystės). 1993 m. įsigaliojusioje Europos Sąjungos sutartyje ekonominė ir socialinė sanglauda įtvirtinta kaip vienas iš pagrindinių ES tikslų. 2009 m. gruodžio 1 d. įsigaliojusioje Lisabonos sutartyje ekonominė ir

socialinė sanglauda papildyta teritorinės sanglaudos dimensija.

2007–2013 m. ES sanglaudos politikai įgyvendinti skirta apie 35 proc. ES biudžeto. 2007 m. viduryje pradėta diskutuoti dėl ES sanglaudos politikos ateities po 2013 m. Svarbiausi diskusijos aspektai:

- ES sanglaudos politikos apimtis ir tikslų pagrįstumas;
- sąsaja su 2020 m. ES strategija ir naujaisiais iššūkiais;
- teritorinės sanglaudos dimensijos įgyvendinimo galimybės;
- makroregioninių strategijų vaidmuo ES sanglaudos politikoje;
- ES sanglaudos politikos įgyvendinimo supaprastinimo galimybės.

Vykdant struktūrinę politiką, siekiama mažinti gyvenimo lygių skirtumus valstybėse narėse, stiprinti regionų ekonominę ir socialinę sanglaudą, skatinti tolygią visos ES raidą.

Struktūrinės politikos principai

Europos Sąjungos struktūrinė politika vykdoma vadovaujantis penkiais pagrindiniais **principais**:

- subsidiarumo,
- koncentravimo,
- programavimo,
- partnerystės,
- papildomumo.

Subsidiarumo principas Europos Sąjungos veikloje užima gana svarbią vietą. Kaip minėta aukščiau, siekiant sprendimus priimti kuo arčiau žmogaus ir išlaikyti kuo didesnę valstybių narių savarankiškumą, sprendimai daugeliu klausimų priimami vietiniu lygiu. Jeigu veiksmingesnis sprendimas gali būti priimtas tik aukštesnio lygmens institucijos, teisė priimti sprendimą perduodama aukštesnio lygmens institucijai. Ši teisė perduodama ir tada, kai žemesnio lygmens institucija neturi išteklių arba kompetencijos reikiamam sprendimui priimti. Subsidiarumo principas galioja ir struktūrinėje politikoje: daugeliu atvejų sprendimai dėl struktūrinių fondų finan-

suojamų programų įgyvendinimo priimami savivaldos institucijų. Tačiau sprendimus dėl struktūrinių fondų paskirstymo, finansavimo prioritetinių tikslų ir kryptių priima regioninio bei nacionalinio lygmens institucijos ES institucijų pritarimu.

Struktūrinių fondų valdymas 2007–2013 m. yra decentralizuojamas. Europos Komisija nefinansuoja projektų tiesiogiai. Valstybės narės ir jų vyriausybės atsako už nacionalinių finansavimo prioritetų parinkimą ir atskirų finansuojamų projektų atranką. Tai reiškia, kad patvirtintas programos toliau valdo nacionalinės ir regioninės valdžios institucijos. Kvietimai programoms taip pat skelbiami valstybėse narėse. Europos Sąjungos lygiu struktūrinius fondus valdo Europos Komisija, tačiau strateginius sprendimus dėl struktūrinės politikos priima ES Taryba, pasitarusi su ESRK. Europos Komisija koordinuoja struktūrinių fondų veiklą, numato temų pirmumą ir plėtros kryptis, kurioms skirtini struktūriniai fondai, nukreipia valstybių narių veiklą į Bendrijos prioritetines sritis. Didesnio veiksmingumo siekiama pasitelkiant vertinimo ir finansinės kontrolės tvarką.

Koncentravimo principas reiškia finansavimo sutelkimą pirmaeiliams tikslams, tam tikroms veiklos sritims ir plėtros kryptims.

Struktūriniai fondai remia projektus, padedančius sunkiai besiverčiančioms įmonėms ir darbuotojams imtis kitos, perspektyvesnės, veiklos. Plėtros kryptys, kurias struktūriniai fondai rėmė iki 2007 m., buvo:

1. Atsiliekančių regionų plėtros ir prisitaikymo prie ekonominių pokyčių skatinimas. Pagal šį prioritetą išskiriamiems regionams būdingi tokie atsilikimo požymiai:

- žemas investicijų lygis;
- didesnis už vidutinį Europos Sąjungoje nedarbas;
- paslaugų įmonėms ir asmenims stoka;
- prasta pagrindinė infrastruktūra.

Parama pagal šį prioritetą buvo skiriama regionams, kuriuose BVP vienam gyventojui mažesnė nei 75 proc. ES vidurkio, taip pat regionams, kuriuose ypač mažas gyventojų tankumas, taip siekiama išvengti emigracijos ir tolesnio gyventojų mažėjimo juose. Pagal šio prioriteto požymius Lietuva priskiriama prie remtinų regionų.

2. Parama krizės apimtiems pramonės regionams, kad jie galėtų imtis kitų ūkio veiklų. Pagal prioritetą remiami regionai, kuriuose ekonominės veiklos pagrindą sudaro pramonė, tačiau juose

ilgą laiką yra aukštas nedarbo lygis. Pagal šį prioritetą skatinama kaimo vietovių plėtra ir prisitaikymas prie ekonominių pokyčių tose vietovėse ir regionuose, kur kyla įvairių socialinių ir ekonominių sunkumų, neretai tampančių aukšto nedarbo lygio priežastimi, nors šių vietovių išsivystymo lygis gana aukštas, artimas ES vidurkiui. Tai – vietovės ir regionai, patiriantys sunkumų dėl tradicinės veiklos kaimo vietovėse mažėjimo, krizinės padėties miestuose, su žuvininkyste susijusių sunkumų.

3. Parama mokymui, kvalifikacijos kėlimui ir perkvalifikavimui. Pagal prioritetą remiamos tokios veiklos:

- profesinis mokymas ir perkvalifikavimas;
- darbo rinkos institucijų plėtra.

Šio prioriteto priemonės finansuojamos iš Europos socialinio fondo.

Struktūrinių fondų tikslai 2007–2013 metams pradėjo naują etapą Europos sanglaudos ir regionų politikoje. Kiekviena valstybė narė rengė nacionalinį strateginių veiksmų planą, kuriame išdėstė struktūrinių fondų panaudojimo prioritetines kryptis, atitinkančias Sąjungos strategines sanglaudos gaires ir Lisabonos nacionalinės reformos programas. Nacionaliniai strateginiai veiksmų planai atspindi bendrąsias valstybių narių strategijas ekonomikai ir užimtumui skatinti. Visos valstybės narės parengė išsamias veiksmų programas, kuriose įvardijo konkrečius veiksmų prioritetus ir nustatė finansų paskirstymą įvairioms sritims. Taigi 2007–2013 m. finansiniu laikotarpiu ES struktūrinės paramos prioritetai yra:

- Konvergencijos prioritetą skirtas silpniau išsivysčiusiems valstybėms narėms ir regionams, kuriose siekiama sukurti ekonominiam augimui palankias sąlygas. Šiam prioritetui skiriama apie 82 proc. visų ES sanglaudos politikai numatytų lėšų.

- Regioninio konkurencingumo ir užimtumo prioritetą. Parama konkurencingoms ir inovatyvioms veikloms bei užimtumo didinimui labiau išsivysčiusiems regionams, kurie negali gauti paramos pagal Konvergencijos prioritetą. Šiam prioritetui numatyta skirti apie 16 proc. visų ES sanglaudos politikai numatytų lėšų.

- Europos teritorinio bendradarbiavimo prioritetą, skirtas bendradarbiauti su trečiosiomis šalimis ir tarp valstybių narių, skatinant darnią regionų raidą bei dalijimąsi patirtimi. Šiam prioritetui numatyta skirti apie 2,5 proc. visų ES sanglaudos politikai numatytų lėšų.

Programavimo principas. ES struktūriniai fondai paprastai finansuoja ekonomiškai naudingus, bet negreit atsiperkančius projektus. Todėl kiekvienam prioritetiniam tikslui sudaromos daugiametės plėtotės programos. Programavimo principas reiškia daugiametį plėtros programų sudarymą. Parama teikiama pagal vieną iš dviejų modelių:

- a) finansuojama veiklos programa, t. y. atskira programa, kylanti iš Sąjungos paramos sistemos;
- b) finansuojamas bendrasis programavimo dokumentas: bendru susitarimu išdėstomos ir plėtotės strategija, ir remtinios programos.

Paprastai programos įgyvendinimo procesą sudaro keli etapai, kurių veiklą organizuoja atsakinga valdymo institucija.

Už **partnerystės principo** įgyvendinimą atsako valstybės narės. Partnerystės principas, įtvirtintas Struktūrinių fondų Bendrojo reglamento 11 str., valstybes nares įpareigoja palaikyti ryšius su:

- kompetentingomis nacionalinėmis, regioninėmis, vietinėmis bei miesto valdžios institucijomis;
- socialiniais ir ekonomikos partneriais;
- kitais partneriais, atstovaujančiais pilietinei visuomenei, nevyriausybinėms organizacijoms.

Skatinamas programos partnerių bendradarbiavimas ir atskirose valstybėse, ir tarp valstybių narių, taip pat įvairių lygmenų partnerių bendravimas nacionaliniu, regioniniu bei vietos lygiu. Be to, raginama palaikyti kuo glaudesnius ryšius su Europos Komisija. Partnerystė skatinama visuose programos įgyvendinimo etapuose: nuo parengiamojo etapo iki galutinio rezultatų apibendrinimo.

Siekiant sustiprinti struktūrinių fondų veiksmingumą, ne tik griežtinamos jų vertinimo procedūros, bet ir suteikiami didesni įgaliojimai socialiniams partneriams ir kuriant, ir vertinant projektus.

Papildomumo principas. Finansinė parama iš struktūrinių fondų teikiama negražintinai, ir lėšos gali būti iš karto naudojamos programos tikslams. Tačiau struktūrinių fondų teikiama parama tik papildo valstybių narių finansinį indėlį. Laikoma, kad dalinis programos (projekto) finansavimas iš ES struktūrinių fondų yra aktyvinanti priemonė: toks finansavimo būdas skatina kurti idėjas, parengti projektą, ieškoti projekto partnerių ir likusios finansavimo dalies, įgyvendinti projektą. Ir priešingai – struktūriniai fondai nefinansuoja pasyviosios socialinės politikos priemonių, pavyzdžiui,

nedarbo pašalpų ir kitų socialinių išmokų. Finansavimas iš struktūrinių fondų pasižymi tuo, kad, išskyrus ypatingas aplinkybes, kiekviename kitame programos etape valstybės narės finansinis indėlis turi būti ne mažesnis negu per praėjusį etapą (laikotarpį).

Struktūriniai fondai

Struktūrinius fondus sudaro keturi pagrindiniai fondai ir vienas neformalus fondas:

- Europos socialinis fondas;
- Europos regioninės plėtros fondas;
- Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas;
- Žuvininkystės orientavimo finansinis instrumentas;
- Sanglaudos fondas (neformalus).

Europos socialinis fondas (ESF) (angl. *European Social Fund, ESF*) įkurtas Romos sutartimi (1957 m.). Tai pirmasis iš visų struktūrinių fondų. Fondo pagrindinė paskirtis yra skatinti darbuotojų judumą ES ir gerinti jų išdarbinimo galimybes. Veiklos pradžioje Europos socialinis fondas finansavo persikėlimo bei perkvalifikavimo priemones. Didžioji dalis finansavimo skirta įtraukti jaunimą į darbo rinką. Tačiau ilgainiui paaiškėjo, kad fondo teikiama parama sėkmingiau pasinaudojo turtingesnės valstybės narės, turinčios daugiau žinių ir kitų galimybių paramai gauti. Todėl 1988 m. įvykdyta struktūrinės politikos reforma, po kurios Europos socialinis fondas svariai padeda mažinti ilgalaikį nedarbą ir įtraukti jaunimą į darbo rinką per profesinį mokymą, teikti įdarbinimo subsidijas naujai sukurtose darbo vietose ir skatinti savarankišką išdarbinimą. Pastarąjį dešimtmetį Europos socialinis fondas remia priemones, kurios atitinka Europos užimtumo strategijos (1997 m.) prioritetus:

- 1) kovą su ilgalaikiu nedarbu ir jaunimo integracijos skatini-
mą;
- 2) dirbančiųjų prisitaikymą pramonės modernizavimo proce-
se;
- 3) tradicinių pramonės regionų atgaivinimą.

Pagal šiuos tris tikslus pirmiausiai remiamos tokios veiklos:

- švietimas ir profesinis mokymas;
- parama įsidarbinant;
- moksliniai tyrimai ir technologijų plėtra, specialistų moky-
mas mokslinio tyrimo įstaigose;

- socialinės ekonomikos projektai: darbo vietų kūrimas, privačių vaikų priežiūros įstaigų steigimas, kt.;
- švietimo ir profesinio mokymo sistemų tobulinimas, keliant darbuotojų kvalifikaciją.

Europos socialinis fondas dažniausiai asmenims tiesiogiai teikia tikslinę paramą, kuri skirta žmogiškųjų išteklių plėtrai ir gali būti integracijos į darbo rinką dalis. Finansinė parama gali būti teikiama ir tam tikroms struktūroms bei sistemoms, susijusioms su fondo remiamomis veiklomis. Gali būti finansuojama iki 100 proc. projektui reikalingų lėšų. Fondo teikiama parama administruojama, remiantis Bendruoju planavimo dokumentu bei jo priedu, kurie įsigalioja, kai Europos Komisija oficialiai juos patvirtina.

Valstybės narės pačios nustato savo finansavimo ir projektų atrankos prioritetus. Pavyzdžiui, Lietuvoje už Europos socialinio fondo veiklą atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Iš šio fondo finansuojamos įvairios žmogiškųjų išteklių tobulinimo programos: mokymas, kvalifikacijos kėlimas, perkvalifikavimas, kt. Prie ESF veiklos priskiriamos ir programos, skirtos mažinti socialinę atskirtį ir didinti socialinę sanglaudą.

Dabartinio ESF planavimo ciklo trukmė yra 2007–2013 m.; jo šūkis – „Investicijos į žmones“. Numatoma, kad šiuo laiku fondas investuos į užimtumą gerinančius projektus maždaug 75 mlrd. eurų, t. y. apie 10 proc. ES metinio biudžeto. Lietuvai iš šio fondo numatyta skirti 176 mln. eurų.

Europos regioninės plėtros fondas (ERPF) (angl. *European Regional Development Fund, ERDF*) įkurtas 1975 m. Veiklos pradžioje fondas disponavo nedidelėmis lėšomis. Esminių pokyčių įvyko, kai į Europos Bendriją įstojo Graikija, Ispanija, Portugalija, kurios buvo ekonomiškai gerokai atsilikusios nuo pirmųjų valstybių narių. Siekiant pagelbėti joms, o vėliau ir kitoms valstybėms narėms, imta plėtoti struktūrinių fondų veikla. Jų teikiama finansinė parama tapo kompensacine priemone, mažinančia ekonominę valstybių narių arba atskirų regionų atsilikimą.

Taigi Europos regioninės plėtros fondo paskirtis – teikti įvairią finansinę paramą regionams. Fondas finansuoja darbo vietų ir infrastruktūros kūrimą, vietines plėtros programas bei smulkaus ir vidutinio verslo iniciatyvas. ES Tarybos reglamente Nr. 1080/2006 „Dėl Europos regioninės plėtros fondo“ pabrėžta, kad šio fondo

tikslas yra sumažinti atotrūkį tarp atskirų ES regionų remiant atsiliekančių regionų ekonomiką. Fondo remiamos veiklos:

1. Investicijos į gamybą, padedančios sukurti ir išsaugoti darbo vietas. Ypač remiamas smulkusis ir vidutinis verslas. Šiuo tikslu fondas remia įmonių konsultavimą, rinkos tyrimus, mokslinius tyrimus.
2. Investicijos į infrastruktūrą: kelius, telekomunikacijas, energetiką, siekiant sujungti ES centro ir pakraščių regionus.
3. Regionų galimybių plėtra remiant regionų ir vietos veiklą.
4. Investicijos, padedančios atgaivinti krizę išgyvenančius pramonės, žemės ūkio, žuvininkystės regionus.

ERPF yra didžiausias struktūrinis fondas – fondo lėšos sudaro apie pusę visų struktūrinių fondų biudžeto. Fondas pasižymi tuo, kad gali finansuoti iki 100 proc. projektui reikalingų lėšų.

Už Regioninės plėtros fondo veiklą Lietuvoje atsakinga Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Lietuvai 2004–2006 m. iš šio fondo skirta 584 mln. eurų. Fondas finansavo vadinamąsias „kietąsias“ investicijas: statybą, rekonstrukcijas, įrangos pirkimą ir pan.

Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas (angl. *European Agriculture Guidance and Guarantee Fund, EAGGF*). Iš fondo skiriama parama projektams ūkiui restruktūrizuoti, naujiems ūkininkavimo metodams diegti, alternatyvioms veikloms kaimo vietovėse plėtoti ir pan. Fondas remia tokias veiklas:

- struktūrinius pokyčius žemės ūkyje;
- žemės ūkio produkcijos perorientavimą;
- papildomus ūkininkų verslus.

Žuvininkystės orientavimo finansinis instrumentas (angl. *The European Regional Development Fund, ERDF*). Fondo tikslas – darnus išteklių valdymas ir konkurencingų struktūrų kūrimas. Fondas remia:

- žuvininkystės sektoriaus pertvarkymo projektus;
- priemones, skirtas užtikrinti tvarią pasiūlos ir paklausos darną;
- konkurencingumą;
- perdirbimą ir rinkodarą;
- teritorijų, priklausomų nuo žuvininkystės, restruktūrizavimą.

Sanglaudos fondas (angl. *The Cohesion Fund, CF*) – tai neformalus struktūrinis fondas, įsteigtas 1993 m., kai Mastrichto sutar-

timi buvo numatyta įkurti Europos valiutų sąjungą, o valstybėms narėms, siekiančioms įsitraukti į bendrosios Europos valiutos zoną, nustatyti gana griežti konvergencijos reikalavimai. Fondas finansuoja ne mažesnius kaip 10 mln. eurų vertės transporto ir aplinkosaugos infrastruktūros plėtros projektus. ES Tarybos reglamente Nr. 1084/2006 „Dėl Europos sanglaudos fondo“ numatyta parama pagrindiniams projektams transporto tinklo, aplinkos ir energetikos plėtros srityse: teikti paramą stambiems keliams tiesti, aplinkos apsaugos projektams. Fondo lėšos skiriamos valstybėms narėms, kurių BVP vienam gyventojui neviršija 90 proc. ES vidurkio. Pastaruoju metu šio fondo paramą gavo: Graikija, Ispanija, Portugalija, Airija. 2004–2006 m. Lietuvos aplinkos bei transporto sektorių infrastruktūrai finansuoti iš Sanglaudos fondo skirta apie 614 mln. eurų. Iš fondo gali būti finansuojama iki 85 proc. projekto vertės. Kiekvienas finansuoti pateiktas projektas svarstomas atskirai.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Europos Sąjungos socialinės politikos kūrimas ir reguliavimas“ supažindinama su socialinės apsaugos reguliavimo principais laisvo asmenų judėjimo sąlygomis, pagrindinėmis ES socialinės politikos administravimo institucijomis, jų funkcijomis bei įnašu į socialinės dimensijos Europos Sąjungoje plėtrą, su ES struktūrinės politikos tikslais bei veikimo principais. Skyrių sudaro trys poskyriai.

Europos Sąjungoje socialinė politika reguliuojama pasitelkiant koordinavimo ir vienodinimo principus. Šio metodo paskirtis yra užtikrinti, kad pagal keletą nacionalinių socialinės apsaugos teisės aktų nesusidarytų tokia padėtis, kai nėra užtikrinama pakankama socialinė apsauga, ir kad neatsitiktų taip, kad socialinės apsaugos išmokos sutampa, t. y. nesusidarytų dviguba apsauga. Taigi tarptautiniai susitarimai kiekvienam ES piliečiui garantuoja teisėtai įgytų socialinių, pilietinių ir politinių teisių įgyvendinimą toje valstybėje, kurioje jis gyvena.

Europos Sąjungos socialinę politiką kuria ir įgyvendina įvairūs partneriai: ES institucijos, valstybių narių lygmens institucijos, regionų ir vietos valdžios atstovai, socialiniai partneriai, pilietinė visuomenė. Pagrindinės ES institucijos (Europos Parlamentas, Europos Vadovų Taryba, ES Taryba, Europos Komisija, Europos Teisingumo Teismas), Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas ir Regionų komitetas pagal savo kompetenciją prisideda prie socialinės dimensijos plėtos Europos Sąjungoje. Europos Parlamento ir ES Tarybos įtaka daugiausia pasireiškia per teisės aktų leidybą ir bendro biudžeto valdymą. Europos Vadovų Taryba suteikia ES vystymuisi reikalingą postūmį ir nubrėžia bendrus politinius siekinius, taip pat ir socialinėje srityje. Europos Komisija, atstovaudama vykdomajai valdžiai, pateikė daug siūlymų, veiksmų programų, Žaliųjų ir Baltųjų knygų, Sąjungos interesams veiksmingai atstovauja Tarptautinėje darbo organizacijoje (TDO), Jungtinių Tautų Organizacijoje (JTO), kitose tarptautinėse organizacijose, kurios svarbios žmogaus teisėms užtikrinti bei gyvenimo lygiui gerinti.

Europos Teisingumo Teismas, remdamasis patirtimi, pateikė daug siūlymų, kuriuos pasitelkiant plėtojama ES koncepcija žmogaus teisių klausimais, teisės aktai vienodų vyrų ir moterų teisių, pareigų ir galimybių srityje. Dėl šio įnašo Europos Teisingumo Teismas laikomas reikšmingiausia socialinės politikos kūrimo ir plėtos Europos Sąjungoje institucija. Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas ir Regionų komitetas konsultuoja ES Tarybą, Europos Komisiją bei Europos Parlamentą socialinės politikos klausimais sprendimų priėmimo procese ir taip didina ES pagrindinių institucijų veiklos veiksmingumą, priartina Europos Sąjungą prie jos piliečių, palengvina ir skatina pilietinį dialogą.

Europos Sąjungos struktūrinės politikos tikslai yra socialinio ekonominio atotrūkio tarp ES valstybių narių ir įvairių regionų mažinimas, ekonominės ir socialinės sanglaudos stiprinimas ir pagalba darbuotojams migruojant darbo tikslais. Europos struktūriniai fondai palaiko pagrindines Europos socialinio modelio vertybes: solidarumą, orumą, lygias galimybes, kitas žmogaus teises ir pagrindines laisves. Keturi pagrindiniai ir vienas neformalus struktūrinis fondas nefinansuoja pasyviųjų socialinės politikos priemonių, o skatina veikti, sudaryti ilgalaikes ir daugiapakopes veiksmų programas, visuose programų etapuose palaikyti visokeriopą partnerystę, veiksmingai bendrauti ir pasiekti geresnių rezultatų.

Savitikros klausimai

1. Kodėl reikalingas socialinės apsaugos reguliavimas ES valstybėse narėse?
2. Apibūdinkite valstybių narių socialinės apsaugos reguliavimo metodus. Kodėl reikalingi keli metodai?
3. Kokiomis sąlygomis ir kokias išmokas darbuotojui galima perkelti į kitą valstybę narę? Pateikite pavyzdžių.
4. Kuri ES institucija turi daugiausia galimybių prisidėti prie socialinės dimensijos plėtros? Kodėl taip manote? Atsakymą pagrįskite.
5. Kaip struktūriniai fondai gali padėti veiksmingai plėtoti socialinę dimensiją Europos Sąjungoje?

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 125–133.

Europos Sąjunga. Institucinė sąranga ir politikos aktualijos. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 139–168.

Europos Sąjunga. Steigimo dokumentų rinktinė. Vilnius, 1998, p. 261, 263.

Nakrošis, V. *Europos Sąjungos regioninė politika ir struktūrinių fondų valdymas*. Vilnius: Eugrimas, 2003.

Veidenfeld, Verner; Vessels, Wolfgang. *Europa nuo A iki Z: Europos integracijos vadovas*. Vilnius: Gironda, 1999.

Šaltiniai internete:

Europos Sąjungos institucijos ir kitos organizacijos: http://europa.eu/institutions/inst/index_lt.htm.

Europos Parlamentas: <http://www.europarl.europa.eu>.

Europos Vadovų Taryba: <http://www.european-council.europa.eu/home-page.aspx?lang=lt>.

Europos Sąjungos Taryba: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?lang=LT>.

Europos Komisija: http://ec.europa.eu/index_lt.htm.

Europos Komisijos atstovybė Lietuvoje: www.eudel.lt.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.home>.

Regionų komitetas: <http://www.cor.europa.eu/pages/HomeTemplate.aspx>.

Europos socialinis fondas: www.esf.lt.

Centrinė projektų vykdymo agentūra: www.cpva.lt.

4

TEORINIAI SOCIALINĖS GEROVĖS MODELIAI *VERSUS* EUROPOS SOCIALINIS MODELIS

Skyriaus tikslas – supažindinti su pagrindiniais valstybės socialinės politikos elementais, socialinės apsaugos struktūra, Vakarų valstybių ir ES valstybių narių socialinės gerovės modeliais, Europos socialiniu modeliu, jo elementais, bruožais ir ateities perspektyvomis.

Skyriaus temos:

1. Valstybės socialinės politikos elementai ir struktūra
  2. Teoriniai socialinės gerovės modeliai
    - Liberalusis socialinės gerovės valstybės modelis
    - Korporatyvinis konservatyvusis socialinės gerovės valstybės modelis
    - Socialistinis socialdemokratinis socialinės gerovės valstybės modelis
  3. Europos socialinis modelis
    - Europos Sąjungos socialinio modelio vertybės
    - Europos Sąjungos socialinio modelio elementai ir bruožai
  4. Europos socialinio modelio raida ir ateities perspektyvos
-

Pagrindinės sąvokos:

socialinės apsaugos sistema
socialinės apsaugos principai
gerovės valstybių modeliai
valstybės socialinės politikos priemonės
Europos socialinis modelis, jo bruožai, elementai, vertybės

4.1. Valstybės socialinės politikos elementai ir struktūra

Socialinė politika – tai visuma priemonių bei politinių veiksmų, kuriais siekiama sukurti socialinę gerovę. **Plačioji valstybės socialinė politika** aprėpia švietimą ir mokslą, sveikatos apsaugą, užimtumą, socialinę apsaugą, šeimos politiką ir kitas sritis, tiesiogiai arba netiesiogiai susijusias su gerovės valstybės kūrimu. **Siauroji valstybės socialinė politika** siejama su valstybės veikla užimtumo politikos ir socialinės apsaugos srityse. Toliau šiame vadovėlyje kalbama apie siaurąją socialinę politiką, kitos sritys nagrinėjamos tik tiek, kiek tiesiogiai svarbios siekiant veiksmingai įgyvendinti užimtumo politiką ir socialinės apsaugos garantijas.

Viena iš svarbiausių valstybės funkcijų socialinėje politikoje yra įstatymų priėmimas. Gerovės valstybė, priklausomai nuo pasirinkto gerovės modelio, atlieka ir kitus vaidmenis: perskirsto nacionalinį produktą, valdo ir tvarko socialinių paslaugų sistemą, įgyvendina socialines problemas mažinančias programas.

Socialinės apsaugos sistema – tai valstybės užtikrinamų socialinių ir ekonominių priemonių visuma, gyventojams teikianti būtinų lėšų ir paslaugų pripažintais socialinės rizikos²⁵ atvejais. Socialinė apsauga ES valstybėse narėse teikiama remiantis aštuoniomis socialinės rizikos rūšimis ir gali būti išreikšta kaip:

- parama ligos atveju ir sveikatos priežiūrai; priskiriamos piniginės socialinės išmokos ligos atveju, medicininė priežiūra, lengvatinis aprūpinimas medikamentais;
- parama negalios atveju – tai negalios pensijos ir prekių bei paslaugų (kitų negu medicininės) teikimas neįgaliesiems;
- parama senatvėje; aprėpia senatvės pensijas ir prekių bei paslaugų (kitų negu medicininės) teikimą pagyvenusiems žmonėms;
- minimaliųjų pajamų garantijos; priskiriamas pajamų draudimas, pašalpa mirus šeimos nariui, našlių ir našlaičių pensijos;

---

²⁵ Socialinė rizika – tai aplinkybės, lemiančios socialinės apsaugos reikalingumą. Tokios aplinkybės siejamos su objektyviomis priežastimis: negalia, liga, senatvė, nedarbu, mokymusi, kt. Pripažintos socialinės rizikos rūšys paprastai įvardijamos valstybės teisiniuose dokumentuose.

- šeimos/vaikų išmokos – tai piniginės socialinės išmokos, susijusios su nėštumu ir gimdymu (išskyrus medicininę priežiūrą), išmokos vaiko priežiūrai;
- parama nedarbo atveju: bedarbio pašalpos, valstybės remiamas profesinis mokymas ir kitos užimtumą didinančios priemonės;
- parama būstui – valstybės pagalba namų ūkiams, susijusi su būsto išlaikymo (atskirais atvejais – su būsto įsigijimo) išlaidomis;
- parama socialinės atskirties atveju; priskiriamas asmenų, piktnaudžiaujančių alkoholiu ir narkotinėmis medžiagomis, reabilitacijos išlaidų kompensavimas, išlaidos įvairioms kitoms socialinės apsaugos priemonėms, susijusioms su socialine rizika (išskyrus sveikatos priežiūrą).

Pagrindinė priemonė socialinės apsaugos sistemos garantijoms užtikrinti yra **lėšų perskirstymas** visuomenėje: gyventojai moka mokesčius ir (arba) įmokas, kurie vėliau jiems grįžta pinigine socialine parama, socialinėmis paslaugomis ir viešosiomis paslaugomis. Lėšų perskirstymas sudaro galimybes teikti gyventojams socialines garantijas socialinių rizikų atvejais, palaikyti jų ekonominę ir socialinę savarankiškumą. Išskiriamas vertikalusis ir horizontalusis lėšų perskirstymas. **Vertikaliuoju lėšų perskirstymu** siekiama sumažinti per didelius lėšų skirtumus tarp socialinių grupių, sumažinti atotrūkį tarp turtingiausiųjų ir skurdžiausiųjų. **Horizontalusis lėšų perskirstymas** reiškia lėšų perskirstymą tarp panašaus socialinio statuso gyventojų grupių, pavyzdžiui, surenkant įmokas iš darbingo amžiaus gyventojų ir mokant išmokas darbingo amžiaus gyventojams, laikinai pasitraukusiems iš darbo rinkos dėl ligos, vaiko gimdymo arba kitų pripažintų priežasčių. Ir vertikaliuoju, ir horizontaliuoju lėšų perskirstymu kuriamas piliečių tarpusavio solidarumas, stiprinamas pilietiškas.

Socialinė apsauga ES valstybėse narėse finansuojama iš įvairių šaltinių: darbuotojų ir darbdavių socialinio draudimo įmokų, valstybės dotacijų, kitų šaltinių (rentų, dividendų, t. t.).

Socialinės apsaugos sistema – tai valstybės garantuojamų socialinių ir ekonominių priemonių visuma, gyventojams teikianti būtinų lėšų ir paslaugų pripažintais socialinės rizikos atvejais.

Valstybės teikiama socialinė apsauga grindžiama trimis pagrindiniais principais: stokos, kategoriniu ir nuopelnų²⁶.

Stokos principas reiškia minimalią valstybės paramą asmenims, kurių pragyvenimo šaltiniai yra nepakankami. Kiekvienas atvejis nagrinėjamas atskirai. Pretendentas į socialinę apsaugą privalo deklaruoti turimas lėšas bei turtą ir taip įrodyti, kad stokoja pragyvenimo lėšų ir (arba) sveikatos susikurti visuomeniškai priimtina gyvenimo lygį, pasirūpinti savimi bei savo šeima.

Kategorinis principas numato konkretaus dydžio paramą asmenims, priklausantiems tam tikrai iš anksto numatytai socialinei grupei (kategorijai). Šiuo atveju nereikalaujama deklaruoti lėšų nei turto, pakanka, jog pagal tam tikrą požymį (amžių, sveikatos būklę, vaikų skaičių šeimoje, kt.) asmuo arba asmenų grupė būtų priskirti valstybės remiamai grupei, pavyzdžiui, mažametį vaiką auginanti (-is) motina (tėvas), daugiavaikė šeima, kt. Valstybė paprastai numato remti gyventojų grupes, kurios atitinka valstybės strateginius tikslus. Pavyzdžiui, siekiant skatinti gyventojų gimstamumą, remiamos vaikus auginančios šeimos; bedarbiai, iškritę iš darbo rinkos dėl valstybėje vykdomo būtino ūkio restruktūrizavimo ir kt.

Nuopelnų principas numato teisę į apsaugą, priklausančią nuo asmens įnašo. Pavyzdžiui, mokėdami socialinio draudimo įmokas, gyventojai „nusipelno“ būti socialiai apsaugoti pasireiškus tam tikrai socialinei rizikai (sužeidimo darbe, nedarbo, senatvės pensijos atveju, kt.). Kitas būdas „nusipelnyti“ yra visuomenei naudinga ir reikšminga veikla, pavyzdžiui, vadovavimas valstybei, dalyvavimas rezistencinėje kovoje už valstybės išlaisvinimą, kt.

Socialinės apsaugos sistemą paprastai sudaro socialinio draudimo sistema ir socialinės paramos sistema.

Socialinio draudimo sistemos pagrindą sudaro iš gyventojų darbo užmokesčio mokamos įmokos į tam tikrą fondą ir fondo teikiama socialinė apsauga pasireiškus socialinei rizikai. Įprastai valstybės socialinė apsauga teikia draudimą nuo šių socialinės rizikos rūšių: senatvės, pensijos amžiaus, maitintojo netekimo, negalios, ligos, motinystės, vaikų išlaikymo, nedarbo, kartais teikiama parama silpniems, seniems, neįgaliems arba sergantiems giminaičiams išlaikyti. Socialinio draudimo sistema veikia pagal nuopelnų principą.

---

²⁶ Pieters, Danny. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998.; Lazutka, Romas. *Socialinė apsauga. Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber, 2001, p. 131–148.

Socialinio draudimo sistemos apsauga dažniausiai teikiama socialinių išmokų forma (pvz., bedarbio pašalpa, ligos pašalpa). Išmokų dydis priklauso nuo įmokų mokėjimo trukmės ir pajamų dydžio, gauto iki socialinės rizikos atsiradimo ir įmokų dydžio. Įmokų į socialinio draudimo fondą mokėjimo trukmė dar siejama su darbo stažu. Tie periodai, kai asmuo dėl objektyvių priežasčių nedalyvavo darbo rinkoje, negavo darbo pajamų ir todėl nemokėjo įmokų, įskaitomi į vadinamąjį fiktyvųjį darbo stažą, nes asmens nesumokėtas įmokas iš biudžeto padengia valstybė. Tuo socialinis draudimas iš esmės skiriasi nuo paprasto privataus draudimo. Socialinio draudimo sistemos yra finansuojamos iš darbuotojų ir jų darbdavių įmokų. Pirmieji socialinio draudimo įstatymai priimti XIX a. pabaigoje vadovaujant Vokietijos kancleriui Otui fon Bismarkui (Otto von Bismarck) (1815–1898 m.), todėl šio tipo požiūris į socialinę apsaugą dar vadinamas **bismarkiškuoju** arba **kontinentiniu**. Bismarkiškasis socialinis draudimas nuo ligų ir nelaimingų atsitikimų bei senatvės pensijų draudimas buvo taikomi tik dirbantiems samdomąjį darbą žmonėms.

Socialinės paramos sistema sudaro pinigine socialinė parama ir nepiniginė socialinė parama. Parama paprastai teikiama, vadovaujantis stokos arba kategoriniu principu. Pagal stokos principą teikiama socialinė parama paremta ilgalaikę „Vargšų įstatymo“ tradicija ir siejama su anglų ekonomisto Viljamsu Henriu Beveridžu (Williams Henry Beveridge) (1879–1963 m.) vardu. Jo teigimu, visiems gyventojams, netekusiems pajamų arba gaunantiems jų nepakankamai, skirtos pašalpos turėtų būti nustatyto dydžio ir finansuojamos per mokesčių sistemą. Šis požiūris į socialinę apsaugą dar vadinamas **anglų–saksų** arba **atlantiniu**, nes būdingas valstybėms, esančioms prie Atlanto vandenyno (Jungtinėms Valstijoms, Jungtinei Karalystei, Airijai). Kategoriniu principu paremta socialinė parama dar vadinama **universaliaja**, nes atsakomybę už šios paramos teikimą paprastai prisiima valstybė, kuri rūpinasi visuotiniu užimtumu ir kiekvieno piliečio materialine gerove. Tokia socialinė parama teikiama pilietybės pagrindu.

Pastaraisiais dešimtmečiais klasikiniai požiūriai į socialinį draudimą ir socialinę paramą kinta, sukuriama naujų socialinės apsaugos schemų, o riba tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos vis labiau nyksta.

Socialinės apsaugos sistemos struktūrą sudaro socialinis draudimas ir socialinė parama. Pastaraisiais dešimtmečiais riba tarp šių dviejų socialinės apsaugos sistemų vis labiau nyksta.

4.2. Teoriniai socialinės gerovės modeliai

Gerovės valstybė yra ypatinga valstybės forma, kuriai būdinga dalį valstybės sukauptų išteklių paskirstyti taip, kad žmogus, nepriklausydamas nuo savo padėties darbo rinkoje, galėtų užsitikrinti socialiai priimtina gyvenimo standartą²⁷. Pripažindama atsakomybę už piliečių gerovę ir siekdama įveikti socialinius pavojus, gerovės valstybė imasi aktyvių veiksmų, organizuoja piliečių socialinę apsaugą, socialines programas ir kitas priemones. Ideologiniai kultūriniai (politologinis filosofinis aspektas) bei struktūriniai administraciniai (ekonominis aspektas) veiksniai lemia socialinės apsaugos gerovės valstybėje tipų įvairovę.

Pirmasis gerovės valstybių klasifikaciją pateikė britų socialinis politikas Ričardas M. Titmusas (Richard Morris Titmuss) (1907–1973 m.). XX a. antrojoje pusėje R. M. Titmusas nustatė socialinės apsaugos raidos tendencijas ir išskyrė tris **pagrindinius gerovės valstybių modelius**²⁸:

- pramonės pasiekimų;
- marginalinį (arba liekamojo pobūdžio);
- institucinį (arba perskirstomąjį).

Titmuso pateiktoje sistemoje pramonės pasiekimų modelis siejamas su Vokietija, marginalinis modelis – su Jungtinėmis Valstijomis, institucinis perskirstomasis modelis – su Šiaurės Europos valstybėmis.

Vakarų valstybių gerovės valstybių modelius analizavo daug mokslininkų, tačiau paskutiniaisiais dešimtmečiais populiariausia yra danų sociologo Gostos Espingo-Anderseno (Gøsta Esping-Andersen) pasiūlyta klasifikacinė sistema. Jis Titmuso **modelius papildė politinėmis teorijomis ir atitinkamai pervardino** gerovės valstybių

²⁷ Esping-Andersen, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. London, 1995, p. 37.

²⁸ Titmuss, Richard M. *Essays on Welfare State*. London, 1958.

modelius. 1990 m. paskelbtoje knygoje „Trys gerovės kapitalizmo pasauliai“²⁹ autorius išskyrė tokius tris gerovės valstybių modelius:

- liberalųjį;
- korporatyvinį konservatyvųjį;
- socialistinį socialdemokratinį.

G. Espingo-Anderseno pasiūlyta socialinės gerovės valstybių klasifikacija paskatino tolesnius gerovės valstybės tyrimus, jų autoriai yra pateikę keturių, penkių ir daugiau gerovės valstybių modelių klasifikacijos sistemas³⁰.

Europos Sąjungos valstybių narių socialinės gerovės sistemos, atitinkamos skirtingas kultūrinės tradicijas ir politines filosofines ideologijas, vykdo skirtingą ekonominę, mokesčių ir socialinę politiką. ES valstybėms narėms būdingi skirtingi socialinės gerovės modeliai, daugiau arba mažiau atitinkantys G. Espingo-Anderseno pateiktus modelius: liberalųjį, korporatyvinį konservatyvųjį ir socialistinį socialdemokratinį.

Liberalusis socialinės gerovės valstybės modelis

Liberaliojo gerovės modelio socialinis teisingumas suprantamas kaip **asmens veikimo laisvė**. Modelis paremtas rinka, kurioje vyrauja individualistinė ideologija. Asmuo laisvas veikti laisvojoje rinkoje tiek ir tol, kol geba savimi pasirūpinti ir nepažeidžia kitų asmenų laisvių ir teisių. Asmeniui suteikiama laisvė susikurti tokią gerovę, kokią jis pajėgia, remdamasis savo gebėjimais, arba supranta kaip sau tinkamą. Valstybė išipareigoja socialiai apsaugoti tik silpniausius visuomenės narius, kuriais tradiciškai laikomi vaikai ir neįgalieji. Kitų socialinių grupių atstovai, siekiantys būti socialiai apsaugoti valstybės, privalo įrodyti pragyvenimo lėšų ir kitų išteklių (pvz., sveikatos) stoką. Tokio pobūdžio įrodymas – tai **visų turimų lėšų ir turto deklaravimas**. Apskaitomos visų tipų lėšos: darbo pajamos, pajamos iš individualios veiklos, gautos socialinės išmokos, pajamos iš neformalaus sektoriaus (pvz., kitų šeimos narių, draugų ir kitų asmenų parama; loterijų laimėjimai), kt. Reikalaujamas

²⁹ Esping-Andersen, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. London, 1995.

³⁰ Andre, Christine. Ten European Systems of Social Protection: An Ambitious Convergence. In: Pieters, Danny. (Ed.) *European Social Security and Global Politics*. London, The Hague, New York: Kluwer Law International, 2002, p. 3–41.

deklaruoti turtas – tai nekilnojamasis turtas (būstas, žemė) ir įvairus kitas turtas, turintis vertę (vertybiniai popieriai, išliekamąją vertę turintys meno kūriniai ir juvelyriniai dirbiniai, kt.).

Priimant sprendimus dėl socialinės apsaugos teikimo, pobūdžio ir dydžio **kiekvienas atvejis nagrinėjamas atskirai**. Laikomasi nuostatos, kad teisingiausi sprendimai priimami arčiausiai piliečių, todėl įgyvendinant socialinę apsaugą svarbus vaidmuo tenka vietos valdžios institucijoms. Vietos valdžios institucijų partneriai pirmiausia yra neformalaus sektoriaus subjektai: bendruomenė, įvairios NVO, šeima. Liberaliojo socialinės gerovės modelio socialinėje politikoje valstybei tenka nedidelis vaidmuo, labiau susijęs su teisiniu reguliavimu nei su lėšų perskirstymu arba tiesioginiu socialinės apsaugos teikimu. Be to, valstybės teikiama socialinė apsauga yra minimali ir paremta stokos principu.

Gryniausias liberalusis socialinės gerovės valstybės modelis yra Jungtinėse Valstijose, o Europos Sąjungoje – Jungtinėje Karalystėje, iš dalies – Pietų Europos valstybėse. Tačiau Pietų Europos valstybėms – Italijai, Ispanijai, Portugalijai, Graikijai, Maltai – būdinga tokia socialinė apsauga, kai gėrybės perskirstomos tarp šeimos narių, todėl autoriai šiose valstybėse egzistuojantį socialinės politikos modelį išskiria į atskirą (ketvirtąjį), kurį dažniausiai vadina **katalikiškojo arba šeiminiu socialinės gerovės modeliu**.

Esminis liberaliojo socialinės gerovės valstybės modelio bruožas – asmens veikimo laisvė. Tokio modelio gerovės valstybė išsipareigoja socialiai apsaugoti tik silpniausius visuomenės narius, kitiems suteikia laisvę susikurti gerovę pagal individualią sampratą ir gebėjimus.

Korporatyvinis konservatyvusis socialinės gerovės valstybės modelis

Korporatyvinio konservatyviojo gerovės modelio valstybėse socialinis teisingumas suprantamas kaip asmens **veikimo laisvė ir lygios galimybės rinkoje**. Čia pirmiausia omenyje turima darbo rinka, tačiau gali būti ir kitos rinkos, pavyzdžiui, kapitalo, kt.

Korporatyvinio konservatyviojo modelio valstybėse įgyvendinama socialinė apsauga yra grindžiama samdomųjų darbuotojų socialiniu draudimu ir nuopelnų principu. Darbo rinkoje dalyvaujantis asmuo iš gaunamo darbo užmokesčio moka įmokas į socialinio draudimo fondą ir taip „nusipelno“ apsaugos socialinės rizikos atveju. Kokios trukmės ir kokio dydžio įmokos sukuria teisę į socialinę apsaugą, kokio pobūdžio ir dydžio socialinės garantijos bus suteiktos pasireiškus socialinei rizikai – dėl šių klausimų susitaria darbo rinkos dalyviai socialinio dialogo būdu. **Socialinis dialogas** skatinamas įvairiais lygmenimis: valstybiniu, ūkio veiklų, profesiniu, įmonės. Trišalėse derybose tariasi darbo rinkos socialiniai partneriai, kuriems atstovauja atitinkamos organizacijos: darbuotojams atstovauja profesinės sąjungos, darbdaviams – darbdavių asociacijos, konfederacijos ir kt. Valstybė šiose derybose tarpininkauja.

Korporatyvinio konservatyviojo modelio trūkumu laikomos socialinių partnerių nelygios galios. Daugelyje Europos valstybių profesinės sąjungos yra gana silpnos, todėl **darbuotojams socialiniame dialoge dažnai atstovauja silpniau** negu darbdavių organizacijos savo nariams. Socialinės apsaugos mastai ir socialinės garantijos atitinka socialinių partnerių susitarimo rezultatus.

Korporatyviniame konservatyviame socialinės gerovės modeliui būdingi tokie bruožai: decentralizuotai teikiama socialinė apsauga; privatizuota pensijų sistema; valstybė perskirsto nacionalinį produktą ir disponuoja plačia socialinių paslaugų sistema, padedančia mažinti socialines problemas; rinkos svertai veikia sveikatos apsaugą. Korporatyvinis konservatyvusis socialinės gerovės modelis kilo iš Vokietijos, todėl pirmiausia siejamas su šia ES valstybe nare. Tačiau korporatyvinio konservatyviojo modelio elementai dominuoja ir kitose ES valstybėse narėse: Nyderlanduose, Belgijoje, Prancūzijoje, Liuksemburge, naujose ES valstybėse narėse (tarp jų ir Lietuvoje).

Pagal korporatyvinį konservatyvųjį socialinės gerovės valstybės modelį socialinė apsauga grindžiama samdomųjų darbuotojų socialiniu draudimu ir nuopelnų principu. Socialinės apsaugos pobūdis ir mastai atitinka darbo rinkos socialinių partnerių susitarimų rezultatus.

Socialistinis socialdemokratinis socialinės gerovės valstybės modelis

Socialistinio socialdemokratinio socialinės gerovės valstybės modelio socialinio teisingumo principas – **materialinė gerovė visiems**. Atsakomybę už kiekvieno piliečio gerovę, pirmiausia materialinę, prisiima valstybė. Socialistinio socialdemokratinio socialinės gerovės modelio valstybė ne tik nustato socialinės gerovės standartus, kurie turėtų būti garantuoti piliečiams, bet pati juos ir įgyvendina. Neformalaus sektoriaus subjektų (NVO, bendruomenės, šeimos) vaidmuo šiame procese yra tik pagalbinis.

Nustatyti gerovės standartai paprastai užtikrina vadinamąjį **socialiai priimtina pragyvenimo lygį**. Piliečiui pakanka formaliai arba neformaliai priklausyti tam tikrai socialinei grupei (kategorijai), kad jam pagal kategorinį principą būtų suteikta numatyto pobūdžio socialinė apsauga. **Socialinės garantijos piliečiams teikiamos įvairiomis formomis**: piniginėmis socialinėmis išmokomis, socialinėmis paslaugomis, viešosiomis paslaugomis. Itin didelę dalį sudaro viešosios paslaugos: švietimas, sveikatos apsauga, komunikacijos, kt. Tokia socialinės apsaugos sistema reikalauja didelių išlaidų ir didelio biurokratinio aparato. Būtent šie du socialistinio socialdemokratinio socialinės gerovės modelio bruožai laikomi didžiausiais jo trūkumais.

Socialistinis socialdemokratinis socialinės gerovės modelis daugiausia taikomas Šiaurės Europos valstybėse: Norvegijoje, ES valstybėse narėse Danijoje, Švedijoje, Suomijoje.

Socialistinio socialdemokratinio modelio gerovės valstybėse socialinio teisingumo principas suprantamas kaip materialinė gerovė visiems. Valstybė, taikydama kategorinį principą, kiekvienam piliečiui laiduoja socialiai priimtina pragyvenimo lygį.

Taigi Europos Sąjungos valstybėse narėse egzistuoja skirtingi socialinės gerovės valstybės modeliai. Iki šiol pastangos suvienodinti socialinės apsaugos modelius nedavė rezultatų: atotrūkis tarp valstybių narių yra per didelis, ypač į ES įstojus skurdesnėms valstybėms ir toms valstybėms, kurių socialinės apsaugos sistemos nėra

„dosnios“. Dideli skirtumai tarp gerovės valstybių nėra priimtini, todėl valstybės narės skatinamos į savo gerovės sistemas įsileisti kitų modelių elementų. Pavyzdžiui, valstybės su kontinentinės socialinės apsaugos sistemomis raginamos pereiti prie mokesčiais grindžiamos socialinės apsaugos sistemos, kad būtų galima sumažinti darbo kaštus. O Šiaurės Europos valstybės skatinamos mažinti valstybės atsakomybę už piliečių socialinę apsaugą arba bent įsileisti daugiau konkurencijos į viešųjų paslaugų sritį. Suderinta socialinė politika turėtų palengvinti laisvą darbo jėgos judėjimą ir sumažinti poreikį migruoti tik dėl didesnių socialinių ir ekonominių garantijų.

4.3. Europos socialinis modelis

Europos Sąjunga nėra perėmusi valstybės socialinių funkcijų, todėl bendro Europos Sąjungos gerovės valstybės modelio tarsi ir negali būti. Tačiau **Europos socialinio modelio sąvoka (ESM)** vis plačiau vartojama kalbant politiniais ekonominiais klausimais. Vienas pirmųjų Europos socialinio modelio apibrėžimą pateikė Danielis C. Vauhanas-Vaithedas (Daniel C. Vaughan-Whitehead)³¹. Autoriaus teigimu, Europos socialinis modelis – tai Europos Sąjungos ir valstybių narių teisės aktų rinkinys kartu su visa sistema priemonių, įgyvendintų skatinant nuoseklią ir visapusišką socialinę politiką Europos Sąjungoje. Pateikiami ir kiti Europos socialinio modelio apibrėžimai: tai – Europos Sąjungos ir valstybių narių teisės aktų rinkiniai kartu su socialinės apsaugos priemonėmis; ES teisinis pagrindas kartu su valstybių narių socialinės politikos modeliais, kt.

Europos socialinis modelis – tai Europos Sąjungos ir valstybių narių teisės aktų rinkinys ir sistema priemonių, įgyvendintų skatinant nuoseklią ir visapusišką socialinę politiką Europos Sąjungoje.

D. C. Vaughan-Whitehead

³¹ Vaughan-Whitehead, Daniel C. The European Social Model and EU Enlargement. In: Vaughan-Whitehead, D. C. *EU enlargement versus social Europe? The Uncertain Future of the European Social Model*. Cheltenham Northampton: Edward Elgar, 2003, p. 4.

Europos socialinis modelis nėra būdingas jokiai kitai pasaulio valstybei arba sąjungai. Jis iš esmės skiriasi nuo Jungtinių Valstijų modelio. JAV taiko daug socialinių priemonių, pavyzdžiui, teikia socialinę apsaugą ir pensiją, bet šios šalies socialinė politika grindžiama individualizmo ideologija, pasižymi labai maža valstybės parama ir didėjančia individo priklausomybe nuo laisvosios rinkos jėgų. Amerikietiškam socialiniam modeliui būdingas darbo rinkos garantijų nebuvimas, žemas atlyginimų žemesnės kvalifikacijos darbininkams lygis, menka socialinė apsauga, kuri labiau grindžiama draudimu negu gerovės valstybės garantijomis, menką vaidmenį vaidina kolektyvinės derybos ir socialinis dialogas. Jungtinės Valstijos kuria apsaugos tinklą mažiausiai pajamų gaunantiems ir nedirbantiems asmenims. Tuo tarpu **Europos socialinės apsaugos esminis požymis yra rūpinimasis visų piliečių socialine gerove.**

Europos Sąjungos socialinio modelio vertybės

Politologų, ekonomistų, sociologų nuomone, Europos socialinis modelis skirtingais socialiniais klausimais išreiškia bendrąsias socialines vertybes ir principus. Su Sąjungos plėtra susijusios Europos modelio vertybės yra dalyvavimas, demokratija, individualios teisės ir individuali socialinė atsakomybė, lygios galimybės visiems, laisvos kolektyvinės derybos, solidarumas, socialinė gerovė, pagaliau – socialinė apsauga kaip visuma. Europos socialiniam modeliui būdingos ir kitos svarbios vertybės: Europos Komisijos ir atskirų valstybių narių darbotvarkėse apibrėžti kokybiniai užimtumui, darbo sąlygoms, gamybiniais santykiams, socialinei politikai taikomi ir ES tikslams remti skirti reikalavimai. Būtina pabrėžti ir nediskriminacinę visuomenę, suteikiančią lygias teises visiems piliečiams, nepriklausančias nuo lyties, rasės, tautybės, nes Europos Ekonominės Bendrijos kūrimo po Antrojo pasaulinio karo tikslas buvo siekis užkirsti kelią panašioms konfliktams, ksenofobijai ir rasizmui. Apibendrintą požiūrį į Europos socialinio modelio vertybes pateikė ilgametis Europos Komisijos pirmininkas ir Europos socialinės chartijos rengėjas Žakas Deloras. Šio žymaus prancūzų ekonomisto ir politikos teigimu, **Europos socialinis modelis grindžiamas šiomis pagrindinėmis vertybėmis:**

- 1) ekonominiu lenktyniavimu (konkurencingumu) laisvojoje rinkoje;

- 2) socialine sanglauda ir solidarumu, siekiant mažinti nelygybę;
- 3) socialiniu dialogu visais lygiais;
- 4) subsidiarumo principo taikymu.

Minėtos vertybės ir principai būdingi ne tik Sąjungos, bet ir valstybių narių vykdomai socialinei politikai, o Europos Ekonominės Bendrijos sukūrimas nebuvo šių vertybinių nuostatų priežastis. Europos Sąjungos sandara ir valstybių narių siekiai plėtoti bendradarbiavimą, koordinavimą ir tarpusavio priklausomybę, taip pat bendros socialinės politikos taisyklės padėjo apginti Europos Sąjungos valstybių narių išipareigojimus socialinei sričiai ir suvaržė socialinį dempingą, kilusį dėl valstybių narių skirtingų socialinių garantijų darbininkams migrantams.

Europos socialinis modelis grindžiamas šiomis pagrindinėmis vertybėmis: ekonominiu lenktyniavimu (konkurencingumu) laisvojoje rinkoje; socialine sanglauda ir solidarumu, siekiant mažinti nelygybę; socialiniu dialogu visais lygiais; subsidiarumo principo taikymu.

Jacques Delors

Europos Sąjungos socialinio modelio elementai ir bruožai

Europos socialinio modelio bruožus lemia dalyvavimas bendroje konkurencinėje rinkoje, integracijos ir socialinės sanglaudos siekimas. Vienas iš esminių Europos socialinio modelio bruožų, jį skiriančių nuo valstybių narių socialinės gerovės modelių, yra **ilgalaikių tikslų turėjimas**. Tam tikrą modelio ekonominį stabilumą lemia finansinės komercinių bankų investicijos bei valdymo monetarinės priemonės. Ilgalaikis užimtumas ir socialinės apsaugos sistema sudaro daliai dirbančiųjų ir bedarbių galimybę siekti ilgalaikių tikslų, išverti modernizacijos sukeltus trumpalaikius sunkumus. Pagrindiniai **Europos socialinio modelio elementai** yra:

- užimtumas ir darbo teisė, pakankamą gyvenimo lygį užtikrinantis uždarbis;
- darbuotojų dalyvavimas;

- socialinis dialogas ir kolektyvinės derybos;
- socialinių partnerių pripažinimas ir įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą;
- pagrindinis darbas ir socialinės teisės (darbuotojų ir apskritai piliečių);
- socialinė apsauga;
- viešosios paslaugos;
- socialinė sanglauda;
- pilietinės visuomenės dalyvavimas;
- lygios galimybės ir nediskriminavimo politika;
- informavimas ir konsultavimas;
- regioninė sanglauda;
- tarptautinės socialinės politikos priemonės.

2000 m. gruodį Nicoje vykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime pažymėta, kad Europos socialinis modelis pasižymi tokiais pagrindiniais bruožais:

- aukštą socialinės apsaugos lygį teikiančiomis sistemomis;
- dėmesiu socialiniam dialogui;
- dėmesiu bendrosioms paslaugoms, kurios būtinos socialinei sanglaudai;
- bendromis vertybinėmis nuostatomis (taika, socialinis teisingumas, lygybės ir solidarumo išsaugojimas, laisvės ir demokratijos skatinimas, pagarba žmogaus teisėms).

Kiti Europos socialinio modelio bruožai išskiriami, atsižvelgiant į darbo rinkos pasidalijimą į oficialią aukšto produktyvumo ekonomikos sritį ir į žemo produktyvumo ekonomikos sritį, paženklintą nedarbo bei šešėlinės ekonomikos:

- bendra ilgalaikė ekonomikos ir visuomenės orientacija;
- aukšto lygio socialinė apsauga ir socialinio saugumo lūkesčiai;
- didelė darbo jėgos kaina (ne tik atlyginimai, bet ir darbdavių įmokos);
- didelis darbo našumo per valandą vidurkis.

Europos socialinio modelio bruožus lemia dalyvavimas bendroje konkurencinėje rinkoje, integracijos ir socialinės sanglaudos siekimas.

Galima teigti, kad Europos socialiniam modeliui būdingi šie bruožai:

- prioritetas – užimtumo politika;
- visapusiškas požiūris į socialinius klausimus;
- tvari ir visapusiška socialinės apsaugos sistema;
- tvarus ir tinkamas socialinis dialogas;
- teisingas uždarbis ir gyvenimo kokybė;
- išplėstos minimaliosios teisės darbo sąlygų srityje;
- demokratiškumas ir aktyvus dalyvavimas darbe;
- pilietinės visuomenės dalyvavimas;
- visuomenės sanglauda;
- viešųjų paslaugų teikimas;
- lygios galimybės ir kova su diskriminacija.

Prioritetas – užimtumo politika. Ji yra pagrindinis Europos Sąjungos tikslas ir vienas iš esminių Europos socialinio modelio bruožų. Europos Vadovų Taryba Nicoje 2000 m. nustatė kiekybinius aktyvios darbo rinkos politikos tikslus valstybėms narėms. Joms palikta laisvė pasirinkti strategijas, kurios padėtų įgyvendinti ir pasiekti numatytus tikslus, tačiau valstybės įpareigosotos kasmet rengti nacionalinius užimtumo srities veiksmų planus. ES Taryba šiuos veiksmų planus analizuoja ir įvertina rezultatus. Taryba nekontroliuoja, bet teikia viešas rekomendacijas valstybėms narėms, neįgyvendinusioms bendrųjų tikslų. Toks procesas daro teigiamą įtaką valstybių narių vykdomai užimtumo politikai.

Visapusiškas požiūris į socialinius klausimus. Europos socialinio modelio tikslas – aprėpti visas svarbias socialines sritis ir kuo didesnę žmonių skaičių. Europos socialinis modelis palaipsniui buvo taikomas ne tik naujoms darbuotojų grupėms, bet ir asmenims, nesusijusiems su darbo rinka.

Tvari ir visapusiška socialinės apsaugos sistema. Socialinė apsauga Europos Sąjungoje kartu su užimtumo politika yra sudėtinė Sąjungos socialinės politikos dalis, nors pagal subsidiarumo principą atsakomybė už socialinės apsaugos sistemų organizavimą ir finansavimą priklauso valstybėms narėms. Kiekviena valstybė narė turi savitą, ideologinių kultūrinių ir struktūrinių administracinių veiksmų nulemtą socialinės apsaugos sistemą, kuri saugo gyventojus socialinės rizikos atvejais, gina nuo skurdo, mažina socialinę atskirtį, kt. Investuodama į žmones ir didindama galimybes pasinau-

doti socialinėmis paslaugomis, socialinės apsaugos sistema išplečia įvairių socialinių grupių galimybes prisidėti prie bendro ekonomikos augimo. Veikdama išvien su darbo teise, užimtumo politika ir kolektyvinėmis derybomis, socialinės apsaugos sistema daro poveikį užimtumo sistemos veikimui. Visapusišką socialinę apsaugą, grindžiamą solidarumo principu, kaip vieną iš svarbiausių Europos socialinio modelio elementų, Europos Sąjunga siūlo taikyti ir kaimyninėse valstybėse (pvz., Balkanuose).

Tvarus ir tinkamas socialinis dialogas. Socialinis dialogas, pradėtas tik įsteigus Bendriją, metams bėgant buvo vis labiau stiprinamas. Didžiulė pažanga įtvirtinant socialinį dialogą pasiekta įtraukus Mastrichto sutarties socialinį protokolą į Amsterdamo sutartį (138 str.). Socialiniams partneriams tai suteikė naujus ir svarbius įpareigojimus Europos lygiu. Jie tapo pagrindiniais partneriais, su kuriais konsultuojamasi dėl kiekvieno siūlymo tobulinti Europos Bendrijos įstatymus, susijusius su socialiniais klausimais (pvz., buvo konsultuojamasi dėl darbo laiko lankstumo, darbuotojų informavimo ir konsultavimo, t. t.). Derybų proceso pradinėje stadijoje socialiniai partneriai gali pradėti derybas kokiais nors klausimais netgi be pradinių konsultacijų su Europos Komisija. Su socialiniais partneriais ne tik konsultuojamasi siekiant išsiaiškinti poreikį rengti teisės aktus konkrečiai sričiai – po pirmo konsultacijų etapo socialiniai partneriai gali parengti įstatymų pataisas tarpusavio derybų metu. Be to, socialiniai partneriai gali teikti bendrą ES lygio pasiūlymą, kad jų priimtas sprendimas būtų pateiktas kaip teisinis dokumentas, t. y. įtrauktas į direktyvą. Taip socialiniai partneriai patys tapo įstatymų leidėjais: jie pateikė nemažai susitarimų, tarp jų dėl tėvystės atostogų (1996 m.), dėl darbo ne visą darbo dieną (1997 m.), dėl terminuotų sutarčių (1999 m.) ir kt. Jeigu socialiniai partneriai per 9 mėnesius nesugeba susitarti, Europos Sąjunga pasinaudoja savo įstatymų leidybos galia. 1998 m. Europos Komisija pristatė pranešimą dėl socialinio dialogo, kuriuo paskatino socialinius partnerius pradėti panašų savarankišką socialinį dialogą konkrečiose srityse. Tokia iniciatyva buvo sėkminga. Europos Sąjungoje susikūrė 27 sektoriniai dialogo komitetai. Tokio lygio derybos teikia daug galimybių priimti sprendimus srityse, kurios yra ypač svarbios konkrečioms sektoriams, pavyzdžiui, sveikatos ir saugos darbe, darbo laiko ir kt. Sėkmingas tokių socialinių partnerių komitetų įsteigimas šalyse kandidatėse padėjo įveikti nemažai Europos Sąjungos plėtros

sukeltų sunkumų. Taigi socialinis dialogas, pradėtas Amsterdamo sutarties ir tapęs bendru valdymo procesu Sąjungos lygiu, išplėtotas visose valstybėse narėse. Visus šiuos susitarimus ES Taryba įtraukė į Europos Sąjungos įstatymų bazę, ir tai rodo, kad socialinis dialogas tapo viena iš varomųjų Europos Sąjungos socialinės politikos jėgų, o socialinių partnerių dalyvavimas tapo svarbiu Europos socialinio modelio bruožu. Kitas Europos socialinio dialogo požymis – derybų skirtingais lygiais suderinimas (Europos Sąjungos, nacionalinės, regioninės, įmonių derybos). Tai yra išskirtinis Europos socialinio modelio ypatumas lyginant su vyraujančia įmonių lygmens decentralizacija Jungtinių Valstijų ir Japonijos sistemose.

Teisingas uždarbis ir gyvenimo kokybė. Uždarbio klausimas vis dar nėra Europos Sąjungos kompetencijos sritis. Šį klausimą, vadovaudamasi minimaliojo atlyginimo nuostatais, sprendžia atskiros valstybės narės, siekdamos užtikrinti tvarų pragyvenimo lygį. Tačiau skurdo ir socialinės atskirties mažinimas yra išskirtinis Europos socialinio modelio bruožas. Šie klausimai nagrinėjami ir Europos Sąjungos, ir valstybių narių lygiu, jie suprantami kaip pagrindinė demokratijos sąlyga. Socialinio teisingumo principai įtraukti į Europos chartijas ir kitus Europos Sąjungos dokumentus, papildyti svarbiomis socialinės integracijos programomis.

Išplėtos minimaliosios teisės darbo sąlygų srityje. Europos Sąjungos teisės aktuose įtvirtintas progresyvus požiūris į daugelį klausimų, taip pat – į darbuotojų judumą, kovą su nesveika konkurencija, lygias vyrų ir moterų galimybes, sveikas ir saugias darbo sąlygas. Europos Sąjungoje pasiekta nemažai laimėjimų gerinant darbo sąlygas darbuotojams, neturintiems pastovaus darbo: priimti reglamentai dėl darbo sutarčių sudarymo, numatyta galimybė dirbti ne visą darbo dieną arba dirbti pagal terminuotą darbo sutartį.

Demokratiškumas ir aktyvus dalyvavimas darbe. Sąjungos įstatymais išplėtotas demokratiškumas darbe (bendras sprendimų priėmimas, informavimas, konsultavimas, finansinis dalyvavimas, kita). Atskirose valstybėse narėse taip pat priimta daug nuostatų šiais klausimais. Profesinės sąjungos ir darbdaviai įsitikinę darbuotojų dalyvavimo priimant sprendimus nauda. Darbuotojų dalyvavimas priimant sprendimus išplėtotas ir ES Tarybos direktyvoje „Dėl Europos įmonių įstatymo“.

Pilietinės visuomenės dalyvavimas. Pilietinė visuomenė vis labiau įtraukiama į sprendimų priėmimo procesą. Europos Sąjungos

forumų metu buvo pateikta nauja sąvokos „Europos pilietinė visuomenė“ samprata: visuomenės dalyvavimas suvokiamas kaip neatšiejamas demokratiškumo elementas, apimantis ne tik darbuotojus bei jų atstovus, bet ir piliečius ir jiems atstovaujančias grupes (pvz., nevyriausybinės organizacijos).

Visuomenės vienybė. Vadovaujantis solidarumo principu, vienas iš Europos Sąjungos institucijų ir ES valstybių narių tikslų – atsižvelgti į kiekvieną Europos piliečių grupę. Socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties programos labiausiai pažeidžiamoms visuomenės grupėms ilgainiui tapo kovos su socialine atskirtimi strategija. Ši strategija išplėsta ir taikoma naujose valstybėse narėse (Vidurio ir Rytų Europos, Viduržemio jūros valstybėse).

Bendrosios paskirties paslaugų teikimas. Amsterdamo sutartyje (16 str.) pabrėžtas bendrųjų ekonominių paslaugų (elektros, dujų tiekimas, kt.) vaidmuo užtikrinant Europos Sąjungos socialinę ir teritorinę sanglaudą bei šių paslaugų reikšmė Europos socialiniam modeliui. 2000 m. rugsėjį Europos Komisija pateikė pranešimą dėl bendrųjų paslaugų, o ES Taryba priėmė deklaraciją dėl bendrosios paskirties paslaugų, kurią Europos Vadovų Taryba patvirtino 2000 m. Nicos susitikime. Buvo numatyta toliau vadovautis sutarties 16 str. gairėmis.

Lygios galimybės ir kova su diskriminacija. Europos Sąjunga visada siekė užtikrinti lygias vyrų ir moterų galimybes, tačiau nelygybė ir diskriminacija toliau egzistuoja užimtumo, socialinės apsaugos ir kt. srityse. Visaverčio užimtumo samprata aprėpia gerai ir prastai apmokamų darbų perskirstymą, atsižvelgiant į darbo, šeimos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime suderinamumą. Vyrų ir moterų lygiateisiškumas tapo pagrindine socialinių klausimų ašimi, siekiant užtikrinti lygias teises visose Europos Sąjungos politikos srityse, pašalinti akivaizdžią lyčių nelygybę socialinio, ekonominio ir politinio gyvenimo srityse. Remdamasi Amsterdamo sutarties 13 str., Europos Sąjunga yra nurodžiusi bet kokios diskriminacijos (ne tik lyties pagrindu) šalinimo būdus. Tai turėtų tapti svarbiu orientyru visose Europos Sąjungos veiklos srityse: ES socialinių veiksmų plane numatytos lygios teisės negalią turintiems žmonėms, tautinėms mažumoms ir kitoms diskriminaciją patiriančioms socialinėms grupėms.

Europos socialinio modelio bruožai – užimtumo politikos pirmenybė, visapusiškas požiūris į socialinius klausimus, tvari ir visapusiškas socialinės apsaugos sistema, tvarus ir tinkamas socialinis dialogas, teisingas uždarbis ir gyvenimo kokybė, išplėtos minimaliosios teisės darbo sąlygų srityje, demokratiškumas ir aktyvus dalyvavimas darbe, pilietinės visuomenės dalyvavimas, visuomenės vienybė, bendrosios paskirties paslaugų teikimas, lygios galimybių ir kova su diskriminacija.

4.4. Europos socialinio modelio raida ir ateities perspektyvos

Europos socialinis modelis buvo kuriamas Europos vienijimosi metu kartu su Europos Sąjungos strategijomis ir integraciniais procesais. Sąjungos socialinė dimensija stiprėjo, įveikdama iššūkius: pradėdant Romos sutartimi, bendrosios rinkos, ekonominės ir pinigų sąjungos sukūrimu bei bendra valiuta ir baigiant Europos Sąjungos plėtra. Vidurio, Rytų Europos ir Viduržemio jūros valstybių narių įstojimas į Europos Sąjungą patvirtino, kaip glaudžiai Europos socialinis modelis siejasi su Sąjungos ekonominiu ir politiniu augimu, atskleidžia būtinumą nuolat keisti ES socialinę politiką, atsiliepiant į naujus iššūkius. Europos socialinis modelis patyrė tokius raidos etapus:

- iki 1973 m. – ekonomikos modernizavimas ir nacionalinių gerovės valstybių plėtra;
- 1974–1983 m. – socialinio konflikto ir nacionalinių krizių valdymas;
- 1984–1994 m. – ekonomikos globalėjimas ir rinkos integracija;
- 1995–2002 m. – socialinės politikos įvairovė, susijusi su Sąjungos kompetencijos socialinių klausimų dalybomis;
- nuo 2002 m. – diskusijos dėl Europos socialinio modelio ateities.

Susikūrus Europos Bendrijai, sąlygos plėtoti Europos socia-

linį modelį buvo labai palankios: ekonomika sparčiai augo, infliacija buvo nedidelė, veikė gerai organizuota darbo jėgos mokymo sistema. Tokie palankūs procesai lėmė piliečių pasitikėjimą valstybe, individualiomis teisėmis, įstatymais ir kolektyvinėmis darbdavių ir darbuotojų derybomis. Taigi Europos socialiniam modeliui pranašumo suteikė konkurencingumo, solidarumo ir abipusio pasitikėjimo sąveika.

Tačiau kiekvienas ES plėtros etapas didino už socialinės politikos klausimus Europos Sąjungoje atsakingų institucijų skaičių. Nuo XX a. aštunto dešimtmečio šis modelis tapo mažiau paveikus, nes nebuvo atsižvelgta į faktą, kad, siekiant prisitaikyti prie kintančios ekonominės ir socialinės aplinkos, **turi būti išlaikoma ekonomikos veiksmingumo ir socialinės pažangos pusiausvyra.** Nuo 1974 m. Europos integracijos procesas sulėtėjo. Europos Bendrijos valstybės narės išgyveno vieną giliausių po 1930 m. ekonominę krizę. Todėl neišvengiamai reikėjo spręsti socialinius klausimus, suvaldyti krizę valstybėse narėse. Kritinės situacijos valstybėse narėse iš dalies kilo dėl stiprių nacionalinių profesinių sąjungų reikalavimų išlaikyti iki krizės buvusį darbo užmokestį. Visuotinė problema įvairiose valstybėse narėse buvo sprendžiama taikant skirtingas priemones. Kiekviena valstybė narė turėjo savą krizės valdymo politiką. Lūkesčiai, kad valstybių sanglauda įvyks savaime, nepasitvirtino. Iš kilo poreikis aktyviau koordinuoti socialinės politikos klausimus ES lygiu. Europos Komisija pakvietė valstybes nares suderinti socialinės apsaugos sistemas ir taip išplėsti socialinę dimensiją. Tačiau Jungtinės Karalystės, Airijos ir Danijos politikai, traktuodami tai kaip pasikėsinimą į valstybės savarankiškumą, derinimo idėjai aktyviai pasipriešino. Šių valstybių socialinės apsaugos sistemos labiausiai skyrėsi nuo kitų valstybių narių socialinės apsaugos sistemų, o derinimas reiškė įpareigojimą keisti tradicinį socialinės gerovės modelį. Todėl Europos Komisijos bei Europos Teisingumo Teismo pastangos išplėsti socialinį *acquis* susidūrė su iššūkiu ir buvo atidėtos.

1990-aisiais **socialdemokratinės politinės jėgos įgavo daugiau politinių galių:** bent trylika iš penkiolikos tuometinių valstybių narių valdė socialdemokratinės vyriausybės. 1997 m. birželį Amsterdame vykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime daug dėmesio buvo skirta socialinių klausimų sprendimui. Socialdemokratinė vyriausybė lyderiai turėjo apsispręsti dėl lankstesnių priemonių socialinėje srityje priėmimo ir ribotų galių ir nacionaliniu, ir ES

lygiu. Pripažindami socialinės apsaugos sistemų įvairovę, vadovai **priėmė sprendimą dėl koordinavimo metodo taikymo socialinės politikos srityje**. Metodo pagrindą sudarė bendri socialiniai tikslai.

2000 m. kovą Lisabonoje vykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime valstybės narės sutarė, kad Europos socialinis modelis pasižymi išvystytomis socialinės apsaugos sistemomis ir **turi remti perėjimą prie žinių ekonomikos**. Socialinėje darbotvarkėje, patvirtintoje Europos Vadovų Tarybos susitikime 2000 m. Nicoje, atskiras skyrius skirtas Europos socialiniam modeliui modernizuoti ir tobulinti³². Socialinėje darbotvarkėje apibrėžti Europos socialinio modelio raidos keliai kartu su socialine plėtra ir ekonominiu augimu.

Europos socialinio modelio svarba pabrėžta ir Europos Vadovų Tarybos susitikime, įvykusiame Barselonoje 2002 m. ES Taryba išsakė nuomonę, kad „Europos socialinio modelio pagrindas yra gerai veikianti ekonomika, aukšto lygio socialinė apsauga, švietimas ir socialinis dialogas“³³. Šis apibrėžimas paremtas dviem valstybių narių socialinio modelio elementais: socialinio dialogo tradicija ir aukšto lygio socialine apsauga. Jis taip pat pabrėžia būtinumą suderinti socialinę sanglaudą su sėkminga ekonomine veikla.

Europos socialinio modelio pagrindas yra gerai veikianti ekonomika, aukšto lygio socialinė apsauga, švietimas ir socialinis dialogas.

2006 m. rugsėjo 5–6 d. Europos Parlamento ataskaitoje „Dėl į ateitį orientuoto Europos socialinio modelio“³⁴, kuriai didele balsų dauguma pritarė Europos Parlamentas (507 balsai „už“, 113 „prieš“, 42 „susilaikė“), teigiama, kad bet koks **Europos socialinio modelio atnaujinimas neturi susilpninti esminių jo vertybių**. Nors užimtumas ir socialinė politika yra pačių valstybių narių kompetencija ir jų socialinės sistemos skiriasi, parlamentarai ragina sukurti svarų

³² *European Social Agenda, in Presidency Conclusions: Nice European Council Meeting, 7, 8 and 9 December 2000, EN SN 400/00, ADDI (Annex 1, p.4).*

³³ *Barcelona Summit: 2002. Official Journal of the European Union C293E. Vol. 45, 28 November, 2002.*

³⁴ *Pranešimas dėl Europos ateities socialinio modelio (2005/2248(INI)). Europos Parlamentas, A6-0238/2006 galutinis, 2006-07-13.*

ekonominių ir socialinių pagrindą, kad valstybės narės, atsižvelgdamos į vidaus ekonomines, socialines ir politines aplinkybes, galėtų įgyvendinti reikiamas reformas. Raginimas paremtas nuostata, kad tinkama socialinė politika yra svarbi užtikrinant visuomenės raidos darną ir politinį stabilumą, be kurių nebūtų galima ilgalaikė ekonomikos pažanga. Europos Parlamento nariai aptarė Europos Sąjungos ekonomikos augimo tempą, dėl kurio darosi sunku vykdyti struktūrines reformas. Parlamentarų nuomone, **Europos Sąjunga galės apsaugoti savo interesus tarptautiniu lygiu tik tuomet, jei-gu pajėgs išsaugoti ekonominę ir socialinę sanglaudą.** Europos Sąjunga ir jos valstybės raginamos imtis politinių veiksmų Brazilijos, Rusijos, Indijos ir Kinijos atžvilgiu, kad, stiprėjant šių šalių ekonomikai, būtų laikomasi žmogaus teisių, demokratijos, laisvės, darbuotojų ir aplinkos apsaugos ir socialinio teisingumo standartų. Parlamento nariai ragina ieškoti pusiausvyros tarp ekonomikos augimo ir aukštų socialinių bei aplinkosaugos standartų.

Tolesnę Europos socialinio modelio raidą lemia ir naujų valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą, šių valstybių ekonominė socialinė pažanga. Tai patvirtina Europos socialinio modelio glaudžią sąsają su Europos Sąjungos ekonomine ir politine plėtra. Nuolatinį socialinės politikos tobulėjimą skatina Europos Sąjungos valstybių narių ekonomikos augimas, žinių visuomenės raida, darbo organizavimo modernėjimas, nuolat reikalaujantis prisitaikyti. Globalizacija, kaip vienas esminių raidos veiksmių, taip pat kelia naujų iššūkių Europos socialiniam modeliui ir skatina prisitaikyti prie sparčiai kintančios ekonominės situacijos ir socialinės pažangos.

Europos socialinis modelis kito kartu su ES plėtros strategijomis ir integraciniais procesais. Modelio raidą lemia naujų Europos Sąjungos valstybių narių socialinės politikos tradicijos ir mastai, ES ir valstybių narių ekonominė ir politinė plėtra, žinių visuomenės raida, darbo organizavimo modernėjimas, globalizacija.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Teoriniai socialinės gerovės modeliai *versus* Europos socialinis modelis“ apibūdinti pagrindiniai valstybės socialinės politikos elementai, socialinės apsaugos struktūra, aptarti Vakarų valstybių ir ES valstybių narių socialinės gerovės modeliai, išanalizuotas Europos socialinis modelis, jo elementai, bruožai ir ateities perspektyvos. Skyrių sudaro keturi poskyriai.

Socialinę politiką galima suvokti ir plačiąja prasme, bet vadovėlyje apie socialinę politiką kalbama siauriau – tik kaip apie visumą priemonių ir politinių veiksmų, kuriais siekiama sukurti socialinę gerovę, taikant užimtumo politikos ir socialinės apsaugos priemones. Socialinę apsaugą sudaro socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos. Nors pastaraisiais dešimtmečiais nyksta ribos tarp šių sistemų, kiekvienoje sistemoje galima išskirti dominuojantį principą: stokos, kategorinį arba nuopelnų. Šie principai yra ir trijų pagrindinių Vakarų valstybių socialinės gerovės modelių pamatas. Literatūroje dažniausiai minimos R. M. Titmuso ir G. Espingo-Anderseno pateiktos trijų gerovės valstybių modelių sistemos, tačiau kartais išskiriamos keturių, penkių ir daugiau modelių sistemos. Šie gana skirtingi modeliai egzistuoja ir ES valstybėse narėse. Pavyzdžiui, liberalusis modelis būdingas Jungtinei Karalystei ir Pietų Europos valstybėms; korporatyvinis konservatyvusis modelis – Vokietijai, Nyderlandams, Belgijai, Prancūzijai, Liuksemburgui; socialistinis socialdemokratinis modelis – Šiaurės Europos valstybėms. Kitose ES valstybėse narėse yra įgyvendinti šiems modeliams būdingų elementų deriniai.

Pastangos suvienodinti Europos Sąjungos valstybių narių socialinės gerovės modelius iki šiol nedavė rezultatų. Tad dėl bendros Europos socialinio modelio (ESM) sąvokos vis dar diskutuojama. Vienas pirmųjų Europos socialinio modelio apibrėžimą pateikė D. C. Vauhanas-Vaithedas: tai – Europos Sąjungos ir valstybių narių teisės aktų rinkinys ir sistema priemonių, įgyvendintų skatinant nuosekliai ir visapusišką socialinę politiką Europos Sąjungoje. Europos socialinis modelis išreiškia bendrąsias socialines vertybes ir principus: modeliui būdingas ekonominis lenktyniavimas laisvojoje rinkoje; socialinė sanglauda ir solidarumas, siekiant mažinti nely-

gybę; socialinis dialogas visais lygiais; subsidiarumo principo taikymas. Pagrindiniai modelio elementai – pirmenybė užimtumui; darbo teisė; teisingas uždarbis; darbuotojų dalyvavimas; socialinis dialogas ir kolektyvinės derybos; socialinių partnerių pripažinimas ir įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą; pagrindinis darbas ir darbuotojų bei piliečių socialinės teisės; socialinė apsauga; viešosios ir bendrosios paslaugos; socialinė sanglauda; pilietinės visuomenės dalyvavimas; lygios galimybės ir nediskriminavimo politika; informavimas ir konsultavimas; regioninė sanglauda; tarptautinės socialinės politikos priemonės.

Europos socialinis modelis kuriamas kartu su Europos Sąjungos strategijomis ir integraciniais procesais. Išskirtini tokie svarbesni modelio raidos etapai: ekonomikos modernizavimas ir nacionalinių gerovės valstybių plėtra (iki 1973 m.); socialinio konflikto ir nacionalinių krizių valdymas (1974–1983 m.); ekonomikos ir rinkos integracija (1984–1994 m.); socialinės politikos įvairovė dėl kompetencijai priklausančių socialinių klausimų dalybų (1995–2002 m.); nuo 2002 m. – diskusijos dėl Europos socialinio modelio ateities. Nuolatinį Europos socialinio modelio tobulinimą skatina naujų valstybių narių įsijungimas į ES, valstybių narių ekonomikos augimas, žinių visuomenės raida, darbo organizavimo modernėjimas, globalizacija.

Savitikros klausimai

1. Apibūdinkite ir palyginkite ES valstybių narių socialinės gerovės modelius.
2. Kaip suprantate ES socialinį modelį? Paaiškinkite.
3. Išvardykite svarbiausius Europos socialinio modelio bruožus. Kodėl išskyrėte būtent šiuos bruožus?
4. Kokia yra Europos socialinio modelio perspektyva? Atsakymą pagrįskite argumentais.

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Dromantienė, Leta. Europos socialinio modelio problema integracijos procese. *Socialinis darbas*. 2004, Nr. 3(1), p. 14–23.

Dromantienė, Leta. Nacionalinio ir europinio identiteto santykis Europos integracijoje. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 33, p. 53–59.

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 19–27, 66–76.

Guogis, Arvydas. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas, 2000.

Lazutka, Romas. Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber, 2001, p. 131–148.

Pieters, Danny. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

Papildoma literatūra:

Esping-Andersen, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press, 1990.

Giddens, Anthony. Social Model for Europe? In: Giddens, A.; Diamond, P.; Liddle, R. (Eds.) *Global Europe, social Europe*. Cambridge: Polity Press, 2006.

Titmuss, Richard M. *Essays on Welfare State*. London, 1958.

Vaughan-Whitehead, Daniel C. The European Social Model and EU Enlargement. In: Vaughan-Whitehead, D. C. *EU enlargement versus social Europe? The Uncertain Future of the European Social Model*. Cheltenham Northampton: Edward Elgar, 2003.

Šaltiniai internete:

Eurofound / European social model: <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/EUROPEANSOCIALMODEL.htm>.

EUROPOS SAJUNGOS UŽIMTUMO POLITIKA

Skyriaus tikslas – supažindinti su užimtumo politikos samprata, ES užimtumo politikos raida, užimtumo politikos derinimu su švietimo ir profesinio rengimo politika, sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimo aspektais, ES užimtumo politikos administravimu ir priemonių finansavimu, pagrindiniais pasiekimais ir ateities uždaviniais.

Skyriaus temos:

1. Užimtumo politikos samprata
    - Užimtumo politikos apibrėžtis
    - Užimtumo politikos intervencinės priemonės
    - Šiuolaikinės darbo rinkos ypatumai
  2. Užimtumo politika Europos Sąjungos darbotvarkėje
    - ES užimtumo politikos plėtra
    - Švietimo ir profesinio rengimo politikos derinimas su užimtumo politika
    - Sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimas
    - ES užimtumo politikos kūrimas
    - ES užimtumo politikos priemonių finansavimas
  3. Europos Sąjungos užimtumo politikos rezultatai ir plėtros perspektyvos
    - Užimtumo ir nedarbo rodiklių tendencijos Europos Sąjungoje
    - Iššūkiai ES užimtumo politikai pasaulinės krizės metu
-

Pagrindinės sąvokos:

užimtumo politikos samprata
ES užimtumo politika
Europos užimtumo strategija
ES švietimo ir profesinio orientavimo politika
sveikata ir darbo sąlygos Europos Sąjungoje
užimtumo gairės
nacionalinis užimtumo veiksmų planas

5.1. Užimtumo politikos samprata

Užimtumo politikos apibrėžtis

Užimtumo politika – tai valstybės intervenciniai veiksmai, kuriais siekiama padėti asmenims išsitraukti į darbo rinką ir (arba) joje išlikti. Užimtumo politika priklauso **riboto taikymo srityje** ir aprėpia priemones, skirtas bedarbiams, darbo ieškantiems asmenims, įvairioms darbo rinkoje pažeidžiamoms socialinėms grupėms. Daugiausia dėmesio skiriama nedarbui mažinti. Tačiau atsižvelgiama ir į kitus veiksnius, darančius poveikį situacijai darbo rinkoje: demografinę raidą, švietimą ir profesinį rengimą, pajamų lygį ir diferenciaciją, fiskalinę politiką, kt.

Socialinės politikos priemonių, skirtų nedarbui mažinti, tikslinė grupė – dėl objektyvių priežasčių darbo rinkoje nedalyvaujantys asmenys, paprastai darbo biržose užsiregistravę kaip bedarbiai arba ieškantys darbo asmenys. **Objektyvios nedalyvavimo darbo rinkoje priežastys** – tai negalia, liga, atleidimas iš darbo dėl ūkio arba įmonės restruktūrizavimo, etatų mažinimas, studijos, gimdymo arba mažamečio vaiko auginimo atostogos, kitų šeimos narių priežiūra. Nedalyvavimas darbo rinkoje gali būti lemiamas ir subjektyvių priežasčių. **Subjektyvios priežastys** siejamos su asmeniniu pasirinkimu tokio gyvenimo būdo, kuris yra nesuderinamas su dalyvavimu darbo rinkoje (pvz., vienuolystė, namų šeimininkės arba šeimininko statusas, kt.).

Užimtumo politika – tai valstybės intervenciniai veiksmai, kuriais siekiama padėti asmenims išsitraukti į darbo rinką ir (arba) joje išlikti.

Užimtumo politikos intervencinės priemonės

Užimtumo politika aprėpia tris pagrindines intervencinių priemonių grupes:

- paslaugas;
- pinigine socialinę paramą;
- specialiąsias programas.

Paslaugos – tai visos paslaugos ir veiklos, kurias bedarbiams teikia darbo biržos ir įvairios kitos institucijos. Tai – bedarbių informavimas apie laisvas darbo vietas, profesinis mokymas, perkvalifikavimas, kitos įsidarbinimo priemonės bei darbingumą didinančios galimybės. Jos padeda į darbo rinką įtraukti bedarbius ir ieškančius darbo asmenis, darbdaviams padeda rasti darbuotojus. Bedarbiams teikiamos paslaugos ir jų rinkiniai Europos Sąjungos valstybėse narėse skiriasi.

Piniginė socialinė parama – tai socialinės išmokos, mokamos nedarbo rizikos atveju. Piniginė socialinė parama gali būti skirta:

- tiesioginėms piniginėms socialinėms išmokoms (pvz., bedarbio pašalpoms; darbdavių subsidijoms);
- kompensacijoms už patirtas išlaidas (už profesinį mokymą, darbo vietos įkūrimą arba pritaikymą, kt.);
- tiesiogiai teikiamoms prekėms ir paslaugoms (pvz., profesinis mokymas);
- mokesčių ir kitoms lengvatoms (pvz., įmokų mažinimas darbdaviams, sukūrusiems darbo vietas, priėmusiems į darbą buvusius bedarbius, kt.).

Didžiausią šios paramos dalį paprastai sudaro išlaidos bedarbio pašalpoms, kurios priskiriamos prie **pasyvių užimtumo skatinimo priemonių** ir socialinėje politikoje laikomos mažai paveikia priemonė. Paskutinių dešimtmečių užimtumo politika siekia taikyti **aktyvumą darbo rinkoje skatinančias priemones**, kurios didina darbo jėgos darbingumą ir norą dirbti, o darbdavius skatina kurti kuo daugiau gerų, saugių ir stabilių darbo vietų.

Specialiosios programos – tai priemonės, kurių tikslas yra padidinti darbingumą ir įsidarbinimo galimybes. Tikslinių programų dalyviai – bedarbiai ir ieškantys darbo asmenys. Dalyvaujantys programose jie įgyja gebėjimų bei darbo patirties, darbdaviai skatinami kurti naujas arba pritaikyti esamas darbo vietas, į kurias būtų priimti tikslinės grupės asmenys. Priemonės aktyvina bedarbius ir darbo ieškančius asmenis, juos įpareigoja ne tik aktyviai ieškoti darbo, bet ir dalyvauti įvairioje veikloje, kuri didina jų įsidarbinimo galimybes. Paminėtinos tokios specialiosios programos: profesinis mokymas, pradžios iniciatyvos, darbo vietų kūrimas, užimtumo iniciatyvos, darbų rotacija, darbų išskaidymas, remiamasis užimtumas, profesinė rehabilitacija.

Šiuolaikinės darbo rinkos ypatumai

Samdomasis darbas socialine norma tapo XIX a. pabaigoje, pirmiausia Vakarų šalių vyrams, o moterims teko namų šeimininkių vaidmuo.³⁵ Postmodernioje visuomenėje, kuri nuo XX a. antrosios pusės išsigalėjo daugelyje pasaulio išsivysčiusių valstybių ir kuriai būdingas gamybinių veiklų nykimas, perėjimas prie paslaugų sektoriaus ir žinių ekonomikos, susidarė naujas santykis tarp darbo rinkos, darbo jėgos ir gerovės valstybės. Mažėja apmokamame darbe praleidžiamas darbo valandų skaičius; visiškas užimtumas tampa nebegalimas; įmonėse mažėja darbuotojų skaičius; darbo rinkoje ima dominuoti išsilavinusi, lanksti, prie sparčiai kintančių technologijų greitai prisitaikanti darbo jėga; vyrai ir moterys išsikovojo socialinių garantijų lygiai dalyvauti darbo rinkoje; atskirų ūkio veiklų darbuotojai darbo sutartimis išsireikalavo daugiau socialinių garantijų, negu buvo įtvirtinta bendruosiuose teisės aktuose. Be to, žinių ekonomikoje svarbiausiu strateginiu ištekliumi tampa individualiai įgytas žinojimas, kuris išplečia galimybes konkurencinėje rinkoje. Žinojimo (informacijos) prieinamumas tampa kone pagrindiniu socialinio statuso rodikliu. Darbo rinkoje su sparčiai atsinaujinančiomis informacinėmis komunikacinėmis technologijomis **kinta reikalavimai darbo jėgai ir kvalifikuotos ir nekvalifikuotos darbo jėgos paklausai**. Rinkdamiesi darbuotojus, darbdaviai atsižvelgia ne vien į profesinę kvalifikaciją. Darbuotojo vertę ima lemti savybių visuma:

- teorinis profesinis pasirengimas;
- bendrasis pasirengimas (užsienio kalbų žinios, kompiuterinis raštingumas, kt.);
- bendrieji gebėjimai (gebėjimas realiai vertinti situaciją, spręsti problemas, darbas komandoje, gebėjimas mąstyti, mokytis, prisitaikyti, kt.);
- asmeninės savybės (komunikabilumas, kūrybiškumas, iniciatyvumas, kt.).

Kyla **nauji reikalavimai švietimo ir profesinio rengimo sistemoms**. Darbo rinkos ir gerovės sistemų tyrėjai pastebi, kad naujos sąlygos darbo rinkoje dequalifikavo darbo klasę, padarė ją itin pa-

³⁵ Okunevičiūtė-Neverauskienė, Laima; Česnuitytė, Vida. *Socialiai pažeidžiamos grupės darbo rinkoje: samprata, vertinimas, integracija*. Vilnius: Technika, 2009.

žeidžiamą ir patiriančią vis didesnę nedarbo riziką.³⁶ Nuo XX a. antrosios pusės **nedarbas imtas traktuoti kaip sudėtinė užimtumo dalis**. Dėl kintančios darbo rinkos atsiradęs nedarbas gali būti netgi naudingas darbo jėgai, pavyzdžiui, kai dėl ūkio restruktūrizavimo panaikinamos sveikatai kenksmingos darbo vietos.

Pastaraisiais dešimtmečiais asmens santykiui su darbo rinka įvardinti pagret tradicinių sąvokų (ekonomiškai aktyvūs gyventojai³⁷, ekonomiškai neaktyvūs gyventojai³⁸, bedarbiai) vartojamos naujos: visiškas užimtumas, dalinis užimtumas, suaugusiųjų švietimas, perkvalifikavimas, mokymasis visą gyvenimą, darbo ir pareigų šeimai derinimas, ankstyvoji pensija, kt. Daugelis su šiomis sąvokomis susijusių veiklų gali vykti tik socialinės apsaugos, socialinio draudimo, užimtumo rėmimo fondų ir kitų socialinės politikos priemonių dėka. Šiuolaikinės socialinės apsaugos sistemos išplečia galimybes patekti į darbo rinką ir joje išlikti, padeda išgyventi netekusiems darbo arba nesugebantiems susikurti gerovę iš darbo, bet ir keičia gyventojų požiūrį į darbą, dalyvavimo darbo rinkoje poreikį ir motyvaciją, asmeninę atsakomybę už savo ir šeimos gerovę.

Socialinės politikos priemonių, mažinančių nedarbą, tikslinė grupė – dėl objektyvių priežasčių darbo rinkoje nedalyvaujantys asmenys. Nedalyvavimas darbo rinkoje gali būti nulemtas ir subjektyvių priežasčių.

---

³⁶ Giddens, Anthony. *Beyond Left and Right: the Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity, 1994.; Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books, 1976.; Esping-Andersen, Gosta. *Changing Classes: Stratification and Mobility in Post-industrial Societies*. London: Sage, 1993.

³⁷ Ekonomiškai aktyvūs gyventojai – tai darbingo amžiaus (nuo 15 m. iki pensinio amžiaus) darbingi gyventojai.

³⁸ Ekonomiškai neaktyvūs gyventojai – tai nedarbingo amžiaus (iki 15 m. ir su-laukę pensinio amžiaus) gyventojai, taip pat – darbingo amžiaus nedarbingi gyventojai (pvz., negalintys dirbti neįgalieji).

5.2. Užimtumo politika Europos Sąjungos darbotvarkėje

ES užimtumo politikos plėtra

Europos Sąjungos užimtumo politika plėtojosi netolygiai, tačiau jau Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartyje (1957 m.) numatyta, kad **Europos Komisija turėtų raginti valstybes nares bendradarbiauti** įdarbinimo, darbo teisės, sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimo srityse, derinti sąlygas, susijusias su profesiniu rengimu ir tobulinimusi, socialine apsauga, darbo higiena ir apsauga nuo profesinių ligų bei nelaimingų atsitikimų darbe, teise į asociacijas ir kolektyvines darbdavių ir darbuotojų derybas. Šie socialinės srities reikalavimai pagrįsti keturiomis pagrindinėmis laisvėmis – laisvu kapitalo, prekių, paslaugų ir asmenų judėjimu ES erdvėje.

XX a. aštuntajame dešimtmetyje EB taikė tik kelias politines užimtumo plėtros priemones: išleido **direktyvas** dėl kolektyvinio atleidimo iš darbo (1975 m.), dėl įmonių perkėlimo (1977 m.), dėl darbuotojų apsaugos darbdavio bankroto atveju (1980 m.). 1970 m. veiklą pradėjo nauja trišalių susitarimų institucija – Nuolatinio užimtumo komitetas (angl. *The Standing Employment Committee*), kurio paskirtis buvo spręsti užimtumo problemas. Komitetą sudarė valstybių narių ministrai, atsakingi už darbo klausimus, socialiniai partneriai ir Europos Komisija. Buvo siekiama koordinuoti nacionalines užimtumo politikas ir jas suderinti su Bendrijos tikslais. Tačiau Komiteto veikla nebuvo veiksminga dėl didelio narių skaičiaus ir formaliai sprendžiamų klausimų. Be to, valstybių narių darbo ministrai nebuvo suinteresuoti perleisti savo funkcijų, laikydamiesi nuostatos, kad užimtumas turėtų išlikti nacionalinės kompetencijos dalyku.

XX a. aštuntame dešimtmetyje blogėjant ekonominei situacijai ir užimtumo rodikliams, Europos profesinių sąjungų konfederacijos ėmėsi organizuoti **Europos trišales užimtumo konferencijas**. Buvo tikimasi bendro valstybių narių sutarimo dėl požiūrio į ekonominius ir užimtumo klausimus. 1975–1978 m. įvyko keturios konferencijos, tačiau iniciatyva išblėso dėl tolesnių nacionalinių priemo-

nių stokos ir neigiamo požiūrio į Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungos vaidmenį.

Socialinį dialogą Europos lygiu 1985 m. atnaujino EK pirmininkas Žakas Deloras. Jo siūlymu imti rengti nuolatiniai socialiniams partneriams atstovaujančių organizacijų susitikimai, kuriuose pasiekta naujų susitarimų užimtumo, švietimo ir profesinio rengimo klausimais.

Romos sutartyje įtvirtinta, kad Europos Komisija turėtų raginti valstybes nares bendradarbiauti įdarbinimo, darbo teisės, sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimo ir kitose su darbo rinka ir keturiomis judėjimo laisvėmis susijusiose srityse.

Mastrichto sutartyje (1992 m.) užimtumas nėra pagrindinis, tačiau gana svarbus klausimas. Sutartyje užimtumas imtas traktuoti kaip **sudėtinė socialinės politikos dalis** (ne ekonominės, kaip buvo iki tol), susijusi ne tiek su Europos, kiek su nacionaliniu lygmeniu. Mastrichto sutarties 2 str. buvo įtvirtinta nuostata siekti aukšto užimtumo ir socialinės apsaugos lygio. Sutarties 118 str. Europos Komisija raginama imtis iniciatyvos plėtojant valstybių narių bendradarbiavimą užimtumo klausimais. 123 str. užimtumas įvardijamas svarbiausiu Europos socialinio fondo tikslu. 127 str. kalbama apie profesinį rengimą kaip reintegracijos į darbo rinką priemonę.

Sutarties skyrius apie socialinę politiką įpareigojo ES Tarybą su **iš darbo rinkos iškritusių asmenų integracija** susijusias direktyvas tvirtinti kvalifikuotosios daugumos balsavimu, o direktyvas dėl finansinių priemonių užimtumui skatinti ir darbo vietoms kurti – tvirtinti tik vienbalsiai.

Mastrichto socialinis susitarimas padidino socialinio dialogo reikšmę, Europos socialiniams partneriams sudarydamas galimybes pasiekti kolektyvinių sprendimų, kurie galėjo būti įtvirtinti Europos direktyvose. Nuo 1992 m. socialinių partnerių tikslas buvo Europos vadovų susitikimuose susitarti užimtumo klausimais, tad **užimtumas tapo vienu iš svarbiausių šių susitikimų darbotvarkės klausimų**. Nuo 1993 m. socialiniai partneriai pradėjo tvirtinti bendras nuostatas **Išplėstinėse ekonomikos gairėse**. Pavyzdžiui, buvo suda-

ryti tokie tiesiogiai su užimtumo klausimais susiję susitarimai: dėl dalinio užimtumo (1997 m. liepa), dėl neterminuotų darbo sutarčių (1999 m. sausis). Paminėtinas ir netiesiogiai su užimtumu susijęs susitarimas dėl tėvystės atostogų (1996 m. gruodis). Vis dėlto ribota pažanga trišalių susitarimų srityje rodė Europos pramonės ir darbaviečių konfederacijų sąjungos nenorą derėtis Bendrijos lygiu.

Mastrichto sutartyje užimtumo politika traktuojama kaip sudėtinė socialinės politikos dalis, priklausanti ne tiek Europos, kiek valstybių narių kompetencijai.

Poreikis spręsti užimtumo problemą ES lygiu pirmą kartą pripažintas 1994 m. Ideologiniu, politiniu, analitiniu pagrindu koordinuojant valstybių narių požiūrį į užimtumą bei ES užimtumo strategiją tapo Europos Komisijos pirmininko Žako Deloro Baltoji knyga „Augimas, konkurencingumas, darbas“³⁹. Šio dokumento tikslas pirmiausia buvo **paskatinti Europos sanglaudą**. Knygoje bandoma suderinti prieštaringus tikslus: įvykdyti su Europos pinigų sąjunga susijusius konvergencijos kriterijus, sukėlusius defliaciją, ir kartu pasiekti aukšto lygio užimtumą. Buvo svarbu užimtumo politiką įdiegti į kitas politikos sritis: fiskalinę, socialinės apsaugos, aplinkos, lygių vyrų ir moterų teisių, gyventojų (demografinę). Kaip pagrindinė priemonė, padėsianti atremti tokius iššūkius, pasiūlyta **aktyvios darbo rinkos politikos plėtra**, kurios finansavimą turėjo užtikrinti Europos socialinis fondas. Baltojoje knygoje išdėtytos **pirmenybinės Europos socialinio fondo temos**:

1. Profesinio mokymo ir išsilavinimo prieinamumas ir kokybė, kūrimas jaunimo pirmojo darbo sistemos, kurios paskirtis – didinti jaunimo, ypač neturinčio pagrindinio išsilavinimo arba profesinio pasirengimo, įtraukimą į darbo rinką.

2. Konkurencingumo didinimas ir nedarbo prevencija, skatinant sistemiską požiūrį į profesinį mokymą.

3. Užimtumo galimybių plėtojimas ilgalaikiams bedarbiams.

Po Mastrichto sutarties pasirašymo paplito euroskepticizmas ir

³⁹ *Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century*. A White Paper COM(93) 700, December 1993.

nuomonė, kad ekonominė integracija yra viena iš didėjančio nedarbo priežasčių ir kad Europos sąrangoje stokojama demokratiškos. Žakas Deloras tikėjosi pakeisti viešąją nuomonę apie tolesnę Europos sanglaudą ir **pasiūlė ekonominę strategiją, kurioje būtų atsizvelgta į poreikį kurti darbo vietas ir plėtoti demokratiją**. Jis išklė tikslą – sukurti 15 mln. darbo vietų per penkerius metus, šiam tikslui įgyvendinti skiriant 600 mlrd. ECU⁴⁰. Baltoji knyga sukėlė daug diskusijų ir Europos Sąjungos institucijose, ir valstybėse narėse. Tačiau iniciatyva žlugo – nei valstybės narės, nei Taryba nepriitarė tokiai brangiai priemonei. Vis dėlto Baltoji knyga „Augimas, konkurencingumas, darbas“ vertinama dėl reikšmingos įtakos, kuri atnaujino diskusijas dėl užimtumo ir atvėrė kelią tolesniems veiksams ES užimtumo politikos srityje.

Užimtumo problema Europos lygiu pirmą kartą pripažinta 1994 m. Žako Deloro Baltoji knyga „Augimas, konkurencingumas, darbas“ tapo valstybių narių požiūriu į užimtumą ideologiniu, politiniu, analitiniu koordinavimo pagrindu ir ES užimtumo strategijos kūrimo pamatu.

1994 m. gruodžio Eseno vadovų susitikime, kuriame paskutinį kartą kaip Europos Komisijos pirmininkas dalyvavo Žakas Deloras, svarstyti pateikta daugiašalė užimtumo stebėsenos tvarka, panaši į Mastrichto sutartimi patvirtintą ekonomikos stebėsenos tvarką. **ES Taryba rekomendavo valstybėms narėms imtis tokių priemonių:**

- gerinti užimtumo galimybes, skatinant investicijas į profesinį mokymą (ypač jaunimo) ir mokymąsi visą gyvenimą;
- didinti darbo intensyvumą, ypač taikant lanksčias darbo organizavimo formas bei lanksčius darbo grafikus, derinant darbo užmokesį, kuriant darbo vietas aplinkosaugos ir socialinių paslaugų srityse;

---

⁴⁰ ECU (tariamasis „ekiu“, trump. iš angl. *European Currency Unit*) – tai EB/ES valstybių narių valiutų krepšelis, naudotas tarpvalstybiniais atsiskaitymams ir kai kuriems tarptautiniams sandoriams. Galiojo nuo 1979 m. 13 d. iki 1999 m. sausio 1 d. Jį pakeitė 2002 m. sausio 1 d. įvesta bendra ES valiuta – euras.

- mažinti darbdavių išlaidas, nesusijusias su darbo užmokesčiu;
- tobulinti aktyvios darbo rinkos politiką, pertvarkant darbo rinkos tarnybų veiklą, skatinant profesinį ir geografinį judumą, palaikant iniciatyvas, padedančias bedarbiams grįžti į darbo rinką;
- taikyti įsidarbinimo galimybes didinančias priemones socialinėms grupėms, dažniausiai patiriančioms ilgalaikį nedarbą.

Valstybės narės buvo paragintos šias rekomendacijas įtraukti į nacionalines ilgalaikes programas, atsižvelgiant į specifines ekonomines ir socialines sąlygas. Be to, **valstybės narės įpareigos rengti metines ataskaitas apie padarytą pažangą**. Europos Komisija, Ekonomikos ir finansų reikalų taryba (*ECOFIN*) ir Darbo ir socialinių reikalų taryba (angl. *Labour and Social Affairs Council*), išanalizavusios nacionalinius pranešimus, įpareigos parengti metinį vertinimą ir kasmet gruodžio mėnesį jį pateikti Europos Vadovų Tarybai. Pateikto vertinimo pagrindu Europos Vadovų Taryba turėjo persvarstyti užimtumo gaires, pateikti rekomendacijas valstybėms narėms, tartis dėl naujų iniciatyvų Bendrijos lygiu. Taikant tokią procedūrą siekta trigubo poveikio:

1) metiniai pranešimai padeda tobulinti valstybių narių užimtumo politikos veiksmingumą, jie rengiami atsižvelgiant į viešąją nuomonę, lyginant valstybių narių laimėjimus;

2) privalomas bendradarbiavimas tarp Ekonomikos ir finansų reikalų tarybos ir Darbo ir socialinių reikalų tarybos rengiant metinį pranešimą užtikrina didesnę ekonomikos ir užimtumo politikos sanglaudą;

3) daugiašalė užimtumo stebėseną užtikrina valstybių narių užimtumo politikos konvergenciją (suartėjimą).

1994 m. Europos valstybių narių vyriausybės vadovų susitikime Esene priimta užimtumo strategija, kuri pagal pasirašymo vietą vadinama **Eseno strategija**, jos pagrindas – Žako Deloro Baltoji knyga „Augimas, konkurencingumas, darbas“. Strategijoje išskirtos tokios **kovos su nedarbu sritys**:

- darbo jėgos išteklių ugdymas, vykdant profesinį mokymą;
- tarpininkavimas suvienodinant atlyginimą už panašų darbą;
- darbo rinkos institucijų veiksmingumo didinimas;

- naujų darbo vietų steigimas;
- pagalba padedant įsidarbinti specifinėms socialinėms grupėms (jaunimui, ilgalaikiams bedarbiams, moterims po gimdymo arba vaiko auginimo atostogų, kt.).

Strategija padarė reikšmingą įtaką **socialinio dialogo turiniui**. Į iškeltų užimtumo iniciatyvų įgyvendinimą Europos Komisija įtraukė kitas institucijas, tiesiogiai arba netiesiogiai atsakingas už socialinius klausimus: Europos Parlamentą, Ekonomikos ir socialinį komitetą, Regionų komitetą, Nuolatinio užimtumo komitetą, Europos profesinių sąjungų konfederaciją. Europos Komisijai teko bendradarbiavimo iniciatorės ir koordinatorės vaidmuo. 1995 m. prisijungusios naujos valstybės narės (Austrija, Suomija, Švedija) pritarė naujiems užimtumo didinimo siūlymams ir pradėjo strategijos įgyvendinimo darbą.

Europos valstybių narių vyriausybės vadovų susitikime priimta Europos užimtumo (Eseno) strategija suteikė daug galimybių spręsti užimtumo klausimus Europos Sąjungoje.

Naujasis Europos Komisijos pirmininkas Žakas Santeras (Jacques Santer) 1996 m. birželį pasiūlė priimti **Europos pasitikėjimo paktą užimtumo sričiai** (angl. *European Confidence Pact for Employment*). Iniciatyvą paskatino 1995 m. ekonominė krizė. Didelės palūkanų normos, prasti Europos ekonominiai rodikliai, darbdavių nenoras įdarbinti naujų darbuotojų, vartotojų paklausos sumažėjimas sumenkino pasitikėjimą verslu. Pasitikėjimo paktas buvo sumanytas ir kaip atsvara Vokietijos finansų ministro Teo Vaigelio (Theo Waigel) pasiūlytam Stabilumo paktui, kuriuo buvo siekiama užtikrinti biudžeto drausmę pirmosiose pinigų sąjungos valstybėse narėse. Pasitikėjimo pakte remiamasi prielaida, kad pinigų stabilumas ir biudžetinis griežtumas gali būti suderinami su užimtumo augimu. Kai kurie pagrindiniai Pasitikėjimo pakto tikslai tiesiogiai susiję su užimtumu:

- vadovaujantis Eseno strategija pagreitinti užimtumo politikos ir institucijų reformą;
- patobulinti Europos Bendrijos lygmens struktūrines reformas, kuriomis skatinamas užimtumas (didinti transeuropi-

nių tinklų biudžetą, perskirstyti struktūrinius fondus užimtumo programoms).

XX a. pabaigoje **socialiniai partneriai aktyviai prisidėjo prie įstatymų užimtumo srityje kūrimo**: pateikė siūlymų dėl tėvystės atostogų (1996), dėl darbo ne visą darbo dieną (1997), dėl terminuotų sutarčių (1999) ir kt. Prie šio proceso prisidėjo ir 1996 m. įsteigtas **Užimtumo ir darbo rinkos komitetas**, kurio paskirtis – ES Tarybai teikti rekomendacijas užimtumo klausimais.

Amžių sandūroje, vadovaudamasi pasiektais laimėjimais įgyvendinant Žaliųjų ir Baltųjų knygų nuostatas socialinės politikos ir užimtumo srityje, Europos Komisija numatė įgyvendinti **naują socialinių veiksmų programą**, kurioje ypač reikšminga vieta skirta užimtumui. **Programos tikslai** buvo:

- didinti visuomenės sanglaudą,
- parengti asmenis gyventi besikeičiančioje darbo rinkoje globalizacijos ir spartaus technologijų tobulėjimo laikais.

Naujoje socialinių veiksmų programoje numatyti **veiksmai ap-rėpė tokias sritis**:

- darbo vietų;
- įgūdžių ir judumo;
- besikeičiančios darbo rinkos;
- visuomenės sanglaudos.

Užimtumo didinimo pasiūlymai buvo papildyti nauju – **jungti-niu požiūriu į pažeidžiamų darbo rinkoje socialinių grupių užim-tumo didinimą**. Sukurtos naujos programos – Užimtumo ir Prisitai-kymo, skirtos darbo rinkoje pažeidžiamoms socialinėms grupėms: jauniems bedarbiams, neįgaliems asmenims, ilgalaikiams bedar-biams, po pertraukos į darbo rinkas grįžtančioms moterims, kitoms socialinėms grupėms, praradusioms darbą dėl pokyčių pramonėje ir sparčios technologijų pažangos. Prisitaikymo programa papildyta nuostata atsižvelgti į socialinės politikos poveikį informacinei vi-suomenei. Tokie užimtumo politikos reikalavimai vėliau įtraukti į Amsterdamo sutartį.

Amžių sandūroje užimtumo iniciatyvas papildė naujas – jung-tinis požiūris į pažeidžiamų socialinių grupių užimtumo didinimą. Šių grupių įtraukimui į darbo rinką didinti sukurtos Užimtumo ir Prisitaikymo programos.

Užimtumo politikos plėtrai didelę įtaką padarė Amsterdamo sutartis. 1997 m. Amsterdame vykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime buvo svarstoma nauja Europos socialinės politikos darbotvarkė. Susitikimo pradžioje užimtumo klausimo darbotvarkėje nebuvo, bet vėliau jis buvo įtrauktas į darbotvarkę, netgi tapo prioritetiniu. Tokį posūkį lėmė dvi priežastys:

1) Europos bendrosios užsienio ir saugumo politikos ir institucinės reformos srityse nebuvo pasiekta jokios pažangos. Nesant aiškios ateities vizijos, užimtumas buvo vienas iš jungiančių projektų, kuris buvo aiškiai suprantamas, jam pritarė piliečiai.

2) Viešoji nuomonė neigiamai vertino galimą Europos pinigų sistemos (EPS) poveikį užimtumui, viešosioms paslaugoms ir įmonių perkėlimui. Kad reikia ES lygiu imtis priemonių užimtumo srityje, tapo akivaizdu po streikų bangos 1995 m. Prancūzijoje bei konfliktinių situacijų 1996 m. ir 1997 m. Vokietijoje.

Amsterdamo sutartyje išskelti uždaviniai skatinti sklandžią, darnią ir tolygią ekonominės veiklos plėtrą, **aukšto lygio užimtumą** ir socialinę apsaugą. Kartu išdėstyti būdai, kaip pasiekti išskeltus tikslus. Numatyta, kad **Europos Sąjunga nepateikia vienodų standartų, bet remia ir papildoma valstybių narių veiklą** tokiose srityse:

- darbo aplinkos gerinimo darbuotojų saugumui užtikrinti;
- darbo sąlygų;
- darbuotojų informavimo ir konsultavimo;
- darbo netekusių asmenų integracijos;
- vienodų vyrų ir moterų galimybių.

Atsižvelgdamos į esminius Europos ekonominius ir socialinius pokyčius ir palaikydamos Europos Komisijos iniciatyvą, valstybės narės Amsterdamo sutartimi **papildė Romos sutartį** (1957 m.) **atskiru užimtumui skirtu skyriumi**. Sutarties 127(2) str. teigiama, kad kuriant ir įgyvendinant Bendrijos politiką kartu būtina siekti ir aukšto užimtumo lygio. Sutarties 137 str. Bendrija įsipareigojo remti ir papildyti valstybių narių veiklą, vienodinančias vyrų ir moterų galimybes darbo rinkoje ir jų vertinimą. Sutarties 140 str. (buv. 118c) skelbiama, kad Europos Komisija skatina valstybes nares bendradarbiauti ir sudaro sąlygas derinti jų veiksmus visose socialinės politikos srityse, ypač rūpinantis:

- užimtumui;
- darbo teise ir darbo sąlygomis;
- pagrindiniu ir aukštesniuoju profesiniu rengimu;

- socialine apsauga;
- nelaimingų atsitikimų darbe ir ligų prevencija;
- darbo higiena;
- teise burtis į asociacijas ir teise į derybas dėl kolektyvinių sutarčių tarp darbdavių ir darbuotojų.

Amsterdamo sutartimi keičiant Bendrijos steigimo sutartį buvo siekiama parodyti, kad Europos Sąjunga veikia ne vien dėl rinkos ir pinigų, kad yra ir **socialinė dimensija**, kuri yra ne mažiau svarbi ES piliečiams. Užimtumo skyriaus įvedimą atmetė Vokietija, tačiau ypač palaikė Austrija, Belgija, Nyderlandai, Liuksemburgas, Šiaurės Europos valstybės. Prancūzija atkreipė dėmesį, kad įdiegti Europos pinigų sistemą bus sunku, jeigu Amsterdame nebus susitarta užimtumo klausimais. Tačiau galiausiai Amsterdamo sutartis iš esmės pakeitė Europos Bendrijos sutarties užimtumo politikos nuostatas. ES užimtumo ir darbo politikos raida iki sutarties pasirašymo gali būti apibūdinta kaip valstybių narių bendradarbiavimas laisvo asmenų judėjimo klausimais, o Europos Komisijos uždavinys – koordinuoti šį bendradarbiavimą ir jam vadovauti, Europos struktūrinių fondų reikalas – remti valstybių narių kovą su atskirtimi. Amsterdamo sutartimi užimtumas tapo prioritetiniu Europos Sąjungos tikslu, o **aukšto lygio užimtumas pirmą kartą paskelbtas Europos bendro intereso klausimu**. Kai kurios valstybės narės netgi **pritarė visiško užimtumo idėjai**. Sutartis Europos Sąjungai suteikė naujus įgaliojimus kurti darnią užimtumo strategiją, kurią pasitelkiant siekiama išugdyti kvalifikuotą, išsilavinusią ir greitai prisitaikančią darbo jėgą bei prie ekonomikos pokyčių prisitaikančią darbo rinką. Europos Komisijos galios išplėstos, suteikiant teisę spręsti gamybiinių santykių ir atskirties problemų klausimus.

Naujas užimtumo politikos statusas tapo pavyzdžiu ateityje į ES lygmenį iškelti ir kitas socialinės politikos sritis.

Amsterdamo sutartis Europos Bendrijos steigimo sutartį papildė atskiru užimtumui skirtu skyriumi ir pirmą kartą užimtumo didinimą paskelbė bendru Europos uždaviniu.

Amsterdame Europos Vadovų Taryba iškėlė „augimo ir užimtumo“ klausimą. Šiuo tikslu 1997 m. Liuksemburge įvykusiame papil-

domame susitikime prieita prie išvados, kad ekonominis augimas Europos Sąjungoje neatkuria nuo 1990-ųjų pradžios prarastų darbo vietų ir kad savaime nesukuria tokio užimtumo lygio, kuris sudarytų galimybes įsidarbinti visiems neturintiems darbo ir norintiems dirbti žmonėms. Tapo akivaizdu, kad, siekiant mažinti nedarbą, būtina priimti **Europos užimtumo strategiją** (EUS) (angl. *European Employment Strategy, EES*). Taip Europos užimtumo strategijos idėja, kilusi dar 1970-aisiais, buvo išplėtotą ir priimta 1990-ųjų viduryje.

Strategijoje išdėstytos tokios užimtumo skatinimo kryptys:

- darbo vieta, įgūdžiai ir judumas;
- besikeičianti darbo rinka;
- integruota visuomenė.

Strategijoje suformuluoti keturi Europos Sąjungos **užimtumo politikos ramsčiai**, kurie sudarė jos pagrindą iki 2002 m.:

- darbingumas;
- verslumas;
- prisitaikymas;
- lygios galimybės.

Naujoji strategija atitiko Europos Sąjungos darbotvarkę bei tarpvalstybinius interesus, valstybės narės įsipareigojo tobulinti savo užimtumo politiką. **Derybose dėl užimtumo politikos pradėtas taikyti atviro koordinavimo metodas**. Nacionalinių vyriausybių vadovai priėmė pirmąją Europos Sąjungos istorijoje **Užimtumo gairių rinkinį**. Šių gairių tikslas – skatinti kurti veiksmingesnę darbo rinkos politiką. Užimtumo gairių rinkinys – tai ne tik valstybių narių užimtumo politikos kryptys, bet ir neatsiejama Europos Sąjungos politikos dalis, todėl jose išdėstytų nuostatų laikomasi ir Europos Sąjungos, ir nacionaliniu lygiu. Vadovaujantis šiomis gairėmis, susitarta neapsiriboti pasyvia paramos bedarbiams forma, t. y. piniginėmis socialinėmis išmokomis, daugiau dėmesio skirti pasaulio (prevencijos) priemonėms. Užimtumo gairių rinkinys paveikė sprendimų priėmimą Europos Sąjungos lygiu tokiose srityse kaip augimo ir užimtumo iniciatyva bei finansinės paramos programa, skirta smulkiąjam ir vidutiniam verslui. Smulkiąjam ir vidutiniam verslui skirtoms programoms keliamas uždavinys išplėsti prieinamumą prie rizikos kapitalo ir finansinių garantijų, nes būtent tokios verslo įmonės dažniau negu kitos taiko naujoves, sukuria daugiau darbo vietų. Bendrosiose gairėse išdėstyta, kad Europos Komisijos iniciatyvos turėtų atsispindėti valstybių narių politikoje suformu-

luotuose tiksluose. Sutartyje numatyta, kad Sąjunga turi remti valstybių narių užimtumo politiką, suteikti joms visišką autonomiją ir kartu jų veiklą koordinuoti.

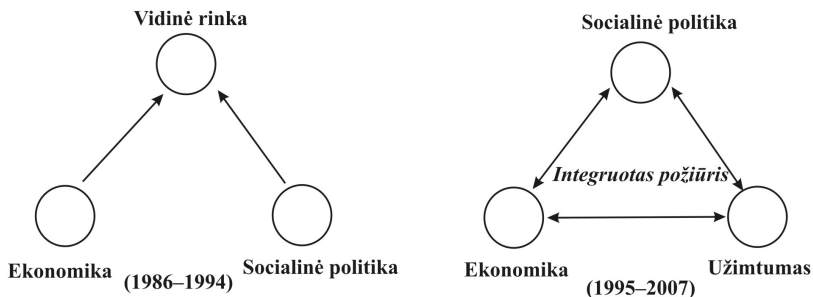
Europos užimtumo strategija tapo pagrindine priemone koordinuojant politiką, skirtą kurti daugiau ir gerų darbo vietų Europos Sąjungoje, bei svarbia priemone mažinant aukštą nedarbo lygį. Nacionalinių vyriausybių vaidmuo nuo to laiko tapo esminis įgyvendinant užimtumo strategiją, o bendrų su užimtumu susijusių tikslų nustatymas ir įgyvendinimas, nacionalinių veiksmų planų ir praktikos palyginimas bei kontrolė padėjo priimti konkrečias rekomendacijas valstybėms narėms. **Nauja užimtumo strategijos sistema lėmė kokybinius Europos užimtumo politikos pokyčius.** Į procesą įtrauktos ir valstybės kandidatės, kurios buvo įpareigtos kartu su Europos Sąjunga ir socialiniais partneriais rengti bendrus užimtumo įvertinimo dokumentus

Europos užimtumo strategija tapo svarbia priemone mažinti aukštą nedarbo lygį Europos Sąjungoje. Nacionalinių vyriausybių vaidmuo tapo esminis įgyvendinant naująją užimtumo strategiją.

Lisabonos Europos Vadovų Taryba 2000 m. kovą priėjo prie išvados, kad kai kuriuose ES regionuose išliko ilgalaikis struktūrinis nedarbas ir dideli regionų nedarbo lygio skirtumai, kad reikalingos papildomos pastangos **sustiprinti Europos Sąjungą šiose srityse:**

- užimtumo,
- ekonomikos reformos,
- socialinės sanglaudos žinių ekonomikos sąlygomis.

Šiuo tikslu priimtoje Strategijoje apibrėžtas naujas santykis tarp ekonomikos, užimtumo ir socialinės politikos (1 pav.). Iki Lisabonos strategijos ekonomika ir socialinė politika buvo traktuojamos kaip prielaidos vidinei rinkai sukurti. Lisabonos strategijoje apibrėžta, kad visos šios dimensijos turi būti susietos ir remti viena kitą.

1 pav. Santykis tarp ekonomikos, užimtumo ir socialinės politikos iki ir po Lisabonos strategijos

Politiniuose susitarimuose numatyta siekti labiausiai konkurencingos ir dinamiškos žiniomis pagrįstos ekonomikos pasaulyje, kuri sugebėtų palaikyti ekonomikos augimą, siūlyti **daugiau ir geresnių darbo vietų** bei didesnę socialinę sanglaudą. Aktyvios užimtumo politikos srityje svarbiausiu tikslu įvardytas **darbingumo didinimas ir atotrūkių tarp gebėjimų mažinimas**, siūlant specialias programas bedarbiams. Iškeltas tikslas – **visiškas užimtumas** – buvo paremtas prielaida, kad visiškas užimtumas užtikrins ilgalaikį ekonomikos augimą, užkirs kelią nedarbiui ir atotrūkiui tarp regionų, be to, skatins socialinę regionų sanglaudą, užtikrins darbo vietų kiekybę ir kokybę bei darbo kokybės tobulinimą. Visišką užimtumą turėjo užtikrinti kitas siekis – **didesnė gerų darbo vietų** pasiūla. Be to, Lisabonos susitikime ES Taryba atkreipė dėmesį į kovą su diskriminaciniais aspektais darbo rinkoje.

2000 m. Europos Komisija paskelbė ir strateginę atsakomybę modernizuoti Europos socialinį modelį, paremti jį pažangiais pasiekimais užimtumo ir socialinėje srityse. Visos valstybės narės išpareigojo rengti **nacionalinius užimtumo veiksmų planus** (NVP) (angl. *National Action Plan, NAP*). NVP tikslas – bendras gaires įdiegti į valstybių narių politiką ir ją papildyti. Į planų rengimą įtraukiami įvairių lygmenų socialiniai partneriai: ES, nacionalinio, vietinio. Tai – kasmetinė procedūra, kurioje valstybės narės vertina viena kitos Nacionalinius veiksmų planus. Šiame procese Europos Komisija atlieka pagalbinį vaidmenį: apibrėžia rodiklius, užtikrina keitimąsi informacija, atlieka lyginamąją analizę.

Lisabonos strategijoje numatyta sujungti ekonomikos, užimtumo ir socialinės politikos sričių tikslus, toliau didinti konkurencingumą, siekti visiško užimtumo ir skatinti socialinę aprėptį.

2000 m. Nicoje Europos Vadovų Taryba pirmą kartą apibrėžė **kiekybinius aktyvios darbo rinkos politikos tikslus** valstybėms narėms. Numatyta, kad valstybės narės gali laisvai pasirinkti strategijas, kurios padėtų įgyvendinti ir pasiekti numatytus tikslus, tačiau tikslai turi būti įgyvendinti per penkerius metus. ES Taryba kasmet analizuoja valstybių narių nacionalines programas ir įvertina rezultatus, tačiau neatlieka kontrolės, o tik teikia viešas rekomendacijas valstybėms narėms, neįgyvendinusioms bendrųjų tikslų. Toks procesas reikšmingai padėjo tobulinti valstybių narių užimtumo politiką.

2001 m. Stokholme vykusioje Europos Vadovų Taryboje **pako-reguoti siektini užimtumo rodikliai**: iki 2005 m. pasiekti 67 proc. bendrą užimtumo lygį ir 57 proc. moterų užimtumo lygį; iki 2010 m. pasiekti 50 proc. pagyvenusių asmenų užimtumo lygį. Tačiau ekonomikos augimas lėtėjo, todėl 2002 m. persvarstyta Europos užimtumo strategija. Europos Komisijos pateiktame vertinime⁴¹ teigiama, kad valstybių narių užimtumo politika jau atitinka užimtumo gaires, kad EK ir toliau remis valstybių narių aktyvią darbo rinkos politiką, kurioje taikomos prevencinės priemonės. Tačiau 2003 m. Europos užimtumo darbo grupės⁴² pranešimas „Darbai, darbai, darbai: kurti daugiau darbo vietų Europoje“⁴³ (dažnai vadinamas tiesiog „Koko pranešimu“) atkreipė dėmesį į Lisabonos strategijos

⁴¹ *Taking stock of five years of the European Employment Strategy*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2002) 416 final, Brussels, 17.7.2002.

⁴² 2003 m. Europos Komisijos siūlymu įkurta Europos užimtumo darbo grupė (angl. *European Employment Taskforce*), vadovaujama Nyderlandų politiko Wimo Koko. Grupės paskirtis – analizuoti užimtumo situaciją ir numatyti reikalingas praktines reformas Europos užimtumo strategijos tikslams pasiekti.

⁴³ Kok, Wim; Dell’Arlinga, Carlo; Lopez, Federico Duran; Ekström, Anna; Rodrigues, Maria João; Pissarides, Christopher; Roux, Annette; Schmid, Günther. *Jobs, jobs, jobs: creating more employment in Europe*. European Commission Employment Taskforce, Brussels, 2003.

praktinį įgyvendinimą. Pranešime išryškinti nepakankami pasiekimai bei ekonominės ir socialinės problemos, kurias sukėlė lėtas ekonomikos augimas, didelis nedarbas ir kurios turėjo dar paaštrėti po numatytos Europos Sąjungos plėtros. Pranešimas paskatino iš esmės persvarstyti Europos užimtumo strategiją bei Lisabonos strategijos tikslus. 2005 m. pradėta įgyvendinti atnaujinta Lisabonos strategija su supaprastintais ir racionalizuotais tikslais, tai – augimas ir darbo vietų kūrimas.

Po Europos užimtumo strategijos svarstymo 2002 m. kovą Barcelonoje Europos Vadovų Taryba užimtumo ramsčių struktūrą, sukurta 1997 m. Liuksemburge, kurią sudarė darbingumas, verslumas, prisitaikymas ir lygios galimybės, pakeitė trimis naujais tarpusavyje susijusiais **tikslais**:

- visišku užimtumu;
- darbo kokybe ir produktyvumu;
- socialine sanglauda ir aprėptimi.

Po šio Europos Vadovų Tarybos susitikimo pradėtas **Europos užimtumo strategijos įgyvendinimo antrasis etapas**.

Po 2002 m. Barselonos Europos Vadovų Tarybos pradėtas Europos užimtumo strategijos įgyvendinimo antrasis etapas, kurio tikslai – visiškas užimtumas; darbo kokybė ir produktyvumas; socialinė sanglauda ir aprėptis.

2005 m. Europos Komisija atkreipė dėmesį į pranešime dėl augimo ir užimtumo, kuriuo pagrįsta Lisabonos strategija, išdėstytus tikslus: stabilus ir ilgalaikis augimas; daugiau ir gerų darbo vietų. Siekiant šių tikslų, buvo būtina persvarstyti Europos užimtumo strategiją ir geriau derinti valstybių veiksmus. Tam pasitelktos **Užimtumo gairės 2008–2010 m.**⁴⁴, kuriose valstybėms narėms išdėstyti bendri užimtumo politikos prioritetai. Nuo 2005 m. Gairės tapo ekonomikos politikos Bendrųjų gairių dalimi, skatinančia augimą bei darbo vietų kūrimą. Vienoje iš svarbiausių gairių, 17-ojoje, nurodyta, kad valstybių narių įgyvendinamos politikos tikslas turėtų

---

⁴⁴ 2008 m. liepos 15 d. Tarybos sprendimas dėl valstybių narių užimtumo politikos gairių. 2008/618/EB. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 198, 2008-07-26, p. 47–54.

būti visiškas užimtumas, darbo kokybė ir produktyvumas darbo, socialinės sanglaudos ir socialinės aprėpties srityse. 18-ojoje gairėje teigiama, kad valstybės narės turėtų skatinti užimtumą įgyvendindamos priemones šiose srityse:

- jaunimo užimtumo didinimo ir nedarbo mažinimo būdų paieškos;
- moterų užimtumo didinimo ir lyčių skirtumų užimtumo, nedarbo ir darbo užmokesčio srityse mažinimo;
- geresnių sąlygų derinti darbą ir asmeninį gyvenimą sudarymo, vaikų ir kitų išlaikytinių šeimos narių priežiūros paslaugų prieinamumo gerinimo;
- paramos aktyviam senėjimui, įskaitant tinkamų darbo sąlygų sudarymą, geresnę darbuotojų sveikatos būklę ir tinkamas paskatas dirbti bei vengti ankstyvo pasitraukimo į senatvės pensiją;
- šiuolaikinės socialinės apsaugos sistemos.

Valstybės narės raginamos geriau derinti darbo rinkos poreikius (20 gairė); darbuotojų ir įmonių prisitaikymą, didinant lankstumą ir jo derinimą su užimtumo garantijomis bei darbo rinkos segmentacijos mažinimu (21 gairė), užtikrinant užimtumui palankius darbo sąnaudų pokyčius ir darbo užmokesčio nustatymo tvarką (22 gairė).

Užimtumo gairės 2008–2010 m., kuriose išdėstyti bendri valstybės narėms užimtumo politikos prioritetai, tapo ekonomikos politikos Bendrųjų gairių dalimi ir yra skirtos skatinti augimą ir darbo vietų kūrimą.

Prasidėjus ekonomikos nuosmukiui, užimtumo politikos plėtrai daug dėmesio ir pastangų skiria Europos Komisija. Pavyzdžiui, 2008 m. lapkričio mėn. Europos Komisija pateikė planą, **kaip Europai išėiti iš susidariusios padėties**. Plane numatytos trumpalaikės priemonės, kurios:

- padėtų išsaugoti darbo vietas,
- padidintų darbų poreikį,

- padėtų atkurti pasitikėjimą ir investicijas, kurios ilgainiui užtikrintų augimą ir ilgalaikę tvarią gerovę.

2008 m. gruodį Europos Komisija priėmė priemonių paketą, skirtą padėti įgyvendinti Europos ekonomikos atkūrimo planą ir Lisabonos strategiją. Paketą sudaro keletas pranešimų, pavyzdžiui, „Nauji gebėjimai naujoms darbo vietoms“⁴⁵, kuriame **pirmą kartą išdėstytas gebėjimų ir darbų poreikio vertinimas** Europos Sąjungoje iki 2020 m.

2009 m. balandžio mėn. Europos Komisijos pranešime „Europos ekonomikos atkūrimo skatinimas“⁴⁶ išdėstytos priemonės, kurios valstybėms turėtų padėti parengti ir įgyvendinti tinkamą bei veiksmingą užimtumo politiką. Birželio mėn. Europos Vadovų Tarybos susitikime ir trijuose darbo seminaruose, įvykusiųose Madride, Stokholme ir Prahoje, Europos Komisija pristatė pranešimą „Bendri išsipareigojimai užimtumo srityje“⁴⁷, kuriame išdėstė tris pagrindinius **užimtumo srities prioritetus**:

- užimtumo palaikymas, darbo vietų kūrimas ir judumo skatinimas;
- gebėjimų tobulinimas ir jų atitiktis darbo rinkos poreikiams;
- užimtumo prieinamumo didinimas.

Prasidėjus ekonomikos nuosmukiui, Europos Komisija pateikė planą, kaip Europai išėiti iš susidariusios situacijos: trumpalaikėmis priemonėmis išsaugoti darbo vietas, padidinti darbų poreikį, prisidėti atkuriant pasitikėjimą ir investicijas, kurios ilgainiui užtikrintų augimą ir ilgalaikę tvarią gerovę.

---

⁴⁵ *New Skills for New Jobs – Anticipating and matching labour market and skills needs.* Commission staff working document, COM(2008) 868, Brussels, December 2008.

⁴⁶ *Driving European recovery.* Communication for the Spring European Council. COM(2009) 114 final, Brussels, 04.03.2009.

⁴⁷ *A Shared Commitment for Employment.* Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Region. COM (2009) 257 final, Brussels, 03.06.2009.

Švietimo ir profesinio rengimo politikos derinimas su užimtumo politika

Europos Bendrijos steigimo sutartyje (1957 m.) įtvirtinta nuostata, kad Bendrija savo veiksmais siekia padaryti profesinį mokymąsi prieinamesnį, skatinti bendradarbiavimą tarp švietimo ir profesinio rengimo įstaigų ir įmonių. Švietimo, mokymo, profesinio rengimo ir perkvalifikavimo priemonėmis Europos Sąjunga siekia padėti gyventojams prisitaikyti prie darbo rinkos pokyčių ir naujų reikalavimų darbo jėgai. Pagrindinis tikslas – **sukurti besimokančiųjų visuomenę**, kad Europa būtų pasirengusi išsilaikyti globalinėje konkurencinėje rinkoje. Tikslu pasiekti tikimasi įgyvendinant **uždavinius**:

- plėtoti demokratiją Europoje;
- skatinti švietimo tobulinimą ir reformas;
- įgyvendinti bendrus Europos standartus ir gerą patirtį;
- konsultuoti konkrečių problemų turinčias valstybes nares.

Švietimo ir profesinio rengimo sistemų tobulinimas vykdomas tokiomis **kryptimis**:

- projektų vidurinio ir aukštojo mokymo srityje bei suaugusiųjų mokymo programų rengimo;
- naujų idėjų, patirties ir mokslinių tyrimų rezultatų apibendrinimo;
- ryšių vystymo, keitimosi patirtimi, naujų ryšių užmezgimo, partnerystės skatinimo;
- nacionalinių diplomų pripažinimo visoje Europoje užtikrinimo;
- praktinių tyrimų rezultatų bei vadovėlių pedagogams ir švietimo sferos vadovams rengimo ir publikavimo;
- bendradarbiavimo su kitomis Europos institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis.

Įgyvendindama profesinio rengimo politiką, ES papildė valstybių narių veiksmus, kartu pripažindama valstybių narių atsakomybę už **profesinio rengimo turinį** ir organizavimą. **Sąjungos lygiu sprendžiami klausimai**, susiję su technologine pertvarka, prekybos globalizacija, informacinės visuomenės kūrimu. Vienas iš pagrindinių vaidmenų šiame procese tenka ES Tarybai. Jos komitetų darbo dalį sudaro parama esamoms ir būsimoms ES valstybėms narėms vykdamas švietimo teisinės bazės, politikos, standartų ir metodų

struktūrinės reformas. Europos Komisijos uždavinys – užtikrinti šalių bendradarbiavimą ir jam vadovauti. EK veikia pritarus Europos Parlamentui. Regioniniu lygiu vyksta bendradarbiavimas, organizuojami renginiai regionų tarpusavio bendradarbiavimui stiprinti švietimo politikos, švietimo kokybės, tautinių mažumų mokymo organizavimo klausimais. Ir Europos Sąjunga, ir valstybės narės švietimo srityje bendradarbiauja su trečiosiomis šalimis ir kompetentingomis tarptautinėmis organizacijomis.

Europos Sąjungoje **švietimo kaitos procesai skatinami pasitelkiant ES fondus**, kurie padeda užkirsti kelią nedarbui ir jį mažinti, padeda Europos darbo jėgai ir įmonėms geriau pasirengti naujiems išbandymams, neleisti žmonėms atitrūkti nuo darbo rinkos. Vykdomos įvairios programos: „Rūpinimasis demokratiniu saugumu, socialine sanglauda ir švietimo politika“; „Įvairių kultūrų ir religijų atstovų tarpusavio supratimo ugdymas“; „Aukštasis mokslas ir moksliniai tyrimai“; „Kvalifikacijų pripažinimas Europoje“; „Europos kalbų diena“; „Pedagogų kvalifikacijos tobulinimo programa“, kt. Tarptautinį keitimąsi žiniomis universitetų ir vidurinių bei profesinių mokyklų lygiu remia programos: *Phare, Erasmus, Leonardo da Vinci*, kt. 1996-ieji buvo paskelbti Europos mokymosi visą gyvenimą metais.

ES švietimo ir profesinio rengimo politikos pagrindinis tikslas – sukurti besimokančiųjų visuomenę, kad Europa būtų pasirengusi išsilaikyti pasaulio konkurencinėje rinkoje.

Pastaruosius du dešimtmečius ES švietimo ir profesinio rengimo politika siejama su naujomis svarbiomis idėjomis: antrosios progos mokyklos ir mokymosi visą gyvenimą idėjomis. Europos Komisijos pasiūlyta **antrosios progos mokyklos idėja** suteikia galimybę įgyti išsilavinimą tiems, kuriems nepavyko to padaryti dėl įvairių priežasčių. 2001 m. pranešime „Siekiant Europos erdvę paversti mokymosi visą gyvenimą realybe“⁴⁸ Europos Komisija pateikė siūlymų gerinti europiečių dalyvavimą mokymosi visą gyvenimą procese. Pranešime **mokymasis visą gyvenimą** apibrėžtas kaip visa mokymo veikla,

⁴⁸ *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality*. Communication from the Commission. COM(2001) 678 final, Brussels, 21.11.2001.

vykdoma visą gyvenimą, siekiant gerinti žinias, gebėjimus ir kompetenciją asmeniniu, pilietiniu, socialiniu ir (arba) darbo aspektu. Šiuo siūlymu buvo siekiama sukelti diskusijas apie būtinybę keisti nelanksčius ir per mažai galimybių siūlančius švietimo modelius. 2003 m. pranešime **dėl Europos užimtumo strategijos ateities**⁴⁹ Europos Komisija pabrėžė mokymosi visą gyvenimą svarbą, siekiant gerinti užimtumo kokybę ir produktyvumą bei didinti darbo jėgos dalyvavimą ir socialinę aprėptį. Socialinės politikos prioritetu numatyta pagalba mažai kvalifikuotiems ir vyresnio amžiaus asmenims, kurie darbo rinkoje patiria sunkumų. Prioriteto pasirinkimą lėmė rodikliai, kad mažėja įmonių investicijos į profesinį mokymą, ypač skirtą vyresnio amžiaus asmenims.

2000 m. Lisabonos strategijoje numatytos investicijos į žmogiškąjį kapitalą paskatino Europos švietimo ir profesinio mokymo sistemas derinti su informacinės visuomenės poreikiais ir naujais darbo rinkos reikalavimais darbo jėgai. Mokymo ir mokymosi sistemos pradėtos taikyti prie įvairių gyventojų grupių poreikių: jaunimo, bedarbių suaugusiųjų, dirbančių suaugusiųjų, siekiančių greitai ir veiksmingai patobulinti savo kvalifikaciją. Naują **požiūrį į žmogiškąjį kapitalą** sudarė trys elementai:

- mokymo(-osi) centrų ir priemonių kūrimas bei plėtra;
- naujų žinių sistemų pasiūla, ypač informacinių technologijų srityje;
- aiškiau apibrėžti kvalifikaciniai reikalavimai.

ES Taryba ir EK paskatintos veikti šiose srityse:

1. Tobulinti darbingumą ir mažinti **atotrūkį tarp gebėjimų**; įgyvendinti specialias programas, skirtas bedarbių gebėjimams bei kvalifikacijoms atkurti ir tobulinti.

2. Pirmumą teikti **mokymuisi visą gyvenimą** kaip pagrindinei Europos socialinio modelio sudedamajai; šiuo tikslu taikyti susitarimus tarp socialinių partnerių dėl inovacijų ir mokymosi visą gyvenimą, mokymąsi visą gyvenimą derinti su prisitaikymu prie pokyčių darbo rinkoje, taikant lanksčias darbo laiko ir užimtumo strategijas.

3. Didinti **užimtumo paslaugų pasiūlą** tomis asmeninėmis paslaugomis, kurių poreikis yra didžiausias; įtraukti privačius, vie-

⁴⁹ *A strategy for full employment and better jobs for all*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – The future of the European Employment Strategy (EES). COM/2003/0006 final.

šojo arba trečiojo sektoriaus pasiūlytus problemų sprendimo būdus.

4. Didinti **lygias galimybes** visais aspektais: naikinant profesinę segregaciją; sudarant sąlygas derinti profesinį gyvenimą ir pareigas šeimai, šiuo tikslu plėtoti paslaugas šeimoms, auginančioms ikimokyklinio amžiaus vaikus.

Mokymasis visą gyvenimą – tai visą gyvenimą vykdoma mokymosi veikla siekiant gilinti žinias, ugdyti gebėjimus ir visapusiškai didinti kompetenciją.

2001 m. siekiant paskatinti užimtumą, prisitaikymą ir dalyvavimą žinių visuomenėje, į **Užimtumo gairių rinkinį** įtrauktos horizontaliosios gairės, reikalaujančios išsamios ir nuoseklios nacionalinės mokymosi visą gyvenimo strategijos. 2008–2010 m. užimtumo gairėse teigiama, kad valstybės narės turėtų plėtoti investicijas į žmogiškąjį kapitalą (23 gairė), tobulinti ir pritaikyti mokymo sistemas taip, kad jos atitiktų naujus kompetencijos reikalavimus (24 gairė). Valstybės narės pakviestos įdiegti pasiekimų stebėseną ir stebėti, kaip yra investuojama į žmogiškuosius išteklius, kaip plėtojamas švietimas ir profesinis rengimas.

Švietimo ir jaunimo taryba 2002 m. gegužės 30 d. priėmė sprendimą dėl švietimo ir mokymosi visą gyvenimą, kuriame patvirtino Europos Komisijos nuostatą dėl poreikio **mokymąsi visą gyvenimą priartinti prie darbo programų**. Nuostata siejama su tolesniais švietimo ir profesinio rengimo sistemų planais, su tikslu sukurti nuoseklią ir išsamią švietimo ir profesinio rengimo strategiją. 2002 m. lapkričio 30 d. trisdešimt vienos Europos valstybės švietimo ministrai ir Europos Komisija priėmė Kopenhagos deklaraciją dėl **su-stiprinto bendradarbiavimo** Europos profesinio švietimo ir mokymo srityje⁵⁰. 2003 m. pranešime dėl Lisabonos strategijos sėkmės⁵¹

⁵⁰ *The Copenhagen Declaration*. Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training: http://ec.europa.eu/education/pdf/doc125_en.pdf

⁵¹ “*Education and Training 2010*”: *The Success of The Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms*. Communication from the Commission. COM(2003) 685 final, Brussels, 11.11.2003.

Europos Komisija patvirtino, kad švietimo ir mokymo politika yra **svarbiausia kuriant ir perduodant žinias** ir yra kiekvienos visuomenės inovacijų galimybių lemiamas veiksnys. Kartu pabrėžta, kad Europos Sąjunga vis dar nėra perėjusi į žinių ekonomiką, lyginant su pagrindinėmis savo konkurentėmis JAV, Japonija, Kinija. Pranešime teigiama, kad europiečių dalyvavimas mokymosi visą gyvenimą procese yra žemo lygio. Nesėkmių vidurinėje mokykloje skaičius yra didelis, socialinės atskirties lygis yra aukštas, šioms problemoms spręsti reikia didelių asmeninių, socialinių ir ekonominių investicijų. Ir nėra ženklų, kad būtų didinamos investicijos į žmogiškuosius išteklius. Todėl, kaip rašoma pranešime, reikalingi skubūs veiksmai, kad Europa pasiektų pasaulinio lygio standartus. Pabrėžta būtinybė **derinti darbuotojų išsilavinimą ir įgūdžių ugdymą su konkrečios darbo vietos reikalavimais**. 2008 m. kovą Europos Vadovų Taryba pateikė rekomendacijas sudaryti **išsamias būsimų gebėjimų poreikio Europoje iki 2020 m. gaires** ir pasiūlyti priemones būsimiems poreikiams tenkinti. Gairėse turėtų būti atsižvelgta į technologinių pokyčių poveikį ir gyventojų senėjimą. 2008 m. gruodį patvirtintoje naujoje darbotvarkėje pripažinta, kad kiekvienas darbas reikalauja skirtingų žinių derinio, gebėjimų ir įgūdžių, įgytų skirtingais mokymo ir mokymosi būdais, todėl gebėjimų ir įgūdžių nustatymas ir stiprinimas yra nuolatinis ateities uždavinys.

2008 m. darbotvarkėje pripažinta, kad kiekvienas darbas reikalauja skirtingų žinių, gebėjimų ir įgūdžių, įgytų skirtingais mokymo ir mokymosi būdais. Todėl reikalingų gebėjimų ir įgūdžių nustatymas ir stiprinimas yra nuolatinis ateities uždavinys.

Ekonomikos nuosmukis verčia pertvarkyti švietimo ir profesinio rengimo sistemas, investuoti į darbo jėgos kvalifikacijos kėlimą bei perkvalifikavimą, įskaitant asmenines investicijas į gebėjimų ir įgūdžių ugdymą bei derinimą su rinkos poreikiais ir reikalavimais, į išsilavinimo prieinamumo ir kokybės gerinimą bei mobilumą. **Reformos grindžiamos švietimu, inovacijomis ir ekologiškomis technologijomis**. Šiuo požiūriu daugelis valstybių narių susiduria su struktūriniais iššūkiais. Nors kai kurios reformos parengtos ir

įgyvendintos, tikslai dar nėra pasiekti. Atskirose valstybėse narėse įgyvendintos **trumpalaikės įgūdžių tobulinimo strategijos**:

– Sustiprintas profesinis mokymas darbo vietoje (Austrija, Bulgarija, Kipras, Vokietija, Italija, Liuksemburgas, Malta, Portugalija, Švedija, Slovėnija, Jungtinė Karalystė). Mokymas darbo vietoje pasiteisino, kai daugiausia dėmesio buvo skiriama naujų darbo vietų bei joms reikalingų gebėjimų paieškai.

– Parengtos gebėjimų, kurie geriau atitinka darbo rinkos poreikius, ugdymo strategijos (Austrija, Belgija, Danija, Malta, Rumunija, Slovakija).

– Užtikrintas glaudesnis socialinių partnerių bendradarbiavimas, nustatant būsimus darbo rinkos poreikius ir kuriant mokymo programas (Belgija, Bulgarija, Malta, Slovėnija, Švedija).

– Sustiprinti socialinių partnerių ryšiai (Bulgarija, Vokietija, Suomija, Italija, Liuksemburgas).

Kai kuriose valstybėse narėse sudaromi ilgalaikiai profesinių kvalifikacijų suteikimo planai (Austrija, Belgija, Danija, Estija, Ispanija, Airija, Malta, Nyderlandai, Portugalija, Rumunija, Slovėnija). Remdamosi Europos profesijų klasifikatoriumi (angl. *European Qualifications Framework, EQF*), valstybės narės kuria savo valstybių profesijų klasifikatorius, į kuriuos įtraukia visų lygių ir tipų išsilavinimą ir profesinį rengimą. Austrija, Ispanija, Prancūzija, Airija, Lietuva, Liuksemburgas, Nyderlandai, Portugalija, Švedija, Slovėnija didina ne tik formaliojo, bet ir neformaliojo bei savaiminio mokymosi galimybes. Vokietija, Ispanija, Suomija, Italija, Lietuva vykdo aukštojo mokslo reformas, sudarydamos sąlygas dirbantiems studijuoti ne tik nuolatine, bet ir ištęstine studijų forma. Aukštojo mokslo institucijoms keliamas uždavinys įdiegti įvairesnių studijų formų.

Sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimas

Sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimas yra sudėtingas ir labai svarbus ES užimtumo politikos klausimas, nes sveikos ir saugios darbo sąlygos mažina **nelaimingų atsitikimų darbe** ir **profesinių ligų skaičių**. Profesinėms ligoms būdinga tai, kad jos gali pasireikšti po daugelio metų, t. y. kai asmuo jau nebedirba darbo, sukėlusio ligą, arba senatvėje. Nesveikos ir nesaugios darbo sąlygos dažniausiai siejamos su tokiomis sveikatos problemomis: kaulų, sąnarių ir

raumenų negalavimais (patiria apie trečdalis darbuotojų), kaklo, pečių ir rankų negalavimais, depresija arba nerimu (patiria šeštadalis darbuotojų), klubų, kojų arba pėdų negalavimais (patiria apie dešimtadalis darbuotojų). Daugiausia nelaimingų atsitikimų darbe atsitinka statybų pramonėje ir žemės ūkyje. *Eurostat* duomenimis, 2007 m. ES valstybėse narėse apie 7 mln. (8,6 proc.) darbuotojų patyrė nelaimingų atsitikimų darbe, dėl kurių jie iš darbo pasitraukė trims arba daugiau dienų, dėl nelaimingų atsitikimų darbe metu prarastos 5 785 gyvybės. Nemirtinų nelaimingų atsitikimų darbe dažniausiai patiria jauni darbuotojai (18–24 m.), o mirtinų nelaimingų atsitikimų rizika didėja kartu su darbuotojo amžiumi. Vyrų nelaimingų atsitikimų darbe patiria 2,5 karto dažniau negu moterys.

Nuo įsteigimo pradžios Europos Ekonominė Bendrija skatino **tobulinti ir derinti darbo saugos normatyvus**, jų taikymo sąlygas ir kitus parametrus Europos Sąjungos lygiu, nes atskirose valstybėse narėse jie labai skyrėsi. Bendrija skatino bendradarbiavimą su trečiosiomis šalimis bei tarptautinėmis organizacijomis šiuo klausimu. Pirmieji sprendimai sveikatos apsaugos ir saugos darbo vietoje klausimais Europos Bendrijos teisėje įtvirtinti pasirašant Europos atominės energetikos bendrijos steigimo sutartį (1957 m.). Dešimt iš 225 sutarties straipsnių susiję su sveikatos priežiūra ir apsauga. 30–39 str. numatyti pagrindiniai standartai, susiję su sveikata ir aplinkos apsauga.

Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutarties (1957 m.) 137 str. nurodyta, kad **Bendrija remia ir papildo valstybių narių veikimą** gerinant darbo aplinką, siekiant rūpintis darbuotojų sveikata ir sauga. Sutarties 140 str. nurodyta, kad Europos Komisija skatina valstybių narių bendradarbiavimą ir palengvina jų veikimą visose socialinės politikos srityse, ypač susijusiose su nelaimingais atsitikimais darbe ir profesinėmis ligomis.

XX a. viduryje darbo saugos normatyvai ir jų taikymo sąlygos EB valstybėse narėse labai skyrėsi. EB skatino tobulinti ir koordinuoti valstybių narių veiklą, derinant šias sąlygas ir normatyvus.

XX a. aštuntame dešimtmetyje buvo siekiama apsaugoti darbuotojus, gerinti aplinkos apsaugą ir gyventojus apsaugoti nuo stresinių situacijų. Europos Bendrija nustatė reikalavimus **saugumo ženklams** darbo vietose ir darbuotojų apsaugai nuo pavojų, kuriuos darbo vietose fiziniams kūnams gali sukelti kenksmingi reagentai arba biologinės medžiagos. 1974 m. ES Taryba įsteigė **Saugos, higienos ir sveikatos apsaugos darbe komitetą**. Šios priemonės buvo skirtos apsaugoti darbuotojus ir reguliuoti gamybos procesus.

Veikla darbų saugos klausimais Europos Sąjungoje suintensyvėjo priėmus Suvestinį Europos aktą (1986 m.). Akte įtvirtinta, kad valstybės narės skirs **dėmesio darbo aplinkai**, susijusiai su darbuotojų sveikata ir sauga, taip pat sveikatai, aplinkos apsaugai bei vartotojų teisių apsaugai. Bendrijos lygiu bus nustatyti privalomi minimalieji sveikatos apsaugos ir saugos darbe reikalavimai, už kurių įgyvendinimą atsakingi darbdaviai. Kartu pabrėžta, kad suformuluoti administraciniai reikalavimai turėtų būti pakankami saugai ir sveikatai darbe užtikrinti, bet ne per dideli, kad netaptų kliūtimi steigti mažas ir vidutines įmones.

1992 m. Susitarime dėl socialinės politikos, pridėtame prie Maastrichto sutarties, ES valstybės narės, išskyrus Jungtinę Karalystę, be kitų išsipareigojimų, prisiėmė atsakomybę **gerinti gyvenimo bei darbo sąlygas**. Maastrichto sutartyje numatyta, kad Bendrija skatina ligų, žalingų visuomenės įpročių atsiradimo priežasčių tyrimą ir šalinimą bei informacijos sklaidimo ir mokymo sveikatos klausimais organizavimą.

Amsterdamo sutartyje (1997 m.) įtvirtinta, kad daugelyje sričių, tarp kurių yra darbo aplinka ir darbo sąlygos bei darbuotojų sveikatos apsauga ir sauga, sprendimai bus priimami kvalifikuotąja balsų dauguma. Sutartyje numatyta, kad įgyvendinant Sąjungos politiką bus stengiamasi pasiekti **aukštą žmonių sveikatos apsaugos lygį**, o sprendimai saugumo normų, veterinarijos ir fitosanitarijos srityse priimami tik kvalifikuotosios daugumos pritarimu.

Paskutinį dešimtmetį ES veikla siekiant užtikrinti sveikas ir saugias darbo sąlygas itin suintensyvėjo, ypač po Europos Komisijos pranešimo „Darbo kokybės ir našumo gerinimas: Bendrijos strategija 2007–2012 m. sveikatai ir saugai darbe užtikrinti“⁵²

⁵² *Improving quality and production at work: Community strategy 2007–2012 on health and safety at work*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2007) 62 final, Brussels, 21.02.2007.

patvirtinimo 2008 m. sausį. Šios Strategijos pirmenybinis tikslas – mažinti nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičių. 2007–2012 m. užsibrėžta nelaimingų įvykių darbe skaičių sumažinti 25 proc. 100 tūkst. ES darbuotojų. Pranešime išdėstytos priemonės išskeltam tikslui pasiekti:

- tinkamai įgyvendinti ES teisės aktus;
- remti smulkųjį ir vidutinį verslą, įgyvendinant teisės aktų reikalavimus;
- teisės aktus pritaikyti prie kintančių reikalavimų darbo vietose, juos supaprastinti, atsižvelgiant į smulkaus ir vidutinio verslo galimybes;
- skatinti nacionalinių strategijų sveikatos ir saugos darbo vietoje užtikrinimo srityje tobulinimą ir įgyvendinimą;
- skatinti darbuotojus keisti elgseną darbo vietoje, o darbdaviaus – diegti sveikatą užtikrinančias priemones;
- sukurti metodus naujoms galimoms rizikoms nustatyti ir vertinti;
- gerinti pažangos stebėseną;
- skatinti sveikatą ir saugą tarptautiniu lygiu.

Strategijoje numatyti **mokslinio tyrimo prioritetai**: psichosocialinės problemos; kaulų ir raumenų sistemos sutrikimai; pavojingos medžiagos; žinios apie reprodukcinę riziką; darbuotojų sveikatos ir saugos valdymas; rizikos, sukeltos kelių skirtingų veiksnių (pvz., darbo organizavimo ir darbo vietos projektavimo klausimais, ergonomikos, fizinių sąlygų ir cheminių medžiagų bendro poveikio); rizikos, susijusios su nanotechnologijomis. Įgyvendinant šią strategiją sveikatai ir saugai darbe užtikrinti, aprėpiama daug socialinių rizikų. Pavyzdžiui, 2009 m. liepos 17 d. sveikatos priežiūros sektoriaus darbdaviai ir profesinės sąjungos pasirašė sutartį dėl prevencinės apsaugos nuo sužeidimų aštriais daiktais. 2008 m. pradėti rengti teisės aktai dėl prastos ergonomikos, pradėtos įgyvendinti priemonės darbuotojų apsaugai nuo rizikos, susijusios su tabako dūmų poveikiu darbe. 2009 m. pradėtas konsultavimasis su socialiniais partneriais dėl darbuotojų apsaugos nuo rizikos, susijusios su elektromagnetinių laukų poveikiu darbe ir kt.

Europos Sąjungos tikslas – nuolatinis, tvarus ir nuoseklus nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų mažinimas. ES Taryba remia Europos Komisijos siekį nelaimingų atsitikimų darbe sumažinti iki 25 proc.

Užimtumo politikos kūrimas

Istoriškai susiklosčiusios kultūrinės, ideologinės, politinės tradicijos, nevienodas valstybių narių ekonominis išsivystymas bei realios perkamosios galios skirtumai lemia skirtingą ES valstybių narių užimtumo politiką. Todėl, laikantis subsidiarumo principo, **užimtumo politika Europos Sąjungoje priklauso kompetencijos pasidalijimo sričiai**. Valstybėms narėms ir jų visuomenėms palikta laisvė apsispręsti dėl darbo našumo augimo galutinio tikslo: siekti daugiau produkcijos, didesnių pajamų, mažiau sąnaudų, visuomenės gerovės ar kt. Valstybių narių ir nacionalinio lygmens socialinių partnerių kompetencijai tenka tokie užimtumo politikos klausimai kaip darbo užmokesčio reguliavimas, minimalusis darbo užmokeskis, darbo savaitės trukmė, atostogų trukmė.

Europos Sąjunga, kurdama ir įgyvendindama savo bei remdama valstybių narių užimtumo politiką, **užsitikrina dvejopą dalyvavimą**. Valstybės narės derina savo sprendimus ir veiksmus pagal tokią schemą:

1. Europos Komisijos siūlymu metų pradžioje ES Taryba tvirtina pirmosios veiklos sritis.
2. Kiekviena valstybė narė kuria nacionalinį veiksmų planą, kuriame numato, kaip minėtas gaires įgyvendinti.
3. Europos Komisija ir ES Taryba bendrai vertina kiekvienos šalies parengtą veiksmų planą ir gruodžio mėnesį pateikia ataskaitą Europos Vadovų Tarybai. Europos Komisija pateikia ir rekomendacijas, kaip reikėtų koreguoti kitais metais taikytinas užimtumo priemones.

Europos Vadovų Taryba turi įgaliojimus rekomenduoti konkrečias priemones, kurios padėtų valstybių narių vyriausybėms įgyvendinti iškeltus užimtumo politikos tikslus.

ES užimtumo politika vykdoma laikantis subsidiarumo principo ir priklauso kompetencijos pasidalijimo sričiai.

ES užimtumo politikos priemonių finansavimas

Strateginius užimtumo politikos tikslus Europos Sąjungoje padeda įgyvendinti Europos struktūriniai fondai, pirmiausia – **Europos socialinis fondas** (ESF). Tai – pagrindinė finansinė priemonė, skirta bedarbiams mokyti ir perkvalifikuoti. ES Tarybos reglamente Nr. 1081/2006 dėl Europos socialinio fondo⁵³ pabrėžta, kad jo tikslas – padėti valstybėms narėms **pagerinti visų socialinių grupių užimtumą**. Fondas finansavimą nukreipia reikiama linkme, padeda valstybėms narėms sukurti daugiau ir geresnių darbo vietų. Teikdamas finansinę paramą ESF siekia:

- padėti mažinti nedarbą;
- padėti Europos darbo jėgai ir įmonėms geriau pasiręngti naujiems išbandymams;
- mažinti žmonių atotrūkį nuo darbo rinkos.

Po įvykdytos fondų reformos 1980-aisiais struktūrinių fondų **taikiniai yra:**

- ekonomiškai silpni regionai;
- darbo rinkoje pažeidžiamos socialinės grupės (pirmą kartą į darbo rinką patenkantis jaunimas; ilgalaikiai bedarbiai; po gimdymo arba vaiko auginimo atostogų į darbo rinką grįžtančios moterys, kt.).

Siekdamas mažinti ilgalaikį nedarbą ir įtraukti jaunimą į darbo rinką Europos socialinis fondas:

- finansuoja švietimą ir profesinį rengimą;
- remia savarankišką įsidarbinimą;
- teikia įdarbinimo subsidijas naujai sukurtose darbo vietose;
- remia mokslinius tyrimus ir technologijų plėtrą bei socialinės ekonomikos projektus.

1996 m. kovą Europos Komisija paskelbė pranešimą „Bendrijos

⁵³ Regulation (EC) No1081/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Social Fund and repealing Regulation (EC) No1784/1999. *Official Journal of the European Union* L210, 31.7.2006, p. 12–18.

struktūrinė parama ir užimtumas⁵⁴, kuriame išdėstė struktūrinių fondų įnašo į rekomendacijas užimtumui skatinti vertinimą. Buvo siekiama užtikrinti, kad Europos socialinis fondas, kuriam tenka apie trečdalis visų struktūrinių fondų lėšų, būtų panaudotas **Eseno strategijos** tikslams įgyvendinti. O nuo 1997 m. Europos socialinis fondas remia **Europos užimtumo strategijos** įgyvendinimo veiklą: švietimą ir profesinį mokymą; švietimo ir profesinio mokymo sistemų tobulinimą; paramą įsidarbinant; specialistų mokymą mokslinio tyrimo įstaigose; darbo vietų kūrimą, privačių vaikų priežiūros įstaigų steigimą.

Europos socialinio fondo lėšos reikšmingai padeda mažinti ilgalaikį nedarbą, įtraukti jaunimą į darbo rinką vykdant profesinį mokymą, teikiant įdarbinimo subsidijas naujai sukurtose darbo vietose, skatinant savarankišką įsidarbinimą, kt. Tačiau dėl administracinių bei organizacinių kliūčių struktūrinių fondų nepavyko paversti pagrindine užimtumo politikos priemone. Be to, dėl patikimų duomenų apie įvykdytas programas stygiaus yra sunku objektyviai įvertinti tiesioginį ir netiesioginį fondų poveikį užimtumui.

Europos socialinis fondas yra pagrindinė finansinė priemonė, skirta bedarbiams mokyti ir perkvalifikuoti. Jo tikslas – padėti valstybėms narėms padidinti visų socialinių grupių užimtumą.

5.3. Europos Sąjungos užimtumo politikos rezultatai ir plėtros perspektyvos

Europos Sąjungos užimtumo politikos laimėjimu laikytini įtvirtinti bendrieji reikalavimai dėl darbo sąlygų, kolektyvinio atleidimo iš darbo, sveikų ir saugių darbo sąlygų užtikrinimas, motinystės ir tėvystės atostogų garantijos, vienodo darbo užmokesčio už vienodą darbą garantijos ir kt. Socialinis dialogas tapo esminiu ES užimtumo politikos bruožu. Teisės aktuose įtvirtintas lygių galimybių prin-

---

⁵⁴ *Community Structural Assistance and Employment*. Communication from the Commission. COM(96)109 final, Brussels, 20.03.1996.

cipas darbo santykiuose sudaro galimybes sėkmingiau ištraukti į darbo rinką neįgaliesiems, vyresnio amžiaus žmonėms, jaunimui, moterims, kitoms socialinėms grupėms. ES užimtumo politikos laimėjimu laikytinas darbo santykių tarp darbuotojų ir darbdavių stiprėjimas, socialinių garantijų darbuotojams plėtojimas, didesnis konkurencingumas. Socialinės garantijos padeda gyventojams labiau pasitikėti rytojumi, užtikrina aukštesnį pragyvenimo lygį, apsaugą darbo vietoje.

Bendros rinkos sukūrimas ir liberalizavimas suteikė teisę Europos Sąjungos piliečiams dirbti ir gyventi bet kurioje valstybėje narėje ir kartu būti socialiai apsaugotiems. Tai padarė įtaką užimtumui ir pajamų persiskirstymui ES viduje. Europos Sąjungos lyderių susitarimas dėl daugiau ir geresnių darbo vietų kūrimo užtikrina tolygią užimtumo politiką ir Sąjungos, ir nacionaliniu lygiu. Tai ypač svarbu ekonominių krizių laikotarpiams, kai daug žmonių susiduria su atleidimu iš darbo ir yra priversti priklausyti nuo socialinės apsaugos sistemos. Kita vertus, ES siekia tobulinti socialinės apsaugos sistemas taip, kad teikiamos socialinės garantijos gyventojams netaptų priežastimi pasitraukti iš darbo rinkos, kad gerovės sistemų išlaidos nebūtų per didelės.

Taigi pagrindiniai Europos Sąjungos užimtumo politikos laimėjimai yra:

- sukurtos naujos darbo vietos;
- sumažintas nedarbo lygis Europoje;
- sumažintas krūvis valstybių narių socialinės apsaugos sistemoms.

Nors nemažai pasiekta, Europos Sąjungoje tebėra užimtumo ir nedarbo problemų:

- darbo rinkos nelankstumas: nelanksti darbo apmokėjimo ir darbo santykių reguliavimo teisinė bazė; mažas geografinis ir profesinis judumas;
- regioniniai nedarbo lygio skirtumai, nedarbo didėjimas kaimo vietovėse;
- nepasirengusių darbo rinkai asmenų dalis, skirtumai tarp kvalifikuotos ir nekvalifikuotos darbo jėgos;
- atskirų socialinių grupių mažas užimtumas (vyresnių kaip 50 m. žmonių, jaunimo).

Užimtumo ir nedarbo rodiklių tendencijos Europos Sąjungoje

Eurostat duomenimis, 2009 m. Europos Sąjungoje buvo apie 239 mln. **ekonomiškai aktyvių gyventojų**. Daugiausia ekonomiškai aktyvių gyventojų buvo Vokietijoje (42 mln.), Jungtinėje Karalystėje (31 mln.), Prancūzijoje (28 mln.), Italijoje (25 mln.), Ispanijoje (22 mln.). Vidutinis užimtumo lygis 2009 m. Europos Sąjungoje buvo 64,6 proc. ir labai skyrėsi tarp valstybių narių. Austrijoje, Danijoje, Jungtinėje Karalystėje, Kipre, Nyderlanduose, Švedijoje ir Vokietijoje užimtumo lygis siekė 70 proc., t. y. šios valstybės narės pasiekė Lisabonos strategijoje iškeltą tikslą. Visos kitos valstybės narės šio tikslo nepasiekė, o Ispanijoje, Italijoje, Lenkijoje, Maltoje, Rumunijoje, Vengrijoje užimtumo lygis nesiekė net 60 proc.

Europos Sąjungoje, kaip visame postindustriniame pasaulyje, kinta darbo pobūdis, užimtumo modeliai bei gyventojų santykis su darbo rinka. Pavyzdžiui, kai didėja užimtumas, **mažėja neterminuotų darbo sutarčių** ir dirbančiųjų visą dieną dalis. 2009 m. ES vidutiniškai apie 18,1 proc. darbingo amžiaus (15–64 m.) gyventojų dirbo ne visą darbo dieną. Aukštu dalinio užimtumo lygiu pasižymėjo Belgija, Danija, Vokietija, Austrija, Švedija, Jungtinė Karalystė, o Nyderlanduose tokiu būdu dirbo net 48,3 proc. darbo rinkos dalyvių. Tuo tarpu Bulgarijoje, Vengrijoje, Slovakijoje ne visą darbo laiką dirbo iki 5 proc. dirbančiųjų.

Moterys dažniau nei vyrai dirba ne visą darbo dieną. 2009 m. ES vidutiniškai pagal tokį darbo grafiką dirbo 31 proc. moterų ir tik 7,4 proc. vyrų. Tendencija būdinga beveik visoms valstybėms narėms. Didelis moterų užimtumas ne visą darbo dieną yra tik Nyderlanduose (75,8 proc.), Austrijoje, Belgijoje, Jungtinėje Karalystėje, Švedijoje, Vokietijoje (maždaug po 40 proc.). Tokios tendencijos vertintinos teigiamai, nes reiškia prisitaikymą prie kintančių darbo rinkos sąlygų, išplečia galimybes derinti darbą ir asmeninį gyvenimą. Kita vertus, neterminuotos sutartys ir darbas visą darbo laiką suteikia daugiau stabilumo ir socialinių garantijų dirbantiems, o jų netekimas kelia žmonių nesaugumo jausmą, išplečia socialinių problemų mastą.

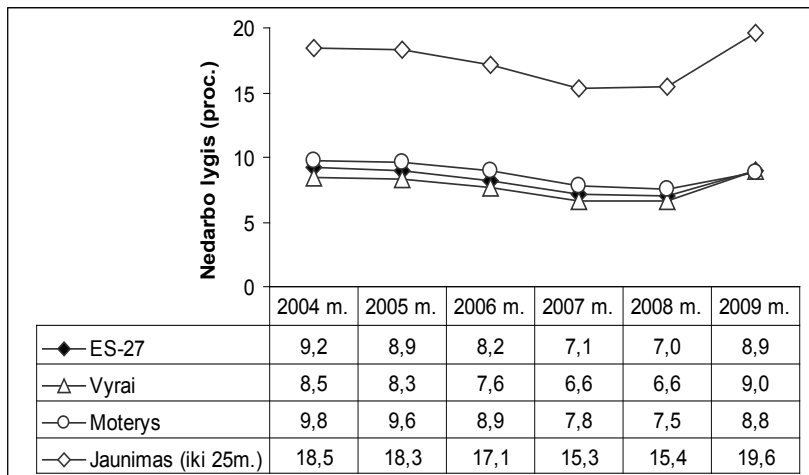
Nedarbas Europos Sąjungoje siejamas su struktūriniais pokyčiais darbo rinkoje, kuriems būdingas nykstantis žemės ūkis, mažėjantis pramonės sektorius, paslaugų sektoriaus plėtra, informa-

cinės visuomenės išgalėjimas. *Eurostat* duomenimis, nedarbo lygis Europos Sąjungoje pradėjo kilti 1970-ųjų pradžioje ir per du dešimtmečius padidėjo apie keturis kartus. Nedarbo lygio tendencijos valstybėse narėse labai skirtingos. Pavyzdžiui, 1970–1980 m., kai visose valstybėse narėse nedarbo lygis kilo, Graikijoje jis sumažėjo per pusę. Nuo 2004 m. nedarbo lygis daugelyje valstybių narių nusistovėjo ir net krito. Prieš pasaulinę ekonominę krizę nedarbo lygis Europos Sąjungoje vėl krito. 2009 m. vidutiniškai Europos Sąjungoje nedarbo lygis buvo 8,9 proc. Aukščiausias nedarbo lygis tais metais buvo Ispanijoje (18 proc.), Latvijoje (17,1 proc.), Estijoje (13,8 proc.), Lietuvoje (13,7 proc.), žemiausias – Nyderlanduose (3,4 proc.), Austrijoje (4,8 proc.), Liuksemburge (5,2 proc.), Kipre (5,3 proc.), Slovėnijoje (5,9 proc.), Danijoje (6 proc.).

Nedarbas ES regionuose. Viena iš nedarbo priežasčių Europos Sąjungoje yra netolygi atskirų regionų ekonomikos plėtra. Todėl nedarbo lygis įvairiuose ES regionuose yra skirtingas. Nedarbo lygio variacijos rodiklis, kuris rodo nedarbo lygių diferenciaciją įvairiuose ES regionuose, 2008 m. buvo 47 proc. ir pirmą kartą po 2001 m. ėmė didėti: per metus padidėjo net 3 proc. punktais. Išryškėjo dideli nedarbo lygio skirtumai Italijos, Belgijos regionuose. Mažiausiai nedarbo lygis skiriasi Švedijos ir Lenkijos regionuose.

Nedarbas socialinėse grupėse. Pastarąjį dešimtmetį iki ekonominės krizės nedarbo lygis mažėjo vyrų, moterų, jaunimo ir kitose socialinėse grupėse, nors moterų nedarbo lygis nuolat buvo aukštesnis negu vyrų. Prasidėjus ekonominei krizei visų šių socialinių grupių nedarbas ėmė sparčiai didėti (2 pav.).

Atskira problema yra jaunimo (iki 25 m.) užimtumas ir nedarbas. Jaunimui sunku patekti į darbo rinką pirmą kartą. Paskutinį dešimtmetį Europos Sąjungos darbo rinkoje dalyvauja apie trečdalis 15–24 m. jaunimo. *Eurostat* duomenimis, 2009 m. žemiausias jaunimo užimtumo lygis buvo Vengrijoje (21,7 proc.), o aukščiausias – Nyderlanduose (68,4 proc.). Tuo laiku apie šeštadalis jaunimo Europos Sąjungoje neturėjo darbo, t. y. norėjo dirbti, bet darbo negavo. 2009 m. jaunimo nedarbo lygis vidutiniškai Europos Sąjungoje pakilo iki 19,6 proc., Estijoje, Graikijoje, Italijoje, Lietuvoje, Slovakijoje, Švedijoje, Vengrijoje viršijo 25 proc., o Latvijoje ir Ispanijoje – net 33 proc.

2 pav. Nedarbo lygio tendencijos ES 2004–2008 m. (proc.)

Saltinis: Eurostat / EU-SILC

Ilgalaikis nedarbas. 2009 m. ilgalaikio nedarbo, kurio trukmė 12 mėnesių arba daugiau, lygis buvo 3 proc. Itin aukštu (6,5 proc.) ilgalaikio nedarbo lygiu pasižymėjo Slovakija. Be to, ilgalaikis nedarbas yra būdingesnis moterims (Slovakijoje moterų ilgalaikio nedarbo lygis buvo 7,4 proc., Graikijoje – 6 proc., Ispanijoje – 5 proc.).

Padėtis namų ūkiuose. 2009 m. dešimtadalis 18–59 m. amžiaus gyventojų gyvena namų ūkiuose, kuriuose nė vienas narys nedirbo, t. y. vadinamuosiuose bedarbių namų ūkiuose. Daugiausia (per 12 proc.) suaugusiųjų bedarbių namų ūkiuose gyvena Airijoje, Belgijoje, Jungtinėje Karalystėje, Lietuvoje, Vengrijoje, o mažiausiai (apie 6 proc.) – Kipre, Nyderlanduose, Čekijoje, Portugalijoje. Bedarbių namų ūkiuose gyvena daugiau moterų negu vyrų (atitinkamai 10,3 proc. ir 8,2 proc.).

Dalyvavimas darbo rinkos politikos programose. Eurostat duomenimis, kasmet vidutiniškai Europos Sąjungoje per 10 mln. gyventojų dalyvauja darbo rinkos politikos programose. Populiariausios priemonės yra profesinis mokymas ir užimtumo programos, jose dalyvauja daugiausia gyventojų. Kitos darbo rinkos politikos priemonės yra populiarios tik atskirose valstybėse narėse. Pavyzdžiui, darbo vietų kūrimas itin populiarus Bulgarijoje, Slovėnijoje, Slovakijoje; darbo vietos ir profesinė rehabilitacija remiamos Čeki-

joje, Danijoje, Nyderlanduose. Apie trečdalį darbo rinkos politikos išlaidų, t. y. didžiausia dalis, Europos Sąjungoje tenka profesiniam mokymui, užimtumo programoms – ketvirtadalis, kitoms priemonėms (darbo vietų kūrimui, remiamoms darbo vietoms, profesinei reabilitacijai, kt.) – mažiau nei po šeštadalį darbo rinkos politikos išlaidų.

Iššūkiai ES užimtumo politikai pasaulinės krizės metu

Pasaulinė ekonomikos krizė išryškino struktūrines **Europos Sąjungos darbo rinkos problemas**: didelę ilgalaikio ir struktūrinio nedarbo riziką, žmogiškojo kapitalo nepakankamą pasirengimą šiuolaikinei darbo rinkai. Nuo 2008 m. vidurio naujų darbuotojų poreikis sumažėjo net 30 proc., lyginant su ankstesniais metais. Atitinkamai darbo sutarčių sumažėjo 4,3 mln. (1,9 proc.). Kai kurios socialinės grupės darbo rinkoje pasirodė labiau pažeidžiamos negu kitos, pavyzdžiui, jaunimas, migrantai, žemos kvalifikacijos darbuotojai. Išryškėjo poreikis spręsti **darbo rinkoje pažeidžiamų socialinių grupių** problemas. Be to, rizikos situaciją išgyvena Europos **socialinė ir teritorinė sanglauda**, nes valstybės narės ir atskiri regionai skirtingu laipsniu nukentėjo nuo krizės: kai kurios valstybės narės atsidūrė gerokai prastesnėje situacijoje lyginant su kitomis. Iškilio **darbo jėgos persiskirstymo** klausimas.

Nuo 2009 m. ES valstybės narės ėmėsi ryžtingų priemonių pasaulio ekonominės krizės neigiamam poveikiui, ypač užimtumo srityje, pristabdyti. Siekdamos sušvelninti krizės padarinius, jos sumažino subsidijuojamų darbo vietų skaičių, įvedė darbo laiko pakeitimų (darbų rotaciją ir išskaidymą) ir t. t. **Trumpalaikės ir ilgalaikės darbo rinkos politikos priemonės** padėjo pristabdyti augantį nedarbą, apsaugoti nukentėjusių nuo krizės gyventojų pajamas, suteikti jiems socialinę apsaugą. Tačiau tai – nevienadienis procesas.

Kadangi 2010 m. nedarbo lygis dar kilo, o laisvų darbo vietų mažėjo, išaiškėjo **skubių trumpalaikių darbo rinkos politikos priemonių** svarba. Šiomis sąlygomis pagrindinis tikslas – išlaikyti pusiausvyrą tarp ilgalaikių struktūrinių reformų ir trumpalaikių priemonių, kurios gali sukelti neigiamų ilgalaikių padarinių produktyvumui, darbo rinkos veiklai, valstybių narių biudžetams. Poreikis sukurti **darbo rinkos lankstumo ir užimtumo saugumo** (*flexicurity*) garantijas siejamas su poreikiu kurti imlesnę darbo rinką, aktyvinti

neaktyviuosius, mažinti kliūtis patekti į darbo rinką, gerinti užimtumo apsaugą, remti pokyčius, mažinti darbo rinkos segmentaciją bei užtikrinti biudžeto pusiausvyrą. Visos šios priemonės tarpusavyje yra sunkiai suderinamos, o per ankstyvas jų įgyvendinimas gali turėti neigiamų padarinių užimtumui ir darbo jėgos paklausai. Tačiau per vėlai įgyvendintos priemonės kelia pavojų vidiniam ekonomikos augimui bei nedarbo mažinimo tempui. Kaip numatyta EK pranešime dėl bendrų darbo rinkos lankstumo ir užimtumo saugumo principų⁵⁵, *flexicurity* politika turėtų tapti ES užimtumo politikos prioritetu. Siekiant sukurti daugiau ir gerų darbo vietų turėtų būti įgyvendintas bendras darbo rinkos lankstumo ir užimtumo saugumo principas, pasitelkiant pagrindines priemones – **aktyvias darbo rinkos politikos priemones** ir **modernias socialinės apsaugos sistemas**.

Ekonominės krizės metu vienas iš pagrindinių tikslų – išlaikyti pusiausvyrą tarp ilgalaikių struktūrinių reformų ir trumpalaikių priemonių, kurios gali daryti neigiamą ilgalaikę įtaką produktyvumui, darbo rinkos veiklai, valstybių narių biudžetui.

Kaip sėkmingai pavyks išeiti iš krizės, priklauso nuo asmeninio ir įmonių pasirengimo struktūriniais iššūkiams, nuo socialinės politikos pasirengimo taikyti darbo rinkos lankstumo ir užimtumo saugumo garantijas. Valstybės narės, vykdydamos savo politiką, turi palaikyti **konstruktyvų dialogą su socialiniais partneriais**, kurį remia ir skatina ES lygmens socialinė politika. Be to, valstybės narės turi bendrų uždavinių užimtumo srityje:

- mažinti nedarbo lygį ir užkirsti kelią struktūriniam nedarbui;
- sudaryti galimybes keisti darbą, derinant gebėjimus ir darbo vietas; tai turėtų tapti pagrindiniu žingsniu gerinant darbo vietų kokybę;

---

⁵⁵ *Towards Common Principles of Flexicurity: More and better jobs through flexibility and security*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2007) 359 final, Brussels, 27.06.2007.

- teikti nuolatinę paramą jaunimui ir kitoms socialinėms grupėms, patiriančioms sunkumų;
- gebėjimų tobulinimą tampriau susieti su darbo rinkos reikalavimais;
- plėtoti moterų, vyresnio amžiaus darbuotojų, imigrantų dalyvavimą darbo rinkoje.

Koordinavimas Europos mastu ir socialinių partnerių glaudus **bendradarbiavimas** yra pagrindinės priemonės krizės periodo uždaviniams išspręsti.

Baigiantis dabartiniam Lisabonos (ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo) strategijos ciklui, Europos Sąjunga priėmė strategiją, kurioje apibrėžė naują ekonomikos ir socialinio augimo modelį. Klausimas dėl naujos strategijos, pasibaigus Lisabonos strategijos laikui, pradėtas svarstyti tik pradėjus Lisabonos strategijos 2008–2010 m. ciklą. ES institucijose ir valstybėse narėse buvo diskutuojama dėl Lisabonos strategijos vaidmens, tikslų ir prioritetinių sričių po 2010 m., trejų metų ciklo tinkamumo, įgyvendinimo stebėsenos, bendradarbiavimo užtikrinimo, politinio dėmesio bei visuomenės įtraukimo. EK pirmininkas Žoze Manuelis Barosas (José Manuel Barroso) pasakė, kad Europa turėtų sudaryti galimybes panaudoti talentingų Europos žmonių sugebėjimus kuriant socialinę rinkos ekonomiką, ir tai būtų skiriamasis ES bruožas⁵⁶. 2009 m. lapkričio 24 d. Europos Komisija paskelbė viešą konsultacinį dokumentą dėl būsimos ES strategijos⁵⁷, o 2010 m. kovo 3 d. Europos Komisija paskelbė komunikatą „**2020 m. Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija**“⁵⁸, kuriame išdėstė XXI a. Europos socialinės rinkos ekonomikos viziją.

2010 m. birželio 17 d. Briuselyje Europos Vadovų Taryba priėmė naują strategiją „2020 m. Europa“. Naujosios strategijos **tikslas užimtumo sričiai** – iki 2020 m. pasiekti 75 proc. 20–64 amžiaus žmonių užimtumo lygį, didinant jaunimo, pagyvenusių žmonių, neįkvalifikuotų darbuotojų, neįgaliųjų užimtumą ir geriau į darbo rin-

⁵⁶ Barroso, José Manuel. M. *Political guidelines for the next Commission*. Brussels, 3 September 2009, p. 15. [žiūrėta 2010-07-30]: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/pdf/press_20090903_en.pdf

⁵⁷ *Consultation on the future “EU 2020” strategy*. Commission working document. COM(2009)647 final Brussels, 24.11.2009.

⁵⁸ *Komisijos komunikatas „2020 M. EUROPA: Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“*. KOM(2010) 2020 galutinis, Briuselis, 2010-03-03.

ką įtraukiant imigrantus. Strategijoje numatyta, kad iki 2020 m. 16 mln. padaugės darbo vietų, joms reikės aukštos kvalifikacijos darbuotojų, o darbo vietų, kurioms užtenka žemos kvalifikacijos įgūdžių, poreikis sumažės 12 mln. Kad žmonių profesinė veikla truktų ilgiau, reikės suteikti galimybių įgyti naujų įgūdžių bet kuriuo gyvenimo etapu. Be to, iš strategijoje pristatytų septynių pavyzdinių iniciatyvų trys tiesiogiai ir netiesiogiai susijusios su užimtumo politika. Iniciatyvos „Naujų įgūdžių ir darbo vietų kūrimo darbotvarkė“ tikslas – **modernizuoti darbo rinkas** ir žmonėms suteikti daugiau galimybių tobulinti įgūdžius bet kuriuo gyvenimo etapu, kad didėtų darbo jėgos aktyvumas, darbo pasiūla labiau atitiktų paklausą. Šio tikslo siekiama pasitelkiant darbo jėgos judumą. Iniciatyvos „Globalizacijos erai pritaikyta pramonės politika“ tikslas – **kurti geresnę verslo aplinką**, visų pirma mažoms ir vidutinėms įmonėms, remti tvirtos ir tvarios pramonės bazės kūrimą, kad galėtume konkuruoti pasauliniu mastu. Iniciatyvos „Judus jaunimas“ tikslas – gerinti švietimo sistemų rezultatus ir **sudaryti geresnes sąlygas jaunimui patekti į darbo rinką**. Europos Komisija paragino valstybes nares strategijoje iškeltus bendrus **ES tikslus įtraukti į nacionalinius tikslus**.

Trys vienas kitą papildantys **strategijos prioritetai** yra:

- **pažangus augimas**: žiniomis ir inovacijomis pagrįsto ūkio kūrimas;
- **tvarus augimas**: tausiau išteklius naudojančio, ekologiškesnio ir konkurencingesnio ūkio kūrimas;
- **integracinis augimas**: didelio užimtumo ūkio, kuriame užtikrinta socialinė ir teritorinė sanglauda, kūrimas.

Su užimtumo politika tiesiogiai susijęs integracinio augimo prioritetas, kuris reiškia siekį suteikti žmonėms daugiau galios užtikrinant aukštą užimtumo lygį, investuojant į įgūdžius, mažinant skurdą ir modernizuojant darbo rinką, mokymo ir socialinės apsaugos sistemas, kad žmonės galėtų pasirengti pokyčiams, juos valdyti ir kurti solidaresnę visuomenę. Kitaip tariant, užimtumo tikslai glaudžiai susiję su kitomis politikos sritimis: švietimo ir profesinio rengimo, gyvenimo lygio, lyčių lygių galimybių, demografinio senėjimo.

2010 m. liepos 13 d. ES Taryba patvirtino **išplėstines ekonominės politikos gaires**⁵⁹, skirtas strategijai įgyvendinti. Užimtumo srčiai tiesiogiai skirtos dvi gairės: 7-oji ir 8-oji. 7-ojoje gairėje nu-

⁵⁹ *Europe 2020 strategy for jobs and growth: the Council adopts broad economic policy guidelines*. Council of the European Union. 12082/10, Brussels, 13 July 2010.

matoma didinti dalyvavimą darbo rinkoje ir mažinti struktūrinę nedarbą, 8-ojoje gairėje – ugdyti kvalifikuotą darbo jėgą, atitinkančią darbo rinkos poreikius, skatinti darbų kokybę ir mokymąsi visą gyvenimą. Šios ir likusios aštuonios gairės skirtos Europos Sąjungai ir valstybėms narėms. ES Taryba pažymėjo, kad strategija turėtų būti įgyvendinta bendradarbiaujant nacionalinio, regioninio ir vietinio lygmens institucijoms, socialiniams partneriams ir pilietinei visuomenei.

„2020 m. Europa“ strategijos tikslas užimtumo srityje – pasiekti 75 proc. 20–64 amžiaus žmonių užimtumo lygį, didinant jaunimo, pagyvenusių žmonių, nekvalifikuotų darbuotojų, neįgaliųjų užimtumą ir labiau į darbo rinką įtraukiant imigrantus.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Europos Sąjungos užimtumo politika“ supažindinama su bendrosiomis apsaugos nuo nedarbo priemonėmis, ES užimtumo politikos raida, pagrindinėmis ES užimtumo politikos strategijomis ir programomis, jų finansavimo šaltiniais, apžvelgiami ES užimtumo politikos pagrindiniai rezultatai, aptarti iššūkiai ateičiai. Skyrių sudaro keturi poskyriai.

Postindustrinėje darbo rinkoje dirbantiems keliami nauji reikalavimai, o darbuotojo vertę lemia savybių kompleksas: teorinis profesinis pasirėngimas, bendrasis pasirėngimas, bendrieji gebėjimai, asmeninės savybės. Nedarbas tapo sudėtine užimtumo sistemos dalimi, nes šiuolaikinės socialinės apsaugos sistemos padidina galimybes patekti į darbo rinką ir joje išlikti, padeda išgyventi netekusiems darbo arba nesugebantiems susikurti gerovę iš darbo žmonėms.

Užimtumo politika Europos Sąjungoje priklauso kompetencijos pasidalijimo srityje, valstybėms narėms paliekama spręsti darbo užmokesčio reguliavimo, darbo savaitės bei atostogų trukmės ir ki-

tus klausimus. Po pirmųjų sutarčių, kurios įtvirtino EK įpareigojimą derinti valstybių narių politiką užimtumo srityje, du dešimtmečius svarbių sprendimų ES užimtumo politikos srityje nebuvo padaryta. Socialinį dialogą ir užimtumo klausimų kėlimą ES lygiu suaktyvino EK pirmininko Žako Deloro pasiūlymai. Užimtumo problema Europos lygiu pirmą kartą pripažinta 1994 m., o po Amsterdamo sutarties užimtumo politika pirmą kartą paskelbta bendru Europos uždaviniu. 1997 m. Europos užimtumo strategijos pagrindu tapo Užimtumo gairių rinkinys, kuriuo remiamasi įgyvendinant užimtumo politiką ES, nacionaliniu ir vietos lygiu. 2000 m. Lisabonos strategijoje iškeltas naujas iššūkis – visiškas užimtumas, kurio buvo siekiama didinant darbingumą, ugdant gebėjimus, kuriant daugiau geresnių darbo vietų.

Užimtumo ir švietimo ir profesinio rengimo politikos derinimo tikslas – sukurti besimokančiųjų visuomenę, kad Europa būtų pasirengusi išlikti konkurencinėje pasaulio rinkoje.

Siekdama užtikrinti sveikas ir saugias darbo sąlygas, ES koordinuoja valstybių darbo apsaugos sistemas, remia ir papildo valstybių narių veiklą gerinant darbo aplinką, rūpinasi darbuotojų sveikata ir sauga, įgyvendina programas sveikatos apsaugos ir saugos darbe srityse, inicijuoja šių sričių mokslinius tyrimus.

Europos Sąjunga kuria ir įgyvendina ES lygmens užimtumo politiką ir remia valstybių narių vykdomą užimtumo politiką. Valstybės narės įpareigtos užimtumo politiką įgyvendinti pagal tam tikrą schemą, kurioje užtikrinamas ir ES institucijų vaidmuo. Strateginius užimtumo politikos tikslus Europos Sąjungoje padeda įgyvendinti Europos struktūriniai fondai.

Pagrindiniais Europos Sąjungos užimtumo politikos laimėjimais laikytini: sukurtos naujos darbo vietos, sumažintas nedarbo lygis Europoje, sumažintas krūvis valstybių socialinės apsaugos sistemoms. Tačiau ES tebėra užimtumo ir nedarbo problemų: darbo rinkos nelankstumas; mažas geografinis ir profesinis judumas; regioniniai nedarbo lygio skirtumai, nedarbo augimas kaimo vietovėse; nepasirengusių darbo rinkai asmenų dalis, skirtumai tarp kvalifikuotų ir nekvalifikuotų dirbančiųjų; atskirų socialinių grupių mažas užimtumas.

Pasaulinės ekonominės krizės akivaizdoje Europos Sąjungoje išryškėjo poreikis spręsti darbo rinkoje pažeidžiamų socialinių grupių

problemas, užtikrinti didesnę socialinę ir teritorinę sanglaudą, spręsti darbo jėgos persikirstymo klausimą.

Naujojoje Europos Sąjungos strategijoje „2020 m. Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“ numatyta iki 2020 m. pasiekti 75 proc. 20–64 amžiaus žmonių užimtumo lygį, didinant jaunimo, pagyvenusių žmonių, nekvalifikuotų darbuotojų, neįgaliųjų užimtumą ir labiau į darbo rinką įtraukiant imigrantus. Septyniose strategijos pavyzdinėse iniciatyvose išdėstyti uždaviniai modernizuoti darbo rinką, kurti geresnę verslo aplinką, sudaryti geresnes sąlygas jaunimui patekti į darbo rinką.

Iš 2010 m. ES Tarybos patvirtintų išplėstinių ekonominės politikos gairių, skirtų strategijai įgyvendinti, dvi tiesiogiai skirtos užimtumo sričiai. Numatoma didinti dalyvavimą darbo rinkoje, mažinti struktūrinį nedarbą, ugdyti kvalifikuotą darbo jėgą, atitinkančią darbo rinkos poreikius, skatinti darbų kokybę ir mokymąsi visą gyvenimą.

Savitikros klausimai

1. Kodėl yra būtina ES lygio užimtumo politika, nepakanka valstybių narių vykdomos užimtumo politikos? Atsakymą pagrįskite argumentais.
2. Kaip ir kodėl įvairiais ES raidos etapais keitėsi užimtumo politika?
3. Kokia yra darbo jėgos judėjimo liberalizavimo įtaka užimtumo lygiui Europos Sąjungoje?
4. Kokie Europos Sąjungos lygmens sprendimai buvo esminiai didinant užimtumą ir mažinant nedarbą ES teritorijoje? Kodėl? Pateikite argumentų.

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

Dromantienė, Leta. Užimtumo politika – socialinis garantas Europos Sąjungoje. *Socialinis darbas*. 2002, Nr. 1, p. 117–126.

Europos Sąjunga. *Steigimo dokumentų rinktinė*. Vilnius, 1998, p. 125, 127, 239, 241, 243, 245, 247, 249, 253.

Okunevičiūtė-Neverauskienė, Laima; Česnuitytė, Vida. *Socialiai pažeidžiamos grupės darbo rinkoje: samprata, vertinimas, integracija*. Vilnius: Technika, 2009.

Vėlyvis, Jonas. *Europos sutartis*. Vadovas studentui ir verslininkui. Vilnius: VGTU, 2000, p. 287–288.

Papildoma literatūra:

A Shared Commitment for Employment. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions. COM(2009) 257 final.

Causes and circumstances of accidents at work in the EU. Report. DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 26/05/2009, KE-78-09-668-EN-C.

de la Porte, Caroline; Pochet, Philippe. The European Employment Strategy: existing research and remaining questions. In: *Journal of European Social Policy*. 2004, Vol. 14(1), p. 71–78.

Green paper „Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century“. Commission of the European Communities. COM (2006) 708 final. Brussels, 2006.

Integrated guidelines for growth and jobs (2008–2010). COM(2007) 803 final. PART V. Brussels: Commission of the European Communities, 2007.

Quality of Work. In: *Policy Review Series*. 2007, No. 8.

Šaltiniai internete:

Community employment policies: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/community_employment_policies/index_en.htm.

ES Tarybos Užimtumo, socialinės politikos, sveikatos ir vartotojų reikalų skyrius: <http://www.consilium.europa.eu/App/NewsRoom/loadBook>.

aspx?id=351&lang=en&bid=79.

Europos Komisijos Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių komitetas: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=656>.

Europos Parlamento Užimtumo ir socialinių reikalų komitetas: <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/homeCom.do?body=EMPL&language=EN>.

Eurostat statistika apie užimtumą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/introduction.

6

GYVENIMO LYGIO POLITIKA EUROPOS SAJUNGOJE

Skyriaus tikslas – supažindinti su gyvenimo lygio ir užimtumo ryšio problematika, gyvenimo lygio užtikrinimo raida Europos Sąjungoje, pagrindiniais gyvenimo lygio politikos rezultatais ir plėtros perspektyvomis.

Skyriaus temos:

1. Gyvenimo lygio dimensijos socialinėje politikoje
  - Gyvenimo lygio samprata
  - Skurdo ir socialinės atskirties samprata
  - Pagrindiniai gerovės šaltiniai
2. Gyvenimo lygio politikos raida Europos Sąjungoje
3. Gyvenimo lygio užtikrinimo rezultatai ir plėtros perspektyvos Europos Sąjungoje
  - Gyventojų pajamų lygio ir diferenciacijos tendencijos Europos Sąjungoje
  - Persikirstymo politikos poveikis socialinei gerovei
  - Gyvenimo lygio politikos perspektyvos Europos Sąjungoje

Pagrindinės sąvokos:

gyvenimo lygis
skurdas
socialinė atskirtis
gerovės šaltiniai
ES gyvenimo lygio politika
programos prieš skurdą ir socialinę atskirtį

6.1. Gyvenimo lygio dimensijos socialinėje politikoje

Gyvenimo lygio samprata

Gyvenimo lygis (angl. *level of living* arba *living standard*) – tai fizinių, intelektinių ir socialinių žmogaus poreikių patenkinimo laipsnis, dažniausiai nusakantis šalies gyventojų arba jų grupės, sluoksnio, klasės aprūpinimą gyvenimui būtinomis gėrybėmis⁶⁰. Gyvenimo lygis susijęs su gyvenimo sąlygomis ir gyvenimo kokybe.

Gyvenimo sąlygos (angl. *living conditions*) – tai sąlygos, kuriomis vyksta kasdienis gyvenimas ir kurių esmė yra individo pasirinkimo laisvė, kaip gyventi, ką turėti, veikti ir t. t. Laisvas individo pasirinkimas gali būti apribotas visuomenėje tik dėl etinių priežasčių: kai tampa iracionalus (dėl žalos sau) arba piktavališkas (dėl žalos kitiems). Nusakant gyvenimo lygį ir gyvenimo sąlygas dažniausiai pabrėžiami materialiniai dalykai (maistas, būstas, pajamos, t. t.), nes jie yra akivaizdūs ir lengvai išmatuojami. Tačiau gyvenimo lygį ir gyvenimo sąlygas apibūdina ir nematerialūs požymiai: pasitenkinimas gyvenimu, socialiniai bei emociniai ryšiai, psichologinė aplinka, kt.

Gyvenimo lygis ir gyvenimo sąlygos yra gyvenimo kokybės dimensijos bei vertinimo kriterijai. **Gyvenimo kokybė** (angl. *life quality* arba *quality of life*) siejama su žmonių materialinių ir nematerialinių poreikių patenkinimu, lyginant juos su tam tikru standartu. Šiuolaikinėje visuomenėje gyvenimo kokybė siejama su visomis visuomenės arba asmens gyvenimo sritimis: šeimos gyvenimu, darbu, dalyvavimu visuomenės gyvenime, kt.

Gyvenimo kokybės, gyvenimo lygio ir gyvenimo sąlygų sąvokos, socialinės politikos požiūriu, siejasi su socialinės diferenciacijos sąvoka. Nepatenkinti materialiniai bei nematerialiniai poreikiai dalį žmonių nubloškia į visuomenės pakraščius, t. y. skurdą ir (arba) socialinę atskirtį.

⁶⁰ Leonavičius, Juozas. *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia, 1993.

Gyvenimo lygis – tai fizinių, intelektinių ir socialinių žmogaus poreikių patenkinimo laipsnis, dažniausiai nusakantis šalies gyventojų arba jų grupės, sluoksnio, klasės aprūpinimą gyvenimui būtinomis gėrybėmis.

Skurdo ir socialinės atskirties sampratos

XX a. paplito trys alternatyvios skurdo sampratos: egzistencinio minimumo, pagrindinių reikmių ir santykinio netekimo.⁶¹

Egzistencinio minimumo skurdo samprata (angl. *subsistence minimum*) 1901 m. pasiūlė britas Benjaminas Sybumas Rowatry (Benjamin Seebohm Rowntree) (1871–1954 m.), atlikęs skurstančiųjų gyvenimo sąlygų tyrimą. Autorius teigė, kad šeimos laikomos skurstančiomis, kai jų pajamų nepakanka būtiniausioms prekėms ir paslaugoms, paprasčiausiam fiziniam darbingumui palaikyti. Pagal egzistencinio minimumo skurdo sampratą būtiniausiomis asmens reikmėmis laikomos tokios: maistas, drabužiai, kuras. Didžiausią visų poreikių dalį sudaro minimalus kiekis maisto, reikalingas žmogaus gyvybei palaikyti. Šia skurdo samprata rėmėsi Viljamsas Henris Beveridžas savo teorijoje apie minimaliuosius socialinės paramos ir socialinio draudimo dydžius (liberalusis socialinės gerovės valstybės modelis).

Pagrindinių reikmių skurdo samprata (angl. *basic needs*) paplito XX a. septintame dešimtmetyje, kai Vakarų valstybės pasiekė gana aukštą gyvenimo lygį. Pagrindinių reikmių skurdo samprata iš esmės yra egzistencinio minimumo sampratos išplėtimas. Joje pabrėžiamos ne tiek individų ar šeimų reikmės, kiek minimalios priemonės, reikalingos vietinei bendruomenei kaip visumai. Kadangi sunku rasti visiems priimtinius kriterijus, pagal kuriuos būtų galima sudaryti pagrindinių reikmių sąrašą, pagrindinėmis reikmėmis laikoma:

- būtiniausi privataus vartojimo šeimoje poreikiai (lėšos maistui, būstui, baldams, namų įrangai);
- pagrindinės paslaugos, teikiamos ir vartojamos bendruomenėje (geriamasis vanduo, sveikatos apsauga, sanitarija,

⁶¹ Lazutka, Romas. Pajamos, vartojimas ir skurdas. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber, 2001, p. 101–116.

švietimas, kultūrinės paslaugos, visuomeninis transportas, pan.).

Pastaruoju metu plinta požiūris, kad egzistencinio minimumo ir pagrindinių reikmių skurdo sampratos priimtinos tik mažai išsivysčiusioms visuomenėms, o postindustrinei (postmoderniajai) visuomenei reikalinga kokybiškai nauja apibrėžtis. Tokia tapo santykinio netekimo skurdo samprata.

Santykinio netekimo skurdo samprata (angl. *relative deprivation*) – nebuvimas (arba netekimas) galimybių vartoti tiek ir tokių prekių ir paslaugų, kurios yra visuomenėje, kad pilietis galėtų atlikti socialinį vaidmenį visuomenėje ir praktikuoti jam priimtina gyvenimo būdą. Santykinio netekimo skurdas dar vadinamas **socialiniu skurdu**. Žmonės gali „netekti“ vienoje arba keliuose gyvenimo srityse: darbe, namuose (šeimoje), bendruomenėje (santykiai su draugais, kaimynais, kt.), kt. Ši skurdo samprata nuo anksčiau paminėtų skiriasi iš esmės, nes čia nenustatomas konkreti skurdo riba. Svarbiausias skurdo kriterijus remiantis santykinio netekimo skurdo samprata – žmogaus jausena, kad jo poreikiai nėra patenkinti, o pagrindinė problema – prekių ir paslaugų prieinamumas kiekvienam asmeniui.

Visose skurdo sampratos nepatenkinti asmens poreikiai reiškia asmens arba asmenų grupių išstūmimą iš aktyvaus dalyvavimo visuomenės gyvenime, t. y. **socialinę atskirtį**⁶² (angl. *social exclusion*). Tačiau skurdas nėra pagrindinė ir vienintelė socialinės atskirties priežastis. Pavyzdžiui, daugelyje išsivysčiusių visuomenių bedarbis, gaunantis bedarbio pašalpą, iš jos pragyvena ir nejaučia būtinybės dirbti, taigi nesijaučia socialiai atskirtas dėl skurdo. Socialinė atskirtis reiškia gyventojų atstūmimą nuo ekonominio ir socialinio gyvenimo, nuo jiems priklausančios bendros gerovės dalies, jų negalėjimą arba negebėjimą be pagalbos iš šalies naudotis socialinėmis teisėmis, atlikti tam tikrų pareigų, stigmatizaciją dėl išlaikytinio statuso. Socialinės atskirties sąvoka pirmą kartą paminėta 1974 m. Prancūzijoje, o devinto dešimtmečio pabaigoje pradėta plačiai vartoti Europos Sąjungoje ir JAV. Paskutinius dešimtmečius socialinės atskirties samprata tapo populiari socialinės politikos diskurse, socialinės nelygybės ir stratifikacijos tyrimų aprašuose.

⁶² Mikulionienė, Sarmitė. Socialinė atskirtis: sąvokos samprata ir vartoseną Lietuvoje. *Socialinis darbas*. 2005, Nr. 4 (2), p. 20–32.

Santykinio skurdo samprata iš esmės skiriasi nuo egzistencinio skurdo ir pagrindinių reikmių skurdo sampratų, nes nenustatoma skurdo riba, už kurios esantys asmuo arba asmenų grupė laikomi skurstančiais.

Gyvenimo lygis, sąlygos bei kokybė, skurdas ir socialinė atskirtis dažniausiai nustatomi skaičiuojant pajamas. Tačiau manoma, kad pajamos nėra patikimiausias rodiklis. Panašaus dydžio pajamas gaunančių gyventojų gyvenimo lygis gali būti net labai skirtingas, jų gyvenimo sąlygos ir gyvenimo kokybė gali skirtis dėl kitų išteklių: santaupų, šeimos arba draugų paramos, socialinių išmokų, vertybinių nuostatų, gyvenimo būdo ir kt.

Pagrindiniai gerovės šaltiniai

Yra trys pagrindiniai gerovės šaltiniai:

- 1) rinka;
- 2) valstybė;
- 3) neformalusis sektorius.

Kalbant apie **rinką kaip gerovės šaltinį**, pirmiausia turima omenyje darbo rinka, tačiau tokiu šaltiniu gali tapti ir kitos rinkos, pavyzdžiui, kapitalo, vedybų. Darbo rinka gyventojams teikia darbo pajamų, socialines garantijas laikinai pasitraukus iš darbo rinkos, didina socialinę integraciją. Tačiau dalyvavimas darbo rinkoje susijęs ir su tam tikromis problemomis: darbo apmokėjimo diferenciacija, minimaliojo darbo užmokesčio taikymu, nedarbu, (ne)diskriminacija, kt.

Valstybės intervencija į socialinę gerovę pasireiškia dviem pagrindiniais būdais: per teisinį reguliavimą ir lėšų perskirstymą. Teisinio reguliavimo būdu išplečiamos piliečių teisės, didinamos įvairių socialinių grupių galimybės prieiti prie viešųjų gėrybių. Lėšos perskirstomos per socialines išmokas, socialines bei viešąsias paslaugas. Trečias gerovės šaltinis – **neformalusis sektorius** – apima nevyriausybinę organizacijų veiklą, bendruomenės paramą, gėrybių perskirstymą šeimoje, kt.

Skirtinguose socialinės gerovės valstybės modeliuose dominuoja skirtingi gerovės šaltiniai. Liberaliajame socialinės gerovės mode-

lyje **dominuojantis gerovės šaltinis** yra rinka (darbo, kapitalo, kt.). Daroma prielaida, kad laisvai veikdamas asmuo randa galimybių susikurti tam tikrą gyvenimo lygį sau ir savo šeimai. Tais atvejais, kai silpniausi visuomenės nariai nepajėgūs susikurti gerovės iš rinkos, nemenkas vaidmuo tenka neformaliajam sektoriui, kurio pagrindinės priemonės yra nepiniginė parama: socialinės paslaugos, labdara, šalpa daiktais. Valstybė įsiterpia tik kraštutiniais atvejais, dažniausiai – per pilietinių bei socialinių teisių išplėtimą ir (arba) įtvirtinimą.

Konservatyviajame korporatyviniame modelyje pagrindinis gerovės šaltinis yra darbo rinka. Tikimasi, kad bent vienas darbingas darbingo amžiaus šeimos narys dalyvaus darbo rinkoje ir iš atlyginimo sukurs tam tikrą gyvenimo lygį sau ir savo šeimai, kad, dalį darbo pajamų skirdamas socialinio draudimo įmokoms, sukurs apsaugą socialinės rizikos atvejais. Nedalyvaujantiems darbo rinkoje socialinę apsaugą turėtų sukurti dalyvaujantys darbo rinkoje šeimos nariai.

Socialistiniame socialdemokratiname gerovės valstybės modelyje pagrindinis gerovės šaltinis yra darbo rinka, tačiau lygiavertis šaltinis yra valstybė, kuri nustato kiekvienam piliečiui garantuotą gyvenimo lygį. Vėliau valstybė socialinėmis išmokomis, socialinėmis paslaugomis arba viešosiomis paslaugomis laiduoja tą gyvenimo lygį.

Europos Sąjungos valstybėse narėse yra susiklostę skirtingi gerovės modeliai, todėl skiriasi ir įvairių gerovės šaltinių svarba.

Yra trys pagrindiniai gerovės šaltiniai: rinka, valstybė, neformalusis sektorius. Valstybėse su skirtingais socialinės gerovės modeliais dominuoja skirtingi gerovės šaltiniai.

6.2. Gyvenimo lygio politikos raida Europos Sąjungoje

Veiksmai gyvenimo sąlygų srityje reglamentuojami teisės aktuose, veiksmų programose, kituose Europos Sąjungos dokumen-

tuose. Gyvenimo lygio, skurdo ir socialinės atskirties klausimai Europos Sąjungoje traktuojami kaip pilietinių, politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių išteklių bei teisių netolygaus pasiskirstymo rezultatas. Perskirstymo procesas yra valstybių narių kompetencija, kol valstybė narė pajėgi įgyvendinti iš(si)keltus tikslus gyvenimo lygio politikos srityje. Taigi gyvenimo lygio klausimai bei programos prieš skurdą ir socialinę atskirtį Europos Sąjungoje **grindžiami subsidiarumo principu**, garantuojančiu nacionalinį suverenumą ir Europos Komisijos intervencijos ribojimą.

Gyvenimo lygio klausimai bei programos prieš skurdą ir socialinę atskirtį Europos Sąjungoje grindžiami subsidiarumo principu. Europos Komisijos intervencija ribojama, kol valstybė narė pajėgi įgyvendinti iš(si)keltus tikslus.

Dėmesio gyvenimo sąlygoms Europos Sąjungoje buvo skiriama nuo pirmųjų sutarčių pasirašymo. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutarties (1951 m.) 3(e) str. teigiama, kad bus siekiama gerinti anglių ir plieno pramonėje dirbančių darbuotojų darbo ir gyvenimo sąlygas, valstybėse narėse bus siekiama jas suvienodinti.

Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutarties (1957 m.) pasirašymo metu valstybės narės išgyveno ekonominės plėtros laikotarpį. Laisvas darbuotojų judėjimas turėjo užtikrinti visų norinčiųjų dalyvavimą darbo rinkoje. Buvo tikimasi, kad atvėrus rinkas gyventojai judės ten, kur yra darbo. Remiantis konservatyviuoju korporatyviniu socialinės gerovės modeliu laikytasi prielaidos, kad dirbantieji iš pajamų už apmokamą darbą galės susikurti norimą gyvenimo lygį sau ir savo šeimoms. Sutartyje nebuvo nustatyti gyvenimo lygio arba gyvenimo sąlygų standartai, tačiau buvo numatytos priemonės. Sutarties 2 str. teigiama, kad Bendrijos **tikslas yra kelti gyvenimo lygį ir gyvenimo kokybę**. Sutarties 3 str. teigiama, kad Bendrijos veiklomis turi būti stiprinama socialinė ir ekonominė sanglauda. Sutarties 136 str. vienu iš socialinės politikos tikslų įvardytas įdarbinimo skatinimas ir **gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimas**. Pabrėžtas darbininkų sveikatos apsaugos ir gyvenimo sąlygų gerinimo poreikis. Gyvenimo sąlygų rodiklių augimas numatytas kaip vienas iš Socialinio fondo tikslų, siekiant gerinti darbininkų

užimtumo galimybes. Taigi Romos sutartyje numatyta, kad gyvenimo sąlygų gerėjimo Europos Sąjungoje bus pasiekta:

- užtikrinant veiksmingą laisvosios rinkos veikimą;
- derinant nacionalines socialines apsaugos sistemas;
- pasitelkiant teisinio reguliavimo ir administracines priemones.

Konsoliduotosios Europos Bendrijos steigimo sutarties⁶³ 136 str. įvardyta kova su socialine atskirtimi – tai vienas iš pagrindinių Europos socialinės politikos tikslų, o 137(1) str. minima atskirtų nuo darbo rinkos žmonių integracija – vienas iš valstybių narių veiksmų, kuriuos remia ir papildo Europos Bendrija. Sutarties 137(2) str. kalbama apie Bendrijos lygmens veiksmus, kuriais, siekiant mažinti socialinę atskirtį, skatinamas valstybių narių bendradarbiavimas, iniciatyvumas, keitimasis informacija ir gerąja patirtimi, siūlomi nauji požiūriai, vertinama patirtis.

Pasirašant Romos sutartį laikytasi prielaidos, kad dirbantieji iš pajamų už apmokamą darbą susikurs norimą gyvenimo lygį sau ir savo šeimoms.

Po Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutarties (1957 m.) pasirašymo valstybių narių gyventojai patyrė nenumatytą riziką: vyresnio amžiaus gyventojai, ypač dirbantys sau (turintys nuosavą verslą), neteko teisės į nuo darbo pajamų priklausančias senatvės pensijas; ne visų profesijų atstovams įteisintas senatvės pensijos amžius ir kt. Tačiau migracija padėjo išlaikyti darbo jėgos pusiausvyrą, o pokariu padidėjęs vaikų gimstamumas lėmė staigų gausėjimą jaunosios kartos gyventojų dalies, kuri galėjo rasti darbo ekonomikos plėtros sąlygomis. Užimtumo ir nedarbo problemos sprendimas nebuvo Europos Sąjungos valstybių narių politikos pirmaeilis tikslas. Dėl laisvo darbuotojų judėjimo ir darbuotojų teisių prioriteto Europos Ekonominėje Bendrijoje nebuvo sprendžiamos ir socialinių grupių, kurios dėl įvairių priežasčių išskrito iš darbo rinkos, proble-

⁶³ European Union – Consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Union* C 321E of 29 December 2006, p. 106.

mos. Buvo pripažinta, kad ūkio restruktūrizavimas, asmenų laisvas judėjimas ir centralizacija, kurie buvo bendrosios Europos rinkos palaikymo elementai, lėmė netolygią ekonominę raidą ir padidino skirtumus. Socialinių ir ekonominių struktūrinių pokyčių veikiamas padidėjo nedarbas. Darbo rinkoje kilusios problemos pripažintos kaip kokybiškai naujos, nes **paveikė gyventojų iš skirtingų socialinių ekonominių sluoksnių gyvenimą**. Atsirado vadinamasis „**naujasis skurdas**“, t. y. skurdą patyrė gyventojų grupės, kurios niekada iki tol tokios patirties neturėjo. Daugiausia nuskurdo vyresnio amžiaus gyventojai.

Po Europos Ekonominės Bendrijos sutarties pasirašymo valstybių narių gyventojai patyrė nenumatytos rizikos, atsirado vadinamasis „naujasis skurdas“.

XX a. septintame–aštuntame dešimtmečiais ES politika socialinės atskirties atžvilgiu siejama su socialinės dimensijos plėtra Europos Sąjungoje. Septintame dešimtmetyje Europos Komisija inicijavo veiksmų programas, nukreiptas prieš skurdą ir socialinę atskirtį. EB/ES sutartyse ir chartijose išdėstytos teisės ir laisvės judėti Sąjungos teritorijoje darbo tikslais susietos su poreikiu išplėsti lygias galimybes ir apsaugoti darbuotojus, nebegalinčius dalyvauti darbo rinkoje dėl sveikatos sutrikimų, neįgalumo, nedarbo, senatvės.

1975 m. gegužės 26 d. ES Tarybos reglamentu⁶⁴ ir Europos Komisijai pritarus Dubline įkurtas **Europos fondas gyvenimo ir darbo sąlygoms gerinti** (angl. *The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*). Fondo paskirtis – tyrinėti ir studijuoti gyvenimo ir darbo sąlygų valstybėse narėse pažangą, informuoti visuomenę apie gyvenimo ir darbo sąlygų pokyčius. Šioms funkcijoms atlikti Europos fondas gyvenimo ir darbo sąlygoms gerinti bendradarbiauja su socialinę politiką kuriančiomis valstybių narių institucijomis.

⁶⁴ Regulation (EEC) No 1365/75 of the Council of 26 May 1975 on the creation of a European Foundation for the improvement of living and working conditions. *Official Journal of the European Union* L 139, 30.05.1975, p. 1–4.

XX a. devintame dešimtmetyje skurdo ir socialinės atskirties problemos Europos Sąjungoje tapo dar didesnės, nes **skurdas ėmė plisti tarp darbingo amžiaus gyventojų**, ypač tarp jaunimo, dar niekada nebuvusio darbo rinkoje. Daug jaunų žmonių tapo ilgalaikiais bedarbiais. Nuskurdo ne tik gausios šeimos, bet ir nemažai du–tris vaikus auginančių šeimų. Dėl kintančių šeimos modelių, dėl skurdo kentėjo vienišų tėvų namų ūkiai: didėjo skaičius šeimų, kurioms teko ilgą laiką gyventi iš mažų pajamų, priklausyti nuo socialinių išmokų. Tapo akivaizdu, jog institucinė intervencija yra būtina. Vienas iš pirmųjų žingsnių buvo Bendrijos steigimo sutarties papildymas nuostata dėl ES lygmens veiksmų siekiant ekonominės ir socialinės darbingo amžiaus gyventojų sanglaudos.

Romos sutartis papildyta nuostata dėl ES lygmens veiksmų didinant ekonominę ir socialinę darbingo amžiaus gyventojų sanglaudą.

Nuo 1980-ųjų socialinės atskirties klausimas įtrauktas į Europos Sąjungos skurdo mažinimo programas. Pradžioje tai sieta tik su egzistencinio skurdo samprata. Apibrėžta, kad skurstantys yra asmenys ir šeimos, kurių ištekliai yra tokie maži, kad išstumia iš žemiausio priimtino gyvenimo lygio grupės valstybėje narėje, kurioje gyvena. Pagal šią sampratą ištekliais buvo laikomos gėrybės, piniginės lėšos ir paslaugos, teikiamos viešųjų ir privačių teikėjų. Pripažinta ir tai, kad **iš visaverčio dalyvavimo visuomenės gyvenime žmonės išstumia ne vien ekonominių išteklių trūkumas**.

1989 m. skurdo programoje pateiktas skurdo apibrėžimas išplėstas, įtraukiant socialinės atskirties sąvoką. Skurstančiaisiais įvardyti asmenys, šeimos bei grupės, kurių ištekliai (materialiniai, kultūriniai, socialiniai) tokie riboti, kad juos atskiria nuo žemiausio priimtino valstybėje narėje, kurioje jie gyvena, gyvenimo lygio. Gyvenimo (ir darbo) sąlygos čia traktuojamos kaip svarbus galimybių išlyginimo bei judumo išplėtimo elementas. Be kitų punktų, numatytas vienodas apmokėjimas už kasmetines atostogas, apmokamos nėštumo atostogos, kt. Atskiri punktai skirti apsaugoti jaunimą ir paauglius, patekusius į darbo rinką. Apibrėžimas aprėpia ir galios

neturėjimą bei marginalizaciją, tačiau apibrėžime neįvardinti nei „žemiausio priimtino gyvenimo lygio“ kriterijai, nei jų taikymo būdai.

Skurstantieji apibrėžti kaip asmenys, šeimos bei grupės, kurių materialiniai, kultūriniai ir socialiniai ištekliai yra tokie riboti, kad juos atskiria nuo žemiausio priimtino gyvenimo lygio valstybėje narėje, kurioje jie gyvena.

XX a. pabaigoje pakito priemonės, taikomos socialinės atskirties ir socialiai pažeidžiamoms grupėms, pasikeitė ir jų pobūdis. Nuo ES skurdo programų pereita prie **gražinimo į darbo rinką ir visuomenę idėjos**, pasitelkiant struktūrinius fondus nacionaliniu ir regioniniu lygiu. 1994 m. Europos Komisija socialinės atskirties sampratą susiejo su darbo rinką, šeima, neformaliomis grupėmis ir valstybe. Naujai suformuluota socialinės atskirties samprata paremta dviem mokslinėmis tradicijomis: anglų–saksų tradicija, kuri pabrėžia išteklių paskirstymo individams netolygumą, ir prancūziškąja tradicija, kuriai būdingas nepakankamas, nevisavertis socialinis dalyvavimas, galios ir socialinių ryšių stoka. Nuo 1995 m. diskusijos dėl socialinės atskirties tapo oficialiu Europos Sąjungos socialinės politikos objektu.

1994 m. paskelbtoje Baltojoje knygoje „Augimas, konkurencingumas, darbas“ Žakas Deloras teigė, kad demokratija ir asmens teisės, laisvos kolektyvinės derybos, rinkos ekonomika, lygios galimybės visiems, socialinė gerovė ir solidarumas Europoje kuriamas pasaulinės konkurencijos ir ekonomikos augimo sąlygomis. Siekdamas tapti konkurencinga pasauliniu mastu, Europos Sąjungos ekonomika turi augti, mažindama nedarbą ir didindama lėšas, skirtas socialinės dimensijos plėtrai. Socialinės dimensijos plėtra prisideda prie paramos konkurencingumui: palanki socialinė aplinka yra esminis veiksnys, lemiantis ekonominį augimą. Ekonominis vystymasis didina visuomenės gerovę. Todėl Europos Sąjungos socialinė politika turėtų būti plėtojama taip, kad Sąjunga taptų konkurencinga pasaulyje, jos ekonomika ir užimtumas augtų, kartu būtų pasiekta geresnė pusiausvyra tarp socialinės apsaugos, konkurencingumo

ir darbo vietų kūrimo. Tai reiškia **perėjimą nuo priemonių, skirtų pasyviai paramai, prie aktyvios darbo rinkos priemonių**, užtikrinančių visų žmonių ekonominę ir socialinę sanglaudą.

XX a. pabaigoje pereita nuo ES skurdo programų prie gražinimo į darbo rinką ir visuomenę idėjos, pasitelkiant struktūrinius fondus nacionaliniu ir regioniniu lygiu.

2000 m. kovo mėn. Lisabonos Europos Vadovų Taryba pabrėžė, kad skurdas ir socialinė atskirtis yra netoleruoti Europos Sąjungoje, kad žinių visuomenė siūlo daugybę galimybių socialinei atskirčiai panaikinti. ES Taryba pritarė nuostatai, kad valstybių narių **kova su skurdu turi būti vykdoma vadovaujantis atviro koordinavimo metodu**. Šiai sričiai turėtų būti rengiami nacionaliniai veiksmų planai ir programos, o valstybių narių veiklą turėtų koordinuoti Europos Komisija. Lisabonos strategijoje buvo pabrėžta socialinė aprėptis, o vienu iš Strategijos tikslų paskelbtas socialinės sanglaudos siekis žinių ekonomikos sąlygomis. Strategijoje išskelti kovos su skurdu ir socialine atskirtimi tikslai:

- pripažinti skurdą ir socialinę atskirtį patiriančių žmonių teisę į orumą ir visavertį dalyvavimą visuomenės gyvenime;
- didinti visuomenės atsakomybę už socialinės integracijos politiką ir veiksmus;
- skatinti kurti darnesnę visuomenę;
- įtvirtinti politinį ES įsipareigojimą kovoti su skurdu ir socialine atskirtimi.

2000 m. Nicoje vykusiam susitikime Europos Vadovų Taryba pabrėžė, kad prieš skurdą ir socialinę atskirtį būtina sutelkti visas pajėgas: socialinius partnerius, nevyriausybinės organizacijas, akademinę bendruomenę, kt. Susitikime priimtoje Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje (kuriai Lisabonos sutartimi suteiktas privalomasis pobūdis) nepateikti socialinės apsaugos standartų reikalavimai. Tačiau konkretnė ir svarbi šios srities nuostata apibrėžta chartijos 34 str. „Socialinė apsauga ir socialinė parama“: siekdama įveikti socialinę atskirtį ir skurdą, Europos Sąjunga pagal Bendrijos ir nacionalinių įstatymų taisykles ir praktiką pripažįsta ir

gerbia teisę į socialinę paramą ir būstą, kad būtų galima užtikrinti deramą gyvenimą tiems, kam trūksta reikiamų išteklių.

2000 m. paskelbta Socialinės politikos darbotvarkė⁶⁵ taip pat buvo skirta skurdo ir socialinės atskirties klausimams. Pagrindiniu tikslu tapo siekis užkirsti kelią skurdui ir socialinei atskirčiai, taikant priemones skurdui ir socialinei atskirčiai mažinti, skatinti socialinę integraciją ir dalyvavimą visose ekonomikos ir visuomenės gyvenimo srityse.

Amžių sandūroje socialinės politikos tikslu tapo siekis užkirsti kelią skurdui ir socialinei atskirčiai, pabrėžiant, kad skurdas ir socialinė atskirtis yra netoleruoti Europos Sąjungoje, kad žinių visuomenė siūlo daugybę galimybių socialinei atskirčiai panaikinti.

2001 m. kovo mėn. Stokholmo Europos Vadovų Taryba numatė tobulinti kovos su skurdu ir socialine atskirtimi stebėseną pasiūlydamas socialinės aprėpties rodiklius. Užduotis sukurti atitinkamą rodiklių sistemą pavesta ES Socialinės apsaugos komitetui. 2001 m. gruodžio mėnesį Lakene susirinkusi Europos Vadovų Taryba bendru sutarimu patvirtino pagrindinius rodiklius, taikytinus vykdant socialinės aprėpties stebėseną. Dėl socialinės atskirties ir aprėpties kompleksinio pobūdžio numatytos tokios rodiklių taikymo sritys:

- 1) užimtumo didinimas ir prieigos prie išteklių, teisių, gėrybių ir paslaugų gerinimas;
- 2) atskirties rizikos prevencija;
- 3) pagalba labiausiai pažeidžiamiems individams ir socialinėms grupėms;
- 4) valstybės ir visuomenės pastangų sutelkimas.

Nuo 2001 m. ES valstybės narės kas dvejus metus rengia ir pateikia Europos Komisijai socialinės aprėpties nacionalinius veiksmų planus (NVP), kuriuose numato tolesnius veiksmus skurdui ir socialinei atskirčiai mažinti.

2002 m. spalio 17–18 d. Danijoje vykusioje Europos apskritąjo stalo konferencijoje dėl skurdo ir socialinės atskirties pabrėžtas

---

⁶⁵ *Social Policy Agenda*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2000) 379 final, Brussels, 28.06.2000.

būtinumas skleisti žinias apie rodiklius ir jų taikymą, o socialines grupes palaipsniui įtraukti į visą aktyvią visuomenės veiklą. Konkrečias priemones socialinei aprėptčiai plėtoti Užimtumo ir socialinių reikalų ministrų taryba patvirtino 2002 m. gruodį.

Dėl Europos Sąjungos plėtos, ekonominės ir socialinės situacijos kaitos, naujų kliūčių ir iššūkių nuolat kinta skurdo, socialinės atskirties ir aprėpties rodikliai, todėl jie nuolat persvarstomi ir pritaikomi prie pakitusių sąlygų. ES valstybės narės sutaria, kad socialinės aprėpties rodikliai vis dar nėra išsamūs, pavyzdžiui, į juos neįtraukti benamiai ir uždaroje institucijose gyvenantys asmenys (senelių arba neįgaliųjų globos namuose, įkalinimo įstaigose, kt.). Taikant rodiklius reikalingos tam tikros teorinės prielaidos, pavyzdžiui, stabilumo prielaida momentinei stebėsenai atlikti. Kartu pripažįstama, kad rodikliai tėra techninė kovos su skurdu ir socialine atskirtimi dalis, o **tikroji veikla yra politiniai veiksmai**.

ES valstybės narės kas dvejus metus rengia ir pateikia Europos Komisijai socialinės aprėpties nacionalinius veiksmų planus, kuriuose numato tolesnius veiksmus skurdui ir socialinei atskirčiai mažinti.

2006 m. birželio 16 d. ES Taryba priėmė naują ES tvarios raidos strategiją⁶⁶, kurioje tarp pagrindinių tikslų įvardyta **socialinė lygybė ir sanglauda, piliečių gyvenimo kokybės ir tvarios asmeninės gerovės kūrimas** bei išsaugojimas, **aprėpties didinimas ir visuomenės vienybės kūrimas**. Strategijoje numatyta, kad socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties srityse bus taikomas **atviro koordinavimo metodas**. 2008 m. spalio 3 d. Europos Komisija pateikė rekomendacijas dėl iš darbo rinkos iškritusių žmonių aktyvios integracijos principų⁶⁷, kurie ES valstybėms narėms turėtų padėti

⁶⁶ *EU Sustainable Development Strategy*. Council of the European Union, Brussels, 26 June 2006.

⁶⁷ *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a Commission Recommendation on the active inclusion of people excluded from the labour market*. COM(2008) 639 final, Brussels, 3.10.2008.

įgyvendinti kovos su skurdu ir socialine atskirtimi strategijas. Rekomendacijose pabrėžta, kad kova su skurdu ir socialine atskirtimi yra ES prioritetas. Kartu pastebėta, kad **skurdą ir socialinę atskirtį postindustrinėje visuomenėje lemia problemų kompleksas**: pradinių išteklių stoka, šeimos problemos, nepakankamas išsilavinimas, skaitmeninis neraštingumas, atskirtis nuo informacinės visuomenės, sveikatos problemos, atoki gyvenamoji vieta, socialinės paramos stoka, kt. Socialinės aprėpties strategijoje prasidėjusios ekonominės krizės sąlygomis ypač pabrėžtas poreikis plėtoti įtraukimo į darbo rinką priemones ir jas jungti su socialinės apsaugos priemonėmis. Rekomendacijoje išdėstyti trys **socialinės aprėpties didinimo principai**:

- 1) pakankama finansinė parama;
- 2) aprėpiančioji darbo rinka;
- 3) galimybė naudotis kokybiškais paslaugomis.

Valstybės narės paragintos įgyvendinti šiuos bendruosius principus ir parengti atitinkamas aktyvios aprėpties politines programas.

2008 m. EK pateiktose rekomendacijose įvardyti iš darbo rinkos iškritusių žmonių aktyvios aprėpties principai: pakankama finansinė parama; aprėpiančioji darbo rinka; galimybė naudotis kokybiškais paslaugomis.

Europos Komisijos ir ES Tarybos 2009 m. bendrame pranešime dėl socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties⁶⁸ įvertinti pasirinkti tikslai, laimėjimai taikant atviro koordinavimo metodą, išskirti gerosios patirties pavyzdžiai ir nauji visoms valstybėms narėms svarbūs požiūriai. Pranešime pabrėžta, kad šiuose procesuose būtinas **vietos ir regionų valdžios institucijų atstovų, nevyriausybinių organizacijų, kitų socialinių partnerių dalyvavimas**. Atkreiptas dėmesys ir į atnaujintas nacionalines socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties strategijas, kurias valstybės narės pristatė 2008 m. rudenį.

---

⁶⁸ *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2009*. European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009.

Atnaujinta socialinė darbotvarkė⁶⁹ valstybes nares paskatino per-svarstyti išpareigojimus socialinio solidarumo srityje: tarp kartų, tarp sėkmingų ir mažiau sėkmingų regionų, tarp turtingųjų ir ne-turtingųjų valstybių narių. Tai išryškino poreikį **sudaryti galimybes individams atskleisti asmeninius gebėjimus**, padėti socialinėms grupėms, kurios negali sėkmingai gyventi šiuolaikinėmis sparčiai kintančiomis sąlygomis (neįgaliesiems, benamiams, vaikams, kt.), skatinti socialinę aprėptį, integraciją, dalyvavimą, socialinį dialogą ir kovą su skurdu.

2010 metai paskelbti **Europos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metais** (angl. *European Year for Combating Poverty and Social Exclusion*). Europos kovos su skurdu ir socialine atskirtimi **metų principai** yra:

- išreikšti skurstančių ir (arba) socialiai atskirtų žmonių proble-mas;
- paskatinti, kad visi Europos piliečiai ir suinteresuotos šalys bendradarbiautų šiais svarbiais klausimais;
- naikinti stereotipus apie skurdą.

2010 metų programoje suformuluoti konkretūs **trumpalaikiai tikslai**:

- didinti visuomenės informuotumą apie skurdo ir socialinės atskirties problemas;
- atnaujinti ES ir valstybių narių politinį išpareigojimą ma-žinti skurdą ir socialinę atskirtį.

Šie metai sutapo su Lisabonos strategijoje iškeltų tikslų įgyven-dinimo pabaiga.

6.3. Gyvenimo lygio užtikrinimo rezultatai ir plėtros perspektyvos Europos Sąjungoje

Gyvenimo lygio bei skurdo ir socialinės atskirties mažinimo srityje Europos Sąjunga veikė neatsižvelgdama į savo kompetenci-

⁶⁹ *Renewed social agenda: Opportunities, access and solidarity in 21st century Europe*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2008) 412 final, Brussels, 02.07.2008.

jos ribas. Taikydama atviro koordinavimo metodą ES įsipareigojo padėti didinti užimtumą, mažinti skurdą ir socialinę atskirtį, skatinti diskusijas socialinės aprėpties tema visoje Europoje. Per kelis dešimtmečius buvo priimti ir patobulinti teisės aktai dėl skurdo ir nelygybės panaikinimo bei nediskriminavimo principo įtvirtinimo. Europos Sąjunga finansiškai padėjo mažinti skurdą ir socialinę atskirtį. Struktūriniai fondai – pagrindinė ES ir valstybių narių kovos prieš skurdą ir socialinę atskirtį finansavimo priemonė. Kova su skurdu ir socialine atskirtimi tapo Bendrijos užimtumo ir socialinės aprėpties programos *Progress* pirmenybiniu tikslu. Šioje programoje daugiausia dėmesio skirta politikos priemonėms, tinklų kūrimui, keitimuisi gerąja patirtimi.

Vis dėlto socialiniai rodikliai rodo, kad skurdas Europos Sąjungoje nemažėja, kad jis būdingas ne tik socialinės atskirties grupėms, bet ir dirbantiems asmenims, kad gyvenimo lygis valstybėse narėse labai skiriasi.

Gyventojų pajamų lygio ir diferenciacijos tendencijos Europos Sąjungoje

Gyvenimo lygio samprata yra daugiamatė, aprėpia materialinius ir nematerialinius požymius. Nematerialiniams požymiams įvertinti taikomi subjektyvūs rodikliai: gyventojų savijauta, nuomonės, požiūriai. Pavyzdžiui, 2008 m. balandžio mėn. *Eurobarometro* duomenimis, 49 proc. europiečių tikėjosi aukštesnio gyvenimo lygio, tačiau manė, kad jis bus pasiektas tik per 20 metų. Net 82 proc. gyventojų manė, kad atotrūkis tarp turtingųjų ir skurdžių didės. 44 proc. baiminosi nuskursti, todėl vylėsi, kad ateityje Europos politinėje darbotvarkėje išliks skurdo ir socialinės atskirties mažinimo klausimai.

Materialiniam gyventojų gyvenimo lygiui įvertinti dažniausiai pasitelkiami gyventojų pajamų matavimo rodikliai, nes pajamos yra akivaizdžios ir lengvai nustatomos⁷⁰. ES gyventojų gyvenimo lygio tendencijas parodysime pasitelkę skurdo ir pajamų diferenciacijos rodiklius.

---

⁷⁰ Ringen, Stein. Direct and Indirect Measures of Poverty. *Journal of Social Policy*. 1988, No 17, p. 351–365.

Vidutinis skurdo lygis⁷¹ ES jau dešimtmetį svyruoja apie 15–17 proc. Tokia dalis gyventojų Europos Sąjungoje kiekvieną mėnesį gauna pajamas, mažesnes nei skurdo ribos suma. Keletą paskutinių metų skurdo lygis kilo Bulgarijoje, Latvijoje, Rumunijoje, Švedijoje, Vokietijoje, o mažėjo Airijoje, Čekijoje, Vengrijoje. Esant tokioms tendencijoms skurdo lygis kai kuriose valstybėse narėse išliko žemas, pavyzdžiui, iki 10 proc. skurdo lygis išliko Čekijoje, Slovėnijoje, Švedijoje. Airijoje, Bulgarijoje, Graikijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Ispanijoje, Italijoje, Rumunijoje atskirais laikotarpiais skurdo lygis siekė 20 proc. ir daugiau.

Dirbantys asmenys mažiau rizikuoja patekti į skurdą, bet, *Eurostat* duomenimis, 2008 m. **8,5 proc. dirbančių ES gyventojų pajamos buvo mažesnės nei skurdo riba.** Daugiausia dirbančiųjų skurdo Rumunijoje (17,5 proc.), Graikijoje (14,3 proc.), Portugalijoje (11,8 proc.), Lenkijoje (11,5 proc.), Latvijoje (11 proc.), Ispanijoje (10,6 proc.). Atotrūkis tarp „dirbančių turtingų“ ir „dirbančių neturtingų“ namų ūkių pajamų rodo, kad užimtumas savaime nepašalina nei skurdo, nei socialinės atskirties.

Gyventojų pajamų diferenciacijos analizė atliekama remiantis įvairiais rodikliais, iš kurių populiariausi yra kvantilinis pajamų santykis⁷² ir Džini koeficientas⁷³. *Eurostat* duomenimis, 2008 m. Europos Sąjungoje vidutiniškai 20 proc. turtingiausių namų ūkių pajamos vienam nariui per mėnesį buvo **5 kartus didesnės** negu 20 proc. neturtingiausių namų ūkių vienam nariui per mėnesį. Didžiausias kvantilinio pajamų santykio rodiklis 2008 m. buvo Latvijoje (7,3 karto), Rumunijoje (7 kartai), Bulgarijoje (6,5 kartų), Portugalijoje (6,1 kartas), o mažiausias – Čekijoje, Slovakijoje ir Slovėnijoje (po

⁷¹ Skurdo lygis, apskaičiuojamas kaip gyventojų, kurių pajamos yra žemesnės už sumą, apibrėžiamą kaip skurdo riba, skaičiaus santykis su visų gyventojų skaičiumi, išreikštas procentais. Pagal nustatymo metodą išskiriama absoliuti ir santykinė skurdo riba. Čia pasirinkta santykinė skurdo riba, kuri apskaičiuojama kaip 60 proc. nacionalinių medianinių ekvivalentinių disponuojamų pajamų.

⁷² Kvantilinis pajamų santykis – tai santykis tarp 20 proc. turtingiausių namų ūkų pajamų vienam nariui per mėnesį su 20 proc. neturtingiausių namų ūkų pajamomis vienam nariui per mėnesį. Rodiklis gali būti išreikštas kartais arba procentais. Kuo rodiklis didesnis, tuo pajamų nelygybė visuomenėje yra didesnė.

⁷³ Džini koeficientas – tai santykis tarp idealaus pajamų pasiskirstymo kreivės ir empirinės pajamų pasiskirstymo kreivės, išreikštas procentais. Kai koeficientas lygus 30 proc. ir daugiau, sakoma, kad visuomenėje pajamos pasiskirsčiusios netolygiai, t. y. yra atotrūkis tarp turtingiausiųjų ir skurdžiausiųjų pajamų lygio. Kuo koeficientas labiau artėja prie 100 proc., tuo atotrūkis didesnis.

3,4 kartus), Danijoje ir Vengrijoje po (3,6 kartus), Švedijoje (3,5 kartų), Austrijoje (3,7 kartus), Suomijoje (3,8 kartus).

Džini koeficientas per paskutinius 10 metų daugelyje ES valstybių narių **nerodė didelio pajamų išsiskaidymo**. Aukštą santykinį pajamų nelygybės lygį Džini koeficientas atskleidė Portugalijoje (2004–2008 m. svyravo apie 36–38 proc.), Latvijoje (2005–2008 m. svyravo apie 36–37 proc.), Bulgarijoje (padidėjo nuo 26 proc. 2004 m. iki 35,9 proc. 2008 m.) ir Rumunijoje (padidėjo nuo 31 proc. iki 36 proc.). Sprendžiant pagal Džini koeficientą, mažiausia gyventojų pajamų diferenciacija buvo Švedijoje (2004–2008 m. svyravo apie 23–24 proc.), Slovėnijoje (2005–2008 m. svyravo apie 23,5 proc.), Slovakijoje (sumažėjo nuo 26 proc. 2005 m. iki 23,7 proc. 2008 m.), Čekijoje (sumažėjo nuo 26 proc. 2005 m. iki 24,7 proc. 2008 m.), Danijoje (padidėjo nuo 23,9 proc. 2004 m. iki 25,1 proc. 2008 m.).

Persikirstymo politikos poveikis socialinei gerovei

Pajamų nelygybės ir pajamų lygio ES valstybėse narėse analize atskleidė, kad Bulgarijoje, Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Rumunijoje yra žemas vidutinių pajamų lygis ir gana didelė pajamų nelygybė. Toks pajamų lygio ir diferenciacijos ryšys susijęs su **nepakankamai veiksminga lėšų persikirstymo politika**. Tuo tarpu Vengrijoje, Slovakijoje, Čekijoje abu rodikliai (vidutinis pajamų lygis ir pajamų nelygybė) yra žemi, t. y. esant žemam bendram gyvenimo lygiui, valstybės vykdoma lėšų persikirstymo politika yra pakankamai veiksminga. Jungtinėje Karalystėje, Italijoje ir Ispanijoje abu rodikliai dideli, tai reiškia, kad šiose ES valstybėse narėse, esant aukštam bendram gyvenimo lygiui, valstybės intervencija yra menka ir žemas lėšų persikirstymo lygis.

Valstybės socialinės politikos veiksmingumą rodo ir skurstančiųjų dalies skirtumai iki ir po lėšų persikirstymo. *Eurostat* duomenimis, 2008 m. **vidutinis skurdo rizikos lygis ES po socialinių išmokų** (išskyrus senatvės pensijas) **sumažėjo nuo 25 proc. iki 16,5 proc.** Mažiausiai skurdo lygį lėšų persikirstymas sumažino Graikijoje (3,2 proc. p.), Ispanijoje (4,5 proc. p.), Latvijoje ir Prancūzijoje (po 4,6 proc. p.), Italijoje (4,7 proc. p.). Veiksmingiausiai skurdo lygį lėšų persikirstymas sumažino Airijoje (18,6 proc. p.), Vengrijoje (18 proc. p.), Švedijoje (16,3 proc. p.), Danijoje (16 proc. p.).

Gyvenimo lygio politikos perspektyvos Europos Sąjungoje

Naujausi Europos Sąjungos skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politikos prioritetai išdėstyti 2010 m. kovo mėn. priimtoje strategijoje „2020 m. Europa“⁷⁴. Strategijoje užsibrėžta **pasiekti, kad skurdo lygis iki 2020 m. sumažėtų 25 proc.**, ir 20 mln. mažiau gyventojų patirtų skurdo riziką, t. y. kad jų pajamos būtų aukštesnės nei nacionalinė skurdo riba.

Strategijoje išdėstytos septynios pavyzdinės iniciatyvos. Viena iš jų – Europos skurdo mažinimo planas. Jo **tikslas** – užtikrinti ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą remiantis patirtimi, įgyta per kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metus, kad būtų didinamas visuomenės informuotumas, kad būtų pripažintos nuo skurdo ir socialinės atskirties kenčiančių žmonių pagrindinės teisės, kad jie galėtų oriai gyventi ir aktyviai dalyvauti visuomenės gyvenime. Socialinė atskirtis čia nustatyta pagal tris rodiklius (skurdo rizika, materialinis nepriteklus, gyvenimas bedarbių namų ūkyje). Valstybėms narėms palikta teisė pasirinkti nacionalinę situaciją ir prioritetus labiausiai atitinkančius rodiklius.

„2020 m. Europa“ strategijos Europos skurdo mažinimo plano tikslas – užtikrinti ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą remiantis patirtimi, įgyta per kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metus, kad būtų didinamas informuotumas, pripažintos žmonių, kenčiančių nuo skurdo ir socialinės atskirties, pagrindinės teisės, kad jie galėtų oriai gyventi ir aktyviai dalyvauti visuomenėje.

Kaip numatyta Strategijoje, artimiausią dešimtmetį skurdą ir socialinę atskirtį mažinti padės veiksmai užimtumo srityje. Tam reikės modernizuoti ir sustiprinti užimtumo politiką bei socialinės apsaugos sistemas: didinti užimtumą ir mažinti struktūrinį nedarbą, verslo bendruomenėje didinti įmonių socialinę atsakomybę, pasiekti darbo rinkos lankstumo ir užimtumo saugumo garantijų (*flexicurity*) pusiausvyrą, suteikti žmonėms galimybių įgyti naujų įgū-

⁷⁴ Komisijos komunikatas „2020 m. Europa: Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“. KOM(2010) 2020 galutinis, Briuselis, 2010-03-03.

džių, kad jie galėtų prisitaikyti prie naujų sąlygų ir prireikus keisti profesiją. Svarbiausia – kad ekonominio augimo naudą pajustų visi.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Gyvenimo lygio politika Europos Sąjungoje“ pateiktos gyvenimo lygio, gyvenimo sąlygų, gyvenimo kokybės, skurdo ir socialinės atskirties sampratos, aptartas jų tarpusavio ryšys bei ryšys su užimtumu, gyvenimo lygio užtikrinimo raida Europos Sąjungoje, pagrindiniai rezultatai ir nauji išipareigojimai gyvenimo lygio srityje. Skyrių sudaro trys poskyriai.

Gyvenimo lygis ir gyvenimo sąlygos yra gyvenimo kokybės kriterijai ir reiškia materialinių ir nematerialinių individualių poreikių patenkinimą. Nepatenkinti poreikiai žmogų arba žmonių grupes nubloškia į visuomenės užribį – skurdą ir (arba) socialinę atskirtį. Užimtumas yra tik vienas, nors ir labai svarbus, gyvenimo lygio užtikrinimo šaltinis. Kiti šaltiniai yra valstybė su teisiniu reguliavimu ir lėšų perskirstymu bei neformalusis sektorius: nevyriausybinės organizacijos, bendruomenė, šeima, artimoji aplinka, kt.

Dėmesio gyvenimo sąlygoms Europos Sąjungoje skiriama nuo pirmųjų sutarčių pasirašymo. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartyje teigiama, kad bus siekiama gerinti darbo ir gyvenimo sąlygas, jas vienodinti valstybėse narėse. Į vėlesnes sutartis ES įtraukė nuostatas, kad Sąjungos tikslas yra kelti gyvenimo lygį ir gyvenimo kokybę, skatinti įdarbinimą bei gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimą, kad Sąjungos veikla turi stiprinti socialinę ir ekonominę sanglaudą. Šios nuostatos išlaikytos ir išplėtos Maastrichto sutartyje, Amsterdamo sutartyje, Nicos sutartyje, Lisabonos strategijoje ir kituose dokumentuose.

Skurdo samprata ES pradžioje sieta tik su egzistenciniu skurdu, o po dešimtmečio išplėta, įtraukiant socialinės atskirties aspektus. Nuo XX a. septinto dešimtmečio ES politika socialinės atskirties atžvilgiu siejama su socialinės dimensijos plėtra Europos Sąjungoje. Nuo 1995 m. diskusijos dėl socialinės atskirties tapo oficialiu Europos Sąjungos socialinės politikos objektu. Europos Ekonomi-

nės Bendrijos steigimo sutartis papildyta nuostata dėl ES lygmens veiksmų siekiant ekonominės ir socialinės darbingo amžiaus gyventojų sanglaudos. XX a. pabaigoje pagalbos socialinės atskirties ir pažeidžiamoms socialinėms grupėms pobūdis pakito: nuo Sąjungos skurdo programų pereita prie gražinimo į darbo rinką ir visuomenę idėjos. Nuo 2000 m. skurdo mažinimas vykdomas vadovaujantis atviro koordinavimo metodu. 2001 m. patvirtinti pagrindiniai socialinės aprėpties stebėsenos rodikliai, numatytos rodiklių taikymo sritys. Nuo 2001 m. ES valstybės narės kas dvejus metus rengia ir pateikia EK socialinės aprėpties nacionalinius veiksmų planus (NVP), kuriuose numato tolesnius veiksmus skurdui ir socialinei atskirčiai mažinti. 2006 m. priimtoje ES tvarios raidos strategijoje socialinė lygybė ir sanglauda, piliečių gyvenimo kokybės ir tvarios gerovės kūrimas bei išsaugojimas, aprėpiančios visuomenės sukūrimas įtraukti į pirmaeilių tikslų ir uždavinių grupę. 2008 m. atnaujinta socialinė darbotvarkė išryškino poreikį sudaryti galimybes individams atskleisti asmeninius gebėjimus, padėti socialinėms grupėms, kurios negali naudotis atviros ir sparčiai kintančios visuomenės pasiekimais, skatinti socialinę aprėptį, sanglaudą, dalyvavimą, socialinį dialogą ir skurdo mažinimą. 2009 m. pranešime dėl socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties pabrėžta, kad mažinant skurdą ir socialinę atskirtį būtinas vietos ir regionų valdžios institucijų atstovų, nevyriausybinių organizacijų, kitų socialinių partnerių dalyvavimas.

Europos Sąjungos veikla padėjo mažinti skurdą ir socialinę atskirtį, skatino pažeidžiamų socialinių grupių įtraukimą į darbo rinką, diskusijas apie socialinę aprėptį Europos mastu, finansiškai prisidėjo prie kovos su skurdu ir socialine atskirtimi, kt. Tačiau skurdo Europos Sąjungoje nemažėja. Naujojoje strategijoje „2020 m. Europa“ užsibrėžta pasiekti, kad iki 2020 m. skurdo lygis sumažėtų 25 proc. ir 20 mln. mažiau gyventojų patirtų skurdo riziką. Keliamas uždavinys užtikrinti ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą, siekti, kad būtų pripažintos nuo skurdo ir socialinės atskirties kenčiančių žmonių pagrindinės teisės, kad jie galėtų oriai gyventi ir būtų aktyvūs visuomenės nariai.

Savitikros klausimai

1. Nusakykite ir paaiškinkite gyvenimo lygio ir užimtumo politikos ryšį Europos Sąjungoje.
2. Kokią vietą skurdo problematika užima ES gyvenimo lygio politikoje? Kodėl?
3. Apibūdinkite politikos prieš skurdą ir socialinę atskirtį Europos Sąjungoje pobūdį ir pokyčius XX pabaigoje – XXI a. pradžioje.
4. Kodėl ES socialinėje politikoje buvo būtina pereiti nuo skurdo prie socialinės atskirties mažinimo programų?
5. Kurios socialinės politikos priemonės labiausiai paskatino gyvenimo lygio kilimą Europos Sąjungoje? Kodėl? Pateikite argumentų.

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Bernotas, Dainius; Guogis, Arvydas. *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius, 2006, p. 259.

Lazutka, Romas. Pajamos, vartojimas ir skurdas. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber, 2001, p. 101–116.

Papildoma literatūra:

A renewed commitment to social Europe: Reinforcing the Open Method of Coordination for Social Protection and Social Inclusion. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2008) 418 final, July 2008.

Atkinson, Tony; Cantillon, Bea; Marlier, Eric; Nolan, Brian. *Social Indicators: The EU And Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

Ginsburg Norman. *Divisions of Welfare: a Critical Introduction to Comparative Social Policy*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage publications, 1992, p. 2–28.

Hantrais, Linda. *Social Policy in the European Union*. London: Macmillan Press Ltd., 2007, p. 41–90.

Monitoring progress towards the objectives of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion. Commission Staff Working Document. SEC(2008), Brussels, 6.10.2008.

Rowntree, B. Seebohm. *Poverty: A Study of Town Life*. London: MacMillan and Co. Ltd., 1902.

Šaltiniai internete:

EC / Poverty and social exclusion: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en>.

Europe joins forces to fight poverty and social exclusion: <http://www.2010againstopoverty.eu/about/?langid=en>.

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND): http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/employment_rights_and_work_organisation/c11111_en.htm.

Eurostat statistika apie gyvenimo sąlygas: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/living_conditions_and_social_protection/introduction.

Quality of life in Europe: <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityof-life/index.htm>.

The European Ant-poverty network: <http://www.eapn.org/>.

LYČIŲ DIMENSIJA EUROPOS SĄJUNGOS SOCIALINĖJE POLITIKOJE

Skyriaus tikslas – supažindinti su lyčių lygybės problematika ES socialinėje politikoje, lyčių lygių galimybių politikos raida Europos Sąjungoje, pagrindiniais šios politikos rezultatais ir lyčių lygių galimybių politikos plėtros perspektyvomis.

Skyriaus temos:

1. Lyčių lygybės problema socialinėje politikoje
2. Lyčių dimensija Europos Sąjungos darbotvarkėje
  - Lyčių aspektas Europos Sąjungoje
  - Lyčių lygių galimybių įgyvendinimo Europos Sąjungoje raida
3. Lyčių lygių galimybių politikos rezultatai ir plėtros perspektyvos Europos Sąjungoje
  - ES lyčių lygių galimybių politikos rezultatai
  - Lyčių lygių galimybių politikos perspektyvos Europos Sąjungoje

---

Pagrindinės sąvokos:

požiūrių į lyčių lygybę tipologija socialinėje politikoje
darbo ir pareigų šeimai derinimas
lyčių aspektas Europos Sąjungoje
ES lyčių lygių galimybių politika
nediskriminavimo principas
lyčių lygių galimybių principas
vienodo darbo užmokesčio principas

7.1. Lyčių lygybės problema socialinėje politikoje

Lyčių lygybės politikos pradžia yra XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje vykę feministiniai judėjimai, kuriuose dalyvaujančios moterys pirmiausia reikalavo lygių balsavimo, t. y. pilietinių ir politinių, teisių. XX a. šeštame dešimtmetyje antropologė Gayle Rubin iškėlė socialinių ir biologinių lyčių panašumų ir skirtumų idėją, kurios pagrindu XX a. devintame dešimtmetyje buvo išplėtoti reikalavimai lyčių lygioms galimybėms užtikrinti. Tačiau lyčių lygybės politikoje lygios vyrų ir moterų pareigos, teisės ir galimybės traktuojamos gerokai plačiau. Dažniausiai vartojamos sąvokos yra lyčių lygybė, vienodas statusas, vienodas vertinimas, lygios galimybės, moterų emancipacija, feminizmas ir kt.

1993 m. Pru Čemberlain (Prue Chamberlayne) pateikė požiūrio į lyčių lygybės politiką tipologiją, kuri yra vertinga lyčių lygybės įgyvendinimo procesui analizuoti. Autorė išskyrė keturis socialinėje politikoje galimus **požiūrius į lyčių lygybę**:

- 1) neutralų požiūrį į lytį;
- 2) socialinį feministinį lyties pripažinimo požiūrį;
- 3) lyties vaidmens rekonstrukcijos požiūrį;
- 4) lyties vaidmens sustiprinimo požiūrį.

Neutralaus požiūrio į lytį šalininkai vyrus ir moteris traktuoja kaip piliečius. Šiuo požiūriu besiremianti politika gali būti tapatinama su liberalia reformistine lyčių lygių teisių politika, kuria siekiama, kad moterys turėtų tokias pat teises, kaip ir vyrai. Svarbiausia politinės veiklos sritis – kova už pagrindines politines teises, t. y. už teisę balsuoti ir būti išrinktoms nacionaliniuose, vietos rinkimuose ir valdžios struktūras, teisę į mokamą darbą bei vienodą su vyrais darbo užmokestį.

Socialinio feministinio lyties pripažinimo požiūrio šalininkai teigia, kad vyrai ir moterys turi prigimtines lygias teises. Šio požiūrio šalininkų tikslas yra socialinės politikos priemonėmis užtikrinti lygias teises ir galimybes vyrams ir moterims. Kartu pripažįstamos ypatingos kliūtys, su kuriomis visuomenėje dažniau susiduria moterys negu vyrai. Svarbiausia socialinės politikos priemonė lygioms lyčių teisėms ir galimybėms įgyvendinti yra **pozityvioji diskriminacija**, t. y. priimami sprendimai, kurie yra labiau palankūs vienai

grupei (dažniausiai moterims). Tokie sprendimai yra pateisinami, nes laikoma, jog grupė, kuriai sprendimais suteikiama daugiau garantijų, yra labiau pažeidžiama. Profesinėje ir kitose gyvenimo srityse pozityvioji diskriminacija įgyvendinama pasitelkus kvotų sistemą.

Lyties vaidmens rekonstrukcijos požiūrio šalininkai pabrėžia moterų ir vyrų vaidmenų sąveiką visuomenėje ir laikosi nuomonės, kad vyrų ir moterų skirtumai yra akivaizdūs. Specialių socialinės politikos priemonių lyčių lygybei užtikrinti nereikalaujama.

Lyties vaidmens sustiprinimo požiūrio šalininkai pabrėžia tradicinį lyčių vaidmenų skirtingumą. Tradiciškai vyrams priskiriamas vyro – šeimos maitintojo vaidmuo, o moteriai – namų ūkio šeiminkės vaidmuo. Remiantis šiuo požiūriu, socialinėje politikoje keliamas reikalavimas sudaryti galimybes vyrams dalyvauti darbo rinkoje, dirbti, uždirbti ir išlaikyti šeimą. Kita vertus, reikalaujama sudaryti galimybes moteriai rūpintis namų ūkiu, vaikais ir kitais šeimos nariais, nedalyvaujant darbo rinkoje, arba sudaryti palankias sąlygas derinti darbą su pareigomis šeimai.

Lyčių lygybės politikos ištakos – feministiniai judėjimai, kurių dalyvės moterys pirmiausia reikalavo lygių politinių ir pilietinių teisių.

7.2. Lyčių dimensija Europos Sąjungos darbotvarkėje

Lyčių aspektas Europos Sąjungoje

1996 m. Europos Komisijos komunikate apibrėžta, kad **lyčių aspektas** (angl. *gender mainstreaming*) Europos Sąjungoje – tai politika, skatinanti moterų ir vyrų lygybę visose veiklose ir visais politikos lygiais⁷⁵. Lyčių aspektas yra visos lyčių lygių galimybių politikos esmė. Europos Sąjungos lyčių lygių galimybių politikos tikslas – už-

⁷⁵ *Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities*. Communication from the Commission. COM(96) 67 final, Brussels, 21.02.1996.

tikrinti vienodas vyrų ir moterų teises, pareigas ir galimybes. Lyčių lygių galimybių politikos galutinis tikslas – tradicinį vyro šeimos maitintojo ir žmonos namų šeimininkės vaidmenų modelį pakeisti nauju, palankesniu lyčių lygybei įgyvendinti modeliu.

Europos Sąjungos politikos sritys, glaudžiai susijusios su moterų statusu ir lyčių lygių galimybių užtikrinimu valstybėse narėse, nėra tik politikos, konkrečiai vadinamos lyčių lygybės politika, objektas. **Lyčių lygių galimybių politika Europos Sąjungoje** aprėpia daugelį sričių: užimtumą ir darbo rinką; lyčių darbo užmokesčio skirtumus; lyčių pusiausvyrą priimant politinius sprendimus; darbo ir šeimos derinimą; socialinę priklausymą ir socialinę apsaugą; struktūrinius fondus; darbo jėgos migraciją; moteris mokslininkes; smurtą prieš moteris ir vyrus, kt. Lyčių lygių galimybių politika nukrypo nuo modelio, pagal kurį moterys tradiciškai laikomos homogenine grupe, ir pripažino moterų skirtumus, susijusius su tokiais veiksniais kaip gyvenimo raida, socialinė padėtis, amžius, etninė kilmė, religiniai įsitikinimai, negalia. Pabrėžtina, kad lyčių lygybės klausimas keliamas kalbant ne vien apie moterų teisių ir galimybių įtvirtinimą. Lyčių aspektas nagrinėjamas pradedant kasdienėmis vyrų ir moterų gyvenimo situacijomis, aptariant skirtingus vyrų ir moterų poreikius ir problemas bei jų įtaką kitoms sritims.

Lyčių aspektas ypač reikšmingas kuriant teisinę lygių galimybių ir visų kitų sričių bazę. Vyrų ir moterų lygiateisiškumo klausimas išdėstytas Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos sutartyse, daugelyje juridinių dokumentų, norminių teisės aktų, direktyvų. Daug siūlymų priimti teisės aktus vienodų vyrų ir moterų galimybių užtikrinimo srityje, išanalizavęs savo darbo praktinę patirtį, ES Tarybai pateikė Europos Teisingumo Teismas.

Lyčių aspektas Europos Sąjungoje – tai politika, skatinanti moterų ir vyrų lygybę visose veiklose ir visais politikos lygiais. Tai – visos lyčių lygių galimybių politikos esmė.

Lygios moterų ir vyrų teisės ES įgyvendinamos remiantis **lygių galimybių (nediskriminavimo) principu**: kiekvienam visuomenės nariui turi būti sudarytos vienodos sąlygos mokytis, siekti karjeros,

tobulėti ir vienodomis teisėmis dalyvauti kultūros, meno, švietimo ir kitose visuomenės gyvenimo srityse. Pagrindinė tokios politikos idėja siejama su pripažinimu, kad dar ne visos socialinės grupės, ne visi vyrai ir moterys Europos Sąjungoje turi vienodas galimybes dalyvauti darbo rinkoje ir visuomenės gyvenime, gauti paslaugas ir jomis pasinaudoti.

Lyčių aspekto įgyvendinimas tapo iššūkiu ir Sąjungos, ir nacionalinio lygmens institucijoms: jo įdiegimo principas reiškia sąlygų moterims ir vyrams nuolatinę stebėseną, skirtingų nuostatų lyties klausimais vertinimą, moterų situacijos ir poreikių derinimą su Bendrijos įstatymais ir veiksmais. Europos Sąjunga iki šiol yra nustačiusi tik minimaliuosius lyčių lygių galimybių standartus ir teises, todėl **valstybės narės gali savarankiškai nustatyti taisykles** ir priimti norminius teisės aktus, kurių nuostatos, reglamentuojančios socialinę sritį, būtų pažangesnės negu galiojančios Europos Sąjungos mastu. Pagrindinės ES politikos gairės lyčių lygių galimybių srityje yra:

- socialinių lyčių skirtumų įveikimas;
- pareigų šeimai ir profesinės karjeros suderinimas;
- kliūčių patekti į darbo rinką šalinimas.

Lygios moterų ir vyrų teisės ES įgyvendinamos remiantis nediskriminavimo principu: kiekvienam visuomenės nariui turi būti sudarytos vienodos sąlygos mokytis, siekti karjeros, tobulėti ir vienodomis teisėmis dalyvauti kultūros, meno, švietimo ir kitoje veikloje.

Lyčių lygių galimybių įgyvendinimo Europos Sąjungoje raida

Lyčių lygių galimybių politika buvo kuriama ir kito kartu su Europos Sąjungos plėtra. Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartyje (1957 m.) numatyta siekti laisvo prekių, paslaugų, kapitalo ir asmenų judėjimo, naikinant bet kokią valstybių narių **darbuotojų diskriminaciją** dėl jų pilietybės, kai tai susiję su darbu, atlyginimu ir kitomis darbo bei įdarbinimo sąlygomis. Paminėta-

me nediskriminavimo principu lyties požymis nebuvo išskirtas, bet lyčių lygybės siekis akivaizdžiai išreikštas per **vienodo darbo užmokesčio principą**, kuris įrašytas į sutartį pritaikius 1951 m. Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) 100-ąją konvenciją. Romos sutarties 141 str. garantuoja, kad vyrams ir moterims už vienodos vertės darbą būtų mokamas vienodas atlyginimas. Šiuo sutarties straipsniu padėtas pagrindas leisti lygių galimybių teisės aktus Europos lygiu. Sutarties 100 str. ir 235 str. Europos Komisiją įgalina rengti direktyvas ne tik dėl vienodo darbo užmokesčio, būtino kuriant vidaus rinką, bet ir dėl vienodo požiūrio į esamą problemą. Vėliau Europos Komisija teikė siūlymų dėl lyčių lygiateisiškumo ne darbo srityje, tačiau ES Tarybos vykdomoje politikoje pagrindinis objektas išliko moterų, kaip apmokamų darbuotojų, teisės ir galimybės. Taigi Romos sutartyje lyčių lygybės politika buvo įgyvendinama per užimtumo ir ekonominės integracijos politiką.

XX a. aštuntame dešimtmetyje Bendrija išplėtojo teisinių nuostatų rinkinį, skirtą dirbančių vyrų ir moterų užimtumui, mokymui ir profesiniam rengimui, darbo sąlygoms ir socialinei apsaugai. Ekonominė pertvarka Europoje abiejų lyčių atstovams sudarė galimybes siekti išsilavinimo, darė įtaką šeimos struktūriniams pokyčiams. Europos Komisija išreiškė nuostatas, kad pareigos šeimoje turėtų būti derinamos su profesine veikla.

Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje (1989 m.) buvo įtvirtinta, kad turi būti užtikrintas vienodas požiūris į vyrus ir moteris ir išplėtos **vienodos galimybės vyrams ir moterims**. Chartijos 23 str. numatyta, kad visose srityse turi būti užtikrinta moterų ir vyrų lygybė, įskaitant priėmimą į darbą, darbo sąlygas ir atlyginimą. Chartijos 16 str. pabrėžtas poreikis imtis priemonių, kad vyrai ir moterys galėtų suderinti savo profesines pareigas su pareigomis šeimai. Tokia nuostata didina lyčių lygybės svarbą. Tačiau Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija taikoma tik dirbantiesiems, be to, nesukuria privalomų įpareigojimų valstybėms narėms ir ES institucijoms, o Jungtinė Karalystė šios chartijos nepasirašė.

Iki XX a. pabaigos Europos Sąjungos lyčių lygių galimybių politikos pagrindinis objektas išliko moterų, kaip apmokamų darbuotojų, teisės ir galimybės.

Nuo XX a. aštunto dešimtmečio **suaktyvėjo moterų organizacijų ir institucijų kūrimas ir veikla**. 1976 m. Europos Komisija įsteigė Moterų tarybą, kuri 1994 m. buvo pavadinta Lygių galimybių taryba. Taryba kūrė programas lygioms moterų teisėms ir galimybėms užtikrinti. Programomis buvo siekiama didinti moterų sąmoningumą, skleisti reikiamą informaciją, taip pat partnerių lygybės idėją, į veiklą įtraukiant nevyriausybinės organizacijas. 1981 m. įsteigtas Moterų ir vyrų lygių galimybių patariamasis komitetas, kurį sudaro po du atstovus iš kiekvienos valstybės narės. Tais pat metais Europos Parlamente įsteigtas Moterų teisių gynimo komitetas, kurio tikslas – rengti pranešimus apie moterų padėtį Bendrijoje. Vėliau šis komitetas tapo nuolat veikiančiu komitetu ir nagrinėja moterų politikos srityje priimtus sprendimus, įgyvendina priimtas direktyvas, ieško galimybių gerinti Bendrijos lygių galimybių įstatymus. 1983 m. buvo įsteigtas Europos moterų organizacijų tinklas, kurio tikslas – rengti nevyriausybinių moterų organizacijų forumus. 1990 m. pradėjo veikti Europos moterų lobistinė sąjunga, kurios uždavinys – koordinuoti moterų veiksmus ginant savo interesus ES bei nacionaliniu lygiu.

Nuo XX a. aštunto dešimtmečio suaktyvėjo moterų organizacijų kūrimasis ir veikla Europos Sąjungoje. Įkurta Moterų taryba, Moterų ir vyrų lygių galimybių patariamasis komitetas, Europos moterų organizacijų tinklas, Moterų teisių gynimo komitetas, Europos moterų lobistinė sąjunga.

Mastrichto sutarties (1992 m.) priede „Susitarimas dėl socialinės politikos“ įtvirtinta nuostata dėl dirbančių vyrų ir moterų teisių (perkeltas EEB sutarties 119 str.). Numatyta, kad **Sąjunga palaikys ir papildys nacionalinius veiksmus**, tarp jų ir skatinančius lygias galimybes darbo srityje. Valstybės narės, išskyrus Jungtinę Karalystę, įpareigosios įgyvendinti priemones, padedančias moterims siekti profesinės veiklos, šalinti kliūtis moterims siekti profesinės karjeros.

1996 m. Europos Komisijos komunikate⁷⁶ **lyčių lygių galimybių klausimas įtrauktas į visas ES politikos sritis ir visus veiksmus**. Komunikate teigiama, kad sistemingai, aktyviai ir atvirai turi būti atsižvelgiama į lyčių aspektą, moterų ir vyrų lygias galimybes tokiose srityse:

- užimtumo ir darbo rinkos;
- moterų verslo, moterų darbo sutuoktinio smulkiajame arba vidutiniame versle;
- švietimo ir mokymo;
- žmogaus teisių;
- valstybių vystymo politikos;
- ES darbo išteklių politikos.

Europos Sąjungos lygio lygių galimybių politikos lūžiu tapo Amsterdamo sutarties pasirašymas (1997 m.). Lyčių lygybės principas į Amsterdamo sutartį įtrauktas kaip vienas iš pagrindinių tikslų ir svarbiausių veiksmų. Sutarties 2 str. įtvirtintas Sąjungos pasiryžimas siekti aukšto lygio užimtumo ir socialinės apsaugos ir kartu **skatinti moterų ir vyrų lygybę**. Amsterdamo sutarties 13 str. **su-stiprintas nediskriminavimo principas**: ES Taryba įgaliota kovoti su diskriminacija dėl rasės, etninės kilmės, religinių įsitikinimų, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos ir lyties. Sutarties 3 str. išreikštas Sąjungos siekis mažinti nelygybę, skatinti ir įgyvendinti vyrų ir moterų lygybę veiklos srityse, kuriose Sąjunga užsibrėžė pašalinti moterų ir vyrų nelygybės apraiškas. Valstybės narės įpareigosotos užtikrinti, kad būtų taikomas principas už vienodos vertės darbą darbuotojams vyrams ir moterims mokėti vienodą užmokestį. Be to, išplėsta **lyčių lygybės samprata ekonominiame sektoriuje**: moterys gali tikėtis ne tik vienodo užmokesčio už vienodą darbą, bet ir vienodų galimybių darbo santykių srityje. Sutartyje apie moteris kalbama kaip apie mažiau atstovaujamą lytį. Tad ES valstybės susitarė:

- taikyti priemones, užtikrinančias, kad moterys galėtų įsidarbinti ūkio veiklose, kuriose nuo seno dominavo vyrai, ir dirbti darbą, kurį nuo seno dirbo tik vyrai;
- plėtoti vaikų ir pagyvenusių žmonių priežiūros paslaugas taip sudarant moterims palankesnes sąlygas pradėti dirbti arba ne-

⁷⁶ *Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities*. Communication from the Commission. COM(96) 67 final, Brussels, 21.02.1996.

atsisakyti darbo;

– laipsniškai šalinti kliūtis, trukdančias vyrams ir moterims po pertraukos (pvz., vaiko auginimo atostogų) grįžti į darbą.

Amsterdamo sutartyje pirmą kartą Europos Sąjungos istorijoje **pabrėžta lyčių klausimo įgyvendinimo visais lygiais visose Sąjungos politikos srityse svarba**. Iki sutarties pasirašymo lyčių lygybės klausimas buvo siejamas tik su užimtumo klausimu, po sutarties pasirašymo lygių galimybių politika tapo lygiavertė kitoms ES politikos sritims.

Mastrichto sutartyje išplėtos dirbančių moterų teisės ir galimybės. Po Amsterdamo sutarties pasirašymo lygių galimybių politika tapo viena iš pagrindinių ES politikos sričių.

Nuo XXI a. pradžios vyrų ir moterų lygių galimybių klausimas išplėstas ir sustiprintas ES pirminės ir antrinės teisės aktuose. 2000 m. Nicos sutartis padarė pakeitimus Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutarties 13 str.: numatytos specialios skatinamosios kovos su diskriminacija priemonės. Nijoje vykusiame Europos Vadovų Tarybos susitikime priimtos Europos pagrindinių teisių chartijos 23 str. įtvirtintas reikalavimas užtikrinti **moterų ir vyrų lygias galimybes visose srityse**, ypač užimtumo, darbo rinkos ir darbo apmokėjimo.

2000 m. kovo 23–24 d. Lisabonoje ir birželio 19–20 d. Santa Maria da Feira mieste posėdžiavusi Europos Vadovų Taryba paragino Europos Komisiją ir valstybes nares toliau remti visą lygių galimybių užimtumo politiką: profesinės segregacijos mažinimą, sąlygų derinti darbą ir šeimos gyvenimą sudarymą, naujų geresnių vaikų priežiūros paslaugų teikimo gairių nustatymą. Lisabonos strategijos užimtumo tiksluose užsibrėžta iki 2010 m. ES pasiekti vidutiniškai **60 proc. moterų užimtumo lygį**. Tuo metu moterų užimtumo lygis buvo 31,7 proc., o moterų nedarbo lygis didesnis nei vyrų (atitinkamai 9,7 proc. ir 7,8 proc.). Lisabonos darbo vietų kūrimo ir augimo strategijoje numatyta sustiprinti lyčių aspektą. 2000 m. birželio 5–9 d. JT Generalinė Asamblėja Niujorke patvirtino deklaraciją ir veiksmų programą, raginančias valstybių vyriausybes, tarptautinę bendruomenę ir pilietinę visuomenę imtis strateginių veiksmų mo-

terų diskriminacijai ir kliūtims lyčių lygybei likviduoti. Europos Komisijos atsakas į šią deklaraciją buvo 2000 m. birželio 19 d. sprendimas siekti vyrų ir moterų pusiausvyros EK įsteigtuose komitetuose ir ekspertų grupėse⁷⁷.

2000 m. birželį Europos Komisija priėmė **Sąjungos moterų ir vyrų lygybės pagrindų strategiją** 2001–2006 m. Ja buvo siekiama pagrįsti vieningą ir koordinuotą šios srities EK veiklą. Strategijoje išskelti penki prioritetiniai tikslai:

- 1) moterų ir vyrų lygybė ekonominiame gyvenime;
- 2) dalyvavimo ir atstovavimo lygybė;
- 3) moterų ir vyrų lygybė turėti ir visapusiškai naudotis socialinėmis teisėmis;
- 4) moterų ir vyrų lygybė pilietiniame gyvenime;
- 5) moterų ir vyrų vaidmenų stereotipų panaikinimas.

Strategijos tikslų turėjo būti siekiama koordinuotai taikant keletą Sąjungos priemonių, tai – teisės aktai, finansinės programos ir dialogas su socialiniais partneriais ir pilietine visuomene. Pagrindų strategijos tikslams įgyvendinti 2000 m. gruodžio 20 d. ES Taryba patvirtino **2001–2005 m. Sąjungos veiksmų programą lyčių galimybių srityje**⁷⁸. Programoje išskeltas siekis skatinti vyrų ir moterų lygybę ir nustatyti **uždaviniai**:

- 1) skatinti ir skleisti vertybes ir praktiką, susijusias su lyčių lygybe;
- 2) tobulinti supratimą apie problemas, susijusias su lyčių lygybe, apie tiesioginį ir netiesioginį lyčių diskriminavimą, įvairius moterų diskriminuojančius aspektus;
- 3) tobulinti gebėjimus veiksmingai plėtoti lyčių lygias galimybes, keičiantis informacija bei gerąja patirtimi ir kuriant ES lygmens tinklus.

Numatytos **intervencijos sritys**:

- ekonominis gyvenimas;
- lygus lyčių dalyvavimas ir atstovavimas;
- socialinės teisės;

⁷⁷ Komisijos 2000 m. birželio 19 d. sprendimas dėl lyčių pusiausvyros jos įsteigtuose komitetuose ir ekspertų grupėse. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 154, 2000-06-27, p. 436–437.

⁷⁸ 2000 m. gruodžio 20 d. Tarybos sprendimas, patvirtinantis programą, susijusią su Bendrijos pagrindų strategija dėl lyčių lygybės (2001–2005 m.). 2001/51/EB. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 17, 2001-01-19, p. 22–29.

- pilietinis gyvenimas;
- lyčių vaidmenys ir stereotipai.

Programoje numatyta koordinuoti, remti ir finansuoti tarptautinių projektų įgyvendinimą, **remti tokius veiksmus**:

- informuotumo apie lyčių lygių galimybių problemą didinimą, visų pirma viešinant programos rezultatus per renginius, kampanijas, leidinius;
- lyčių lygias galimybes užtikrinančių veiksnių ir politikos analizę, renkant statistiką, atliekant studijas ir stebėseną, tobulinant rodiklius, vertinant lyties poveikį, kt.
- tarptautinių suinteresuotųjų šalių bendradarbiavimą, skatinant tinklų kūrimą ir keičiantis patirtimi ES lygiu.

Bendrijos veiksmų programa Europos Komisiją ir valstybes nares įpareigojo derinti ir papildyti viena kitos veiksmus, skirtus šiai programai įgyvendinti, taip pat kitus ES veiksmus, vykdomus įgyvendinant programas *Daphne*, *Stop*, *Phare*, *Meda*, *Equal*, *Šeštąją*, *Septintąją* bendrąsias mokslinių tyrimų programas ir kt. Programas įgyvendino valstybės narės, vietos ir regionų valdžios atstovai, socialiniai partneriai, nevyriausybines organizacijas, lyčių lygių galimybių užtikrinimo institucijas. Europos Komisija kartu su valstybių narių atstovais atliko programos įgyvendinimo stebėseną.

2008 m. vertinant Sąjungos moterų ir vyrų lygybės pagrindų strategijos 2001–2006 m. ir Sąjungos veiksmų programos įgyvendinimą⁷⁹ išryškinti tokie strategijos ir veiksmų programos įgyvendinimo rezultatai:

- Įgyvendintos 57 tarptautinės švietimo partnerystės padėjo **suartinti lygybės politikos įkvėpėjus ir skleidėjus**. Du kartus per metus organizuotose konferencijose aptartos strategijos prioritetinės temos: skirtingas moterų ir vyrų darbo užmokestis, moterų vaidmuo priimant sprendimus, vyrų vaidmuo puoselėjant lyčių lygybę, smurtas prieš moteris. Konferencijų metu buvo **geriau pristahtytos vertybės**, kuriomis grindžiama lygybės politika.

- Švietimo ir mokymo programomis buvo remiama **kova su stereotipais**, moterys skatinamos drąsiau rinktis karjerą mokslo ir technikos srityse. Moterų ir vyrų segregacijos švietimo srityje klau-

---

⁷⁹ *Pagrindų strategijos ir Sąjungos veiksmų programos dėl Sąjungos moterų ir vyrų lygybės strategijos (2001–2006 m.) galutinio vertinimo ataskaita*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 503 galutinis, Briuselis, 2008-08-13.

simas buvo įtrauktas į Europos švietimo ir mokymo sistemų raidos stebėsenos sistemą, pirmiausia siekiant, kad tiksliųjų mokslų disciplinas studijuotų daugiau moterų.

– Atlikti tyrimai ir surinkti nauji duomenys, kurie išplėtė žinias apie skirtingą darbo užmokestį, per mažą moterų, einančių vadovų pareigas, skaičių, profesinio ir asmeninio gyvenimo derinimą, veikiančias vaikų priežiūros įstaigas. Sukurta Sąjungos duomenų bazė ir keičiamasi informacija apie kliūtis moterims, siekiančioms užimti atsakingas pareigas. **Naujais duomenimis** Europos Komisija ėmė grįsti savo veiklą ir teikti politinius siūlymus.

– Finansuotos 87 tarptautinių mainų programos, jos padėjo **viešinti lygybės politiką** ir leido sutelkti pilietinės visuomenės ir kitų partnerių dėmesį į lygybės problemas. Tačiau veiksmai lygybės srityje buvo nepakankamai konkretūs ir apčiuopiami.

– Dešimtyje šalių kandidačių, Kroatijoje ir Turkijoje buvo surengta **švietimo Sąjungos *acquis*** tema konferencijų, lygybės srities teisės aktų analizės kursų ir seminarų.

– Vykdyti veiksmai puoselėjant lygias moterų ir vyrų teises turėti ir **visapusiškai naudotis socialinėmis teisėmis**. Ekspertų, tiriančių užimtumo, socialinių reikalų ir lyčių lygybės teisės problemas, grupė tyrė teisės aktų taikymą ir teisės raidą valstybėse narėse ir Sąjungoje. Kiti veiksmai buvo skirti NVO, kovojančioms su smurtu, susijusiu su lytimi, ir prekyba žmonėmis.

– Pagrindų strategija ir veiksmų programa **padėjo gerinti lyčių lygių galimybių politikos koordinavimą Europos lygiu**. Nacionalinių veikėjų bendradarbiavimas sustiprintas įsteigus valstybių narių aukštų pareigūnų, atsakingų už lygybės politikos integravimą, grupę bei aukšto lygio grupę lyčių lygybės aspektui įdiegti į struktūrinius fondus.

– Veiksmų programa buvo naudinga ir tuo, kad padėjo įgyvendinti lygybės tikslus, sustiprinti koordinavimo sistemas ir Europos lygio valdymą.

Dokumente Europos Komisija pabrėžė, kad Europos Sąjungoje vis dar yra problemų vyrų ir moterų lygių galimybių užtikrinimo srityje.

2001–2005 m. veiksmų programoje bendrai Sąjungos lyčių lygybės strategijai įgyvendinti numatyta skatinti lyčių lygybę, veikiant ekonominio gyvenimo; lygaus lyčių dalyvavimo ir atstovavimo; socialinių teisių; pilietinio gyvenimo; lyčių vaidmenų ir stereotipų srityse.

Atsižvelgiant į Sąjungos moterų ir vyrų lygybės pagrindų strategijos 2001–2006 m. ir Sąjungos veiksmų programos įgyvendinimo rezultatus 2006 m. kovą Europos Komisija priėmė moterų ir vyrų lygybės gaires 2006–2010 metams⁸⁰. Gairėse išdėstytos šešios 2006–2010 m. ES **lyčių lygybės užtikrinimo prioritetinės sritys**, kurioms reikia ypač daug dėmesio:

1) **Vienodas moterų ir vyrų ekonominis savarankiškumas.** Vyrų ir moterų ekonominio nepriklausomumo lygių galimybių siekis buvo išdėstytas Lisabonos strategijoje, tačiau paaiškėjo, kad nuostatai įgyvendinti reikia papildomų pastangų, ypač kai tai susiję su moterų užimtumu ir nedarbu. Nepaisant priimtų teisės aktų, išliko didelių vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumų (apie 15 proc.). Taip yra dėl vyrų ir moterų pasiskirstymo darbo rinkoje ir dėl tiesioginio diskriminavimo apraiškų. Todėl moterys patiria didesnę skurdo riziką negu vyrai (tai yra vadinamasis **skurdo feminizacijos** reiškinys) ir didesnę priklausomybę nuo socialinės apsaugos sistemos.

2) **Darbo ir asmeninio gyvenimo derinimas.** Asmeninio ir profesinio gyvenimo derinimo problemos tampriai susijusios su pareigomis šeimai, kurių didesnė dalis tenka moterims. Dėl mažamečių vaikų, neįgalių, senyvo amžiaus ir kitų šeimos narių priežiūros moterys dažniau negu vyrai dirba ne visą darbo laiką, pasitraukia iš darbo ilgesniam laikui, todėl praranda dalį darbo pajamų, apriboja savo galimybes siekti darbo karjeros. Kita vertus, vyrai dažniau negu moterys yra taip užimti darbo rinkoje, kad mažai laiko skiria šeimai.

3) **Lygios atstovavimo galimybės priimant sprendimus.** Moterų nepakankamas atstovavimas pilietinėje visuomenėje, viešajame valdyme, politikoje (moterys užima tik apie ketvirtadalį vadovų pozicijų) rodo demokratijos stygių. Kartu pripažįstama, kad moterų

⁸⁰ *Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006–2010.* Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2006) 92 galutinis, Briuselis, 2006-03-01.

didesnis atstovavimas galėtų suteikti inovatyvumo ir produktyvumo įvairioms sritims.

4) **Lyčių prievartos visų formų šalinimas.** ES kovoja su seksualine prievarta ir išnaudojimu bei tokių teisių kaip gyvybė, saugumas, laisvė, orumas, fizinis ir emocinis vientisumas pažeidimais ir apribojimais.

5) **Lyčių stereotipų šalinimas.** Moterys dažniausiai renkasi mažiau vertinamas užimtumo sritis. Todėl švietimas ir kultūra turėtų paskatinti moteris rinktis joms iki šiol nebūdingas profesijas bei mokymosi būdus. Žiniasklaida vis dar skleidžia išgalėjusius požiūrio į vyrus ir moteris stereotipus, tačiau turėtų kurti naujus įvaizdžius. Lyčių stereotipams šalinti skirta programa „Planas D: demokratija, dialogas, debatai“ (angl. *Plan D for Democracy, Dialogue and Debate*), portalas „Jūsų Europa“ (angl. *Your Europe*).

6) **Lyčių lygių galimybių skatinimas išorės santykių ir plėtros politikos srityse.** Šalys kandidatės ir valstybės narės turi įvykdyti *acquis* programą lyčių lygių galimybių srityje. Be to, lyčių lygių galimybių principą ES taiko ne tik vidaus, bet ir išorės politikoje.

Siekdama išipareigojimų konkretumo, Europos Komisija nustatė jos kompetencijai priklausančius veiksmus įvairiose srityse, numatė valdymo ir stebėsenos sistemas. EK išipareigojo prižiūrėti, kad **lyčių lygybės principas būtų įtrauktas į visas politikos sritis**, taip pat susijusias su pensijomis, socialine aprėptimi, sveikata, socialinėmis paslaugomis, kt. Informacijos apie lyčių aspektą rinkimą numatyta plėtoti atliekant daugiau įvairių socialinių tyrimų, juos finansuojant iš Septintosios bendrosios mokslinių tyrimų ir technologijų plėtros programos, *Progress* (2007–2013 m.) programos, Europos socialinio fondo lėšų. Iš tiesų 2007 m. pradėta įgyvendinti programa *Progress* (2007–2013 m.)⁸¹ yra skirta mažinti diskriminavimą bei socialinę atskirtį ir skatinti užimtumą, vyrų ir moterų lygias galimybes bei socialinį solidarumą. Kartu su Europos socialiniu fondu programa remia valstybių narių pastangas ir teikia finansavimą penkioms sritims, iš kurių dvi susijusios su lyčių aspektu, tai – nediskriminavimas ir įvairovė bei lyčių lygios galimybės (kitos trys sritys: užimtumas, socialinė aprėptis ir apsauga, darbo sąlygos).

⁸¹ 2006 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1672/2006/EB, nustatantis Bendrijos užimtumo ir socialinio solidarumo programą – *Progress*. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 315, tomas 49, 2006-11-15, p. 1–8.

2006 m. gruodį įsteigtas Europos lyčių lygių galimybių institutas⁸² (angl. *European Institute for Gender Equality*), kurio darbo vieta yra Vilniuje. Instituto paskirtis skatinti ir stiprinti lyčių lygias galimybes, lyčių aspektą įtraukti į visas Sąjungos politikos sritis ir į visas valstybių narių politikos sritis; remti veiksmus prieš diskriminavimą lyties pagrindu; išreikšti ES piliečių lūkesčius. 2008 m. birželį veiklą pradėjo Moterų ir vyrų lygių galimybių patariamasis komitetas⁸³ (angl. *Advisory Committee on Equal Opportunities for Men and Women*). Toks komitetas jau buvo įsteigtas 1981 m., bet vėliau buvo panaikintas. Atkurto komiteto tikslas – padėti įgyvendinti vyrų ir moterų lygias galimybes, teikti konsultacijas institucijoms, kurios valstybėse narėse atsakingos už lygių galimybių įgyvendinimą, skatinti keitimąsi informacija, politikos priemonėmis ir praktine patirtimi.

2008 m. tarpinėje ataskaitoje dėl moterų ir vyrų lygių galimybių 2006–2010 m. gairių įgyvendinimo⁸⁴ Europos Komisija atkreipė dėmesį, kad pagrindiniai laimėjimai bendri visoms valstybėms narėms ir susiję su kiekybiniais rodikliais. Tačiau reikalingos **pastangos siekiant**:

- patobulinti valdymą, įtraukiant visus susijusius veikėjus, vertinant nacionalinę ir ES teisę, ES programas ir jų finansavimą;
- įvertinti socialinius ir ekonominius iššūkius, atsižvelgiant į Lisabonos strategijos ir atnaujintos socialinės darbotvarkės tikslus, socialinės sanglaudos politiką, atviro koordinavimo metodo taikymą socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties srityse, švietimo ir socialinių tyrimų rezultatus.

---

⁸² Regulation (EC) No 1922/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing European Institute for Gender Equality. *Official Journal of the European Union* L 403, 30.12.2006, p. 9–17.

⁸³ Komisijos sprendimas 2008 m. birželio 16 d. dėl Moterų ir vyrų lygių galimybių patariamojo komiteto įsteigimo. 2008/590/EB. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 190, 2008-07-18, p. 17–21.

⁸⁴ *Moterų ir vyrų lygybės gairių įgyvendinimo (2006–2010 m.) laikotarpio vidurio ataskaita*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 760 galutinis. Briuselis, 2008-11-26.

Svarbiausios lyčių politikos sritys – vienodas moterų ir vyrų ekonominis savarankiškumas; darbo ir asmeninio gyvenimo derinimas; lygios atstovavimo galimybės priimant sprendimus; lyčių prievartos visų formų šalinimas; lyčių stereotipų šalinimas; lyčių lygių galimybių skatinimas santykių su trečiosiomis šalimis ir plėtros politikos srityse.

7.3. Lyčių lygių galimybių politikos rezultatai ir plėtros perspektyvos Europos Sąjungoje

ES lyčių lygių galimybių politikos rezultatai

Politinė intervencija moterų teisių srityje laikoma viena sėkmingiausių Europos Sąjungos socialinės politikos sričių. Lyčių lygios galimybės išplėtos ir atsispindėjo pirminėje ir antrinėje ES teisėje, būtent direktyvose dėl darbo užmokesčio⁸⁵; dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaukštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu⁸⁶; dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje⁸⁷; dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris, kurie verčiasi savarankiška darbo veikla, taip pat ir žemės ūkyje, principo taikymo ir dėl savarankiškai dirbančių moterų apsaugos nėštumo ir

⁸⁵ Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women. *Official Journal of the European Union* L 045, 19.02.1975, p. 19–20.

⁸⁶ Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions. *Official Journal of the European Union* L 39, 14.02.1976, p. 40–42.

⁸⁷ Council Directive 79/7/EEC of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security. *Official Journal of the European Union* L 6, 10.01.1979, p. 24–25.

motinystės metu⁸⁸; dėl lygaus vyrų ir moterų traktavimo užimtumo ir profesinėje srityje⁸⁹ ir kt. Daugelis direktyvų išplėtė lyčių teises ir galimybes patekti į darbo rinką, siekti karjeros darbe, derinti darbą ir pareigas šeimai. Lyčių aspekto pripažinimas daugelį ES valstybių narių paskatino taikyti politines priemones, lengvinančias moters darbą namuose. Buvo sukurtas valstybės finansuojamų vaikų ir senų žmonių priežiūros institucijų tinklas.

ES lyčių lygybės politikos gaires sėkmingai pritaikė Šiaurės Europos valstybės narės: Danija, Suomija, Švedija. Lyčių skirtumus darbo rinkoje sėkmingai šalina Nyderlandai, Portugalija, Austrija, Jungtinė Karalystė. Įvairiais politiniais lygiais lyčių lygybės politiką sėkmingai plėtoja Belgija, Vokietija, Prancūzija. Reformos motinystės pašalpų ir kitų socialinių išmokų srityse padidino moterų dalyvavimą darbo rinkoje Austrijoje, Graikijoje, Vengrijoje. Daugelis valstybių ir toliau skatina moteris derinti darbą, asmeninį ir šeimos gyvenimą. Viena iš pagrindinių priemonių šioje srityje laikomas mažamečių vaikų ir kitų šeimos narių priežiūros paslaugų plėtojimas ir kokybės užtikrinimas.

Lyčių lygios galimybės, išplėtos ES pirminėje ir antrinėje teisėje, padidino moterų ir vyrų galimybes patekti į darbo rinką, siekti karjeros darbe, derinti darbą ir pareigas šeimai.

Vienodo vyrų ir moterų vertinimo ES įstatymuose bei nacionalinėje teisėje rezultatas tas, kad jų teisės buvo individualizuotos darbo draudimo įstatymuose, t. y. atskiri asmenys įdarbinami nepriklausomai nuo šeiminių padėties, atsižvelgiama į jų socialinį saugumą ir pajamas, nuo kurių mokamos socialinio draudimo įmokos. Vyrų ir

---

⁸⁸ Council Directive 86/613/EEC of 11 December 1986 on the application of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity, including agriculture, in a self-employed capacity, and on the protection of self-employed women during pregnancy and motherhood. *Official Journal of the European Union* L 359, 19.12.1986, p. 56–58.

⁸⁹ Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation. *Official Journal of the European Union* L 204, 26.07.2006, p. 23–36.

moterys įpareigoti mokėti tokias pat su uždarbiu susijusias įmokas, kurios jiems sugrįžta socialinėmis išmokomis ligos atveju, senatvės pensijomis, bedarbių pašalpomis ir kitomis formomis socialinės rizikos atvejais, susijusiais su nesavanorišku pasitraukimu iš darbo. Socialinės apsaugos individualizavimas vertinamas kaip priemonė šalinti diskriminaciją socialinėje ir finansinėje politikoje, naikinti moters priklausomybę nuo vyro kaip šeimos maitintojo. Pagrindinė priežastis, lėmusi socialinės apsaugos individualizavimą praėjusio dešimtmečio pabaigoje, buvo siekis paskatinti moterų dalyvavimą darbo rinkoje. Pažangūs pokyčiai derinti darbą ir šeimą tapo galimi dėl didėjančio darbo rinkos lankstumo.

Tačiau 2009 m. pranešime apie pasiekimus moterų ir vyrų lygių galimybių srityje⁹⁰ Europos Komisija pažymėjo: nors demografinių ir ekonominių iššūkių sąlygomis moterų dalyvavimas darbo rinkoje yra esminis ES tvaraus augimo elementas, moterys vis dar dažnai diskriminuojamos, patiria kliūčių profesinėje srityje ir yra labiau negu vyrai pažeidžiamos ekonomiškai.

Moterų ir vyrų užimtumas. *Eurostat* duomenimis, 2009 m. moterų užimtumo lygis ES vidutiniškai buvo 58,6 proc., o vyrų – 70,7 proc. Itin aukštu moterų užimtumo lygiu pasižymėjo Danija (73,1 proc.), Nyderlandai (71,5 proc.), Švedija (70,2 proc.). Šios ir kai kurios kitos valstybės narės (Austrija, Estija, Jungtinė Karalystė, Kipras, Latvija, Lietuva, Portugalija, Prancūzija, Slovėnija, Suomija, Vokietija) įgyvendino Lisabonos strategijoje numatytą tikslą – pasiekti 60 proc. moterų užimtumą. Tuo tarpu Maltoje, Italijoje, Graikijoje, Vengrijoje moterų užimtumo lygis nesiekė net 50 proc.

Moterų užimtumo lygis ES vidutiniškai buvo 12,1 proc. punktais žemesnis negu vyrų. Itin dideli atotrūkių tarp vyrų ir moterų užimtumo lygių 2009 m. buvo Italijoje (22,2 proc. p.), Graikijoje (24,6 proc. p.), Maltoje (33,8 proc. p.). Mažais skirtumais tarp vyrų ir moterų užimtumo lygių pasižymėjo Latvija (0,1 proc. p.), Estija (1,1 proc. p.), Suomija (1,6 proc. p.), Švedija (4 proc. p.), Danija (5,2 proc. p.), o Lietuvoje moterų užimtumo lygis netgi 1,2 proc. p. viršijo vyrų užimtumo lygį.

Dalinis užimtumas. *Eurostat* duomenimis, 2009 m. dalinį už-

⁹⁰ *Equality between women and men – 2009. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2009) 77 final, Brussels, 27.02.2009.*

imtumą vidutiniškai Europos Sąjungoje rinkosi apie trečdalis moterų ir tik 8 proc. vyrų. Moterų, turinčių mažamečių vaikų arba kitų prižiūrimų šeimos narių, užimtumo lygis ES vidutiniškai siekė 62 proc., tokio pat statuso vyrų užimtumo lygis – 91 proc. Iš visų, pasirinkusių dalinį užimtumą, moterys sudarė tris ketvirtadalius. Šie duomenys rodo, kad, nepaisant siekių įtvirtinti lyčių lygybę Europos Sąjungoje, atsakomybė už vaikų ir kitų šeimos priežiūrą dažniausiai tenka moterims. Taigi, sprendžiant vyrų ir moterų lygių teisių užtikrinimo klausimus, vaikų ir kitų šeimos narių priežiūros paslaugų plėtra yra vienas iš svarbiausių klausimų. Lyčių klausimo pripažinimas paskatino valstybes nares plėtoti vaikų, neįgaliųjų, senų žmonių priežiūros paslaugas teikiančių valstybinių ir nevalstybinių institucijų tinklus. Tai palengvino kai kurias moters pareigas namuose, padidino galimybes dalyvauti darbo rinkoje. Antai Švedija yra pirmoji šalis, įdiegusi ikimokyklinio amžiaus vaikų visuomeninės priežiūros sistemą, ir XX a. aštunto dešimtmečio pabaigoje apie 60 proc. Švedijos vaikų nuo 3 iki 6 metų amžiaus lankė valstybės finansuojamus dienos centrus (darželius).

Moterų ir vyrų nedarbas. 2009 m. moterų nedarbo lygis ES vidutiniškai buvo 8,8 proc., o vyrų – 9 proc. Keletą paskutinių metų nedarbui mažėjant, moterų nedarbo lygis išliko maždaug 2 proc. p. aukštesnis negu vyrų. Tačiau ekonominės krizės metais vyrų nedarbas didėjo sparčiau negu moterų. Vyrų ir moterų nedarbo rodikliai valstybėse narėse buvo skirtingi: Graikijoje ir Italijoje moterų nedarbo lygis viršijo vyrų nedarbo lygį (atitinkamai 6,3 proc. p. ir 2,5 proc. p.); Airijoje, Lietuvoje, Latvijoje, Estijoje, Jungtinėje Karalystėje ir Rumunijoje buvo atvirkščiai – vyrų nedarbo lygis viršijo moterų nedarbo lygį (atitinkamai 6,9 proc. p.; 6,7 proc. p.; 6,4 proc. p.; 6,3 proc. p.; 2,2 proc. p. ir 1,9 proc. p.); kitose valstybėse narėse vyrų ir moterų nedarbo lygis skyrėsi nežymiai.

Darbo apmokėjimo diferenciacija ir darbų segregacija. Kai kurios valstybės, stodamos į Europos Sąjungą, buvo gana pažengusios vienodo užmokesčio ir vienodo lyčių vertinimo srityse (pvz., Prancūzija, Italija, Vokietija), tačiau lygių galimybių įstatymų įgyvendinimas tapo iššūkiu daugeliui ES valstybių narių. Vyrų ir moterų darbo apmokėjimo skirtumas tebėra didelis. 2008 m. valandinis moterų darbo užmokestis vidutiniškai ES buvo 17,8 proc. mažesnis negu vyrų valandinis darbo užmokestis. Skirtumai tarp vyrų ir mo-

terų valandinio darbo užmokesčio buvo didžiausi (viršijo 20 proc. p.) Austrijoje, Čekijoje, Graikijoje, Jungtinėje Karalystėje, Kipre, Lietuvoje, Slovakijoje, Vokietijoje. Mažiausi (iki 10 proc. p.) vyrų ir moterų valandinio darbo užmokesčio skirtumai buvo Belgijoje, Italijoje, Lenkijoje, Maltoje, Portugalijoje, Rumunijoje, Slovėnijoje.

2007 m. Europos Komisijos pranešime dėl kovos su moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumu⁹¹ teigiama, kad lyčių darbo užmokesčio skirtumų priežastys yra daugiamatės. Išskiriamos tokios **objektyvios priežastys**:

- individualios žmonių ypatybės (amžius, išsilavinimo lygis, patirtis);
- su darbu susiję veiksniai (profesija, darbo sutarties tipas, darbo sąlygos);
- su darbo įstaiga susijusios priežastys (ekonominė situacija, dydis).

Pastebėta, kad objektyvios priežastys ne visada lemia vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumus. Todėl išskiriamos ir kitos priežastys, pavyzdžiui, atviras diskriminavimas, kuomet moterims už vienodą darbą mokamas mažesnis darbo užmokestis negu vyrams. Atlikus analizę paaiškėjo, kad tokią situaciją lemia **socialinės ir ekonominės sąlygos bei teisės aktai**, kuriuose neįtvirtintas vienodo apmokėjimo už vienodą darbą principas. Be to, vyrų ir moterų darbo užmokesčio skirtumus lemia ir netiesioginiai veiksniai, pavyzdžiui, **segregacija darbo rinkoje**:

- **Horizontalioji segregacija**: moterys renkasi iš mažesnės įvairovės profesijų ir ūkio veiklų lyginant su vyrais, be to, šios profesijos ir ūkio veiklos dažniausiai yra menčiau vertinamos ir mažiau apmokamos. Tokiuose darbuose bei karjeros požiūriu nepalankiausiuose ekonomikos sektoriuose moterų dirba dvigubai daugiau negu vyrų.
- **Vertikalią segregaciją**: moterys dažniausia dirba mažiau apmokamus darbus ir patiria didesnių nei vyrai kliūčių siekdamas profesinės karjeros. Tik 32 proc. ES įmonių vadovės yra moterys, tik 10 proc. moterų yra įmonių vadovų tarybose.

⁹¹ *Kovoti su moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumu*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2007) 424 galutinis, Briuselis, 2007.07.18.

- **Kliūtys derinant darbą ir asmeninį gyvenimą:** moterys dažniau negu vyrai prisiima pareigas šeimai, todėl dažniau dirba ne visą darbo laiką, o tai neigiamai veikia jos darbo karjerą.
- **Tradicijos ir stereotipai** lemia išsilavinimo ir profesijos pasirinkimą bei elgseną darbo rinkoje. Per 40 proc. moterų dirba sveikatos priežiūros, švietimo, viešojo administravimo srityse; čia dirbančių moterų yra dvigubai daugiau negu vyrų. Nors apie 55 proc. universitetų studentų yra moterys, tačiau jos rečiau nei vyrai renkasi matematikos, informatikos, inžinerijos studijas. Tik 8,4 iš tūkstančio 20–29 m. moterų baigia šių kryptų studijas (vyrų rodiklis yra 17,6). Tik 29 proc. moterų dirba mokslininkėmis bei inžinierėmis. Taigi vyrų ir moterų darbo užmokesčio diferenciacijai ir darbų segregacijai šalinti arba mažinti skirtos politinės priemonės yra nepakankamos.

Moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumus lemia objektyvios priežastys, socialinės ir ekonominės sąlygos, netiesioginiai veiksniai, taip pat teisės aktai, kuriuose neįtvirtintas vienodo apmokėjimo už vienodą darbą principas.

Lyčių lygių galimybių politikos perspektyvos Europos Sąjungoje

Lyčių lygios galimybės ES valstybėse narėse nėra visiškai pasiektos ir įgyvendintos, ypač moterų užimtumo didinimo, darbo apmokėjimo ir darbų segregacijos, darbo ir pareigų šeimai derinimo, moterų skurdo mažinimo srityse. 2007 m. pranešime dėl kovos su moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumu⁹² Europos Komisija pasiūlė **vyrų ir moterų darbo apmokėjimo skirtumų mažinimo priemonių:**

- užtikrinti geresnį teisės aktų taikymą;
- spręsti atlyginimo skirtumų problemą kaip neatsiejamą valstybių narių užimtumo politikos dalį;

---

⁹² Ten pat.

- skatinti darbdavius mokėti vienodą atlyginimą, apeliuojant į jų socialinę atsakomybę;
- remti keitimąsi gerąja patirtimi Europos Sąjungoje, į procesą įtraukti socialinius partnerius.

Pranešime Europos Komisija įvardijo skirtumų tarp moterų ir vyrų užimtumo srityje pašalinimo **strategines veiklos kryptis**. Tai:

- šeimos ir profesinio gyvenimo derinimas, dalijantis pareigas šeimai ir plėtojant mažamečių vaikų priežiūros paslaugų tinklą;
- su lytimi susijusių stereotipų šalinimas, pasitelkiant kampanijas ir žiniasklaidą;
- moterų dalyvavimo sprendimų priėmimo procese didinimas ir jų atstovavimas rinkimų procese;
- visuomenės nuomonės keitimas, skatinant lygybės tarp vyrų ir moterų problemų supratimą visais lygiais.

2010 m. sausį Europos Komisijos Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių komitetas nuomonėje dėl tolesnės ES politikos lyčių lygių galimybių politikos plėtros⁹³ įvardijo tris uždavinių grupes, kuriuos ES teks įveikti ateityje. Tai yra esami, nauji ir su kitomis sritimis susiję uždaviniai. **Esami lyčių lygių galimybių politikos uždaviniai atitinka moterų ir vyrų lygybės gairių prioritetines sritis:**

- 1) vienodas vyrų ir moterų ekonominis savarankiškumas;
- 2) darbo, asmeninio ir šeimos gyvenimo derinimas;
- 3) lygiaverčio moterų ir vyrų dalyvavimo sprendimų priėmimo procese skatinimas.

Lyčių lygių galimybių ateities politikos **nauji uždaviniai** susiję su šiomis prioritetinėmis veiksmų kryptimis:

- 1) vyrų ir moterų lygybės užtikrinimu aplinkos ir tvarios raidos atžvilgiu;
- 2) skirtingu ekonominio ir finansinio nuosmukio poveikiu moterims ir vyrams;
- 3) tarpkultūriniu dialogu integracijos ir migracijos sąlygomis;
- 4) moterų ir vyrų sveikatos užtikrinimu.

Su kitomis sritimis susiję uždaviniai yra diskriminavimo ir lyčių stereotipų šalinimas įvairiose srityse. Dokumente pabrėžta, kad

⁹³ *Opinion on The Future of Gender Equality Policy after 2010 and on the priorities for a possible future framework for equality between women and men.* European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, January 2010.

veiksmingai įgyvendinti lyčių lygias galimybes turėtų padėti lyčių lygybės užtikrinimo ES ir nacionalinio lygmens planai, planų įgyvendinimo stebėsenos ir vertinimo sistemos.⁹⁴ Siekiant įveikti šiuos uždavinius, būtinas visų lygmenų veikėjų dalyvavimas: EK ir kitų ES institucijų, valstybių narių, nacionalinių parlamentų, socialinių partnerių, nevyriausybinių organizacijų bei pilietinės visuomenės. Be to, reikalingi pakankami žmogiškiškieji ir finansiniai ištekliai. Finansinius išteklius sudaro Sąjungos (struktūrinių fondų, *Progress* programos) ir valstybių narių nacionalinių biudžetų lėšos.

Lyčių lygių galimybių politikos perspektyvas lemia esami, nauji ir su kitomis sritimis susiję uždaviniai. Esami uždaviniai atitinka moterų ir vyrų lygybės gairių prioritetines sritis. Nauji uždaviniai susiję su vyrų ir moterų lygybės užtikrinimu aplinkos ir tvarios raidos atžvilgiu; skirtingu ekonominio ir finansinio nuosmukio poveikiu moterims ir vyrams; tarpkultūriniu dialogu integracijos ir migracijos sąlygomis; moterų ir vyrų sveikatos užtikrinimu. Su kitomis sritimis susiję uždaviniai yra diskriminavimo ir lyčių stereotipų šalinimas įvairiose srityse.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Lyčių dimensija Europos Sąjungos socialinėje politikoje“ pristatyta lyčių lygybės problematika socialinėje politikoje, pateikta požiūrio į lyčių lygybės politiką tipologija, apibūdintas lyčių aspekto Europos Sąjungoje turinys, apžvelgta jo raida, pagrindiniai šios politikos rezultatai ir ES lyčių lygybės politikos plėtros perspektyvos. Skyrių sudaro trys poskyriai.

Lyčių lygių teisių ir galimybių politikos ištakos – feministiniai judėjimai, kurie pirmiausia reikalavo įtvirtinti politines moterų teises. XX a. pabaigoje P. Čemberlain išskyrė keturis požiūrio į lyčių

---

⁹⁴ Ten pat.

lygybę tipus: neutralų požiūrį į lytį; socialinį feministinį lyties pripažinimo požiūrį; lyties vaidmens rekonstrukcijos požiūrį; lyties vaidmens sustiprinimo požiūrį. Šių požiūrių atspindžius ir jų kaitą galima pastebėti ES lyčių lygių galimybių politikos raidoje.

Europos Sąjungos lyčių lygybės politikos (lyčių aspekto) tikslas yra vienodų vyrų ir moterų teisių, pareigų ir galimybių užtikrinimas. Šios politikos galutinis tikslas – tradicinio vyro šeimos maitintojo ir žmonos namų šeimininkės vaidmenų modelio pakeitimas į palankesnę lyčių lygybei įgyvendinti modelį. Europos Sąjungoje lygios vyrų ir moterų teisės įgyvendinamos pasitelkiant lygių galimybių (nediskriminavimo), vienodo darbo užmokesčio principus. Lyčių politika kito kartu su Sąjungos plėtra nuo pat pradžių – EEB steigimo sutarties pasirašymo. Maastrichto sutartyje buvo išplėtos dirbančių moterų teisės ir galimybės. Po Amsterdamo sutarties pasirašymo lygių galimybių politika tapo viena iš pagrindinių ES politikos sričių. 2000 m. Nicos sutartis sustiprino EEB galias kovojant su diskriminacija. 2000 m. priimta Europos pagrindinių teisių chartija įtvirtino reikalavimą užtikrinti moterų ir vyrų lygias galimybes visose srityse. Europos Komisija buvo paraginta remti profesinės segregacijos mažinimą, sąlygų derinti darbą ir šeimos gyvenimą gerinimą, naujų geresnių vaikų priežiūros paslaugų teikimo gairių nustatymą. 2002 m. buvo priimta Sąjungos moterų ir vyrų lygybės pagrindų strategija 2001–2006 m. bei 2001–2005 m. Sąjungos veiksmų programa lyčių galimybių sričiai. 2008 m. vertinant Pagrindų strategijos ir Sąjungos veiksmų programos įgyvendinimą pažymėta, kad įgyvendintos priemonės padėjo suartinti lygybės politikos kūrėjus ir skleidėjus, geriau pristatytos vertybės, kuriomis grindžiama lygybės politika, paremta kova su lyčių stereotipais, EK ėmė teikti politinius siūlymus, pagrįstus naujais statistiniais ir kitais duomenimis, tarptautinių mainų partnerystė padėjo viešinti lygybės politiką ir leido sutelkti pilietinės visuomenės ir kitų partnerių dėmesį į lygybės problemas ir kt. Pagrindų strategija ir veiksmų programa padėjo gerinti lyčių lygių galimybių politikos koordinavimą Europos lygiu.

2006 m. kovą Europos Komisija priėmė moterų ir vyrų lygybės gaires 2006–2010 m., kuriose įvardytos tokios lyčių lygybės užtikrinimo prioritetinės sritys: vienodas moterų ir vyrų ekonominis savarankiškumas; darbo ir asmeninio gyvenimo derinimas; lygios atstovavimo galimybės priimant sprendimus; lyčių prievartos visų formų šalinimas; lyčių stereotipų šalinimas; lyčių lygių galimybių

skatinimas išorės santykių ir plėtros politikos srityse. EK įsipareigojo prižiūrėti, kad lyčių lygybės principas būtų įtrauktas į visas politikos sritis. 2008 m. ataskaitoje dėl moterų ir vyrų lygių galimybių 2006–2010 m. gairių įgyvendinimo EK atkreipė dėmesį, kad pagrindiniai laimėjimai bendri visoms valstybėms narėms ir susiję su kiekybiniais rodikliais.

Lyčių lygybės siekiai įtvirtinti ES pirminėje ir antrinėje teisėje. Lyčių dimensijos plėtrai Europos Sąjungoje reikšmingą įtaką darė Europos Teisingumo Teismo, Europos Komisijos siūlymai, suaktyvėjusios moterų organizacijos. Tačiau *Eurostat* duomenys, EK remiamos studijos ir kiti duomenys rodo, kad moterys vis dar dažnai diskriminuojamos, patiria kliuvinių profesinėje srityje ir yra labiau negu vyrai pažeidžiamos ekonomiškai. Lyčių lygių galimybių ateičiai politikai kyla trejopo pobūdžio uždaviniai: esami, nauji ir susiję su kitomis sritimis. Būtinasi visų lygių institucijų dalyvavimas, pakankami žmogiškieji ir finansiniai ištekliai.

Savitikros klausimai

1. Kuo svarbūs įvairūs požiūriai į lytį kuriant ir įgyvendinant lyčių lygių galimybių politiką Europos Sąjungoje?
2. Paaškindite, koks yra lyčių lygybės politikos tikslas Europos Sąjungoje? Kodėl?
3. Kaip užtikrinamas lyčių lygybės principas Europos Sąjungoje? Pateikite priemonių pavyzdžių.
4. Kaip kito lyčių lygių galimybių politika Europos Sąjungoje?
5. Kokios priemonės veiksmingiausiai užtikrina Europos Sąjungos vyrų ir moterų teises? Atsakymą pagrįskite.

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Dromantienė, Leta. Lyčių lygybės politika Europos Sąjungoje. *Socialinis darbas*, 2003, Nr. 1(3), p. 105–116.

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 133–163.

Kanopienė, Vida. Užsiėmimų segregacija Lietuvos darbo rinkoje. *Filosofija, sociologija*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2000, Nr. 4, p. 57–65.

Papildoma literatūra:

Changing European Gender Relations: Gender Equality Policy Concerning Employment and the Labour Market, *Policy Review Series*. 2007, No. 6.

Lombardo, Emanuela; Meier, Petra. Framing Gender Equality in the European Union Political Discourse. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*. 2008, Vol. 15(1), p. 101–129.

Tackling the pay gap between women and men. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2007) 424 final, July 2007.

Verloo, Mieke. Displacement and Empowerment: Reflections on the Concept and Practice of the Council of Europe Approach to Gender Mainstreaming and Gender Equality. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*. 2005, Vol. 12(3), p. 344–365.

Walby, Sylvia. The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime. *Social Politics*. 2004, Vol. 11 (1), p. 4–29.

Šaltiniai internete:

European Commission. Your Europe: http://ec.europa.eu/youreurope/citizens/work/index_en.htm.

European Institute for Gender Equality: <http://www.eige.europa.eu/>.

European Year of Equal Opportunities for All: <http://equality2007.europa.eu>.

Gender equality policy: http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=418&langId=enhttp://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality.

Report on equality between women and men in the European Union. European Parliament, Committee on Women's Rights and Gender Equality: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2010-0004&language=EN>.

The life of women and men in Europe. A statistical portrait, edition 2008, Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-80-07-135/EN/KS-80-07-135-EN.PDF.

8

ŠEIMOS POLITIKA EUROPOS SAJUNGOJE

Skyriaus tikslas – supažindinti su šeimos politikos samprata ir turiniu, pristatyti Europos Sąjungos erdvėje įgyvendinamą šeimos politiką, jos turinį ir raidą.

Skyriaus temos:

1. Šeimos politikos samprata ir jos dimensijos
2. Šeimos politika Europos Sąjungos darbotvarkėje
  - Šeimos samprata ES dokumentuose
  - Šeimos aspekto raida Europos Sąjungoje
  - Šeimos padėties stebėseną Europos Sąjungoje
  - Mažamečių vaikų priežiūros paslaugų plėtra
  - Vaiko teisių apsauga

Pagrindinės sąvokos:

šeimos politikos samprata, objektai, priemonių tipai
šeimos politikos modelių tipologija
šeimos politiką lemiantys veiksniai
šeimos politika Europos Sąjungoje
šeimos politika valstybėse narėse
vaiko teisių apsauga

8.1. Šeimos politikos samprata ir jos dimensijos

Šeimos politika (angl. *family policy* arba *population policy*) – tai valstybinių ir nevalstybinių institucijų veiksmas, kuriais siekiama tikslingai veikti demografinių procesų raidą ir žmogaus ryšį su socialine, ekonomine, politine, kultūrine, ekologine aplinka. Šeimos politikos **dimensijos** yra:

– **Šeimai palanki aplinka.** Šeimai palankios aplinkos politikos tikslas – įgyvendinti aktyviausias ir pasyviausias šeimų rėmimo priemonės, būtinas visuomenės demografinio senėjimo sąlygomis.

– **Darbo ir šeimos gyvenimo derinimas.** Daugelis Europos šeimų išgyvena konfliktą rinkdamiesi tarp darbo ir šeimos gyvenimo. Profesinius išsipareigojimus ir pareigas šeimai derinti padeda teisė į motinystės (tėvystės) atostogas, mažamečių vaikų priežiūros paslaugos, lanksčios darbo valandos, galimybė dirbti dalį dienos, kt. Šeimos politikos tikslas yra užtikrinti darbo ir šeimos bei asmeninio gyvenimo darną.

– **Vyrų ir moterų lygios galimybės derinti darbą ir pareigas šeimai.** Daugiau nei penkiasdešimt metų Europoje diskutuojama lyčių lygybės klausimu, bet vis dar yra problemų dėl vyrų ir moterų vaidmenų šeimoje ir visuomenėje. Siekiant sudaryti lygias galimybes priimti reikiami teisės aktai, bet jie dar nėra įgyvendinti. Socialinės politikos tikslas – įgyvendinti vienodų galimybių vyrams ir moterims dalyvauti darbo rinkoje ir atlikti pareigas šeimai principą.

– **Mažamečių vaikų priežiūra.** Praktinė pagalba mažamečius vaikus prižiūrintiems asmenims – tai vaiko priežiūros paslaugos (valstybinės ir privačios, mokamos ir nemokamos, darbovietėje ir nesiejamos su darbo vieta, kt.); paslaugos mokyklinių atostogų metu (vasaros stovyklos); pagalba susirgus vaikui (subsidijos gydymui, priežiūrai, tiesioginis paslaugų teikimas, kt.). Socialinės politikos tikslas – mažamečių vaikų priežiūros paslaugų įvairovės ir infrastruktūros plėtra.

– **Vaiko gerovė.** Socialinės politikos tikslas yra įgyvendinti vaiko teises, mažinti vaikų skurdą, sudaryti darnią aplinką vaikui augti, vystytis ir socializuotis.

Šeimos politikoje tikslų suderinamumą arba nesuderinamumą dažniausiai lemia politinio pasirinkimo moraliniai aspektai.

Pavyzdžiui, tenka rinktis norint atsakyti į klausimą, kokias šeimos politikos priemones įgyvendinti: universalias, pagrįstas socialiniu solidarumu, ar selektyvias, taikomas tik sunkumų patiriančioms šeimoms? Kas yra šeimos politikos taikiny – šeima ar individas? Išsaugoti tradicinę šeimą ar institucionalizuoti naujus šeimos modelius? Ar moterys turėtų būti skatinamos likti namuose ir prižiūrėti mažamečius vaikus, ar turėtų derinti apmokamą darbą su vaikų auginimu? Ar taikyti priemones gimstamumui didinti?

Šeimos politika – tai valstybinių ir nevalstybinių institucijų veiksmai, kuriais siekiama tikslingai veikti demografinių procesų raidą ir žmogaus ryšį su aplinka.

Šeimos politikos priemonės yra įstatymai ir normos, piniginė socialinė parama, nepiniginė socialinė parama (socialinės paslaugos), lengvatos, socialinės programos. Labiausiai matomos šeimos politikos priemonės yra piniginė socialinė parama ir nepiniginė socialinė parama.

Pagal intervencijos pobūdį šeimos politikos priemonės skirstomos į tipus:

- draudimai (angl. *prohibitive*);
- leidimai (angl. *permissive*) arba liberalioji intervencija;
- aktyvioji intervencija (angl. *proactive*).

Daugelis valstybių nutolo nuo tokios intervencijos į šeimos gyvenimą, kurios pagrindą sudaro draudimai (pvz., abortų, skyrybų draudimai). Paskutiniaisiais dešimtmečiais pradėjo dominuoti leidimų (liberalusis) būdas šeimos klausimams spręsti, kuris siejamas su naujų šeimos modelių įsitvirtinimu postindustrinėse visuomenėse.

Per paskutinius 50 metų **pakitusi šeimos struktūra ir modeliai tapo nauju iššūkiu šeimos politikai**. Daugeliui išsivysčiusių valstybių būdingos bendros demografinės tendencijos: išplito alternatyvūs šeimos modeliai ir nešeiminiai namų ūkiai, daugėja skyrybų, moterys atideda vaikų gimdymą, didėja bevaikių skaičius, daugiau vaikų gimsta ne santuokoje, padaugėjo vienišų motinų⁹⁵. Dėl

⁹⁵ Česnuitytė, Vida. Socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos: bruožai ir jų kaita. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2004, Nr. 1, p. 97–103.

mažo gimstamumo⁹⁶ ir fakto, kad kelios kartos vis rečiau gyvena po vienu stogu, sumažėjo vidutinis šeimos dydis. Tokios tendencijos rodo tradicinio šeimos instituto nykimą arba bent jo netvarumą, tai daugelyje valstybių didina moterų ir ypač vaikų socialinę riziką, neužtikrina kartų kaitos, kelia senų žmonių socialinės apsaugos klausimą. Mažus gimstamumo rodiklius lemia įvairūs veiksniai, tarp jų – darbo ir šeimos gyvenimo derinimas bei šeimų gyvenimo lygis.

Pagal objektą išskiriamos šeimos gerovei ir (arba) vaiko gerovei užtikrinti skirtos šeimos politikos priemonės. Šiuolaikinėje visuomenėje, kai tradicinis šeimos institutas nyksta ir didėja šeimos modelių įvairovė, šeimos politika vis dažniau orientuojama į individą. Todėl išskiriami trys **šeimos politikos objektai** (arba taikiniai):

- šeima;
- šeimos nariai;
- vienišas (vienas gyvenantis) asmuo.

Šeimos politikos priemonės yra įstatymai ir normos, piniginė ir nepiniginė parama, įvairios lengvatos, socialinės programos. Pagal objektą išskiriamos šeimos gerovei ir (arba) vaiko gerovei užtikrinti skirtos šeimos politikos priemonės.

Europoje paramos šeimai politika buvo kuriama 1930–1940 m., nors atskirų paramos šeimai sistemų būta ir anksčiau, o išsamios diskusijos šeimos politikos klausimais prasidėjo prieš kelis dešimtmečius. Istoriskai susiklostė, kad šeimos politikos priemonės ir jų rinkiniai įvairiose valstybėse skiriasi. Nacionalinio lygmens šeimos politika yra dviejų tipų: atviroji šeimos politika ir uždaroji šeimos politika. Nuo 1970-ųjų Prancūzija, Vengrija, Švedija, Čekija (tuometu – Čekoslovakija) pristatomos kaip pavyzdžiai **atvirosios šeimos politikos**, kuriai būdingi ilgalaikiai tikslai, nuoseklumas, įteisinimas. Austrija, Danija, Suomija, Vokietija, Lenkija buvo atvirosios,

⁹⁶ Suminis gimstamumo rodiklis, rodantis vidutinį skaičių vaikų, kurių moteris pagimdo per savo reproduktyvaus amžiaus laikotarpį, vidutiniškai Europos Sąjungoje nukrito nuo 2,66 1960 m. (ES-25) iki 1,53 2008 m. (ES-27), t. y. iki rodiklio, neužtikrinančio kartų kaitos. 2004 m. ES papildė naujos valstybės narės su dar žemesniais gimstamumo rodikliais: žemiausias rodiklis (1,23) buvo Čekijos Respublikoje ir Lenkijoje (Lietuvoje – 1,26). Kad užtikrintų kartų kaitą, suminis gimstamumo rodiklis turėtų būti ne mažesnis negu 2,1.

tačiau siaurai orientuotos šeimos politikos pavyzdžiai. Jungtinė Karalystė siejama su **uždarąja šeimos politika**, kuri kartais įvardijama kaip negatyvi. Pavyzdžiui, Jungtinėje Karalystėje yra įteisintos šeimos politikos priemonės, tačiau vyriausybė laikosi nuostatos nevykdyti šeimos politikos.

Remdamiesi valstybės požiūriu į šeimą, kai kurie autoriai pateikė šeimos politikos modelių tipologiją. Švedų sociologas profesorius Valteris Korpi (Walter Korpi) pateikė tokią **šeimos politikos modelių tipologiją**⁹⁷:

- bendroji paramos šeimai politika;
- dviejų darbo užmokesčių politika;
- į rinką orientuoti politika.

Šeimos politikai, kaip sudėtinei gerovės valstybės daliai, gali būti pritaikyta ir G. Espingo-Anderseno pateikta gerovės valstybių tipologija (plačiau apie tai – ketvirtame skyriuje):

- liberalusis šeimos politikos modelis;
- socialistinis socialdemokratinis šeimos politikos modelis;
- konservatyvusis korporatyvinis šeimos politikos modelis.

Liberaliojo modelio politika šeimą laiko privačia erdve, todėl valstybė neprisiima daug išpareigojimų šeimos socialinės apsaugos srityje. Manoma, kad šeimos narių gerovė turėtų būti užtikrinama per gėrybių persikirstymą šeimos viduje, tarp šeimos narių. Valstybėse dominuoja gausios šeimos, joms būdinga, kad jaunesni nariai ilgai yra išlaikomi arba bent remiami vyresnių šeimos narių. Liberaliojo modelio valstybių šeimos politikoje vyrauja skurdo, pirmiausia – vaikų skurdo, mažinimo priemonės. Socialinės išmokos yra minimalios, grindžiamos stokos principu. Šioms valstybėms būdingas gana aukštas moterų užimtumo lygis. Vaikų priežiūros paslaugos siejamos su rinkos teikiamomis galimybėmis, privačiu sektoriumi bei šeimos ryšiais. Dalyvavimą darbo rinkoje ir pareigas šeimai padeda užtikrinti lanksti darbo rinka. Šis šeimos politikos modelis atitinka V. Korpi pasiūlytą bendros paramos šeimai politikos modelį.

Socialistinis socialdemokratinis šeimos politikos modelis. Valstybėse, kuriose dominuoja socialistinis socialdemokratinis šeimos politikos modelis, šeimos narių gerovė siejama su pilietybe. Šioms valstybėms būdingas lygiavertis vyrų ir moterų dalyvavimas

⁹⁷ Korpi, Walter. Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. In: Kohli, Martin; Novak, Mojca (Eds.). *Will Europe Work?* London: Routledge, 2001, p. 52–72.

ir darbo rinkoje, ir šeimos gyvenime. Aukštą moterų užimtumo lygį užtikrina motinystės (tėvystės) programos, lankstus darbo grafikas, išsaugoma darbo vieta, itin išplėtos vaikų priežiūros paslaugos. Vaikų priežiūros paslaugos yra išplėtos ir paskirstytos tarp šeimos ir visuomenės. Dėl pareigų šeimai pasitraukusiam iš darbo rinkos žmogui didžioji atlyginimo dalis kompensuojama. Socialinės rizikos atvejais valstybė teikia universalią pagalbą, grindžiamą kategoriniu principu. Socialinė parama pirmiausia orientuota į atskirus šeimos narius, t. y. individualizuota. Dominuoja lyčių lygių galimybių (nediskriminavimo) politika, t. y. remiama dviejų darbo užmokesčių politika. Papildomai taikomos vaikų skurdo mažinimo bei gimstamumo skatinimo politikos priemonės.

Konservatyvusis korporatyvinis šeimos politikos modelis.

Valstybėse, kuriose dominuoja konservatyvusis korporatyvinis modelis, gerovė siejama su dalyvavimu darbo rinkoje. Todėl valstybės politika siekia užtikrinti bent vieno šeimos nario dalyvavimą darbo rinkoje (t. y. į rinką orientuota politika). Dažniausiai tas šeimos narys yra vyras, t. y. konservatyviojo korporatyvinio modelio šeimos politika orientuota į tradicinės šeimos su įprastais vyrų ir moterų vaidmenimis (vyras – šeimos maitintojas, moteris – namų šeimininkė) išsaugojimą. Socialinė apsauga siejama su šeimos narių profesine situacija ir teikiama šeimai kaip vienetui (pašalpos šeimoms, turinčioms mažamečių vaikų; mokesčių lengvatos nedirbančiai motinai, kt.). Moterų užimtumo lygis žemas, o dirbančios moterys dažniausiai renkasi darbą ne visą darbo dieną. Vaikų priežiūros paslaugų infrastruktūra mažai išplėta, paslaugos teikiamos ne visą darbo dieną, nes vaikų priežiūra paliekama moteriai.

Šeimos politikos priemonės ir jų rinkiniai įvairiose valstybėse skiriasi, priklauso nuo valstybės požiūrio į šeimą ir vyraujančio šeimos politikos modelio.

Šeimos politika nuolat tobulinama, derinant esamas ir kuriant naujas socialinės apsaugos priemones, schemas, programas. Poreikį

atnaujinti šeimos politiką lemia ekonominiai, politiniai ir demografiniai veiksniai.⁹⁸

Ekonominius šeimos politikos tobulinimo veiksnius apibūdina ekonominė vaiko kainos (gimstamumo) teorija. Pagal klasikinę ekonominę gimstamumo teoriją⁹⁹ vaikų poreikis šeimai susijęs su vaiko auginimo kaina, šeimos pajamomis, vaiko kaip vertybės vieta tarp kitų gyvenimo vertybių. Remdamasi šiuo modeliu, perskirstomąja politika valstybė tiesiogiai arba netiesiogiai gali daryti įtaką šeimos sprendimui dėl vaikų ir jų skaičiaus. Valstybės politika gali padidinti vaikų poreikį, sumažindamai šeimai vaiko auginimo išlaidas. Tačiau valstybės sprendimai didinti, išlaikyti arba mažinti piniginę paramą šeimoms susiję su problemos (t. y. vaikų poreikio) mastais, socialinių išmokų ir įvairių programų sąnaudomis ir valstybės biudžeto galimybėmis. Vaiko auginimo kaina yra sunkiai nustatoma, tačiau žinoma, kad Europoje nuo 1960 m. ji nuolat kilo. Tuo metu moterims atsirado daugiau galimybių dalyvauti darbo rinkoje, uždirbti, prisidėti prie šeimos biudžeto. Tačiau moterys susidūrė su kliūtimis derinti užimtumą su vaiko gimdymu, auginimu bei priežiūra. Siekiant išlaikyti stabilų vaikų gimstamumo lygį būtina valstybės parama šeimoms, o ypač dirbančioms motinoms.

Politiniai šeimos politikos tobulinimo veiksniai susiję su valstybėje dominuojančiomis politinėmis jėgomis ir religinėmis nuostatomis. Kairiosios politinės partijos, besiremiančios klasikine konflikto teorija, taip pat valstybės su dominuojančia katalikiškąja religija pritaria aukštesnio lygmens valstybės paramai šeimoms. Pastebėta, kad valstybėse, kuriose taikoma daugiau priemonių vaiko auginimo sąnaudoms padengti (ekonominis argumentas) ir moterų dalyvavimui darbo rinkoje užtikrinti (politinis argumentas), ilgainiui susiklosto šeimos politika, orientuota į dirbančias motinas. O valstybėse, kuriose mažinamas biudžetas (ekonominis argumentas) ir silpnėja kairiųjų politinių jėgų įtaka (politinis argumentas), ilgainiui daugėja į šeimą kaip vienetą orientuotų socialinės politikos priemonių.

⁹⁸ Quadagno, Jill B. Theories of the welfare state. *Annual Review of Sociology*, 13. 1987, p. 109–128; Gauthier, Anne Helene. Historical Trends in State Support for Families in Europe (post– 1945). *Children and Youth Services Review*, 1999, Vol. 21, No. 11/12. p. 937–965.

⁹⁹ Becker, Garry S. *A treatise on the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981.

Demografiniai šeimos politikos tobulinimo veiksniai susiję su visuomenės demografinio senėjimo tendencijomis. Ilgėjanti gyvenimo trukmė ir mažėjantis gimstamumas reiškia augantį socialinės paramos vyresnio amžiaus žmonėms ir šeimoms, auginančioms vaikus, poreikį. Socialiniai tyrimai atskleidė, kad socialinės politikos priemonės (piniginė socialinė parama, mažamečių vaikų priežiūros paslaugų plėtra, kt.) reikšmingai didina gimstamumo rodiklius.¹⁰⁰

Šeimos politika nuolat tobulinama. Poreikį atnaujinti šeimos politiką lemia ekonominiai, politiniai ir demografiniai veiksniai.

8.2. Šeimos politika Europos Sąjungos darbotvarkėje

Šeimos samprata ES dokumentuose

Bendros ir nuoseklios šeimos politikos Europos Sąjungoje iki šiol nėra, nes ilgą laiką šeimos politika nebuvo pirmaeilė ES Tarybos ir Europos Komisijos veiklos sritis. Be to, ES lygmens šeimos politikos vis dar nėra dėl sunkiai pasiekiamo konsensuso tarp valstybių narių dėl šeimos apibrėžties, šeimos politikos objekto, tikslų, valstybės vaidmens šioje politikoje ir kt. klausimų. Remiantis subsidiarumo principu, šeimos klausimai liko už Europos Sąjungos institucijų kompetencijos ribų, išskyrus klausimus, susijusius su darbuotojais migrantais, sveikata ir saugumu darbo vietoje, lygiomis vyrų ir moterų galimybėmis, gyvenimo standartų užtikrinimu. Valstybės narės vykdo nacionalinę šeimos politiką ir beveik neturi privalomų tiesioginių ES įpareigojimų šioje srityje. Valstybių šeimos politika susiklostė veikiant politinėms ideologijoms, kultūros tradicijoms, šeimų poreikiams, sprendimų priėmimo praktikai.

---

¹⁰⁰ Wennemo, Irene. The development of family policy: A comparison of family benefits and tax reductions in 18 OECD countries. *Acta Sociologica*. 1992, 35, p. 201–217; Wennemo, Irene. *Sharing the costs of children: Studies on the development of family support in the OECD countries*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research, 1994.

Šeimos politikos klausimai yra už ES institucijų kompetencijos ribų, išskyrus klausimus, susijusius su darbuotojais migrantais, sveikata ir saugumu darbo vietoje, lygiomis vyrų ir moterų galimybėmis, gyvenimo lygio standartų užtikrinimu.

Dėl susiklosčiusios situacijos pagrindinėse ES sutartyse šeima kaip socialinės politikos objektas nėra apibrėžta. Atliekant **ES lygmens veiksmus ir lyginamuosius šeimos politikos tyrimus šeima apibrėžiama kaip ryšiai tarp namų ūkio narių**. Tačiau, kaip minėta anksčiau, šeimos politikos objektas gali būti ir šeima kaip vienetas, ir šeimos nariai, ir atskirai gyvenantis asmuo. Tuo tarpu namų ūkis nėra tolygus šeimai: jį sudaro bendrą ūkį vedantys asmenys, nebūtinai save traktuojantys kaip šeimą. Taigi tinkamiausios ES lygmens šeimos apibrėžties vis dar ieškoma, kaip ir šeimos politikos apibrėžties.

Europos nacionalinės šeimos politikos observatorijos pateiktoje apibrėžtyje **šeimos politika nusakoma kaip priemonės, kurios veikia šeimas**. Tačiau šioje apibrėžtyje neatsižvelgta į kitas politikos sritis, kurios taip pat daro poveikį šeimoms. Iš esmės Europos Sąjungoje šeimos politika yra netiesioginė, dažniau vykdoma per kitas politikos sritis – užimtumo, lyčių lygybės, skurdo ir socialinės atskirties mažinimo. Pirmosios direktyvos, turėjusios tiesioginį poveikį šeimoms, kilo iš vyrų ir moterų lygių galimybių politikos, tai – direktyvos dėl vaiko priežiūros atostogų, jose pabrėžiama darbo ir šeimos gyvenimo derinimo svarba. Europos Sąjungos sutartyje numatyta, kad dirbantys vyrai ir moterys turi teisę gauti tris mėnesius vaiko priežiūros atostogų, susijusių su kūdikio gimimu arba vaiko iki 8 m. įvaikinimu. Ne mažiau svarbią įtaką valstybių narių šeimos politikai daro Europos užimtumo strategija per integracijos į darbo rinką didinimo ir galimybių gauti padorų darbo užmokestį nuostatų įtvirtinimą, galimybių derinti pareigas šeimai ir darbą vyrams ir moterims sudarymą, per skurdo ir socialinės atskirties mažinimo programas. Pavyzdžiui, Europos užimtumo strategijos gairės reikalauja šalinti kliūtis, mažinančias moterų dalyvavimą darbo rinkoje; plėtoti kokybiškas mažamečių vaikų ir kitų šeimos narių priežiūros paslaugas; palengvinti grįžimą į darbą tėvams (motinoms) po pri-

verstinio pasitraukimo iš darbo dėl gimdymo ir (arba) vaiko auginimo atostogų. Įtaką šeimos politikai Europos Sąjungoje daro ir **atviro koordinavimo metodas**, didinantis socialinę aprėptį. Privalomas įpareigojimas valstybėms narėms rengti nacionalinius veiks-
mų planus kovai su skurdu ir socialine atskirtimi padeda mažinti šeimų skurdą.

1994 m. pranešime apie kintančią šeimos politiką išskirti trys

Europos Sąjungos šeimos politikos tipai:

- 1) politika, orientuota į šeimas kaip socialines grupes, o ne į atskirus individus;
- 2) šeimos dimensija socialinėje ir fiskalinėje teisėje, įtraukiant privataus sektoriaus ir nevyriausybių organizacijų veiklą;
- 3) šeimos politika, susijusi su užimtumo, lyčių lygybės, skurdo ir socialinės atskirties mažinimo politika.

Bendros ir nuoseklios šeimos politikos Europos Sąjungoje iki šiol nėra. Tai – daugiau netiesioginė politika, vykdoma per kitas politikos sritis: užimtumo, lyčių lygybės, skurdo ir socialinės atskirties mažinimo.

Šeimos aspekto raida Europos Sąjungoje

Pagrindiniuose ES dokumentuose šeimos politikai skirta ne-
daug dėmesio. Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos)
sutartyje (1957 m.) įtvirtinta, kad Europos Sąjungos socialinė poli-
tika pirmiausia skirta didinti užimtumą ir spręsti su tuo susijusias
problemas, o šeimos politikai pirmumas neteikiamas. Be to, kai ku-
riose ES valstybėse narėse (pvz., Italijoje, Graikijoje) šeimos gyve-
nimas ir šiandien yra privatus reikalas, kuriame valstybė dalyvauja
menkai. **Europos Komisijos funkcija** tokiomis sąlygomis – **koor-
dinuoti valstybių narių politiką, skirtą šeimos gerovei užtikrinti**.
Vis dėlto EEB steigimo sutartyje nuorodos į šeimos narius pateiktos
straipsniuose apie socialines garantijas Bendrijos erdvėje darbuo-
tojams migrantams, jų išlaikytiniams ir šeimų nariams. Sutarties 51
str. ir 122 str. įtvirtinta, kad valstybės narės įpareigojamos sudaryti
laisvo darbuotojų ir jų išlaikytinių (šeimų narių) judėjimo sąlygas,

spřesti su tuo susijusias socialines problemas. 1969 m. šios nuostatos papildytos skyriumi apie šeimą. Tačiau į vėlesnes sutarties versijas nebuvo įtraukta tiesiogiai su šeimos politika susijusių nuostatų.

Romos sutartyje šeimos politikai pirmumas neteikiamas, tačiau nuorodų į šeimos narius pateikta straipsniuose dėl socialinių garantijų Bendrijos erdvėje darbuotojams migrantams, jų išlaikytiniams ir šeimų nariams.

Po dešimtmečio ES Tarybos reglamentas Nr. 1612/68¹⁰¹ išplėtė teisių prieinamumą darbuotojų migrantų šeimų nariams. Reglamento preambulėje kalbama apie darbuotojų judėjimo kliuvinių panaikinimą, taip pat ir tų **kliūčių, kurios riboja darbuotojų galimybes gyventi kartu su jų šeimų nariais**, bei jų šeimų galimybes pritapti migracijos šalyje. 30 str. apibūdinti šeimų nariai, kuriems turėtų būti taikomos reglamento nuostatos. Tai – darbuotojo migranto sutuoktinis(-ė) ir jų vaikai iki 21 m. arba išlaikytiniai; darbuotojo migranto išlaikomi tiesioginiai giminės. Be to, priemonės numatytos ir tiems darbuotojų migrantų šeimų nariams, kurie gyvena kartu su migrantu šalyje, iš kurios atvyko. Reglamente numatyta, kad socialinės apsaugos, švietimo ir kitose sistemose, susijusiose su socialine politika, darbuotojai migrantai turėtų būti traktuojami taip pat, kaip darbuotojai ir jų šeimų nariai kilmės šalyje.

1961 m. priimtoje Europos socialinėje chartijoje, valstybėms narėms sukuriantčioje privalomus įpareigojimus, pripažinta **valstybių narių pareiga rūpintis šeimomis ir šeimų nariais** (I dalis, 16–17 §). 1974 m. socialinių veiksmų programoje¹⁰² deklaruota, kad **atsakomybė už šeimą gali būti pasidalinta**, atsižvelgiant į šeimos nuostatas darbo atžvilgiu. Tačiau konkrečios priemonės šioje srityje nebuvo įgyvendintos. Po dešimtmečio, 1983 m., Europos Parlamen-

¹⁰¹ Regulation (EEC) No.1612/68 of the Council of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community. *Official Journal of the European Union* L 257, 19.10.1968, p. 2–12.

¹⁰² Commission Social Action Programme. *Bulletin of the European Communities*, supplement 2/74. Brussels, 1974.

to sprendime dėl šeimos politikos Europos Bendrijoje¹⁰³ teigiama, kad **šeimos politika turi tapti neatsiejama visų Bendrijos politikos sričių dalimi**. Sprendime išreikštas susirūpinimas dėl kintančios šeimos struktūros, kintančio moterų vaidmens visuomenėje ir šeimoje, didėjančio vienišų tėvų (motinų) šeimų skaičiaus. Europos Komisija paskatinta parengti veiksmų programą, įgyvendinti atitinkamą šeimos politiką, valstybių narių šeimos politiką derinti Bendrijos lygiu. Vis dėlto jokių skubių formalių veiksmų nebuvo imtasi.

Pirmos su šeimomis susijusios ES lygmens priemonės pradėtos įgyvendinti po 1989 m. Europos Komisijos komunikato šeimos politikos klausimais¹⁰⁴ (išgaliojo 1990 m.). Dokumente apžvelgti pokyčiai visuomenėje, apibrėžtas šeimos vaidmuo, siekiant sanglaudos ateities visuomenėje. Dokumente numatyta, kad EK koordinuoja veiksmus Bendrijos lygiu, atsižvelgdama į svarbų šeimos ekonominių vaidmenį, kartų solidarumą, lygybės tarp vyrų ir moterų užtikrinimo siekį. Teigiama, kad veiksmai turi atitikti nacionaliniu lygiu vykdomą politiką bei socialines ekonomines sąlygas. Komunikate **pirmą kartą pabrėžta šeimos svarba ir jos jautrumas ekonomikai ir socialinėms sąlygoms**. Svarbiausi pranešime minimi klausimai yra vaiko teisių apsauga, darbo ir šeimos gyvenimo derinimas, dalijantis atsakomybe, dėmesys rizikos šeimoms (vieno tėvo (motinos) šeimoms, gausioms šeimoms, mažas pajamas gaunančioms šeimoms). Išskirtos keturios **bendrų interesų sritys**:

- 1) priemonės, sudarančios galimybes derinti darbą ir šeimos gyvenimą bei pareigas šeimai;
- 2) socialinė parama šeimoms;
- 3) dėmesys labiausiai socialiai pažeistoms šeimoms;
- 4) Europos Komisijos politikos įtaka šeimai, įgyvendinant vaiko teisių apsaugą.

Reaguodama į EK komunikatą, ES Taryba pasiūlė **lygių galimybių temą pakeisti į profesinio ir šeimos gyvenimo derinimo temą**. 1992 m. ES Taryba pateikė rekomendaciją dėl socialinės po-

---

¹⁰³ Resolution of European Parliament of 9 June 1983 on family policy in the European Community. *Official Journal of the European Union* C 184, 11.07.1983, p. 116.

¹⁰⁴ *Communication from the Commission on Family Policies*. European Commission. COM (89) 363. August 1989, Brussels, 8th, August, 1989.

litikos objektų ir politikos konvergencijos¹⁰⁵, kurioje **kintančią šeimoms situaciją** (santuokų ir šeimų nestabilumą) valstybėse narėse apibūdino kaip bendrą problemą. Šeimos struktūros pokyčiai susieti su šeimų galimybėmis pasirūpinti savo nariais. Iškilio poreikis suformuluoti bendrus tikslus. Tačiau EK išdėstytos nuostatos ES lygiu nebuvo įgyvendintos. Jos neįtrauktos ir į 1989 m. priimtą Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją, kurioje išdėstytos nuostatos dirbančių motinų atžvilgiu, pabrėžiant, kad vyrams ir moterims reikalinga parama, kuri sudarytų galimybes derinti profesines ir šeimos pareigas. Pabrėžtina, kad šioje Chartijoje kalbama apie darbuotojų migrantų teises.

Pirmos su šeimomis susijusios socialinės politikos priemonės ES pradėtos įgyvendinti po 1989 m. EK pranešimo šeimos politikos klausimais, kuriame pirmą kartą pabrėžta šeimos svarba ir jos jautrumas ekonominėms bei socialinėms sąlygoms. Svarbiausiais klausimais laikomi: vaiko teisių apsauga, darbo ir šeimos gyvenimo derinimas, dalijantis atsakomybe, dėmesys rizikos šeimoms.

1994 metus Jungtinių Tautų organizacija paskelbė **Tarptautiniais šeimos metais**, daugiausia dėmesio buvo skirta šeimos ištekliams ir atsakomybei kintančiame pasaulyje. Europos Komisija inicijavo veikas ES mastu: *Eurobarometro* atliekamus europiečių nuomonės apie šeimos ir nacionalinę šeimos politiką tyrimus; konferenciją apie šeimos ateitį; Europos nacionalinės šeimos politikos observatorija pateikė pranešimą apie valstybių narių šeimos politikos pokyčius. *Eurobarometro* ir kiti tyrimai atskleidė, kad, nepaisant demografinių pokyčių, šeima liko svarbiausia vertybė daugeliui europiečių. Konferencijoje atkreiptas dėmesys į tris aspektus:

- Sąjungos politikos poveikį šeimai;
- lygių galimybių politikos plėtrą, pabrėžiant vyrų ir moterų įtraukimą į darbo rinką;
- paramą šeimoms, ypač išgyvenančioms socialinės rizikos situacijas.

¹⁰⁵ Council Recommendation of 27 July 1992 on the convergence of social protection objectives and policies. 92/442/EEC. *Official Journal of the European Union* L 245, 26.08.1992, p. 49–52.

Tarptautinių šeimoms metų pabaigoje Europos Parlamentas paskelbė rezoliuciją „Šeimų ir šeimų grupių apsauga“¹⁰⁶, kurioje išreiškė **nuostatą plėtoti šeimos politiką** ES lygiu ir atsižvelgti į šeimos interesus visuose Sąjungos sprendimuose. Rezoliucijoje teigiama, kad socialinė apsauga turėtų būti teikiama visoms šeimoms, nepaisant jų tipo arba struktūros. Ypač daug dėmesio turėtų būti skirta vaiko teisių apsaugai, ypač vaikų, augančių nepilnose bei socialinės rizikos šeimose, ir priemonės vyrų ir moterų lygioms galimybėms užtikrinti, kovai su smurtu šeimoje ir vaikų išnaudojimu.

Bendrosios pinigų sistemos įvedimas šiuo laikotarpiu paskatino Europos Komisijos iniciatyvas šeimos atžvilgiu, remiantis prielaida, kad ekonominė ir socialinė politika būtų veiksmingesnė, jeigu labiau atsižvelgtų į šeimoms daromą poveikį. EK pastebėjo, kad nesėkmės įgyvendinant socialinę politiką, susijusią su socialiniais demografiniais pokyčiais, didina ekonomines ir socialines sąnaudas. Tuo tarpu **šeimai jautri socialinė politika gali prisidėti prie ekonomikos vystymo**, gali tapti produktyvumo veiksmu. Vis dėlto šeimos politikos plėtra ir šeimos apsauga nebuvo formaliai įteisintos. Iki XX a. pabaigos šeimos klausimai buvo sprendžiami juos įtraukiant į kitų socialinių klausimų sprendimą.

1994 m. Europos Parlamentas paskelbė rezoliuciją, kurioje išreiškė nuostatą plėtoti šeimos politiką ES lygiu ir atsižvelgti į šeimos interesus visuose Sąjungos sprendimuose.

XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Europos Sąjungos dėmesys buvo atkreiptas į galimybes vyrams ir moteris derinti profesines ir šeimos pareigas. 1990 m. Europos Komisija pasiūlė įstatymus **dėl nėščiųjų ir pagimdžiusių darbuotojų saugumo ir sveikatos** papildyti reikalavimu suteikti ne trumpesnes kaip 14 savaičių trukmės visiškai apmokamas motinystės atostogas. Buvo tikimasi, kad Europos Komisijos siūlymas paskatins padidinti sumą, kurią moteris

---

¹⁰⁶ Resolution of 14 December 1994 on protection of families and family units at the close of the International Year of the Family. *Official Journal of the European Union* C 18, 23.01.1995, p. 96.

gaus motinystės atostogų metu, kartu padidins ir gimstamumą. Įstatymo pataisai prieštaravo Jungtinė Karalystė, kurioje dirbančiai moteriai nebuvo garantuojamos apmokamos motinystės atostogos. Tačiau taikančios „dosnesnes“ motinystės atostogų sistemas valstybės narės pasisakė už jų taikymą visoje Europos Sąjungoje, siekdamos išvengti konkurencijos nuostolių. Valstybės narės buvo įpareigosotos ne tik įstatymais įtvirtinti motinystės atostogas, bet ir užtikrinti, kad būtų mokamos piniginės išmokos iš socialinių arba kitų visuomeninių fondų. Pašalpa buvo skirta motinystės atostogų metu išlaikyti turėtas pajamas, kad moteris nepatirtų neigiamo poveikio dėl sumažėjusių pajamų motinystės laikotarpiu.

1992 m. ES Taryba priėmė keletą teisės aktų, **susijusių su nėščiomis, neseniai gimdžiusiomis ir (arba) maitinančioms krūtimi moterimis**. 1992 m. liepos 27 d. ES Tarybos rekomendacijose dėl socialinės apsaugos ir politikos konvergencijos¹⁰⁷ kalbama apie tikslinių pašalpų tam tikroms šeimoms plėtrą, kuri turėtų padėti:

- šalinti profesinio aktyvumo kliūtis;
- derinti profesines pareigas ir pareigas šeimai;
- padėti asmenims, grįžtantiems į darbo rinką po vaiko auginimo atostogų.

Rekomendacija svarbi ir **motinystės socialinei apsaugai**. Joje nurodyta, kad motinystės atveju visoms moterims, teisėtai gyvenančioms valstybės narės teritorijoje ir dalyvaujančioms atitinkamoje socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemoje, turi būti padengtos išlaidos, susijusios su medicinine priežiūra bei gydymu dėl nėštumo, gimdymo ir jų padarinių. Be to, turi būti užtikrinta, kad dirbančios moterys, kurios nutraukia darbą dėl motinystės, būtų įtrauktos į socialinės apsaugos sistemą.

1992 m. spalio 19 d. ES Taryba priėmė direktyvą¹⁰⁸ **dėl priemonių skatinti geresnę nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų saugą ir sveikatos apsaugą darbe**. Direktyva numatė teisę į ne trumpesnes kaip 14 savaičių trukmės

¹⁰⁷ Council Recommendation of 27 July 1992 on the convergence of social protection objectives and policies. 92/442/EEC. *Official Journal of the European Union* L 245, 26.08.1992, p. 49–52.

¹⁰⁸ Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding (tenth individual Directive within the meaning of Article 16 (1) of Directive 89/391/EEC). *Official Journal of the European Union* L 348, 28.11.1992, p. 1–8.

motinystės atostogas prieš gimdymą ir po jo, iš kurių dvi savaitės privalomos; taip pat galimybes išeiti iš darbo nėštumo ir gimdymo medicininėms apžiūroms atlikti, apsaugą nuo atleidimo iš darbo, draudimą dirbti naktį, užtikrino pašalpą motinystės atostogų metu ir galimybę savo teises ginti teisme. Visos valstybės narės įvedė ne trumpesnes kaip 14 savaičių motinystės atostogas, visose ES valstybėse narėse motinos apsaugotos nuo neteisėto atleidimo iš darbo, joms suteikta garantija grįžti į darbą po motinystės atostogų. Vado-vaudamosi šia direktyva, 1995 m. gruodžio 14 d. Europos pramonės organizacijos priėmė bendrą susitarimą dėl tėvystės atostogų, kuris 1996 m. birželio 3 d. patvirtintas direktyva¹⁰⁹, suteikiančia dirban-tiems vyrams ir moterims teisę išeiti motinystės (tėvystės) atostogų pagimdžius arba įsivaikinus vaiką. Ši direktyva **padėjo sukurti mi-nimalias sąlygas derinti šeimą ir darbą**, skatino lygias galimybes ir vienodą požiūrį į moteris ir vyrus, suteikė galimybę vyrams ir mo-terims gauti nepertraukiamas atostogas ir rūpintis vaiku mažiausiai tris mėn. iki vaikui sukaks 8 metai, užtikrino apsaugą nuo atleidimo iš darbo, teisę grįžti į tą patį darbą tomis pačiomis sąlygomis po vaiko auginimo atostogų, įteisino galimybę neatvykti į darbą nenu-matytais atvejais dėl šeimos reikalų.

1995–1997 m. **šeimoms klausimai įtraukti į trumpalaikes So-cialinių veiksmų programas**, skirtas lygioms galimybėms įtvirtinti, pasitelkiant profesinių ir šeimos pareigų derinimo priemones. 1998–2000 m. socialinių veiksmų programoje atkreiptas dėmesys į kintančio šeimos gyvenimo ir užimtumo ryšius, kintančią namų ūkių struktūrą, kuri daro įtaką darbo jėgai ir ryšiams tarp kartų, į socialinės apsaugos sistemas. Pasakyta, kad XX a. pabaigoje beveik nepasiekti tikslai darbo ir pareigų šeimai derinimo srityje, kuriuos prieš dešimtmetį iškelė Europos Parlamentas, Europos Komisija ir ES Taryba, t. y. buvo numatyta plėtoti tikslinių pašalpų socialinę riziką išgyvenančioms šeimoms sistemą ir taip šalinti profesinio aktyvumo kliūtis, įgyvendinti priemones šeimos ir profesinėms parei-goms derinti, įtraukti į darbo rinką asmenis, grįžtančius po vaiko auginimo atostogų.

1999 m. Europos Komisija, laikydamasi komunikate dėl

---

¹⁰⁹ Council Directive 96/34/EC of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave concluded by UNICE, CEEP and the ETUC. *Official Journal of the European Union* L 145, 19.06.1996, p. 4–9.

socialinės apsaugos modernizavimo suderintos strategijos¹¹⁰ išdėstytų tikslų, numatė, kad **socialinė apsauga turėtų padėti derinti darbą ir šeimos gyvenimą**: parama šeimoms ir galimybė suderinti darbą ir šeimos gyvenimą nėra vien tik vyrų ir moterų lygių galimybių klausimas, bet tai yra ir ekonominė būtinybė demografinių pokyčių sąlygomis. Tuo EK išreiškė nuostatą dėl dviejų darbo užmoesčių šeimos politikos įgyvendinimo.

Amžių sandūroje Europos Sąjungoje atkreiptas dėmesys į sąlygas vyrams ir moterims derinti šeimą ir darbą, įgyvendintos priemonės, skirtos skatinti geresnę nėščiąjų, neseniai pagimdžiusių ir (arba) maitinančių krūtimi darbuotojų darbo saugą ir sveikatos apsaugą darbe.

2000 m. **Lisabonos strategijoje** buvo numatyti, o 2005 m. persvarstyti tikslai, susiję su darbo ir asmeninio gyvenimo derinimu. Pripažįstant moteris kaip reikšmingą darbo jėgos išteklių, **užsibrėžta pasiekti 60 proc. moterų užimtumo lygį**. Šis siekiamas rodiklis žemesnis negu bendras užimtumo lygis (70 proc.), tačiau buvo atsižvelgta į daugelyje valstybių narių moterims vis dar tenkančią didesnę atsakomybę už šeimą, t. y. iškilų lyčių lygių galimybių aspektas ir mažamečių vaikų priežiūros paslaugų klausimas. 2000–2007 m. moterų užimtumo lygis ėmė kilti ir ES vidutiniškai pasiekė 58,3 proc. Toks pokytis laikomas dideliu laimėjimu, kurį lėmė Europos Sąjungos lyčių lygių galimybių politika.

Darbo ir asmeninio/šeimos gyvenimo derinimas buvo vienas iš keturių pagrindinių 2005 m. Europos socialinių partnerių svarstytų lyčių lygių galimybių klausimų¹¹¹. **Darbo ir šeimos gyvenimo derinimo politikos poreikis Europos lygiu** pripažintas 2007 m. EK komunikate dėl kartų solidarumo skatinimo¹¹². Dokumente teigia-

¹¹⁰ *Dėl socialinės apsaugos modernizavimo suderintos strategijos*. EK komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(1999) 347, 1999-07-14.

¹¹¹ *Framework of Actions on Gender Equality*, 2005.

¹¹² *Skatinti kartų solidarumą*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2007) 244 galutinis, Briuselis, 2007-05-10.

ma, kad visuomenei senėjant tokios politikos tikslas yra sudaryti galimybes derinti pareigas šeimai ir darbą vyrams ir moterims, turintiems šeimos narių, kuriems reikalinga priežiūra. Be to, tokia politika padėtų didinti gimstamumą ir moterų užimtumą, mažinti skurdą ir socialinę atskirtį visuomenėje.

2008 m. spalio mėn. Europos Komisijos komunikate dėl gesresnio darbo ir asmeninio gyvenimo derinimo¹¹³ teigiama, kad Europos Sąjungoje darbo ir asmeninio gyvenimo derinimas daugeliu atžvilgių vyksta sėkmingai, tačiau vis dar nėra pusiausvyros tarp vyrų ir moterų, pavyzdžiui, renkantis darbą ne visą darbo laiką arba imant tėvystės (motinystės) atostogas. Europos Parlamentas pasiūlė **patobulinti ES teisės aktus, susijusius su motinyste ir tėvyste**, į persvarstytas Užimtumo gaires įtraukti naujų priemonių tėvystei ir vaiko priežiūros atostogoms, o sprendime dėl Europos demografinės ateities paskatino valstybes nares keistis ir taikyti gerąją patirtį, susijusią su motinystės atostogų suteikimu. Europos Parlamentas vylėsi, kad šeimai ir vaikams palanki aplinka padidins gimstamumą. Be to, 2008 m. pradėtos derybos tarp socialinių partnerių dėl tėvystės atostogų, persvarstant ES teisinę bazę, o būtent direktyvą 96/34/EC¹¹⁴ dėl tėvystės atostogų. Europos Komisija pasiūlė derinti profesines ir šeimos pareigas, ši iniciatyva atitinka Atnaujintos socialinės dienotvarkės¹¹⁵ tikslus. EK pasiūlė:

- sustiprinti darbuotojų juridines teises į atostogas, susijusias su pareigomis šeimai;
- užtikrinti vienodą požiūrį į savarankiškai dirbančius asmenis ir jiems padedančius sutuoktinius.

---

¹¹³ *Geresnė darbo ir gyvenimo pusiausvyra: didesnė parama siekiant profesinio, asmeninio ir šeimos gyvenimo suderinimo*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 635 galutinis, Briuselis, 2008-10-03.

¹¹⁴ Council Directive 96/34/EC of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave concluded by UNICE, CEEP and the ETUC. *Official Journal of the European Union* L 145, 19.06.1996, p. 4–9.

¹¹⁵ *Atnaujinta socialinė dienotvarkė: galimybės, prieinamumas ir solidarumas Europoje XXI amžiuje*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 412 galutinis, Briuselis, 2008-07-02.

Europos Komisija numatė tobulinti ir kitas motinystės (tėvystės) atostogų formas, pavyzdžiui, priklausomų narių priežiūros atostogas, galimybes tėvui gauti trumpalaikes atostogas gimus kūdikiui arba įsivaikinimo atveju.

Darbo ir šeimos gyvenimo derinimo politikos poreikis Europos lygiu pripažintas 2007 m. EK komunikate dėl kartų solidarumo skatinimo, kuriame teigiama, kad visuomenei senėjant politikos tikslas yra sudaryti galimybes derinti pareigas šeimai ir darbą vyrams ir moterims, turintiems šeimos narių, kuriems reikalinga priežiūra.

XXI a. pradžioje Europos Komisija išreiškė **susirūpinimą dėl gyventojų skaičiaus mažėjimo** ir paragino šalių vyriausybes imtis priemonių, kurios poras skatintų turėti daugiau vaikų. Pavyzdžiui, Belgija ir Prancūzija ėmė plačiai taikyti prenatalines (t. y. iki gimdymo) priemones. Panašias priemones taikė ir daugelis Vidurio ir Rytų Europos valstybių, įstojusių į ES. Tuo tarpu Jungtinė Karalystė iki XX a. pabaigos nesiėmė politikos priemonių, skatinančių gyventojų skaičiaus augimą. Europos Komisija, pasinaudodama savo galiomis teikti pranešimus apie demografinę situaciją ir socialines problemas, atkreipė dėmesį, kad **šeimos vertybės suteikia stabilumą visuomenei**, išdėstė, kaip su šeima susijusios priemonės gali prisidėti prie ekonomikos plėtros, paskatinti vyriausybes atsižvelgti į šeimų poreikius, t. y. plėtoti priemones, padedančias derinti darbą su pareigomis šeimai.

Tuo metu buvo pradėtos viešos diskusijos demografiniais klausimais. Diskusijas paskatino situacija, kai **pokariu gimę vaikai sulaukė pensinio amžiaus**, ir jų santykis su kitų kartų gyventojais buvo toks didelis, kad išryškino darbo jėgos ir visuomenės senėjimo, pensinių garantijų išlaikymo, visuomeninių sveikatos ir socialinių paslaugų problemas. 2005 m. Europos Komisija paskelbė Žaliąją knygą „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“¹¹⁶, o

¹¹⁶ Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“. Komisijos komunikatas. KOM(2005) 94 galutinis, Briuselis, 2005-03-16.

2006 m. – komunikatą dėl Europos demografinės ateities¹¹⁷. Šiuose dokumentuose nagrinėjamas šeimos vaidmuo visuomenėje, viešojo politika kviečiama paremti šeimą, išplečiant jos gyvenimo galimybes, pasitelkiant užimtumo ir pareigų šeimai derinimo priemones, prisidedant prie šeimų atliekamos globos funkcijų, naikinant pasirinkimo kliūtis. Diskusijos atskleidė, kad socialinės garantijos darbuotojų migrantų išlaikytiniams reikšmingai padidino vidinę migraciją, kaip ir buvo tikėtasi. Be to, **dėl kintančio šeimos modelio atsirado poreikis keisti ES teisinę bazę**. Pavyzdžiui, reglamente Nr. 883/2004¹¹⁸ „šeimos narys“ siejamas su ryšiais tarp sutuoktinių ir tėvų bei vaikų; tokia apibrėžtis atitinka tik kai kurių valstybių narių nacionalinę teisę, todėl migrantai kartais susiduria su kliūtimis įsikurdami ir organizuojdami šeimos gyvenimą migracijos šalyje.

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos galios išplėtos Lisabonos sutartimi (2007 m.), joje įtvirtinti privalomi įpareigojimai valstybėms narėms, numatyta šeimos reikalus spręsti Europos Sąjungos lygiu, šeimos klausimai pradėti traukti į bendrąją ES politiką. Tačiau Europos Sąjunga, gerbdama nacionalinių šeimos politikos sistemų įvairovę ir vadovaudamasi subsidiarumo principu, šeimos politikos įgyvendinimą vis dar palieka **valstybių narių kompetencijai**. Tik atkreipiamas dėmesys į ES pagrindinių sutarčių ir ES pagrindinių teisių chartijos sukurtus privalomus įpareigojimus valstybėms narėms.

Europos Sąjunga, gerbdama nacionalinių šeimos politikos sistemų įvairovę ir laikydamosi subsidiarumo principo, šeimos politikos įgyvendinimą paliko valstybių narių kompetencijai, bet ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtinta, kad šeimos klausimai bus sprendžiami ir Europos Sąjungos lygiu.

---

¹¹⁷ *Europos demografinė ateitis – iššūkių paversti galimybe*. Komisijos komunikatas. KOM(2006) 571 galutinis, Briuselis, 2006-10-12.

¹¹⁸ Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems. *Official Journal of the European Union* L 166, 30.04.2004, p. 1–123.

Šeimos padėties stebėseną Europos Sąjungoje

1973 m. ES Taryba adaptavo direktyvą Nr. 73/403/EEC¹¹⁹ dėl surašymo duomenų derinimo ir informacijos standartizavimo, o *Eurostat pradėjo rinkti duomenis* apie santuokas, jų trukmę, amžių santuokos metu, įvairių kohortų moterims tenkančių gimdymų skaičių, suminį gimstamumo rodiklį, moters amžių vaiko gimimo metu, namų ūkio dydį ir struktūrą. Atsižvelgiant į kintančius šeimos modelius, didėjantį susidomėjimą demografiniais tyrimais ir kai kurių duomenų rinkimo sunkumus (pvz., sunkoka surinkti pakankamai tikslūs duomenis apie kohabitacijos paplitimą, nesantuokinių vaikų skaičių, kontraceptinių priemonių vartojimo mastą), imtasi papildomų priemonių duomenims standartizuoti, kad jie galėtų būti panaudoti atliekant **lyginamąją analizę, parentą šeimos kūrimo, struktūros ir pokyčių duomenimis**.

1989 m. ES Taryba įsteigė 12 nepriklausomų ekspertų (vėliau, išsiplėtus Europos Sąjungai, padidino iki 15 narių) instituciją – Europos nacionalinės šeimos politikos observatoriją (angl. *European Observatory on National Family Policies*). Observatorijos funkcijos buvo stebėti demografines tendencijas, rinkti informaciją apie šeimų padėtį, analizuoti valstybių narių šeimos politiką, kasmet teikti ataskaitas Europos Komisijai ir taip prisidėti prie socialinės dimensijos plėtros Europos Sąjungoje. 1990-aisiais observatorijai skirta speciali užduotis padėti gerinti **šeimų gyvenimo kokybę**. Nacionaliniai ekspertai teikė informacijos ir idėjų, patarė Europos Komisijai, padėjo atrinkti ir skleisti gerąją praktiką. 2004 m., kai prie ES prisijungė naujosios valstybės narės, observatorija buvo uždaryta. Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas nacionalinių ekspertų tinklus pakeitė į **socialinės situacijos stebėsenos tinklus** ir juos įpareigojo stebėti bendrą demografinę situaciją, taip pat ir susijusią su šeima.

Nuo 1992 m. Europos Komisijai pavesta stebėti **šeimos struktūrą kaip demografinių pokyčių elementą**. Europos Sąjungos steigimo sutarties priedo „Susitarimas dėl socialinės politikos“ 7 str. įtvirtinta, kad kasmetiniuose pranešimuose Europos Komisija tu-

¹¹⁹ Council Directive 81/1060/EEC of 14 December 1981 derogating in favour of the Kingdom of the Netherlands from Directive 73/403/EEC on the synchronization of general population censuses. *Official Journal of the European Union* L 385, 31.12.1981, p. 34–34.

rėtų išdėstyti, koku lygiu yra pasiekti tikslai, susiję su demografinė situacija Bendrijoje. Priemonė įtraukta į konsoliduotąją EB sutartį.

2009 m. paskelbtas reglamentas Nr. 20/2009¹²⁰, kuriame aprašyti rodikliai, kurių statistika turėtų būti renkama visose valstybėse narėse. Reglamente pateiktas **sąrašas rodiklių** stebėti **darbo ir šeimos derinimo plėtrai**, atitinkančiai Europos užimtumo strategijos tikslus.

Nuo XX a. aštunto dešimtmečio Europos Sąjungoje stebima demografinė padėtis, renkami duomenys apie santuokas, gimstamumą, namų ūkio dydį ir struktūrą, nuolat atliekama lyginamoji analizė remiantis šeimos kūrimo, struktūros ir pokyčių duomenimis.

Mažamečių vaikų priežiūros paslaugų plėtra

Mažamečių vaikų priežiūros paslaugų infrastruktūra ES valstybėse narėse buvo sparčiai plėtojama XX a. šeštame–septintame dešimtmečiais, kai daugiau moterų ėmė dalyvauti darbo rinkoje. Tačiau šių paslaugų tikslai ir pobūdis valstybėse narėse skyrėsi. Šiaurės Europos valstybėse mažamečių vaikų priežiūros paslaugos buvo traktuojamos kaip priemonė, išplečianti moterų galimybes dalyvauti darbo rinkoje ir padedanti užtikrinti lyčių lygybę. Tuo tarpu Belgijoje, Prancūzijoje, Italijoje plėtojant vaikų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugas siekiama kito tikslo – padėti vaiką ugdyti. Kitose „senosiose“ ES valstybėse narėse tokios paslaugos nebuvo labai plėtojamos laikantis nuostatos, kad vaikui geriausia augti su motina, ypač pirmaisiais gyvenimo metais.

Vidurio ir Rytų Europos valstybėse vaikų ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo paslaugos pradėtos plėtoti nuo XX a. šešto dešimtmečio. Dėl sparčios urbanizacijos ir kaimo vietovių atsilikimo šių paslaugų poreikis sparčiai didėjo, todėl infrastruktūra ypač sparčiai buvo plėtojama XX a. aštuntame–devintame dešimtme-

¹²⁰ Commission Regulation (EC) No 20/2009 of 13 January 2009 adopting the specifications of the 2010 ad hoc module on reconciliation between work and family life provided for by Council Regulation (EC) No 577/98. *Official Journal of the European Union* L 9, 14.01.2009, p. 7–11.

čiais. Šių paslaugų tikslas buvo ne tik padėti šeimoms derinti darbą ir šeimos gyvenimą, tai buvo ideologinio auklėjimo ir poveikio priemonė jauniems piliečiams. Žlugus sovietiniam režimui paslaugų mažamečiams vaikams plėtra sutrikdyta: 1989 m. 66 proc. mažamečių vaikų buvo ugdomi ikimokyklinio ugdymo įstaigose, o 1993 m. – tik 55 proc. mažamečių vaikų. Šie pokyčiai ypač būdingi Latvijai, Lietuvai, Slovakijai.

Šiaurės Europos valstybėse narėse mažamečių vaikų priežiūros paslaugų infrastruktūra buvo plėtojama kaip priemonė, didinanti moterų galimybes dalyvauti darbo rinkoje; Pietų Europos valstybėse buvo siekiama padėti vaikus ugdyti; Vidurio ir Rytų Europos valstybėse teikiant mažamečių vaikų priežiūros paslaugas pereinama nuo ideologinio auklėjimo ir poveikio priemonės prie paslaugų, išplečiančių moterų galimybes įsitraukti į darbo rinką.

Europos Sąjungos lygiu **mažamečių vaikų priežiūros paslaugų plėtra siejama su galimybėmis tėvams dirbti**. ES daugiau negu 6 mln. 25–49 m. moterų dėl pareigų šeimoje yra priverstos nedirbti arba gali dirbti tik pusę darbo dienos. Daugiau nei ketvirtadaliui jų pagrindinė problema – vaikų priežiūros įstaigų trūkumas arba vaikų priežiūros paslaugų kaina. 2002 m. Barcelonos Europos Vadovų Taryba išskėlė **tikslą, kad vaikų priežiūros paslaugas gautų**:

- bent 90 proc. vaikų nuo 3 m. iki mokyklinio amžiaus ir
- bent 33 proc. vaikų iki 3 m. amžiaus.

Taryba nustatė, kad turėtų būti teikiamos **dvejopo pobūdžio vaikų priežiūros paslaugos**: trunkančios iki 30 val. per savaitę ir trunkančios 30 val. arba daugiau per savaitę. Pagal paslaugų organizavimo pobūdį tai gali būti ikimokyklinio ugdymo arba analogiškos paslaugos, privalomas švietimas, organizuotas popamokinis švietimas, vaikų (arba šeimos) dienos centrai arba panašūs kolektyvinės veiklos būreliai, profesionalių auklių paslaugos. Šeimos narių ir neprofesionalių auklių paslaugos į šią mažamečių vaikų priežiūros paslaugų sampratą neįtrauktos.

2008 m. *Eurostat* duomenimis, tik penkios valstybės narės (Belgija, Danija, Ispanija, Nyderlandai ir Švedija) yra pasiekusios 33 proc. vaikų iki 3 metų priežiūros lygį. Tuo tarpu Austrijoje, Če-

kijoje, Graikijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Maltoje, Slovakijoje ir Vengrijoje priežiūros paslaugas gauna mažiau negu 10 proc. vaikų iki trejų metų. 2008 m. 90 proc. vaikų nuo trejų metų iki mokyklinio amžiaus paslaugos suteiktos Airijoje, Belgijoje, Danijoje, Ispanijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Švedijoje ir Vokietijoje. Austrijoje, Estijoje, Portugalijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Suomijoje ir Vengrijoje paslaugas gavo 70–85 proc. šios amžiaus grupės vaikų. Šie rodikliai apėria visas vaikų ikimokyklinio amžiaus vaikų gautas paslaugas, nepriklausomai nuo jų pobūdžio. Iš tiesų daugelyje valstybių, o ypač Nyderlanduose ir Jungtinėje Karalystėje, dažniausiai vaikai gauna iki 30 val. per savaitę teikiamas priežiūros paslaugas.

Mažamečių vaikų priežiūros paslaugų srityje **Europos Komisijos kompetencija yra ribota**. Tačiau, remdamasi ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo strategija, Europos Komisija prisideda prie mažamečių vaikų priežiūros paslaugų plėtros valstybėse narėse: nuolat stebi, kaip įgyvendinami Barselonos susitikimo tikslai, atlieka socialinius tyrimus, teikia šios srities statistiką bei rekomendacijas valstybėms narėms, finansuoja vaikų priežiūros paslaugų infrastruktūros plėtrą. 2007–2013 m. iš Europos struktūrinio fondo vaikų priežiūros paslaugų infrastruktūros plėtrai numatyta skirti pusę mlrd. eurų. Europos Komisija, pasitelkdama Europos šeimų aljansą (angl. *European Alliance for Families*) ir struktūrinių fondų lyčių srities aukšto lygio ekspertus (angl. *High-Level Group on Gender Mainstreaming in the Structural Funds*), padeda valstybėms narėms keistis geraisia patirtimi.

ES vaikų priežiūros paslaugos pagal organizavimo pobūdį gali būti ikimokyklinio ugdymo arba analogiškos paslaugos, privalomas švietimas, organizuotas popamokinis švietimas, vaikų (arba šeimos) dienos centrai arba panašūs kolektyvinės veiklos būreliai, profesionalių auklių paslaugos. Šeimos narių ir neprofesionalių auklių paslaugos į vaikų priežiūros paslaugų sampratą neįtrauktos.

Vaiko teisių apsauga

Europos Sąjungoje vaiku laikomas asmuo iki 18 m. Vaiko teisės yra dalis žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, kurios yra bendros

valstybėms narėms ir kurias ES ir valstybės narės yra įsipareigojusios gerbti pagal tarptautines ir Europos sutartis. Šis įsipareigojimas įtvirtintas ES steigimo sutarties 6 str. bei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 24 str. Vaiko teisių apsaugos, vaiko vystymosi ir sėkmingos integracijos į visuomenės gyvenimą priežiūros pagrindą sudaro ES valstybėse narėse ratifikuota 1989 m. JTO Vaiko teisių konvencija, kurioje išdėstytos šios **vaiko teisės**:

- teisė gyventi ir augti;
- teisė būti sveikam;
- teisė į individualybę ir jos išsaugojimą;
- teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę;
- teisė į gyvenimo sąlygas;
- turtinės teisės;
- teisė į gyvenamąjį būstą;
- vaiko socialinės teisės;
- teisė į valstybės paramą ir išlaikymą;
- teisė į poilsį ir laisvalaikį;
- vaiko pabėgėlio teisės.

Nuo Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutarties pasirašymo (1957 m.) valstybės narės pradėjo spręsti klausimus, tiesiogiai ir (arba) netiesiogiai susijusius su vaiko teisių užtikrinimu ir vaiko gerovės kūrimu. Pripažįstant, kad **vaiko teisės vis dar nėra visuotinai gerbiamos**, o ES viduje nėra tenkinami kiekvieno vaiko svarbiausi poreikiai, pranešime dėl strateginių tikslų 2005–2009 m.¹²¹ Europos Komisija vaiko teises **pirmą kartą** įvardijo kaip vieną iš svarbiausių prioritetų. Pirmiausia tobulintinos su vaikais susijusios veiklos sritys yra:

- aplinka;
- darbas;
- informacija apie vaikus;
- pilietiškumas ir dalyvavimas;
- plėtra;
- politika vartotojų atžvilgiu;
- prievarta prieš vaikus;
- socialinė izoliacija ir diskriminavimas;
- sveikatos apsauga;

¹²¹ *Strateginiai tikslai 2005–2009 m. Europa 2010 m.: Partnerystė Europos atnaujinimo vardu. Gerovė, solidarumas ir saugumas. KOM (2005) 12 galutinis, 2005-01-26.*

- švietimas;
- žiniasklaida ir internetas.

Šiose srityse rengiamos vienkartinės arba ilgalaikės programos, stengiamasi vaiko teises įtraukti į visas ES politikos sritis. **Kuriant Europos socialinių modelių bei vykdam programą įvairiose srityse, atsižvelgiama į vaikų interesus.** ES remia valstybių narių veiksmus ir pastangas su sąlyga, kad valstybės narės gerbia vaiko teises. Be to, ES padeda valstybėms narėms keistis gerą patirtimi. Pasinaudodama savo dalyvavimu pasaulinėse organizacijose bei įtaka pasaulyje, ES turi galimybes iškelti vaiko teisių klausimą į pirmąją vietą tarptautiniu mastu, veiksmingai skatinti įgyvendinti vaiko teises.

Vaiko teisės yra dalis žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, kurias ES ir valstybės narės yra įsipareigojusios gerbti pagal tarptautines ir Europos sutartis.

Informacinės visuomenės, šeimos instituto pokyčių ir globalizacijos sąlygomis ES daug nerimo kelia įvairių formų smurtas prieš vaikus: nuo smurto šeimoje ir mokykloje iki tarptautinio masto problemų, pavyzdžiui, prekybos vaikais ir vaikų išnaudojimo, vaikų sekso turizmo ir vaikų pornografijos internete. Europos Sąjunga remia **kovą su prievarta prieš vaikus**, ypač su jų seksualiniu išnaudojimu. Nuo 1997 m. Europos Komisija vykdo *Daphne* programą, pagal kurią remiamos nevyriausybinės organizacijos, kovojančios su smurtu prieš vaikus, moteris ir jaunas žmones. *Stop* programa skirta kovai prieš prekybą žmonėmis ir vaikų seksualinį išnaudojimą. Kiti ES projektai skirti kovai su seksualiniu turizmu. Austrijos, Danijos, Kipro, Latvijos, Suomijos, Švedijos įstatymai draudžia bet kokias vaikų fizines bausmes. Kovai su prievarta mokykloje vykdomos specialios programos „Prievarta mokykloje“ (angl. *Violence in Schools*), kurių tikslas yra užtikrinti vaikų saugumą mokyklose, globos institucijose bei laisvės atėmimo vietose. Pranešime dėl strateginių tikslų 2005–2009 m.¹²² įtvirtinta vaikų apsauga nuo ekonominio išnaudo-

¹²² *Strateginiai tikslai 2005–2009 m. Europa 2010 m.: Partnerystė Europos atsinaujinimo vardan.* Gerovė, solidarumas ir saugumas. KOM (2005) 12 galutinis, 2005-01-26.

jimo ir visų formų prievartos.

Siekdama vaikus apsaugoti nuo žalingo aplinkos poveikio 1996 m. spalio mėn. Europos Komisija paskelbė Žaliąją knygą¹²³ dėl **nepilnamečių ir žmogiškojo orumo apsaugos** teikiančią audiovizualines paslaugas ir Pranešimą apie nelegalią ir žalingą informaciją internete. Šių dokumentų pagrindu priimtas Veiksmų planas, skirtas skatinti saugų naršymą internete. Plane numatytos tokios priemonės kaip filtravimo ir apmokestinimo sistemos; informavimas apie nelegalią medžiagą; visuomenės ir interneto naršytojų švietimas. Teisę į žmogiškąjį orumą garantuoja ir ES pagrindinių teisių chartija. Tačiau ES sprendžiama, kaip ši principą pritaikyti dar negimusiems vaikams, t. y. embrionams. Iki šiol klausimas, ar dar negimusiems vaikams reikia garantuoti teisę į žmogiškąjį orumą, kaip tai galima padaryti, yra neatsakytas ir paliktas valstybių narių kompetencijai.

ES stengiasi užtikrinti **aukštą švietimo ir mokymo kokybę**, skatinti profesinio rengimo plėtrą. Įgyvendinant šiuos tikslus, finansinė parama teikiama įvairioms tikslinėms programoms: *Socrates* (bendradarbiavimas švietimo srityje), *Leonardo* (profesinis rengimas) ir „Jaunimas Europai III“ (*Youth for Europe III*) (jaunimo bendradarbiavimas). 2000–2004 m. šios programos sujungtos į naują Jaunimo programą, o biudžetas padidintas 60 proc. Šios programos tikslai yra:

- mažinti nedarbą, plėtojant žmonių gebėjimus ir įgūdžius;
- didinti žinių potencialą ir Europos konkurencingumą;
- stiprinti pilietiškumą bendroje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje puoselėjant bendrąsias vertybes.

Siekdama užtikrinti aukštos kokybės švietimą ir mokymą bei skatinti profesinio rengimo plėtrą, ES finansiškai remia tikslines programas.

Europos Sąjungos socialinėje politikoje atsižvelgiama į tai, kad jaunuoliai gana ilgai išlaikomi tėvų. Siekdamas palengvinti tėvams vaikų išlaikymo našta ir sumažinti socialinę diferenciaciją, visos

¹²³ *Green paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and information services.* COM(96) 483 final, Brussels, 16.10.1996.

valstybės narės vykdo **lėšų perskirstymo politiką**, kuri pirmiausia siejama su **vaikų skurdo ir socialinės atskirties mažinimu**. Labiausiai matomas tokios politikos rezultatas yra šeimos pašalpos ir išmokos vaikams. Nuo XX a. šešto–septinto dešimtmečio daugelyje Europos valstybių buvo taikoma universali socialinė pinigine parama šeimoms, t. y. mokamos pašalpos neatsižvelgiant į šeimų disponuojamas lėšas (kategorinis principas). Tačiau pastaraisiais metais vis daugiau valstybių prieš teikdamos pinigine paramą šeimoms taiko lėšų testavimą (**pereinama prie socialinės apsaugos pagal stokos principą**). Tokia praktika yra Čekijoje, Graikijoje, Vengrijoje, Italijoje, Lenkijoje, Slovakijoje, Slovenijoje, Ispanijoje, iš dalies – ir Lietuvoje. 2000-ųjų pradžioje išmokos vaikams ES valstybėse narėse buvo padidintos. Tačiau lėšų perskirstymo lygis skyrėsi dėl valstybių narių skirtingų socialinės gerovės modelių. Paskutinį dešimtmetį poreikį mažinti vaikų skurdą ir socialinę atskirtį Europos Sąjungoje skatina tai, kad:

- daugelyje ES valstybių narių vaikai patiria didesnę skurdo riziką negu kiti gyventojai, pavyzdžiui, pensininkai (*Eurostat* duomenimis, 2008 m. vidutiniškai ES vaikų iki 18 m. skurdo lygis buvo 20,3 proc., o 65 m. ir vyresnio amžiaus asmenų skurdo lygis buvo 18,9 proc.);

- vaikų skurdas ir socialinė atskirtis egzistuoja net ir turtingiausiose valstybėse narėse;

- skurstantys vaikai patiria nesėkmių ir kitose srityse: jiems sunkiau pritapti mokykloje, jie dažniau nei kiti turi sveikatos problemų, kt.;

- vaikystėje patiriamas skurdas ir socialinė atskirtis sumažina galimybes vėliau sėkmingai dalyvauti darbo rinkoje ir visuomenės gyvenime.

Taigi vaikų skurdo panaikinimas laikomas bendru interesu, nes padeda užkirsti kelią perduoti skurdą iš kartos į kartą.

Siekiant palengvinti tėvams tenkančią vaikų išlaikymo našta, nuo XX a. šeštojo–septintojo dešimtmečio ES valstybės narės teikia socialinę pinigine paramą šeimoms. Paskutinį dešimtmetį linkstama nuo universalios paramos pereiti prie socialinės pinigines paramos pagal stokos principą.

2006 m. Europos Vadovų Taryba valstybes nares paragino **imtis būtinų priemonių skubiai ir ženkliai sumažinti vaikų skurdą**, visiems vaikams suteikti lygias galimybes. Valstybės narės ir Europos Komisija pritarė tokiam siekiui ir išreiškė bendrą nuostatą, kad vaikų skurdo ir socialinės atskirties mažinimo problemas reikia spręsti strategiškai, bendrai ir ilgą laiką.

2008 m. pranešime apie vaikų skurdą ir gerovę Europos Sąjungoje¹²⁴ teigiama, kad **vaiko gerovės užtikrinimo procese turėtų dalyvauti visos suinteresuotos šalys, taip pat ir vaikai**. Procesas turėtų būti koordinuojamas įvairiais lygiais: vietiniu, regioniniu, nacionaliniu, ES. Tam labiausiai tinka atviro koordinavimo metodas socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties srityse. 2010 m. Pranešime apie nacionalinių strategijų socialinės apsaugos ir socialinės aprėpties srityse ataskaitas¹²⁵ atkreiptas dėmesys, kad, siekdamas sėkmingiau kovoti su vaikų skurdu ir socialine atskirtimi, valstybės narės turėtų:

- veiksmus geriau derinti su kitomis ES strategijomis, pavyzdžiui, ES užimtumo strategija;
- nacionalines pastangas vaiko teisėms įgyvendinti glaudžiau susieti su JT Vaiko teisių konvencijos nuostatomis;
- plėtoti socialinį dialogą, vaikų dalyvavimą, vaiko teisių aspektą ir koordinavimą;
- užtikrinti veiksmingesnę stebėseną ir vertinimą pagal ES rekomendacijas.

2010 m. paskelbti **kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metais**. Vienas šių metų prioritetų – vaikų skurdo mažinimas. Europos Parlamentas iškėlė tikslą iki 2012 m. vaikų skurdą sumažinti 50 proc. *Eurostat* duomenys atskleidžia, kad didžiausią skurdo riziką patiria vaikai, augantys vienišų tėvų (motinų) ir gausiose šeimose, šeimose su bedarbiais suaugusiais šeimų nariais, kitose socialinės rizikos šeimose. Pavyzdžiui, 2008 m. vidutiniškai ES vieno tėvo (motinos) šeimų skurdo lygis buvo 36,4 proc., šeimų su trimis ir daugiau vaikų – 26,3 proc. (plg., visų šeimų su vaikais skurdo lygis buvo 17,9 proc., o šeimų be vaikų – 15,2 proc.). ES vidutiniškai bedarbių

¹²⁴ *Child poverty and well-being in the EU: Current status and way forward*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008.

¹²⁵ *Ending child poverty within the EU. A review on the 2008–2010 National strategy reports on social protection and social inclusion*. Brussels: Eurochild AISBL, 2010.

namų ūkių skurdo lygis buvo 44,5 proc. (namų ūkių be bedarbių narių – 8,5 proc.). 2008 m. 9 proc., o 2009 m. dešimtadalis vaikų iki 17 m. gyveno namų ūkiuose su bedarbiais suaugusiais šeimos nariais.

2006 m. Europos Vadovų Taryba valstybes nares paragino imtis būtinų priemonių skubiai ir ženkliai sumažinti vaikų skurdą, visiems vaikams suteikti lygias galimybes. Europos Parlamentas iškėlė tikslą iki 2012 m. vaikų skurdą sumažinti 50 proc.

2005 m. po vaiko teisių įvardijimo vienu iš svarbiausių ES prioritetų¹²⁶ EK pagrindinių teisių, nediskriminacijos ir lygių galimybių grupė priėmė sprendimą imtis konkrečių veiksmų vaiko teisėms įgyvendinti, saugoti ir plėtoti ES vidaus ir užsienio politikoje. Po metų Europos Vadovų Taryba paragino valstybes nares imtis būtinų priemonių sparčiai ir ženkliai sumažinti vaikų skurdą, suteikti lygias galimybes visiems vaikams. 2006 m. remiantis Europos Komisijos komunikatu **dėl ES strategijos vaiko teisėms užtikrinti**¹²⁷ šie sprendimai pradėti įgyvendinti. Dokumente pabrėžtas vaiko teisių apsaugos tobulinimo poreikis, išdėstyti septyni **uždaviniai**:

- 1) remiantis esama veikla, tenkinti skubius poreikius;
- 2) nustatyti būsimų ES veiksmų prioritetus;
- 3) įtraukti vaiko teises į ES veiksmus;
- 4) sukurti veiksmingą koordinavimo ir konsultavimo tvarką;
- 5) didinti kompetenciją ir profesionalumą vaiko teisių srityje;
- 6) išsamiau informuoti apie vaiko teises;
- 7) remti vaiko teises išorės santykiuose.

Be to, dokumente EK numatė papildomas **trumpalaikes bei skubios pagalbos vaikams priemones**:

¹²⁶ *Strateginiai tikslai 2005–2009 m. Europa 2010 m.: Partnerystė Europos atsinaujinimo vardan.* Gerovė, solidarumas ir saugumas. KOM (2005) 12 galutinis, 2005-01-26.

¹²⁷ *Towards an EU Strategy on the Rights of the Child.* Communication from the Commission. COM(2006) 367 final, Brussels, 04.07.2006.

- ES teritorijoje įsteigti pagalbos vaikams telefono linijas ir atskirą liniją dingusiems ir seksualinę prievartą patyrusiems vaikams;
- remti bankų sektorių ir kreditinių kortelių kompanijų kovą su kreditinių kortelių naudojimu perkant vaikų seksualines paslaugas internetu;
- kuo plačiau bendradarbiauti, siekiant tenkinti pirmaeilius vaikų poreikius ekonomiškai silpnai išsivysčiusiose šalyse;
- Europos Sąjungoje skatinti bendrus skurdo mažinimo veiksmus.

Pranešime teigiama, kad vaiko teisėms užtikrinti reikalingos daugelio ES politikos sričių priemonės, pavyzdžiui, užimtumo, švietimo, sveikatos, teisėsaugos, bendradarbiavimo, kt. Apibrėžta, kad, siekiant padidinti ES veiksmų vaiko teisių srityje poveikį, būtina **išspręsti problemas:**

- išanalizuoti poreikius ir prioritetus bei įvertinti ES veiksmus, kurių jau buvo imtasi;
- įtraukti vaiko teises į ES politikos kryptis, strategijas, programas ir geriau koordinuoti Europos Komisijos veiksmus;
- intensyviau bendradarbiauti su svarbiausiomis suinteresuotomis šalimis, t. y. ir su vaikais;
- plačiau ir geriau informuoti apie vaiko teises bei ES veiksmus šioje srityje.

Remdamasi šiame pranešime išdėstytomis nuostatomis Europos Komisija pradėjo kurti ilgalaikę strategiją, leidžiančią užtikrinti, kad ES veiksmais būtų aktyviai remiamos ir ginamos vaiko teisės.

Remdamasi 2006 m. pranešime dėl ES strategijos vaiko teisėms užtikrinti išdėstytomis nuostatomis, EK pradėjo kurti ilgalaikę strategiją, leidžiančią užtikrinti, kad ES būtų aktyviai remiamos ir ginamos vaiko teisės.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Šeimos politika Europos Sąjungoje“ apibrėžta šeimos politikos samprata, jos dimensijos, tikslai, objektai, aptarti esami šeimos politikos modeliai bei lemiantys veiksniai, apibūdintas Europos Sąjungoje įgyvendinamas šeimos politikos turinys, išdėstyta šeimos politikos raida, atkreiptas dėmesys į Europos Sąjungoje vykdomą demografinių pokyčių ir šeimos politikos stebėseną, mažamečių vaikų priežiūros paslaugų plėtrą, vaiko teisių apsaugą. Skyrių sudaro du poskyriai.

Šeimos politika – tai institucijų veiksmai, kurių tikslas – tikslingai veikti demografinių procesų raidą ir žmogaus ryšį su aplinka. Jos dimensijos yra šeimai palanki aplinka; darbo ir šeimos gyvenimo derinimas; vyrų ir moterų lygios galimybės derinti darbą ir pareigas šeimai; vaikų priežiūra; vaiko gerovė. Klasikiniai šeimos politikos modeliai atitinka gerovės valstybių modelius, o šeimos politiką lemia ekonominės, politinės ir demografinės priežastys. Šiuolaikiniame pasaulyje šeimos politika susiduria su papildomu iššūkiu – kintančia šeimos struktūra bei modeliu.

Europos Sąjungoje bendros ir nuoseklios šeimos politikos ir netgi galutinės šeimos apibrėžties nėra. Šeimos politika ES – tai daugiau netiesioginė politika, vykdoma per kitas politikos sritis: užimtumo, lyčių lygybės, skurdo ir socialinės atskirties mažinimo. 1989 m. pirmą kartą ES lygiu pabrėžta šeimos svarba, o bendrų interesų sritimis įvardytos priemonės, sudarančios galimybes derinti darbą ir šeimos gyvenimą; parama kai kurioms šeimoms; dėmesys labiausiai pažeistoms šeimoms; Europos Komisijos politikos įtaka, įgyvendinant vaiko teisių apsaugą. Kintanti šeimos situacija 1992 m. apibūdinta kaip bendra problema, 1994 m. išreikšta nuostata plėtoti šeimos politiką ES lygiu ir atsižvelgti į šeimos interesus visuose Bendrijos sprendimuose. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje įtvirtinta, kad šeimos reikalai bus sprendžiami ES lygiu, tačiau, vadovaujantis subsidiarumo principu, šeimos politikos įgyvendinimas vis dar priklauso valstybių narių kompetencijai, o šeimos klausimai pradėti diegti į bendrąją ES politiką.

Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutartyje suteikta teisė darbuotojų migrantų šeimų nariams prisijungti ir įsikurti migracijos šalyje kartu su darbuotoju. Amžių sandūroje dėmesys atkreiptas į profesinių ir šeimos pareigų derinimo bei lygių galimybių vyrams

ir moterims šioje srityje klausimus, motinystės socialinę apsaugą. XXI a. pradžioje Europos Komisija išreiškė rūpestį dėl gyventojų skaičiaus mažėjimo ir paragino valstybių narių vyriausybes taikyti gimstamumą didinančias priemones. Nuo XX a. aštunto dešimtmečio Europos Sąjungoje atliekama šeimos demografinės situacijos ir šeimos politikos stebėseną.

Mažamečių vaikų priežiūros paslaugos valstybėse narėse turi skirtingus tikslus. Europos Sąjunga 2002 m. išsikėlė tikslą pasiekti, kad vaikų priežiūros paslaugas gautų bent 90 proc. vaikų nuo trejų metų iki mokyklinio amžiaus ir bent 33 proc. vaikų iki trejų metų. 2008 m. tik penkios valstybės narės (Belgija, Danija, Ispanija, Nyderlandai ir Švedija) pasiekė šiuos tikslus. EK padeda plėtoti mažamečių vaikų priežiūros paslaugas: atlieka stebėseną, socialinius tyrimus, teikia šios srities statistiką bei rekomendacijas valstybėms narėms, finansuoja vaikų priežiūros paslaugų infrastruktūros plėtrą.

Vaiko teisių apsauga ES vykdoma remiantis žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, įtvirtintų tarptautiniuose ir ES dokumentuose, pagrindu. Remiamasi prielaida, kad vaiko teisės vis dar nėra visuotinai gerbiamos. 2005 m. EK vaiko teises pirmą kartą įvardijo kaip vieną iš svarbiausių prioritetų. Vaiko teisėms užtikrinti ES vykdomos programos, skirtos šalinti prievartą prieš vaikus, skatinti aukštą švietimo ir mokymo kokybę, mažinti vaikų skurdą ir socialinę atskirtį.

Savitikros klausimai

1. Apibrėžkite šeimos politikos tikslus. Kodėl keliami būtent tokie šeimos politikos tikslai?
2. Kas gali būti šeimos politikos objektai? Kodėl?
3. Kokiomis priemonėmis ir kaip įgyvendinama šeimos politika ES valstybėse narėse?
4. Koks ES vaidmuo kuriant šeimos politiką?
5. Ar reikalinga ES lygmens šeimos politika? Kokia ji turėtų būti? Pateikite argumentų.

6. Apibūdinkite vaiko teisių apsaugą Europos Sąjungoje. Kurie vaiko teisių apsaugos aspektai yra svarbiausi XXI a.? Kodėl?

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Stankūnienė, Vlada; Eidukienė, Virginija; Gruževskis, Boguslavas; Jančaitytė, Raminta; Mikalauskaitė Audra; Paluckienė, Jolanta. *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001.

(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje. Sud. Reingardė, Jolanta. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Lygių galimybių plėtros centras, 2006.

Papildoma literatūra:

Gauthier, Anne H. Family policies in industrialized countries: is there convergence? *Population*, 2002.

Hantrais, Linda. Family Policy on the European Agenda. In Hantrais L. *Social policy in the European Union*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 2007, p. 101–122.

Promoting solidarity between the generations. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM (2007) 244 final, Brussels, 10.5.2007.

The Social Situation in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Metiniai pranešimai 2000–2010.

Šaltiniai internete:

Confederation of Family Organisations in the European Union: <http://coface-eu.org/en/Family-Social-Policies/The-Family-Dimension/>.

European Alliance for Families: http://ec.europa.eu/employment_social/emplweb/families/index.cfm.

Eurostat, *Demographic Statistics*, replaced by *Population Statistics* in 2004, OOEPC; internetinė prieiga: <http://ec.europa.eu/eurostat>.

Online Child Protection: <http://www.onlinechildprotection.org/en/>.

Socialinės apsaugos sistemos. MISSOC: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/missoc_en.htm.

9

EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖ POLITIKA PAGYVENUSIŲ ŽMONIŲ IR DEMOGRAFINIO SENĖJIMO ATŽVILGIU

Skyriaus tikslas – supažindinti su senatvės socialine rizika, produktyvaus ir aktyvaus senėjimo idėjomis, demografinio senėjimo keliais iššūkiais ES socialinei politikai, Europos Sąjungos politika pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu, ateities uždaviniais ir rezultatais.

Skyriaus temos:

1. Senatvės klausimai socialinėje politikoje
  - Senatvė kaip socialinė rizika
  - Požiūris į politiką pagyvenusiems žmonėms tipologija
2. Demografinio senėjimo dimensija Europos Sąjungos darbotvarkėje
  - Demografinio senėjimo problema ES socialinėje politikoje
  - ES politikos pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu raida
3. Europos Sąjungos socialinės politikos pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu rezultatai
  - Pagyvenę asmenys darbo rinkoje
  - Senatvės pensijų garantijos
  - Pagyvenę žmonės ir skurdas

Pagrindinės sąvokos:

senatvės socialinė rizika
gyventojų senėjimas
gyventojų senėjimo koncepcijos
ES socialinė politika demografinio senėjimo atžvilgiu
socialinė apsauga senatvėje

9.1. Senatvės klausimai socialinėje politikoje

Senatvė kaip socialinė rizika

Senatvę kaip socialinę riziką apibūdina požymiai:

- sumažėjusios pajamos;
- socialinė izoliacija;
- prastėjanti sveikata.

Sumažėjusios pajamos. Pasitraukę iš darbo rinkos gyventojai netenka reikšmingiausio gerovės šaltinio – darbo pajamų. Senatvės pensijos vidutiniškai sudaro apie 80 proc. darbingo amžiaus gyventojų pajamų, jų paskirtis yra bent iš dalies kompensuoti prarastas darbo pajamas. Įvairios socialinio draudimo ir socialinės paramos sistemos turėtų užtikrinti tokį senatvės pensijų lygį, kuris pagyvensiems žmonėms leistų gyventi oriai. Tačiau dėl spartaus visuomenės senėjimo esamos socialinės apsaugos sistemos nuolat patiria iššūkių, taip pat ir siekiant užtikrinti socialines garantijas pagyvensiems žmonėms. Prognozuojama, kad per ateinančius 50 metų kartų solidarumo pagrindu veikiančios pensijų sistemos taps neveiksmingos, nes sparčiai didėjantis pensinio amžiaus gyventojų skaičius ir mažėjanti jaunoji karta reikš nepakeliamai didelę išlaikytinių našta darbingo amžiaus gyventojams. Esama padėtis skatina įvairių lygių **diskusijas dėl pensijų sistemų ateities bei naujų socialinės apsaugos schemų paieškos**. Šiandieniniai sprendimai dažniausiai susiję su pensinio amžiaus ribos perkėlimu į vyresnį amžių bei perėjimu nuo einamųjų mokėjimų pensijų sistemų (*pay-as-you-go*) prie kaupiamųjų fondų.

Socialinė izoliacija susijusi su siaurėjančiais socialiniais pagyvenusių žmonių ryšiais. Pasitraukus iš darbo rinkos silpnėja, o kartais ir visai nutrūksta ryšiai su darbo kolektyvu bei kolegomis. Dėl prastėjančios sveikatos retėja susitikimai su draugais bei kaimynais. Pagyvenusių žmonių gyvenime pasireiškia vadinamasis „ištuštėjusio lizdo sindromas“: vaikai užauginti ir gyvena savo gyvenimą, lieka vieni sutuoktiniai / partneriai, o mirus bent vienam iš jų nauja šeima kuriama retai. Ypač retai naują šeimą kuria moterys. Pagrindinė priežastis – didelis atotrūkis tarp vyrų ir moterų gyvenimo trukmės: vyrų gyvenimo trukmė ES vidutiniškai penkeriais metais trumpesnė negu moterų. Siekis išvengti pagyvenusių žmonių socialinės atskirties skatina ieškoti būdų, kaip užtikrinti socialinę aprėptį ir pilietinį

dalyvavimą, nepriklausomą nuo amžiaus, lyties, išsilavinimo, sveikatos būklės, pajamų, kt. Viena iš pagyvenusių žmonių socialinės aprėpties priemonių yra jų įtraukimas į darbo rinką. Be to, darbo jėgos senėjimas skatina kurti naują požiūrį į amžių, **mokytis visą gyvenimą** ir nuolat profesiskai tobulėti, taikyti įvairias užimtumo formas bei lanksčias pasitraukimo į senatvės pensiją strategijas.

Prastėjanti sveikata. Nors prasta sveikata nebūtinai susijusi su amžiumi, tačiau yra nustatytas statistiškai patikimas ryšys tarp amžiaus ir sergamumo bei neįgalumo: senstant tikimybė sirgti arba įgyti neįgalumą didėja. Ilgėjanti gyvenimo trukmė ir didėjantis senyvo amžiaus gyventojų skaičius bei kintantis šeimos modelis reiškia didėjantį sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikį. Sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų infrastruktūros plėtra siejama su decentralizacija, deinstitutionalizacija, paslaugų įvairove. Sveikatos priežiūros sistemai keliamas pagrindinis uždavinys pereiti nuo **postvencinio** (kai dirbama su pasekmėmis) prie **prevencinio** (kai siekiama užkirsti kelią nepageidaujamiems reiškiniams) sveikatos priežiūros modelio. Socialinių paslaugų sistemos pagrindinis uždavinys – pereiti nuo priežiūros palaikymo prie reabilitacijos ir **skatinti pagyvenusius žmones kuo ilgiau gyventi savarankiškai**.

Senatvę kaip socialinę riziką apibūdinantys požymiai – sumažėjusios pajamos; susiaurėję socialiniai ryšiai; prastėjanti sveikata.

Požiūrio į politiką pagyvenusiems žmonėms tipologija

Produktyvaus senėjimo idėja (angl. *productive ageing*). 1980 m. JAV pasiūlyta produktyvaus senėjimo koncepcija ilgam laikui tapo socialinės politikos daugelio sprendimų pagrindu. Produktyvumas reiškia gėrybių ir paslaugų gamybą, todėl susijęs su instrumentiniais ir ekonominiais aspektais. Produktyvus senėjimas yra pagyvenusių žmonių pastangos ir gebėjimai sukurti gėrybių ir paslaugų, kurios kitu atveju jų kūrėjams kainuotų. Produktyvaus senėjimo idėja paremta dviem veiksniais:

- 1) nuostata, kad **chronologinis amžius** nėra tinkamas žmo-

gaus gebėjimams apibūdinti;

2) rodikliais, kad vis daugiau pensinio amžiaus žmonių išlieka aktyvūs ir nesitenkina vien pasyviu vartojimu.

Produktyvus senėjimas – vyresnio amžiaus žmonių aktyvumas, susijęs su gėrybių ir paslaugų sukūrimu.

Aktyvaus senėjimo idėja (angl. *active ageing*). Nuo 1960-ųjų JAV žinoma sąvoka „sėkmingas senėjimas“, reiškianti vyresnių žmonių nuostatas ir gyvenimo būdą, kuris labiau būdingas jaunesniems ir kuriuo siekiama kuo ilgiau išlikti aktyviems ir patenkintiems gyvenimu. Modernią sąvoką „aktyvus senėjimas“ 1990-ųjų pradžioje įdiegė Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO).

Aktyvaus senėjimo samprata plačiau pradėta vartoti 1995 m. PSO programos pavadinimą pakeitus į „Senėjimas ir sveikata“ (angl. *Ageing and health*). Produktyvaus senėjimo idėja programoje sujungta su **pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybe**. PSO pateikė tokią **aktyvaus senėjimo apibrėžtį**: aktyvus senėjimas – tai sveikatos, dalyvavimo ir apsaugos optimizavimo procesas, siekiant užtikrinti žmonių gyvenimo kokybę. PSO pabrėžė sveikatos klausimus ir aktyvų senėjimą traktavo kaip naują gyvenimo strategiją, kai svarbu kuo ilgiau išsaugoti fizinę ir protinę sveikatą, **išlikti savarankiškam ir aktyviam** darbo rinkoje ir visuomenės gyvenime. Ši strategija jungia teises ir pareigas. Teisės į socialinę apsaugą, mokymąsi visą gyvenimą, kt. gali reikšti ir įsipareigojimą kuo ilgiau išlikti ekonomiškai arba visuomeniškai aktyviam.

Skirtingai nei produktyvaus senėjimo idėja, kuri pagyvenusių žmonių aktyvumą vertina gamybos ir darbo rinkos požiūriu, aktyvaus senėjimo idėja pagyvenusių žmonių dalyvavimą vertina kaip piliečių socialinę aprėptį. Aktyvaus senėjimo principu nesiekama sumenkinti užimtumo svarbos socialinės aprėpties procese, bet pabrėžiamas aktyvumas kaip veikla, kuri yra daugiau nei tik apmokamas darbas. Pagal aktyvaus senėjimo sampratą aktyvumas:

- turi būti prasmingas;
- turi prisidėti prie individo, šeimos, bendruomenės bei visuomenės gerovės kūrimo;
- nebūtinai susijęs su apmokamu darbu arba gamyba.

Aktyviai senėti turėtų stengtis visi pagyvenę žmonės, net ir tie, kurie yra silpni ir nesavarankiški. Šiuo principu siekiama išvengti atskirties tarp jaunesniojo senyvo amžiaus (60–75/80 m.) ir vyresniojo senyvo amžiaus (per 75/80 m.). Kartų solidarumo palaikymas taip pat yra svarbi aktyvaus senėjimo dalis, reiškianti veiklas, kurios įtraukia įvairių kartų asmenis.

Aktyvus senėjimas – tai pagyvenusių žmonių sveikata, savarankiškumas ir produktyvumas: *gyvenimui buvo suteikti metai; dabar metams reikia suteikti gyvenimą.*

Pasaulinė sveikatos organizacija

Europos valstybių socialinėje politikoje aktyvaus senėjimo idėja buvo įtvirtinta po 1997 m. birželio mėn. G-8 grupės aukščiausio lygio susitikimo Denveryje (JAV), kuriame buvo skirta dėmesio demografinio senėjimo problemoms. Buvo diskutuojama dėl daugelio pagyvenusių žmonių poreikių ir galimybių tęsti darbą bei kitas socialiai naudingas veiklas ir nutarta, kad demografinio senėjimo sąlygomis senus stereotipus apie pagyvenusius žmones būtina keisti. Aktyvaus senėjimo idėja pasiūlyta kaip alternatyva produktyvaus senėjimo idėjai¹²⁸.

Aktyvaus senėjimo idėjos pagrindu kuriamos socialinės politikos uždavinys yra visų amžiaus grupių gyventojų rengimas sąmoningai aktyviai senatvei. Priemonė tokiam uždaviniui įgyvendinti – visuomenės švietimas, kaip išvengti ligų, neįgalumo, gebėjimų praradimo, kt. Aktyvaus senėjimo **strategija turi būti įtraukianti ir įgalinanti**, turi kurti įvairias aktyvumo formas, motyvuoti ir plėsti piliečių galimybes išlikti savarankiškiems ir aktyviems.

Aktyvaus senėjimo politika paremta **piliečių ir visuomenės partneryste**. Valstybės vaidmuo tokioje politikoje yra įgalinti, remti ir motyvuoti piliečius ir, esant poreikiui, teikti kuo aukštesnio lygio socialinę apsaugą. Įgyvendinant aktyvaus senėjimo politiką būtina **atsižvelgti į nacionalinius ir kultūrinius ypatumus**, pavyzdžiui, požiūris į senatvę Pietų Europos ir Šiaurės Europos valstybėse akivaizdžiai skirtingas.

---

¹²⁸ Communiqué: The Denver Summit of the Eight: <http://www.state.gov/www/issues/economic/summit/communique97.html>.

Aktyvaus senėjimo idėjos pagrindu kuriamos socialinės politikos uždavinys yra visų amžiaus grupių gyventojų rengimas sąmoningai aktyviai senatvei. Priemonė tokiam uždaviniui įgyvendinti – visuomenės švietimas, kaip išvengti ligų, neįgalumo, gebėjimų praradimo, kt.

9.2. Demografinio senėjimo dimensija Europos Sąjungos darbotvarkėje

Demografinio senėjimo problema ES socialinėje politikoje

Europos Sąjungoje gyvena per 70 mln. 60 metų ir vyresnių gyventojų, t. y. **kas penktas gyventojas yra pagyvenęs**. Dėl mažėjančio gimstamumo ir ilgėjančios gyvenimo trukmės Europos Sąjungos visuomenė sparčiai senėja. Mažėjantis gimstamumas nebeužtikrina kartų kaitos: kad būtų užtikrinta kartų kaita, suminis gimstamumo rodiklis turėtų būti bent 2,1, o 2008 m. vidutiniškai ES šis rodiklis buvo 1,53. ES gyventojų vidutinė gyvenimo trukmė pailgėjo nuo 43,5 metų 1900 m. iki 75,5 metų 2000 m. Trečdalis visų ES gyventojų ir apie penktadalis darbo jėgos yra 50-ies metų ir vyresni. *Eurostat* duomenimis, 2008 m. ES vidutiniškai 46 proc. 55–64 m. amžiaus gyventojų dalyvavo darbo rinkoje. Pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis¹²⁹ 2008 m. buvo 25 proc. Prognozuojama, kad šis rodiklis 2020 m. padidės iki 31 proc., o 2050 m. – net 50 proc. Gyventojų prognozėse teigiama, kad iki 2050 m. vidutinė vyrų gyvenimo trukmė Europos Sąjungoje pailgės maždaug iki 80 m., moterų – iki 85 m.; **65 m. ir vyresni gyventojai sudarys apie trečdalį**, o 80 m. ir vyresni gyventojai – apie dešimtadalį visų gyventojų.

Tokie demografiniai pokyčiai kartu su šeimos instituto pokyčiais, masine migracija, paskutiniu metu – ir pasauline ekonomine krize tapo iššūkiu Europos Sąjungai ir valstybėms narėms. Pagrindinis klausimas – **kaip socialiai apsaugoti senatvę** tokiomis sąlygomis? Valstybių narių socialinio draudimo sistemos jau šiandien sun-

¹²⁹ Pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis – tai 65 m. ir vyresnių nedirbančių gyventojų skaičiaus santykis su darbingo amžiaus (15–64 m.) gyventojų skaičiumi, išreikštas procentu (*Eurostat*).

kiai užtikrina pakankamo gyvenimo lygio pensijas visiems senatvės pensininkams. Sveikatos apsaugos ir socialinių paslaugų pagyvenusiems žmonėms infrastruktūra ir pobūdis taip pat turi prisitaikyti suteikti kokybiškas paslaugas pagyvenusiems piliečiams, kurių dalis nuolat didės. Taigi ES socialinei politikai bei valstybių narių sveikatos apsaugos ir socialinės apsaugos sistemoms yra svarbu ieškoti naujų socialinės apsaugos schemų ir kitų priemonių pagyvenusių ES piliečių gyvenimo kokybei užtikrinti.

Demografiniai pokyčiai kelia iššūkius Europos Sąjungos socialinei politikai bei valstybių narių sveikatos apsaugos ir socialinės apsaugos sistemoms, kaip apsaugoti pagyvenusius žmones.

ES politikos pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu raida

Pagyvenę žmonės, kaip specifinė grupė su išskirtiniais poreikiais, ES lygiu ilgą laiką buvo tarsi nematomi ir nedarė reikšmingos įtakos ES socialinės politikos raidai. Tačiau socialinė politika pagyvenusių žmonių atžvilgiu buvo sparčiai plėtojama atskirose valstybėse narėse. Nuo pirmųjų Europos Sąjungos steigimo sutarčių nuorodos į pagyvenusius žmones dažniausiai teiktos greta kitų klausimų, susijusių su pagyvenusių žmonių padėtimi darbo rinkoje. Pavyzdžiui, Europos Ekonominės Bendrijos steigimo (Romos) sutartyje (1957 m.) pažymėta, kad **skirtingas vyresnio amžiaus žmonių traktavimas** valstybėse narėse gali trukdyti veiksmingai kurti bendrąją rinką. Tačiau Sutarties straipsniuose nekalbama apie senatvės pensijų garantijas pensininkams – buvusiems darbuotojams migrantams, kurie dirbo keliose valstybėse narėse, arba kitus su pagyvenusiais žmonėmis susijusius klausimus.

Vienos pirmųjų ES lygmens garantijų pagyvenusiems žmonėms įtvirtintos Europos socialinėje chartijoje (1961 m.). Dokumente nurodyta, kad kiekvienas Europos Ekonominės Bendrijos darbuotojas turi teisę į atitinkamą socialinį draudimą ir galimybę naudotis **socialinės apsaugos pensijomis**, o negalintys įsijungti į darbo rinką ir neturintys pragyvenimo šaltinio asmenys turi teisę gauti socialinę

paramą. Tačiau Chartijos nuostatų įgyvendinimas priklauso valstybių narių kompetencijai.

Pagyvenę žmonės, kaip specifinė grupė su išskirtiniais poreikiais, ES ilgą laiką nedarė reikšmingos įtakos ES socialinei politikai. Tuo pat metu socialinė politika pagyvenusių žmonių atžvilgiu buvo sparčiai plėtojama atskirose valstybėse narėse.

Nuo XX a. aštunto dešimtmečio senyvo amžiaus žmonių problemos minimos daugelyje ES antrinės teisės dokumentų. 1970 m. padidėjo vyresnio amžiaus žmonių politinis aktyvumas ir politinė įtaka. **Vykdamas Europos socialinio fondo reformą išskirti prioritetai:**

- paremti bendrąją Europos Bendrijos politiką;
- padėti atskiroms socialinėms grupėms ir sritims, patiriančioms ekonominių sunkumų, taip pat – ir **pagyvenusiems žmonėms**.

1974 m. Socialinių veiksnių programos priede „Veiksmai prieš skurdą“ pagyvenę žmonės išskirti kaip ypatinga **darbuotojų grupė, turinti specifinių poreikių**. Dokumente pabrėžtos pagyvenusių darbuotojų problemos: skurdas, ankstyvos senatvės pensijos, priverstinis užsiėmimas menkia apmokama veikla. Tačiau ši socialinė grupė **neišskirta kaip atskiras socialinės politikos objektas**. 1982 m. vasario 18 d. priimtas sprendimas dėl senyvo amžiaus žmonių situacijos ir problemų Europos Bendrijoje.

Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje (1989 m.) formaliai pripažinta pagyvenusių žmonių teisė į savarakišką gyvenimą, prisiimti išpareigojimai užtikrinti minimalias pagyvenusių žmonių teises, padedant jiems įveikti finansinius ir kitus sunkumus. Tam skirti Chartijos 24 ir 25 paragrafai, kuriuose išdėstytos **pagyvenusių ir pensinio amžiaus žmonių teisės į socialines garantijas**. Numatytos priemonės, kad pagyvenę žmonės kuo ilgiau išliktų visaverčiais visuomenės nariais. Pabrėžta teisė į senatvės pensiją ir gyvenimo išteklius, sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas. Tačiau nedetalizuota, kaip šios teisės turėtų būti įgyvendintos. Be to, Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija

nesukuria valstybėms narėms privalomo įpareigojimo įgyvendinti joje išdėstytas nuostatas.

1974 m. pagyvenę žmonės ES išskirti kaip ypatinga dirbančiųjų grupė, turinti specifinių poreikių, tačiau neišskirta kaip atskiras socialinės politikos objektas.

XX a. pabaigoje Europos Sąjungos lygiu imtasi įvairių teisinių priemonių ir politinių **iniciatyvų, tiesiogiai arba netiesiogiai susijusių su pagyvenusiais žmonėmis**. Paminėtinos kovos su skurdu programos, vyrų ir moterų lygių teisių socialinės apsaugos srityje užtikrinimo priemonės, iniciatyvos neįgalumo srityje. Politika pagyvenusiems žmonėms buvo plėtojama tokiomis **kryptimis**:

- prevencinių strategijų, susijusių su visuomenės senėjimo problemomis;
- kartų solidarumo;
- nediskriminacijos.

Iki 1990 m. balandžio 24 d. Europos Komisijos komunikato dėl pagyvenusių žmonių¹³⁰ politika pagyvenusių žmonių atžvilgiu Europos Sąjungoje buvo vykdoma vadovaujantis subsidiarumo principu. Pranešimas tapo pagrindu imtis **ES lygmens veiksmų, susijusių su pagyvenusiais žmonėmis**. Buvo taikomos tokios strategijos kaip keitimasis informacija, duomenų bazių kūrimas ir studijos, europinių tinklų kūrimas. ES lygiu buvo remiamas pagyvenusių žmonių organizacijų kūrimas.

1991 m. ES Tarybos sprendimas dėl Bendrijos veiksmų pagyvenusių žmonių atžvilgiu¹³¹ ir 1992 m. sprendimas dėl metų paskelbimo Pagyvenusių žmonių ir kartų solidarumo metais¹³² patvirtino **Bendrijos vaidmens senatvės politikoje svarbą**. Tačiau valstybėms

---

¹³⁰ *Communication on the Elderly*. Proposal for a Council decision on Community Action for the Elderly. Commission of the European Communities. COM (90) 80 final, Brussels, 24 April 1990.

¹³¹ Council Decision 91/49/EEC of 26 November 1990 on Community actions for the elderly. *Official Journal of the European Union* 1991 L 28, 02.02.91, p. 29.

¹³² Council Decision 92/440/EEC of 24 June 1992 on the organization of the 1993 European Year of the Elderly and of Solidarity between Generations. *Official Journal of the European Union* 1992 L 245, 26.08.92, p. 43.

narėms palikta atsakomybė už socialinės politikos įgyvendinimą nacionaliniu lygiu.

Iki 1990 m. politika pagyvenusių žmonių atžvilgiu Europos Sąjungoje buvo vykdoma vadovaujantis subsidiarumo principu. EK komunikatas dėl pagyvenusių žmonių tapo pagrindu imtis ES lygmens veiksmų, susijusių su pagyvenusiais žmonėmis.

1991 m. spalio 17 d. priimtu sprendimu¹³³ Europos Komisija įsteigė Ryšių tarp pagyvenusių žmonių grupę (angl. *Liaison group on the elderly*), kurios paskirtis – palaikyti dialogą Europos lygiu tarp pagyvenusiems žmonėms atstovaujančių organizacijų ir **sustiprinti atstovavimą šios socialinės grupės interesams**. Tačiau po metų priimta Maastrichto sutartis nedaug sustiprino ES politiką pagyvenusių žmonių atžvilgiu. Tik vienoje Sutarties dalyje raginama vykdyti politiką, skatinančią **iškritusių iš darbo rinkos asmenų integraciją**, taip pat – ir pagyvenusių asmenų. Pabrėžtas **solidarumas tarp kartų** ir **lanksčių pasitraukimo į senatvės pensiją sistemų poreikis**, tačiau reikšmingų siūlymų dėl senėjimo klausimų ir problemų, pensijų naštos nepateikta.

1993 metus Europos Komisija paskelbė **Pagyvenusių žmonių ir kartų solidarumo metais**. Per šiuos metus įvyko tūkstančiai renginių Europos Sąjungos, nacionaliniu ir vietiniu lygiu, kurie aprėpė skirtingas kartas, sritis, kultūras bei patirtis. Buvo iškelti tokie tikslai:

- sustiprinti Bendrijos socialinę dimensiją;
- paskatinti visuomenės susirūpinimą dėl senėjimo;
- paskatinti viešas diskusijas senėjimo tema;
- sustiprinti kartų solidarumą;
- įtraukti pagyvenusius žmones į Bendrijos veiklą.

Siekiant išsiaiškinti pagyvenusių žmonių situaciją ir intervencinės socialinės politikos poreikį bei galimybes, atlikta įvairių tyrimų

¹³³ Commission Decision of 17 October 1991 on the Liaison Group on the Elderly *Official Journal of the European Union* L 296, 91/544/EEC, 26.10.1991, p. 42–44.

ir studijų, pavyzdžiui, „Amžius ir nuostatos“¹³⁴, „Pagyvenę žmonės Europoje: socialinė ir ekonominė politika“¹³⁵, „Socialinė Europa. Dėl papildomų pensijų demografinių, ekonominių ir socialinių pokyčių kontekste perspektyvos“¹³⁶, kt. Atlikti socialiniai tyrimai atskleidė didesnę pagyvenusių žmonių riziką darbo rinkoje, dalies senatvės pensininkų skurdą ir socialinę izoliaciją. Pagyvenusių žmonių ir kartų solidarumo metų pabaigai pažymėti skirtoje ES Tarybos ir socialinių reikalų ministrų principų deklaracijoje¹³⁷ pabrėžta, kad **kartų solidarumo principas** yra esminis ES socialinėje politikoje.

Pagyvenusių žmonių ir kartų solidarumo metais įgyta patirtis paskatino imtis naujų ES lygmens veiksmų **pagyvenusių žmonių gerovei ir socialinei aprėptčiai didinti**. 1994 m. paskelbtoje Baltojoje knygoje „Europos socialinė politika – Sąjungos ateitis“¹³⁸ Europos Komisija paraginta išdėstyti ES įnašą į senėjimo politiką ir pateikti sprendimą dėl **konkrečių tolesnių socialinės aprėpties veiksmų**, kuriuose būtų atsižvelgta į demografinio senėjimo tendencijas. 1995 m. Europos Komisija ES Tarybai pasiūlė priimti sprendimą dėl Bendrijų paramos pagyvenusiems žmonėms¹³⁹. Buvo siūloma išdėstyti **konkrečias pagyvenusiems žmonėms palankias veiklas**, kurių bus imtasi iki 1999 m. pabaigos. Tikėtasi pasiekti pozityvių

---

¹³⁴ *Age and attitudes. Main Results from a Eurobarometer Survey*. Commission of the European Communities, Directorate-General V, Employment, Industrial Relations and Social Affairs, 1993.

¹³⁵ *Older people in Europe: social and economic policies*. The 1993 Report of the European Community Observatory, Commission of the European Communities 1993.

¹³⁶ *Social Europe. The outlook on supplementary pensions in the context of demographic, economic and social change*. A report by the EU network of experts on supplementary pension provision – 1996. Supplement 7/96, European Commission, 1996.

¹³⁷ *Declaration of Principles of the Council of the European Union and the Ministers for Social Affairs, meeting within the Council of 6 December 1993 to mark the end of the European Year of Older People and Solidarity between Generations*. 93/C 343/01. *Official Journal of the European Union* C 343 of 21.12.1993, p.1.

¹³⁸ *European Social Policy – A Way Forward for the Union*. A White Paper. COM(94) 333, Brussels, July 1994.

¹³⁹ *Community actions for older people 1991–1993 including the European Year of Older People and Solidarity between Generations*. Proposal for a Council Decision on Community Support for Actions in favour of Older People. Evaluation Report presented by the Commission. COM (95) 53 final, Commission of the European Communities, 1995.

pokyčių socialinėje politikoje, tiesiogiai ir netiesiogiai susijusių su vyresnio amžiaus piliečiais. Buvo siekiama:

- skatinti aktyvaus pagyvenusių žmonių vaidmens tobulinimo būdų paiešką;
- skatinti gerąją praktiką, siekiant pagerinti moterų situaciją, senėjančios darbo jėgos valdymą, perėjimą nuo darbo prie senatvės pensijos ir pagyvenusių žmonių priežiūros paslaugas;
- sustiprinti kartų solidarumą ir pagyvenusių žmonių aprėptį, siekiant išvengti jų izoliacijos.

Amsterdamo sutartimi (1997 m.) į Sąjungos sutartį įtrauktas naujas straipsnis dėl **draudimo diskriminuoti dėl įvairių požymių**, taip pat – ir dėl amžiaus. Sutartimi Europos Komisijai suteikta galia imtis kovos su diskriminacijos apraiškomis veiksmų. Jau 1998–2000 m. socialinių veiksmų programoje **pagyvenusieji išskirti kaip specifinė socialinė grupė** socialinės atskirties mažinimo ir nediskriminavimo politikos sričių plėtros sąlygomis. Europos Komisija pasiūlė specialių projektų, pagyvenusių žmonių socialinės ekonominės situacijos lyginamųjų tyrimų. Tačiau tuo metu sprendimai neturėjo poveikio ir nesukūrė realios nediskriminavimo politikos. EK siūlymai nebuvo įgyvendinti, jų nepatvirtino ES Taryba.

Nediskriminavimo principui įgyvendinti buvo skirta 2000 m. direktyva Nr. 2000/78/EC dėl lygiaverčio traktavimo darbo rinkoje¹⁴⁰. Direktyvoje teigiama, kad **pagyvenusių žmonių diskriminacija darbo rinkoje** pasireiškia, kai darbo sąlygos nepritaikomos prie pagyvenusių žmonių poreikių ir galimybių, kai priimant į darbą arba kitomis su darbu susijusiomis aplinkybėmis nustatoma konkreti amžiaus riba. Numatyta, kad nediskriminavimo principas turėtų būti taikomas šiose srityse:

- galimybių integruotis į darbo rinką, užsiimti individualia arba profesine veikla užtikrinimo;
- visų tipų ir lygių profesinio orientavimo, profesinio rengimo, profesinio mokymo ir perkvalifikavimo;
- užimtumo ir darbo sąlygų;
- dalyvavimo darbuotojų ir darbdavių organizacijų veikloje.

¹⁴⁰ Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *Official Journal of the European Union* L 30, 02.12.2000, p. 16–22.

XX a. pabaigos politikos pagyvenusių žmonių atžvilgiu plėtros kryptys – strategijos, susijusios su visuomenės senėjimo problemomis; pagyvenusių žmonių gerovės ir socialinės aprėpties didinimu; kartų solidarumo puoselėjimu; nediskriminacijos plėtra.

1999 metus Jungtinių Tautų Organizacija (JTO) paskelbė Tarp-tautiniais pagyvenusių žmonių metais. Europos Komisija parėmė pagyvenusių žmonių padėties tyrimus, konferencijas, paskelbė komunikatą „Visos kartos Europos link“¹⁴¹. Pranešime **išreikštas susirūpinimas dėl gyventojų senėjimo**, išvardyti iššūkiai, su kuriais susiduria ES valstybės narės gyventojų senėjimo sąlygomis ir dėl kurių turėtų būti priimtos veiksmų strategijos:

- senėjanti darbo jėga dėl santykinai mažėjančio darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus;
- spaudimas pensijų sistemoms ir valstybių biudžetams, nes daugėja pensinio amžiaus gyventojų ir mažėja darbingo amžiaus gyventojų;
- didėjantis sveikatos paslaugų seniems žmonėms poreikis;
- kintantys pagyvenusių žmonių ištekliai ir poreikiai;
- lyties aspekto problema;
- Europos užimtumo strategija;
- socialinės apsaugos politikos tobulinimas;
- sveikatos ir medicinos tyrimų politika;
- kova su diskriminacija ir socialine atskirtimi.

Gyventojų senėjimo motyvai lėmė ir 2000 m. priimtos Lisabonos strategijos prioritetus. Siekiant sukurti konkurencingą ekonomiką, pagyvenę žmonės įvardyti **svarbiausiu užimtumo ištekliumi**. Todėl vienu iš strategijos prioritetų tapo **pagyvenusių žmonių integracijos į darbo rinką plėtra**. Užsibrėžta iki 2010 m. pasiekti 50 proc. pagyvenusių žmonių užimtumo lygį, kad darbo rinkoje dalyvautų 5 mln. ES gyventojų. Strategijoje pastebėta, kad vyresnio amžiaus asmenų integracija į darbo rinką ir išlaikymas joje yra sudėtinga užduotis dėl kultūrinių ir psichologinių veiksnių, būtent

¹⁴¹ *Towards a Europe for all Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity*. Communication from the Commission. COM (1999) 221 final, Brussels, 21.05.1999.

dėl susiklosčiusio nepalankaus stereotipinio požiūrio į pagyvenusius darbuotojus. Reikalingiems pokyčiams visuomenės, darbdavių ir darbuotojų nuostatose bei elgsenoje įgyvendinti strategija pasiūlė taikyti socialinės politikos priemones: reformuoti teisinę bazę ir institucinę infrastruktūrą; investuoti į žmogiškąjį kapitalą; didinti pagyvenusių žmonių darbingumą ir prisitaikymą. Aktyvų senėjimą numatyta užtikrinti **gyvenimo lygio politikos priemonėmis**, gerinant gyvenimo kokybės rodiklius. Viena iš svarbiausių priemonių – socialinės apsaugos sistemos pertvarka, daugiausia dėmesio skiriant senatvės pensijoms.

Po Lisabonos strategijos priėmimo ES institucijos ėmėsi veiklos. 2000 m. priimta ES pagrindinių teisių chartija (2000 m.), kuriai Lisabonos sutartimi (2007 m.) suteikta galia valstybėms narėms sukurti privalomus įpareigojimus, deklaruotos socialinės **pagyvenusių žmonių teisės**. Chartijoje išdėstytos pagyvenusių žmonių teisės gyventi oriai, išlaikyti savarankiškumą, dalyvauti darbo rinkoje, kultūriname, politiniame gyvenime ir bendruomenės veikloje. Taip pat įtvirtintos pagyvenusių žmonių teisės į sveikatos paslaugas ir apsaugą. 2001 m. Stokholmo Europos Vadovų Taryba pasiūlė **pensijų sričiai taikyti atviro koordinavimo metodą**.

2000 m. Lisabonos Europos Vadovų Taryba išreiškė poreikį reformuoti socialinės apsaugos sistemas, siekiant užtikrinti aukštos kokybės **sveikatos priežiūros ir socialines paslaugas** Europos Sąjungoje. Vienas iš Europos Komisijos veiksmų šiuo tikslu buvo 2001 m. komunikatas dėl sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų pagyvenusiems žmonėms ateities¹⁴². Dokumente EK pažymėjo, kad dėl Europos gyventojų senėjimo šios paslaugos įgyja vis didesnę svarbą. Kita vertus, paslaugos brangsta, o jų gavėjai geriau išsilavinę, suprantantys sveikos gyvensenos pagrindus, kelia didesnius reikalavimus paslaugų kokybei ir veiksmingumui. Todėl EK pasiūlė tris **ilgalaičius tikslus** šioje srityje:

- **prieinamumas**: paslaugų prieinamumas visiems, grindžiamas universalumo ir solidarumo principais;
- **kokybė**: aukštos kokybės, įvairaus lygio ir pobūdžio paslaugos;

¹⁴² *Sveikatos priežiūros ir pagyvenusių žmonių priežiūros ateitis: prieinamumo, kokybės ir finansinio įgyvendinamumo užtikrinimas*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2001) 723 galutinis, Briuselis, 2001-12-05.

- **finansinis tvarumas:** poreikių ir pasiūlos koordinavimas, užtikrinant vartotojų ir paslaugų teikėjų finansinių įnašų pusiausvyrą.

2002 m. Barselonos Europos Vadovų Taryba paragino Europos Komisiją ir ES Tarybą išsamiai išanalizuoti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų pagyvenusiems žmonėms prieinamumą, kokybę bei finansinį tvarumą, kitais metais Europos Vadovų Taryba pabrėžė poreikį bendradarbiauti ir keistis gerąja patirtimi šioje srityje. Jau 2004 m. Europos Komisija pateikė komunikatą dėl socialinės apsaugos modernizavimo, siekiant plėtoti aukštos kokybės, prieinamumo ir tvarumo sveikatos ir socialines paslaugas¹⁴³. EK taip pat pasiūlė **atviro koordinavimo metodą taikyti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų srityse**. Buvo teigiama, kad atviro koordinavimo metodas išplės galimybes keistis gerąja patirtimi ir padės valstybėms narėms pertvarkyti socialinės apsaugos sistemas.

Lisabonos strategijoje pagyvenę žmonės įvardyti svarbiausiu užimtumo ištekliumi. Vienu iš strategijos prioritetų tapo pagyvenusių žmonių įtraukimas į darbo rinką.

2002 m. EK parengtoje ataskaitoje „Darbo jėgos dalyvavimo plėtra ir aktyvaus senėjimo skatinimas“¹⁴⁴ Europos Komisija išklė **aktyvaus senėjimo srities tikslus:**

- užtikrinti, kad dabarties ir ateities kartos išliktų ekonomiškai aktyvios kuo ilgiau;
- ilgainiui į darbo rinką įtraukti ekonomiškai neaktyvius, tačiau galinčius dirbti gyventojus, ypač moteris;

---

¹⁴³ *Socialinės apsaugos modernizavimas siekiant kokybiškos, prieinamos ir tvarios sveikatos priežiūros bei ilgalaikės priežiūros: parama nacionalinės strategijos kryptims taikant „atviro koordinavimo metodą“.* Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2004) 304 galutinis, Briuselis, 2004-04-20.

¹⁴⁴ *Darbo jėgos dalyvavimo didinimas ir aktyvaus senėjimo skatinimas.* Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (prašymą pateikti komunikatą pateikė Stokholmo Europos Taryba). KOM(2002) 9 galutinis, Briuselis, 2002-01-24.

- darbo rinkoje išlaikyti dabarties pagyvenusius darbuotojus, ypač priešpensinio amžiaus.

Ataskaitoje teigiama, kad, derinant darbo jėgos dalyvavimo darbo rinkoje didinimą su aktyviu senėjimu, būtina užtikrinti senatvės pensijų ir sveikatos priežiūros garantijas ir skatinti socialinį dialogą.

2002 m. komunikate dėl Europos vaidmens pasaulio demografinio senėjimo sąlygomis¹⁴⁵ Europos Komisija pasiūlė sukurti **ilgalaikę senėjimo strategiją pasauliniu mastu** (bendrą politiką), skirtą visoms kartoms ir atspindinčią senėjimo situaciją pasaulyje. Dokumente pabrėžta, kad gyventojų senėjimą reikėtų traktuoti visapusiškai, t. y. atsižvelgiant į asmeninio gyvenimo pokyčius ir į visas visuomenės raidos dimensijas (politinę, ekonominę, socialinę). Strategijos turinys turėtų aprėpti senėjimo aspektus įvairiose politikos srityse (ekonomikos, užimtumo, socialinės apsaugos). Pranešime atkreiptas dėmesys į **sprežtinias problemas**:

- ekonominių klausimų, susijusių su senėjimu, valdymas, siekiant palaikyti augimą ir stabilią finansinę padėtį;
- prisitaikymas prie senėjančios darbo jėgos, skatinant aktyvų senėjimą ir keitimąsi gerąja patirtimi, susijusia su pagyvenusių žmonių įtraukimu į darbo rinką;
- pakankamo lygio ir stabilių senatvės pensijų, apsaugančių pagyvenusius žmones nuo skurdo, užtikrinimas nuolat kintančiomis sąlygomis;
- galimybės naudotis aukštos kokybės sveikatos priežiūros paslaugomis.

Pranešime pasiūlyta kuriant naują strategiją atsižvelgti į ES patirtį, tačiau pabrėžta, kad ES nesiima perkelti savo strategijų į pasaulinį lygį. Atkreiptas dėmesys, kad naujoje strategijoje turėtų būti atsižvelgta į valstybių ir atskirųjų regionų ypatumus, taikomas tarptautinis veiksmų koordinavimas.

2005 m. Žaliojoje knygoje „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“¹⁴⁶ Europos Komisija dar kartą atkreipė dėme-

¹⁴⁵ *Europe's response to World Ageing. Promoting economic and social progress in an ageing world. A contribution of the European Commission to the 2nd World Assembly on Ageing.* Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. COM(2002) 143 final, Brussels, 18.03.2002.

¹⁴⁶ Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“. Komisijos komunikatas. KOM(2005) 94 galutinis, Briuselis, 2005-03-16.

sį į gyventojų senėjimo problemą. Dokumente pažymėta, kad, siekiant įveikti kylančias problemas, būtina:

- 1) įgyvendinti Lisabonos strategijoje iškeltus tikslus, ypač integracijos į darbo rinką srityje;
- 2) tęsti socialinės apsaugos sistemos reformą, ypač senatvės pensijų srities.

Europos Sąjungos veiksmų prioritetinėmis kryptimis demografinio senėjimo sąlygomis įvardyta:

- gimstamumo ir pagyvenusių žmonių užimtumo didinimas;
- kartų solidarumas, dalijantis atsakomybe ir ekonominio augimo pasiekimais bei užtikrinant pensijų ir sveikatos paslaugų garantijas;
- ekonominio aktyvumo ir neaktyvumo įvairiais žmonių amžiaus tarpsniais derinimas, kai ekonomiškai neaktyvus yra studijuojantis ir (arba) vaikus auginantis jaunimas, o pensinio amžiaus žmonės nori ir gali dalyvauti darbo rinkoje.

Demografinio senėjimo sąlygomis Europos Sąjunga pirmiausia skatina kartų solidarumą, ragina derinti ekonominio aktyvumo ir neaktyvumo tarpsnius.

Nors ES ir valstybės narės stengiasi pakeisti padėtį, demografinė situacija Europoje negerėja. Europos Komisija paskutiniųjų metų sprendimuose išdėstė nuostatą, kad ES turi imtis esminių vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumo didinimo priemonių, pateikė naują, konstruktyvų požiūrį į demografinį senėjimą, įsteigė ekspertų grupę demografiniams klausimams. 2007 m. įkurtos ekspertų grupės (angl. *expert group on demographic issues*) paskirtis yra padėti ir patarti Komisijai dėl politikos, susijusios su demografinė situacija, stebėti situaciją gyventojų ir užimtumo srityse, padėti valstybėms narėms keistis gerąja patirtimi. 2008 m. Europos Parlamentas ir ES Taryba priėmė sprendimą¹⁴⁷ dalyvauti kelių valstybių vykdomoje **Kasdienį gyvenimą palengvinančios aplinkos bendroje programoje** (angl.

¹⁴⁷ Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 742/2008/EB 2008 m. liepos 9 d. dėl Bendrijos dalyvavimo kelių valstybių narių įgyvendinamoje mokslinių tyrimų ir plėtros programoje, skirtoje vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei pagerinti panaudojant naujas informacines ir ryšių technologijas. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, L 201, 2008-07-30, p. 49–57.

The Ambient Assisted Living (AAL) Programme). Šia programa siekiama kurti oraus senėjimo paslaugas ir sistemas pritaikant naujas informacines ir komunikacines technologijas. Pagrindinė programos veikla yra moksliniai tyrimai, taikomoji veikla ir naujovių diegimas.

2004 m. komunikate dėl vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumo ir pasitraukimo iš darbo rinkos atidėjimo¹⁴⁸ Europos Komisija tiesiogiai išdėstė nuostatą, kad **ES turi imtis esminių priemonių** vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumui didinti:

- skatinti darbuotojus atidėti išėjimą į senatvės pensiją, o darbdavius samdyti ir išlaikyti darbo rinkoje vyresnio amžiaus darbuotojus;
- didinti galimybes mokytis ir investuoti į užimtumo didinimą;
- kurti ir išsaugoti palankias sąlygas.

Dokumente atkreiptas dėmesys, kad Europos Sąjunga remia aktyvaus senėjimo politiką, vykdydama EQUAL programą, švietimo srities programas (suaugusiųjų švietimo *Grundtvig* ir Sąjungos švietimo veiksmų programą *Socrates*), valstybių narių veiksmus finansškai remia Europos socialinis fondas.

2006 m. komunikate dėl Europos demografinės ateities¹⁴⁹ Europos Komisija išdėstė naują, konstruktyvų požiūrį į demografinį senėjimą. Sprendime EK pateikė penkias **ateities veiksmų kryptis**, skirtas didinti pagyvenusių žmonių užimtumą, socialinės apsaugos sistemos modernizavimą ir Europos demografinį atsinaujinimą, **paversti senėjimo iššūkius galimybėmis**:

- **demografinio atsinaujinimo** skatinimas, taikant profesinio, asmeninio ir darbo gyvenimo derinimą (tėvystės atostogos, lankstus darbo organizavimas, mažamečių vaikų priežiūros paslaugų plėtra);
- **užimtumo skatinimas** Europoje, kuriant daugiau darbo vietų ir ilginant profesinės veiklos trukmę, taikant lankstaus užimtumo ir socialinių garantijų, mokymosi visą gyvenimą strategijas, nediskriminacijos amžiaus atžvilgiu principą, skleidžiant visuomenėje informaciją apie sveiką gyvenseną ir mažinant vyrų ir moterų gyvenimo trukmės skirtumus;

¹⁴⁸ *Increasing the employment of older workers and delaying the exit from the labour market*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2004) 146 final, Brussels, 03.03.2004.

¹⁴⁹ *Europos demografijos ateitis – iššūkių paversti galimybe*. Komisijos komunikatas. KOM(2006) 571 galutinis, Briuselis, 2006-10-12.

- **konkurencingos ir dinamiškos Europos kūrimas**, vadovaujantis atnaujinta Lisabonos strategija;
- **imigracijos skatinimas**, vykdamas valstybėms narėms bendrą legalių imigrantų ekonominės ir socialinės integracijos politiką;
- **tvarios finansinės padėties palaikymas** Europoje, tai užtikrintų tinkamą socialinę apsaugą, pakankamas senatvės pensijas, kartų lygybę valstybėse narėse.

9.3. Europos Sąjungos socialinės politikos pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu rezultatai

Europos Sąjungos politika pagyvenusiems žmonėms vis dar yra viena iš silpniausių sričių, vis dėlto ES socialinės politikos pagyvenusių žmonių atžvilgiu pasiekimais laikytini:

- pagyvenusiems ES piliečiams užtikrintas bendras minimalus apsaugos nuo diskriminavimo lygis;
- atviro koordinavimo metodas pradėtas taikyti valstybių narių pensijų sistemoms;
- numatyti konkretūs pensijų sistemų reformų uždaviniai.

Pagyvenę asmenys darbo rinkoje

ES vyresnio amžiaus darbo jėgos politikoje pereita nuo socialinių išmokų prie platesnių aktyvų senėjimą skatinančių priemonių. Darbuotojams migrantams teisė įsikurti išlieka ir pasitraukus iš darbo rinkos dėl senatvės. Valstybė narė neturi teisės liepti darbuotojams migrantams palikti šalį, pasibaigus darbo santykiams dėl senatvės. Pasilikti migracijos šalyje turi teisę pensinio amžiaus žmonės, jeigu iki tol išdirbo ne mažiau kaip 12 mėn. ir gyveno toje šalyje ne mažiau kaip trejus metus.

Eurostat duomenimis, 2008 m. vidutiniškai ES 55–59 m. amžiaus gyventojų užimtumas siekė 57,5 proc., o 60–64 m. gyventojų užimtumas – tik 29,3 proc. Danija, Vokietija, Airija, Kipras, Nyderlandai, Portugalija, Suomija, Švedija ir Jungtinė Karalystė 2010 m. pasiekė Lisabonos strategijoje numatytą tikslą – 50 proc. pagyvenu-

sių žmonių užimtumo lygį. Estiją, Latviją ir Lietuvą taip pat galima priskirti šių valstybių grupei, nes jos išlaikė aukštą pagyvenusių žmonių užimtumo lygį. Tačiau Lenkijoje ir Maltoje vyresnio amžiaus gyventojų užimtumo lygis nesiekia net 30 proc.

ES atliktas tyrimas „Amžiaus kliūčių įveikimas integruojant į darbo rinką ir mokymą“¹⁵⁰ (dalyvavo Belgija, Graikija, Italija, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai, Prancūzija, Vokietija) atskleidė, kad populiariausias pagyvenusių žmonių integracijos į darbo rinką priemonės yra lankstus darbo organizavimas ir profesinis mokymas, mažiau populiarius yra įdarbinimas, ypač retas – organizacijos požiūrio į vyresnio amžiaus dirbančiuosius keitimas. Darbdaviai, kurie keičia požiūrį į vyresnio amžiaus darbuotojus, išvelgia tokius **pagyvenusių žmonių pranašumus darbo rinkoje:**

- darbo jėgos papildymo galimybę;
- darbo patirtį (profesinę kvalifikaciją);
- prisitaikymą prie demografinių pokyčių;
- darbo jėgos įvairovę.

Pagyvenusių žmonių integracijos į darbo rinką **kliūtyms** yra:

- valstybių gerosios patirties stoka;
- socialinių partnerių nepakankamas bendradarbiavimas;
- iniciatyvų stoka ir valstybiniame, ir privačiame sektoriuose.

Praktika parodė, kad visos pagyvenusių žmonių įtraukimo į darbo rinką priemonės tarpusavyje susijusios: taikant vieną priemonę paprastai neišvengiama ir kitų darbo jėgos valdymo aspektų. Tačiau pokyčiai dažniausiai vyksta palyginti didelėse privataus sektoriaus pelno siekiančiose įmonėse, rečiau – valstybinėse ir pelno nesiekiančiose įmonėse. Daugeliu atvejų nekuriama bendra žmoniškųjų išteklių vadybos strategija, o įmonėje kylančios iniciatyvos dažniausiai siejamos su joje dirbančiais vyresnio amžiaus asmenimis.

Pagyvenusių žmonių užimtumo didinimo priemonės ES socialinėje politikoje pirmiausia siejamos su tiesioginiu arba netiesioginiu amžiaus kliūčių šalinimu, sukuriant aplinką, kurioje asmuo galėtų plėtoti savo galimybes nepatirdamas nesėkmių dėl savo amžiaus.

¹⁵⁰ *Combating Age Barriers in Employment*. Research Summary. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 1997.

Senatvės pensijų garantijos

Europos Sąjungoje vidutinis amžius, kuomet pasitraukiama iš darbo rinkos, yra 61,2 metų. Kipre, Latvijoje, Nyderlanduose, Švedijoje ši amžiaus riba yra 63 m. Vyrai iš darbo rinkos pasitraukia būdami vidutiniškai 61,9 m., moterys – 60,5 m. Senatvės pensijos riba daugelyje ES valstybių narių yra apie 65 m. (Prancūzijoje – 60 m.). Visos ES valstybės narės taiko socialinio draudimo sistemos priemones, skirtas socialiai apsaugoti iš darbo rinkos pasitraukiantiems priešpensinio amžiaus žmonėms. Tokios priemonės taikomos po tam tikro laiko, praleisto nesėkmingai ieškant darbo. Tokiu būdu nedarbo pašalpos pakeičiamos senatvės pensijomis.

Keletas valstybių narių (Vokietija, Austrija) taiko palaiptinio perėjimo į senatvės pensiją tvarką. Daugiau nei pusė ES valstybių narių taiko ankstyvo pasitraukimo iš darbo rinkos į senatvės pensiją tvarką. Šių priemonių visai netaiko Airija, Jungtinė Karalystė, Nyderlandai, Švedija, Airija, Belgija, Danija, Ispanija, Italija, Liuksemburgas taiko socialinės apsaugos priemones priešpensinio amžiaus darbuotojams, kurios leidžia derinti dalinį užimtumą darbo rinkoje su ankstyvu pasitraukimu į senatvės pensiją.

Senatvės pensijų dydis ES vidutiniškai kompensuoja mažiau nei pusę buvusių darbo pajamų, t. y. išėjusių į senatvės pensiją gyventojų pajamos sumažėja daugiau nei per pusę. Valstybėse narėse šis darbo pajamų ir senatvės pensijų santykis svyruoja nuo 30 proc. iki 60 proc. Buvusių darbuotojų migrantų senatvės pensijoms išmokėti taikomas vienas iš dviejų ES socialinės apsaugos principų:

- **proporcinis principas** (*pro rata*) – sudedamas visose valstybėse įgytas pensinio draudimo stažas;
- **teritorinis principas** (*integracijos*) – sudedamas visose valstybėse įgytas socialinio draudimo stažas, o pensiją skiria valstybė, kurioje asmuo gyvena.

Minimalusis dalyvavimo draudimo sistemose senatvės pensijai gauti arba gyvenimo tam tikroje šalyje laikas ES valstybėse narėse labai skiriasi: Belgijoje, Nyderlanduose, Švedijoje toks laiko reikalavimas netaikomas; Portugalijoje, Ispanijoje, Austrijoje, Lietuvoje – 15 metų; Graikijoje – per 15 metų. Siekiant gauti visą (bazinę) senatvės pensiją, draudimo stažas (arba pragyventas vienoje šalyje laikas) turi būti apie 40 metų (Lietuvoje – 30 metų).

Pastaraisiais dešimtmečiais pertvarkant senatvės pensijų sistemas Europos Sąjungoje keliami tokie uždaviniai:

- išlaikyti tokį pensijų dydį, kuris užtikrintų gyvenimo kokybę sulaukus senyvo amžiaus;
- atsižvelgiant į pokyčius visuomenėje, užtikrinti ilgalaikį sistemų finansinį stabilumą ir modernizavimą;
- remtis visas kartas aprėpiančiu principu;
- didinti darbingo amžiaus ribą ir vyresnio amžiaus darbuotojus įtraukti į mokymosi visą gyvenimą procesą, užtikrinti jų kvalifikacijos atitiktį darbo rinkos reikalavimams;
- socialinės apsaugos sistemose taikyti vėlesnio išėjimo į pensiją laiką.

Buvusiems darbuotojams migrantams senatvės pensijos mokamos taikant vieną iš pagrindinių ES socialinės apsaugos principų: proporcinis principas (*pro rata*) arba teritorinis principas (*integracijos*).

Pagyvenę žmonės ir skurdas

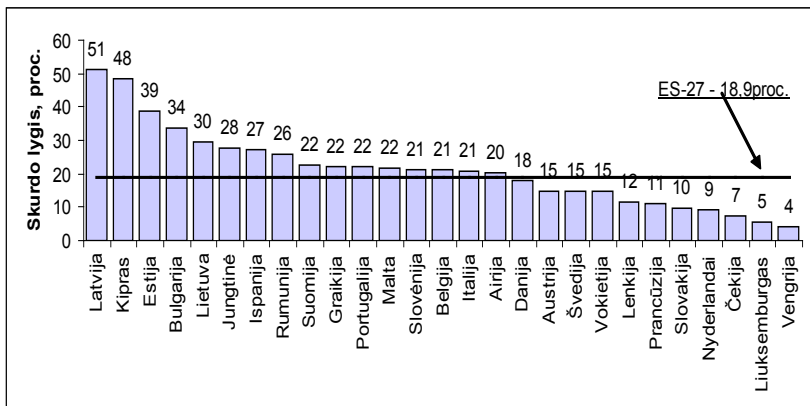
Eurostat duomenimis, 2008 m. ES vidutiniškai 18,9 proc. 65 m. ir vyresnių gyventojų gyveno skurdami. Tačiau valstybėse narėse pagyvenusių žmonių skurdo lygiai labai skiriasi, jie svyruoja nuo maždaug 50 proc. iki 5 proc. 2008 m. daugiausia pagyvenusių žmonių skurdo Latvijoje, Kipre, Estijoje, o mažiausiai – Slovakijoje, Nyderlanduose, Čekijoje, Liuksemburge, Vengrijoje (3 pav.).

Visų ES valstybių narių socialinės apsaugos sistemose pagyvenusiems žmonėms numatytos ir teikiamos piniginės ir nepiniginės socialinės garantijos, skiriasi tik jų rinkiniai. Pagyvenusiems žmonėms teikiamos tokios piniginės socialinės garantijos:

- senatvės pensija (draudžiamoji arba nedraudžiamoji);
- socialinė pensija;
- įvairi kita piniginė socialinė parama (socialinės ir kt. pašalpos).

Nepiniginės socialinės garantijos pagyvenusiems žmonėms – tai socialinės paslaugos, kompensacijos (pvz., apmokant sąskaitas

už komunalines paslaugas), lengvatos (už transportą, vaistus, medicininės paslaugas, kt.).

3 pav. Pagyvenusių žmonių (65 m. ir vyresnių) skurdo lygis po lėšų perskirstymo ES valstybėse narėse, 2008 m. (proc.)

Šaltinis: Eurostat-SILC.

Europos Sąjungoje pensinio amžiaus gyventojai nelaikomi skurdžiausia arba labiausiai socialiai atskirta socialine grupe. Tačiau pripažįstama, kad **pensinio amžiaus gyventojai nėra vienaalytė socialinė grupė**. Kiekvienoje ES valstybėje narėje dalis šio amžiaus žmonių skursta ir patiria socialinę atskirtį. Paskutinį dešimtmetį skurstančių pagyvenusių ir pensinio amžiaus žmonių dalis ES svyruoja apie 19 proc. Pagyvenusios moterys skursta dažniau negu vyrai. Tokia situacija siejama su darbingo amžiaus žmonių darbų segragacija ir darbo užmokesčio diferenciacija pagal lytį, todėl problemą spręsti turėtų lyčių lygių galimybių politika.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Europos Sąjungos socialinė politika pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu“ supažindinama su senatvės socialine rizika, produktyvaus ir aktyvaus senėjimo idėjomis, demografinio senėjimo keliamais iššūkiais ES socialinei politikai ir ES politika pagyvenusių žmonių ir demografinio senėjimo atžvilgiu, jos rezultatais ir ateities uždaviniais. Skyrių sudaro trys poskyriai.

Senatvę kaip socialinę riziką apibūdina sumažėjusios pajamos, socialinė izoliacija, prastėjanti sveikata. Socialinėje politikoje išskiriami produktyvaus senėjimo ir aktyvaus senėjimo požiūriai į senatvę ir pagyvenusius žmones. Europoje aktyvaus senėjimo idėja įsitvirtino po 1997 m. G-8 grupės susitikimo Denveryje.

Europos Sąjungoje pagyvenusių žmonių socialinės apsaugos problemos darosi vis svarbesnės dėl spartaus demografinio senėjimo, tačiau ilgą laiką, vadovaujantis subsidiarumo principu, politika pagyvenusių žmonių atžvilgiu priklausė valstybių narių kompetencijai, senyvo amžiaus žmonių klausimai ES bendroje politikoje nebuvo nagrinėjami, tik kelis kartus paminėti. Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutartyje skirtingas vyresnio amžiaus žmonių traktavimas valstybėse narėse paminėtas kaip galima kliūtis bendrajai rinkai kurti. Amsterdamo sutartimi į EEB sutartį įtrauktas straipsnis apie draudimą diskriminuoti dėl įvairių socialinių aspektų, taip pat ir dėl amžiaus. Europos socialinė chartija užtikrina darbuotojų teisę į atitinkamą socialinį draudimą ir galimybę naudotis socialinės apsaugos pensijomis. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje išdėstytos pagyvenusių žmonių teisės į daugelį socialinių garantijų, tačiau chartija nėra privalomojo pobūdžio. ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtintos pagyvenusių žmonių socialinės teisės. Ši chartija valstybėms narėms sukuria privalomą įpareigojimą jas įgyvendinti.

Nuo XX a. aštunto dešimtmečio pagyvenusių žmonių problemos atsispindėjo daugelyje ES antrinės teisės dokumentų. Nuo 1970 m. pagyvenę žmonės tapo vienu iš Europos socialinio fondo prioritetų. Pagyvenę žmonės kaip ypatinga darbuotojų grupė su specifiniais poreikiais ES pirmą kartą išskirti 1974 m., tačiau netaupo atskiru socialinės politikos objektu. Sąjungos lygmens veiksmų pagyvenusių žmonių atžvilgiu imtasi po 1990 m. EK pranešimo.

ES lygmens politikos pagyvenusiems žmonėms kryptys buvo: kartų solidarumas; nediskriminacija; prevencinės strategijos, susijusios su visuomenės senėjimo problemomis.

Nuo 1999 m. demografinio senėjimo aspektas tapo pagrindiniu ES socialinėje politikoje. Lisabonos strategijoje pagyvenę žmonės įvardyti svarbiausiu užimtumo ištekliumi, o strategijos prioritetu tapo pagyvenusių žmonių integracijos į darbo rinką plėtra. 2005 m. Žaliojoje knygoje „Demografiniai pokyčiai: naujas solidarumas tarp kartų“ išdėstyti ES veiksmų prioritetai demografinio senėjimo sąlygomis: gimstamumo didinimas; kartų solidarumas; ekonominio aktyvumo ir neaktyvumo įvairiais žmonių amžiaus tarpsniais derinimas. 2004 m. sprendime dėl vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumo ir pasitraukimo iš darbo rinkos atidėjimo EK pasiūlė būtinų ir esminių priemonių ES vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumui didinti: skatinti darbuotojus atidėti išėjimą į senatvės pensiją, raginti darbavimus samdyti ir išlaikyti darbo rinkoje vyresnio amžiaus darbuotojus; didinti galimybes mokytis ir daugiau investuoti į užimtumą; kurti ir išsaugoti palankias sąlygas. 2006 m. sprendime dėl Europos demografinės ateities Europos Komisija išdėstė naują, konstruktyvų požiūrį į demografinį senėjimą ir nurodė penkias ateities veiksmų kryptis: skatinti demografinį atsinaujinimą, didinti užimtumą, kurti dinamišką ir konkurencingą Europą, skatinti imigraciją, palaikyti tvarią finansinę padėtį.

Nors ES politika pagyvenusiems žmonėms tebėra viena silpniausių, tačiau pasiekimais laikytina pagyvenusiems ES piliečiams užtikrintas bendras minimalus apsaugos nuo diskriminacijos lygis; atviro koordinavimo metodo taikymas valstybių narių pensijų sistemoms; numatyti konkretūs pensijų reformų uždaviniai.

Savitikros klausimai

1. Kaip demografinis senėjimas keičia senatvės pensininkų padėtį Europos Sąjungoje?
2. Apibūdinkite ES socialinės politikos pagyvenusių žmonių ir de-

- mografinio senėjimo atžvilgiu raidos pagrindinius etapus.
3. Kokios ES lygmens socialinės politikos priemonės, esamos arba naujos, gali veiksmingai užtikrinti gyvenimo kokybę visiems senyvo amžiaus žmonėms Europos Sąjungoje? Pateikite argumentų.

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 164–179.

Dromantienė, Leta; Kanopienė, Vida. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems. *Socialinis darbas*. 2004, Nr. 3(2), p. 12–23.

Kanopienė, Vida; Mikulionienė, Sarmitė. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje. *Socialinis darbas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, Nr. 5(2), p. 5–14.

Kanopienė, Vida; Mikulionienė, Sarmitė. Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. *Gerontologija*. Vilnius: LGGD, 2006, VII(3), p. 188–200.

Papildoma literatūra:

Avramov, Dragana; Maskova, Miroslava. *Active ageing in Europe. Population studies, No. 41*, Volume 1, Directorate General III – Social Cohesion Directorate of Social Affairs and Health, 2003.

Hoff, Andreas. Tackling Poverty and Social Exclusion of Older People – Lessons from Europe. *Working paper 308*. Oxford Institute of Ageing, 2008.

Overcoming the barriers and seizing the opportunities for active ageing policies in Europe. *International Social Science Journal*. 2006, Vol. 58(190), p. 617–631.

Walker, Alan. A strategy for active ageing. *International Social Security Review*. Vol. 55(1), 2002, p. 121–139.

Šaltiniai internete:

Age and attitudes. Main results from a Eurobarometer Survey: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_069_en.pdf.

European Centre for Social Welfare Policy and Research. *Monitoring the Regional Implementation Strategy – Mainstreaming Ageing*: <http://www.monitoringris.org/>.

Social measures for target groups: disability and old age: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_old_age/index_en.htm.

10

EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖ POLITIKA NEĮGALUMO ATŽVILGIU

Skyriaus tikslas – supažindinti su neįgalumo socialinės rizikos samprata ir jos dimensijomis, neįgaliųjų socialinės apsaugos ir integracijos programomis Europos Sąjungoje, apžvelgti neįgalumo politikos Europos Sąjungoje raidą.

Skyriaus temos:

1. Neįgalumo samprata ir dimensijos
  - Neįgalumo samprata
  - Neįgalumo pobūdis
  - Neįgalumą lemiantys veiksniai
  - Neįgaliųjų socialinė apsauga
  - Neįgaliųjų integracija į darbo rinką
2. Neįgalumo aspektas Europos Sąjungos darbotvarkėje
  - Neįgalumo apibrėžtis Europos Sąjungos politikoje
  - Neįgalumo politikos raida Europos Sąjungoje

Pagrindinės sąvokos:

neįgalumo samprata
požiūriai į neįgalumą
neįgaliųjų socialinė apsauga
ES politika neįgalumo atžvilgiu
neįgaliųjų socialinės integracijos programos
reintegracija (grąžinimas) į darbo rinką

10.1. Neįgalumo samprata ir dimensijos

Neįgalumo samprata

Dėl neįgalumo sąvokos vis dar diskutuojama. Ji nevienareikšmė ir ilgainiui kinta, priklauso nuo visuomenės ir institucijų požiūrio. Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencijoje¹⁵¹ teigiama, kad **žmogus su negalia** yra tas, kas turi ilgalaikių fizinių, protinių arba sensorinių pažeidimų, ribojančių jo visapusišką ir visavertį dalyvavimą visuomenėje. Konvencijos 19 str. pabrėžiamas neįgaliųjų savarankiškas gyvenimas bendruomenėje, o ne gyvenimas stacionarioje įstaigoje. Kitaip tariant, institucinės sistemos plėtra reikštų neįgaliųjų žmonių pagrindinių teisių pažeidimą ir jų atskirties didinimą. Pasaulinė sveikatos organizacija **neįgalųjį** apibrėžia kaip asmenį, kuris dėl medicininių priežasčių turi ribotas galimybes veikti kasdiniame gyvenime.¹⁵² Pastarąjį dešimtmetį politiniame ir moksliniame diskurse neįgaliojo sąvoka keičiama į sąvoką **asmuo su specialiaisiais poreikiais**. Ši sąvoka siejama su nauja neįgalumo samprata: sutrikimų turinčių asmenų įtraukimu į visuomenę, pritaikant aplinką pagal jų poreikius. Tačiau problema ta, kad specialiųjų poreikių turi ne tik neįgalieji, bet ir kiti visuomenės nariai, pavyzdžiui, vaikus auginančios motinos, senyvo amžiaus žmonės, kt.

Teorijoje išskiriami du požiūriai į neįgalumą:

- medicininis požiūris;
- socialinis požiūris.

Medicininis požiūris į neįgalumą (dar vad. medicininis arba individualiu modeliu). Tai tradicinis požiūris į neįgalumą, kai neįgalumo priežastimis laikomi fiziniai, emociniai ir protiniai pažeidimai. Neįgalumui įvertinti konkretaus asmens fiziniai, protiniai arba psichiniai gebėjimai lyginami su etalono¹⁵³ atitinkamais sugebėjimais.

---

¹⁵¹ Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencija priimta 2006 m. gruodžio 13 d. Niujorke, įsigaliojo 2008 m. gegužės 3 d. Europos Sąjunga Konvenciją pasirašė 2007 m. kovo 30 d., tačiau dar neratifikavo. Lietuva Konvenciją ratifikavo 2010 m. rugpjūčio 18 d. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: <http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>.

¹⁵² World Health organization. Disabilities: <http://www.who.int/topics/disabilities/en/>.

¹⁵³ Etalonas – tai neturintis sveikatos pažeidimų (sutrikimų) tokio pat amžiaus ir statuso asmuo, kaip ir asmuo, kuriam nustatomas neįgalumas.

mais. Gebėjimų neturėjimas arba praradimas (netekimas) išreiškiamas procentais, išskiriamos neįgalumo kategorijos (grupės). Medicininio požiūriu neįgaliojo teisių užtikrinimas yra vienas iš žmogaus teisių užtikrinimo aspektų. Ilgalaikė (chroniška) liga, apribojanti galimybes įgyvendinti žmogaus teises, prilyginama neįgalumui.

Socialinis požiūris į neįgalumą (dar vad. socialiniu arba pilietiniu modeliu). Tai modernioje Europos politikoje paplitęs požiūris, kuriuo pabrėžiamos lygios žmonių su negalia teisės dalyvauti visuomenės gyvenime. Pripažįstamos ir gerbiamos žmonių su negalia teisės lygiai taip, kaip ir kitų piliečių. Jo pagrindą sudaro socialiniai politiniai argumentai, kad neįgalumas pirmiausia kyla dėl neįgalumą turinčių žmonių poreikiams nepritaikytos socialinės aplinkos ir dėl žmonių su pažeidimais negebėjimo prisitaikyti prie aplinkos. Socialiniame modelyje pripažįstama, kad neįgalumas gali būti žmogaus aktyvaus veikimo tam tikroje aplinkoje rezultatas, t. y. tam tikra aplinka gali sukelti neįgalumą. Tai aplinka, kurioje žmogus susiduria su socialinėmis, fizinėmis, psichologinėmis kliūtėmis. Kitaip tariant, požiūris nukreipia dėmesį nuo pažeidimų turinčio asmens į aplinkos pritaikymą prie įvairių socialinių grupių poreikių ir gebėjimų.

Socialiniame modelyje aiškiai atskirti medicininiai ir socialiniai neįgalumo nustatymo kriterijai: medicininiais kriterijais vadovujamasi, kai reikia nustatyti sveikatos priežiūros paslaugų poreikį; socialiniais kriterijais vadovujamasi, siekiant sutrikimų turintį asmenį įtraukti į darbo rinką bei visuomenę. Nepritaikyta aplinka ir neįgaliųjų negebėjimas prisitaikyti prie sąlygų visuomenėje siejami su diskriminavimu, segregacija, stigma. Manoma, kad neįgalumui nepalankios nuostatos yra istoriškai ir kultūriškai susiklosčiusios. Socialinio požiūrio į neįgalumą laikomasi labiau išsivysčiusiose valstybėse.

ES institucijos pripažįsta poreikį socialinėje politikoje remtis socialiniu požiūriu į neįgalumą, šia nuostata grindžiama Lygių užimtumo galimybių direktyva¹⁵⁴.

¹⁵⁴ Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *Official Journal of the European Union* L 303, 02.12.2000, p. 16–22.

Žmogus su negalia yra tas, kas turi ilgalaikių fizinių, protinių arba sensorinių pažeidimų (sutrikimų), ribojančių visapusišką ir vi-savertį dalyvavimą visuomenėje.

Jungtinių Tautų žmonių su negalia teisių konvencija

Neįgalumo pobūdis

Įgimtas neįgalumas. Įgimtą neįgalumą lemia įvairios sociali-nės, psichologinės, fizinės ir kitos priežasčių grupės:

- apsigimimai arba iš prigimties silpna sveikata;
- priešlaikinis gimimas;
- sužeidimai arba infekcijos nėštumo arba gimdymo metu;
- nepriežiūra, skurdas, prasta sveikatos priežiūra nėštumo metu;
- augimo arba mitybos problemos;
- piknaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis, alkoholiu, rū-kymas nėštumo metu.

Statistiniais duomenimis, įgimtą neįgalumą paprastai turi 1–2 proc. gyventojų. Vietovėse, pasižyminčiose aukštu skurdo lygiu, nepriteklumi, taip pat tam tikrų etninių grupių gyvenamosiose vie-tovėse fiksuojama didesnė neįgaliųjų nuo gimimo dalis.

Įgytas neįgalumas susijęs su ligomis, patirtais sužalojimais arba kitokiais sveikatos sutrikdymais gyvenimo metu. Neįgalumas gali būti įgytas bet kuriuo gyvenimo laikotarpiu: vaikystėje, paaug-lystėje, jaunystėje, brandos metais, senatvėje. Statistiškai įrodyta, kad rizika įgyti neįgalumą didėja kartu su žmogaus amžiumi.

Neįgalumą lemiantys veiksniai

Neįgaliųjų dalis kiekvienoje visuomenėje paprastai sudaro apie 10 proc. visų gyventojų. Neįgalumo mastą lemia tokie veiksniai:

– **Sveikatingumas.** Sveikatingumas gali būti siejamas su įgimtu ir su įgytu neįgalumu. Kai kurie žmonės iš prigimties yra silpnesnės sveikatos nei kiti. Kita vertus, sveikatos sutrikimus gali lemti gyvenimo įvykiai, pavyzdžiui, nesveikos arba nesaugios darbo sąlygos gali sukelti profesinę ligą. Poveikis žmogaus sveikatai gali

pasireikšti praėjus daugeliui metų po to, kai asmuo dirbo sveiką žalojančią darbą. Todėl socialinėje politikoje daug dėmesio skiriama darbo sąlygoms tirti, sveikoms ir saugioms darbo sąlygoms bei darbo higienai užtikrinti.

– **Gyvenimo būdas** žmogaus sveikatai daro tiesioginę ir netiesioginę įtaką. Pavyzdžiui, statistika rodo, kad alkoholio, tabako, narkotinių medžiagų vartojimas turi netiesioginę įtaką žmogaus sveikatai – ilgainiui sukelia onkologines ir kitas ligas. Tie patys veiksniai gali lemti tiesioginius sveikatos sutrikimus. Pavyzdžiui, nuo alkoholio apsvaigęs asmuo gali susižaloti automobilio avarijoje. Neįgalumui įtakos turi nejudrus gyvenimo būdas, ekstremalus gyvenimo būdas, gyvenimas žmogui netinkamomis sąlygomis, persivalgymas ir kt. Socialinėje politikoje skiriama dėmesio žalingų visuomenės įpročių atsiradimo priežasčių tyrimui ir šalinimui, informacijos apie sveiką gyvenseną sklaidai visuomenėje.

– **Socialiniai ekonominiai veiksniai.** Neįgalumo mastą dirbtinai didina padėtis darbo rinkoje, ypač ekonominių krizių laikotarpiais, kai didėja nedarbas. Darbingo amžiaus asmenys, patiriantys išlikimo darbo rinkoje sunkumų ir turintys tam tikrų sveikatos sutrikimų, neretai siekia oficialaus neįgalumo pripažinimo. Tokią elgseną skatina siekis užsitikrinti socialines garantijas, nes oficialiai pripažintas neįgalumo faktas reiškia galimybę gauti atitinkamą socialinę apsaugą (piniginę arba nepiniginę paramą ir kt.). Siekiant apriboti piktnaudžiavimą socialinės apsaugos garantijomis, griežtai reglamentuojamos ir administruojamos neįgalumo nustatymo procedūros.

Neįgalieji kiekvienoje visuomenėje paprastai sudaro apie 10 proc. visų gyventojų. Neįgalumo mastą lemia žmonių sveikatinumas, gyvenimo būdas ir socialiniai ekonominiai veiksniai.

Neįgaliųjų socialinė apsauga

Socialinės apsaugos sistema neįgaliesiems teikia piniginę socialinę paramą ir socialines paslaugas. **Piniginės socialinės paramos** neįgaliajam tikslai yra dvejopi:

1) padėti išgyventi neturintiems darbo pajamų neįgaliesiems bei juos prižiūrintiems šeimos nariams;

2) suteikti lėšų sveikatai palaikyti.

Šiandien daugelyje valstybių neįgaliųjų socialinės apsaugos sistemos pirmenybę teikia **socialinėms paslaugoms**, kurių tikslas – padidinti neįgalaus asmens savarankiškumą ir neįgalų asmenį įtraukti į bendruomenės gyvenimą. Neįgaliesiems teikiamos socialinės paslaugos: ugdymas ir profesinis mokymas, užimtumo paslaugos, profesinė rehabilitacija, socialinė rehabilitacija, paslaugos namuose ir bendruomenėje, dienos užimtumo paslaugos, apgyvendinimas, teisinis atstovavimas ir kt.

Neįgaliųjų integracija į darbo rinką

Neįgaliųjų įtraukimas į darbo rinką yra vienas iš svarbių užimtumo politikos tikslų. Keliami uždaviniai:

- įdarbinti neįgalų asmenį;
- gražinti į darbo rinką neįgalų asmenį;
- išlaikyti darbo rinkoje neįgalų dirbantiųji.

Neįgalieji gali dirbti atviroje darbo rinkoje arba specializuotoje įmonėse. **Atviroje darbo rinkoje** jie konkuruoja su kitais darbo rinkos dalyviais, neturinčiais sveikatos sutrikimų. Tuo tarpu **specializuotos įmonės** kuriamos neįgaliesiems įdarbinti, todėl darbo vietos pritaikomos prie neįgaliųjų gebėjimų. Socialinės politikos priemonėmis siekiama padidinti žmonių su negalia galimybes dirbti apmokamą darbą laisvosios rinkos sąlygomis, teikti paramą integracijos procese, kartu atsižvelgti į darbdavių galimybes, poreikius ir reikalavimus.

Teikiant socialinę apsaugą neįgaliesiems pirmenybė yra socialinėms paslaugoms, kuriomis siekiama padidinti neįgalaus asmens savarankiškumą ir neįgalų asmenį įtraukti į bendruomenės gyvenimą.

10.2. Neįgalumo aspektas Europos Sąjungos darbotvarkėje

Neįgalumo apibrėžtis Europos Sąjungos socialinėje politikoje

ES valstybėse narėse neįgalumas ir kriterijai jam įvertinti suprantami skirtingai, tai priklauso nuo vykdomos bendrosios politikos, galiojančių teisės normų bei administracinių standartų. ES direktyvose **neįgalumas siejamas su ilgalaikiais ir negrįžtamais sveikatos sutrikimais** ir taip jis atskiriamas nuo ligos. Žmonių su negalia teisių konvencijoje, kurią ES planuoja ratifikuoti, bei ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtintas socialinis požiūris į neįgalumą, reiškiantis žmogaus su negalia, kaip ir kiekvieno kito ES piliečio, teisių pripažinimą ir pagarbą joms. Tai valstybes nares **įpareigoja pritaikyti aplinką, transportą ir informacines komunikacines technologijas žmonėms su negalia**.

2001 m. ES gyventojų surašymo duomenimis, Europos Sąjungoje 16 proc. darbingo amžiaus (nuo 16 m. iki 64 m.) gyventojų turėjo pripažintą neįgalumą. *Eurostat* duomenimis, 2008 m. Europos Sąjungoje 63 proc. neįgaliųjų sudarė 45 m. ir vyresni asmenys, 30 proc. – 25–45 m. ir 7 proc. – 16–25 m. asmenys. Kadangi ES valstybių narių visuomenės sparčiai senėja, neįgaliųjų skaičius ateityje, tikėtina, didės. Todėl skatinama imtis prevencinių priemonių, skirtų neįgaliųjų poreikiams patenkinti, įtraukimo į darbo rinką ir visuomenę plėtrai, taip pat – visuomenės informavimo ir sveikos gyvensenos sklaidai.

2001 m. atliktas specialus *Eurobarometro* tyrimas¹⁵⁵ atskleidė, kad apie 5 proc. europiečių save laikė turinčiais neįgalumą, t. y. jų neįgalumas nebuvo oficialiai pripažintas. ES gyventojai stokojo informacijos apie neįgalumą: 60 proc. europiečių kažką žinojo apie neįgalumą; tik keturios neįgalumo priežastys gyventojams buvo žinomos pakankamai gerai, kitos – mažai arba visai nežinomos. 57 proc. gyventojų galvojo, kad per paskutinius 10 m. viešojo erdvė buvo pakankamai pritaikyta neįgaliesiems, o 97 proc. buvo įsitikinę, kad kažkas turėtų būti daroma siekiant padėti neįgaliesiems prisitaikyti gyventi visuomenėje. 66 proc. gyventojų nuomone, už

¹⁵⁵ Eurobarometr: “The attitude of Europeans toward disability”, 2001.

politiką neįgaliesiems labiausiai turėtų būti atsakingos vietos valdžios institucijos, 55 proc. gyventojų manė, kad atsakingiausia yra vyriausybė, 30 proc. – darbdaviai, 28 proc. – labdaros ir savanorių organizacijos, 16 proc. – kad Europos Sąjunga.

JT žmonių su negalia teisių konvencijoje bei ES pagrindinių teisių chartijoje įtvirtintas socialinis požiūris į neįgalumą, reiškiantis žmogaus su negalia, kaip ir kiekvieno kito ES piliečio, teisių pripažinimą ir pagarbą joms. Tai valstybes nares įpareigoja pritaikyti aplinką, transportą ir informacines komunikacines technologijas žmonėms su negalia.

Neįgalumo politikos raida Europos Sąjungoje

Europos Sąjungos pagrindinėse sutartyse neįgaliųjų poreikiai išreikšti kartu su kitų grupių poreikiais. Pavyzdžiui, Maastrichto sutarties (1992 m.) straipsnyje apie **iškritusiųjų iš darbo rinkos** grąžinimą netiesiogiai keliami klausimai, susiję su neįgaliaisiais: neįgaliųjų poreikiai įtraukti į pasiūlymus didesnėms socialinėms grupėms. Amsterdamo sutarties (1997 m.) pasirašymo laikotarpiu neįgaliųjų lygių galimybių užtikrinimas teisinėmis priemonėmis tapo esminiu interesų grupių požiūriu. Sutartyje neįgaliųjų interesai įtraukti į naują – **nediskriminavimo** – straipsnį (13 str.), kuris davė teisę ES Tarybai, veikiant vienbalsiai, imtis atitinkamų veiksmų prieš diskriminavimą dėl rasės, etninės kilmės, religinių įsitikinimų, seksualinės orientacijos, lyties, amžiaus, taip pat ir dėl negalios. Tačiau šis straipsnis nereiškė realaus neįgaliųjų nediskriminavimo principo įgyvendinimo. Kito tiesioginio dėmesio šioje sutartyje neįgalieji nesulaukė. Nors neįgalieji buvo įtraukti į iškritusių iš darbo rinkos grupių apibrėžtį, tačiau nebuvo įvardinti kaip reikalingi didesnio dėmesio negu bet kuri kita socialinės atskirties grupė.

Žmonių su negalia teisės į savarankiškumą, socialinę integraciją, dalyvavimą bendruomenės gyvenime išdėstytos Europos socialinės chartijos (1961 m.) 15 str. ir 26 str. Šiuose straipsniuose įvardytos sritys, kuriose turėtų būti užtikrintos neįgaliųjų teisės, tai – švie-

timas, profesinis rengimas, ergonomika, prieinamumas, judumas, transportas, būstas. Šios neįgaliųjų teisių užtikrinimo sritys įvardytos ir Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje (1989 m.). Dvi papildomos sritys numatytos Pataisytojoje Europos socialinėje chartijoje (1996 m.): kultūra ir laisvalaikio užimtumas. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje (2000 m. / 2007 m.) neįgaliųjų teisės išdėstytos prie vertybės „Lygybė“. Toks išdėstymas neatsitiktinis, jis išreiškia ES nuostatą, kad neįgaliųjų aspektas yra **lygių galimybių politikos dalis ir paremtas nediskriminavimo principu**.

Neįgaliųjų aspektas Europos Sąjungoje yra lygių galimybių politikos dalis ir paremtas nediskriminavimo principu.

Nors pirminės ES teisės aktuose neįgaliesiems skirta mažai dėmesio, jų teisių apsauga buvo žymiai išplėsta daugelyje ES antrinės teisės aktų. XX a. septinto dešimtmečio pradžioje atsirado pirmosios programos su nuorodomis į **neįgaliųjų mokymą ir užimtumą**, pasiūlytos ir įgyvendintos priemonės, skatinančios profesinę ir socialinę neįgaliųjų reabilitaciją ir integraciją. Neįgaliųjų profesinė integracija yra itin svarbi, nes sudaro prielaidas šią socialinę grupę įtraukti į visuomenės gyvenimą. 1961 m. Europos Komisija pateikė siūlymą sukurti profesinio mokymo politiką, kurioje neįgalieji būtų aiškiai įvardinti kaip grupė, kuriai skirtina daug dėmesio, o 1963 m. gegužę ES Taryba priėmė naują reglamentą (47/63/EEC), kuriame praplėsta bedarbio sąvokos apibrėžtis; į ją įtraukti asmenys, pradę darbą dėl fizinės arba psichinės negalios. Tokia apibrėžtis neįgaliesiems sudarė galimybes panaudoti finansinių fondų paramą profesiniam mokymui. Jau 1965 m. penktadalis mokymui tekusių Europos Bendrijos išlaidų buvo paskirtas **neįgaliesiems perkvalifikuoti**. 1967 m. neįgalūs darbininkai gavo beveik 42 proc. perkvalifikavimui skirtos paramos, nors jie tesudarė vos 12 proc. visų perkvalifikavimo siekiančių darbininkų. 1971 m. reformavus Europos socialinį fondą, vienu iš fondo prioritetų tapo **parama žmonių**

su negalia rehabilitacijai¹⁵⁶. Europos Komisija netgi išskėlė uždavinį sukurti ilgalaikę neįgaliųjų reintegracijos programą, kuri aprėptų:

- profesinio mokymo ir specialių darbo sąlygų sudarymą;
- specialią programą, skirtą neįgaliųjų būsto poreikiams tenkinti;
- tolesnes studijas ir seminarus, skirtus į bendruomenės gyvenimą įtraukti asmenis, turinčius sunkią negalią.

1974 m. socialinių veiksmų programoje¹⁵⁷ Europos Komisija nurodė, kad **neįgalieji sudaro socialinę grupę, kuriai reikalingas neatidėliotinas Bendrijos dėmesys**. Socialinių veiksmų programa siūlė priemones, skatinančias profesinę ir socialinę neįgaliųjų rehabilitaciją. Be to, siekdama pagerinti visų Europos piliečių gyvenimo kokybę, Europos Komisija priėmė ir įgyvendino veiksmų programų, skatinančių maždaug 10 proc. Bendrijos gyventojų, turinčių fizinę, protinę arba sensorinę negalią, aktyvią socialinę ir ekonominę gyvenseną.

XX a. septinto dešimtmečio pradžioje buvo sukurtos pirmosios programos ir įgyvendintos priemonės, skatinančios profesinę ir socialinę neįgaliųjų rehabilitaciją bei integraciją.

XX a. devintame dešimtmetyje priimtuose dokumentuose Europos Sąjungos lygiu pripažinti ir **paremti neįgaliųjų siekiai gyventi savarankiškai**. 1981 m. priimta pirmoji Europos Sąjungos lygio Veiksmų programa neįgaliesiems¹⁵⁸, kuri rėmė nacionalines pastangas dalintis patirtimi švietimo, mokymo, užimtumo, sociali-

---

¹⁵⁶ *The European Social Fund: An Overview of the Programming Period 1994–1997*. Commission. Brussels, 1998, p. 14.

¹⁵⁷ Council Resolution of 21 January 1974 concerning a social action programme. *Official Journal of the European Union* C 013, 12.02.1974, p. 1–4.

¹⁵⁸ Council Resolution of the representatives of the Governments of the Member States of the European Communities meeting within the Council of 21 December 1981 on the social integration of handicapped people. *Official Journal of the European Union* C 347, 31.12.1981, p. 1.; Information from the Commission – The social integration of disabled people – A framework for the development of Community action. *Official Journal of the European Union* C 347, 31.12.1981, p. 14–31.

nės apsaugos, komunikacijos, judumo, būsto srityse. Pirmoji veiks-
mų programa neįgaliesiems buvo sėkminga, todėl 1988 m. patvir-
tinta antroji Bendrijos programa „Europos Bendrijos neįgaliųjų
žmonių savarankiškas gyvenimas atviroje visuomenėje“ (*Helios*)¹⁵⁹.
Keldama tikslą skatinti žmonių su negalia socialinę integraciją ir
savarankišką gyvenimo būdą, programa ragino puoselėti ir skleisti
gerąją praktiką darbe su neįgaliaisiais, įdiegti naujas naudojimosi
informacinėmis technologijomis strategijas, įpareigojo EB parengti
programas neįgalioms moterims ir suteikti daugiau galimybių neį-
galieams mokiniams.

1986 m. ES Taryba priėmė Europos Bendrijos neįgalių žmonių
užimtumo rekomendacijas ir gaires¹⁶⁰, kuriose išdėstė neįgaliųjų
užimtumui ir mokymui skatinti skirtus pozityviosios diskriminacijos
pavyzdžius. Valstybės narės paragintos imtis priemonių didinti gali-
mybes neįgaliesiems mokytis profesijos ir įsidarbinti. Tuo metu šie
veiksmai buvo nedideli, tačiau itin reikšmingi.

Reorganizuotam Europos socialiniam fondui 1988 m. buvo
suteikta teisė finansuoti projektus neįgaliesiems. *Horizon* – tai ESF
programa, skirta **padėti žmonėms su sunkia negalia** ir kitoms so-
cialinėms grupėms, patiriančioms sunkumų, aktyviai gyventi socia-
linėje kultūrinėje aplinkoje. 1989–1993 m. *Horizon* programa skyrė
per 300 mln. ECU programoms, didinančioms darbo galimybes
žmonėms su negalia ir kitiems, patiriantiems pavojų būti atskir-
tiems nuo darbo rinkos.

1989 m. priimtoje Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių
teisių chartijoje **formaliai pripažinti neįgaliųjų siekiai gyventi sa-
varankiškai**, numatyti būdai, kaip neįgalieji galėtų tapti naudingais
visuomenės nariais. Pabrėžtas būtinumas imtis papildomų priemo-
nių, kurios padėtų užtikrinti neįgaliųjų socialinę ir profesinę inte-
graciją, apimančią:

- profesinį mokymą;
- ergonomiką;
- prieinamumą;

¹⁵⁹ Council Decision of 18 April 1988 establishing a second Community action programme for disabled people (Helios). 88/231/EEC. *Official Journal of the European Union* L 104, 23.04.1988, p. 38–44.

¹⁶⁰ Tarybos 1986 m. liepos 24 d. rekomendacija 86/379/EEB dėl neįgaliųjų už-
imtumo Bendrijoje. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 225, 1986-08-12, p.
43–47.

- judumą;
- transportą, kt.

Pirmojoje ir antrojoje Bendrijos veiksmų programose neįgaliesiems, 1986 m. užimtumo rekomendacijose ir gairėse, 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje paremtas neįgaliųjų siekis gyventi savarankiškai.

XX a. pabaigoje sukurta daug programų ir teisės aktų, skirtų padėti neįgaliesiems gyventi savarankiškai, pradedant nuo įtraukimo į bendrąją švietimo sistemą. 1990 m. gegužės mėn. ES Tarybos rezoliucija¹⁶¹ valstybes nares paskatino padėti neįgaliesiems **mokyti bendrojo lavinimo mokyklose**. O 1993 m. Taryba patvirtino trečiąją veiksmų programą neįgaliesiems (*Helios II* 1993–1996 m.)¹⁶², kuri buvo skirta jauniems žmonėms su negalia įtraukti į bendrą švietimo sistemą ir **mokyti neįgaliuosius savarankiškai gyventi**, skatinti ekonominę ir socialinę ES sanglaudą. Programai įgyvendinti skirti 37 mln. ECU, nustatytos keturios pagrindinės veiklos sritys:

- 1) išplėtoti ir pagerinti informacijos sklaidą valstybėse narėse;
- 2) koordinuoti ir didinti veikiančių programų poveikį;
- 3) skatinti valstybių narių bendradarbiavimo politiką ir gerąją praktiką;
- 4) bendradarbiauti su socialiniais partneriais ir skatinti NVO veiklą Europos lygiu.

Programa paskatino keistis patirtimi ir informacija, diegti inovacijas, koordinuoti Bendrijos programas naujų technologijų ir lygių galimybių srityje bei neįgalių vaikų įtraukimą į bendrojo lavinimo švietimo sistemą, taip pat tarptautinį bendradarbiavimą šiose srityse. Programos *Helios* įgyvendinimą rėmė kita programa

---

¹⁶¹ Resolution of the Council and the Ministers for Education meeting within the Council of 31 May 1990 concerning integration of children and young people with disabilities into ordinary systems of education. *Official Journal of the European Union* C 162, 03.07.1990, p. 2–3.

¹⁶² 1993 m. vasario 25 d. Tarybos sprendimas 93/136/EB, nustatantis trečiąją Bendrijos veiksmų programą, skirtą padėti neįgaliesiems. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 56, 1993-03-09, p. 30–36.

*Handynet*¹⁶³, kurios paskirtis – skleisti informaciją apie neįgalumo prevenciją, rehabilitaciją, technines priemones, švietimą ir profesinį mokymą neįgaliesiems, neįgaliųjų užimtumo, savarankiško gyvenimo, sporto bei laisvalaikio galimybes Europos Sąjungoje. *Tide* programai¹⁶⁴ buvo skirta 35 mln. ECU sukurti Europos reabilitacijos technologijų rinką, įsteigti Europos neįgaliųjų forumą (ENF)¹⁶⁵. Forumas buvo įsteigtas *Helios* programos lėšomis ir skirtas koordinuoti ES veikiančias nevyriausybinės organizacijas. Jo tikslas – skleisti informaciją apie neįgaliųjų lygių galimybių užtikrinimą ES institucijoms, nacionalinėms vyriausybėms, nevalstybinėms organizacijoms ir padėti ja dalintis.

Šiuo metu pripažinta ir pabrėžta **nevalstybinių organizacijų veiklos svarba**. 1993 m., persvarsčius struktūrinių fondų veiklą, paremtos 1994–1999 m. neįgaliųjų ir kitų sunkumų patiriančių socialinių grupių užimtumą skatinančios programos. Struktūriniams fondams finansuojant, ankstesnė *Horizon* programa buvo pertvarkyta į *Employment-Horizon*, kuriai skirta 730 mln. ECU 1994–1999 m. padidinti neįgaliųjų ir kitų sunkumų patiriančių grupių užimtumą.

1993 m. paskelbtoje Žaliojoje knygoje dėl socialinės politikos¹⁶⁶, skirtoje skatinti neįgaliųjų socialinę integraciją, teigiama, kad **neįgaliųjų socialinę integraciją gali paspartinti specialios sąlygos, institucijos ir teisės**. Dokumente pabrėžta, kad šios specialios sąlygos, institucijos ir teisės neturi tapti kliūtimi arba alternatyva lygių galimybių užtikrinimo principui, t. y. žmones su negalia būtina laikyti visaverčiais visuomenės nariais. Po metų priimtame Baltajame dokumente pabrėžti neįgaliųjų integracijos klausimai, teigiama, kad **neįgalieji turi tokias pat teises, kaip ir kiti gyventojai**, o veiksmų programoje pateikti programiniai uždaviniai neįgaliųjų politikai įgyvendinti. Dokumente nepateikta visiškai naujų pasiūlymų, tačiau valstybės narės atsižvelgė į jame išdėstytas nuostatas. Pa-

¹⁶³ 1994 m. gruodžio 6 d. Tarybos sprendimas 94/782/EB dėl *Handynet* sistemos tolesnio taikymo vykdant jau pradėtą veiklą dėl pirmojo techninės pagalbos modulio. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 316, 1994-12-09, p. 42.

¹⁶⁴ Decision of the Council 93/512/EEC, of 21 September 1993 on a Community technology initiative for disabled and elderly people (TIDE) (1993 to 1994). *Official Journal of the European Union* L 240, 25.09.1993.

¹⁶⁵ European Disability Forum (EDF): <http://www.edf-feph.org/>.

¹⁶⁶ *European Social Policy: Options for the Union (EU Social Policy green paper)*. Commission of the European Communities. COM(93) 551, Brussels: CEC, 1993.

vyzdžiui, vykdydamos 1995–1997 m. socialinių veiksmų programą, Ispanija, Prancūzija, Italija ir net Jungtinė Karalystė, nors naujų įstatymų nepriėmė, išreiškė paramą *Helios* ir *Horizon* programoms; Prancūzija parėmė neįgaliųjų transporto direktyvą, kt.

1998 m. programos *Helios II* 1993–1996 m. vertinimo pranešime¹⁶⁷ Europos Komisija pabrėžė poreikį pereiti nuo socialinės paramos neįgaliesiems prie **neįgaliųjų integracijos ir lygių galimybių principo** įgyvendinimo. Naujas požiūris į neįgaliųjų integraciją išdėstytas ir kiek anksčiau – 1996 m. ES Tarybos rezoliucijoje dėl žmonių su negalia lygių galimybių¹⁶⁸. Rezoliucijoje įvardytos kliūtys įgyvendinant lygias galimybes ir pristatytas naujas požiūris į neįgaliųjų integraciją, orientuotas į **neįgaliųjų lygių teisių įgyvendinimą**. Pabrėžtas neįgaliųjų lygių galimybių užtikrinimo būtinumas visuose su tuo susijusiuose politikos dokumentuose. Valstybės narės paskatintos:

- remti neįgaliųjų lygias galimybes;
- sudaryti sąlygas neįgaliesiems dalyvauti visuomenės gyvenime;
- šalinti kliūtis neįgaliesiems dalyvauti įvairiose visuomenės gyvenimo srityse;
- svarbiausia – garantuoti darbą.

Rezoliucijoje raginama neįgaliuosius traktuoti kaip turinčius **lygias teises su kitais Europos Sąjungos piliečiais**. Kitaip tariant, Europos Sąjunga atsisakė medicininio neįgalumo modelio, reikalaujančio neįgaliajam prisitaikyti prie visuomenės, ir perėjo prie socialinio neįgalumo modelio, reikalaujančio viešąją aplinką pritaikyti prie neįgaliojo specialiųjų poreikių. Taip Europos Sąjunga pripažino, kad dauguma problemų, susijusių su negalia, yra sukurtos socialinės, ekonominės, finansinės ir kitokios materialios aplinkos, kurioje egzistuoja diskriminacinių kliūčių, trukdančių neįgaliesiems gyventi visavertį gyvenimą jų pasirinktoje visuomenėje. Tačiau konkrečioms priemonėms įgyvendinti papildomo finansavimo nebuvo

---

¹⁶⁷ *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Evaluation of the Third Community Action Programme to Assist Disabled People (Helios II) 1993–1996.* COM(1998) 15 final, Brussels, 20.01.1998.

¹⁶⁸ Resolution of the Council of 20 December 1996, on equality of opportunity for people with disabilities. *Official Journal of the European Union* C 12 of 13 January 1997.

skirta ir klausimas dėl būtinumo priimti įstatymus nebuvo iškeltas. Tais pat metais Europos neįgaliųjų forumas paskelbė Europos neįgaliųjų moterų manifestą ir projektą *Promise*. Tai – programa neįgaliesiems „Gyvenimas ir darbas informacinėje visuomenėje“¹⁶⁹, kurios tikslas buvo parengti studiją, atskleidžiančią informacinės visuomenės naudą neįgaliesiems. Neįgaliųjų integraciją į informacinę visuomenę taip pat sustiprino Europos Komisijos 2001 m. komunikatas dėl elektroninės erdvės pritaikymo prie neįgaliųjų gebėjimų.¹⁷⁰

Nuo 1996 m. Europos Sąjunga atsisakė medicininio neįgalumo modelio, reikalaujančio neįgaliajam prisitaikyti prie visuomenės, ir perėjo prie socialinio neįgalumo modelio, reikalaujančio viešąją aplinką pritaikyti prie neįgaliojo specialiųjų poreikių.

Programos *Helios II* 1993–1996 m. vertinimo pranešime¹⁷¹ Europos Komisija pasiūlė neįgaliųjų užimtumo aspektą įtraukti į Europos užimtumo strategiją. 1998 m. pradžioje buvo patvirtinta Socialinių veiksmų programa 1998–2000 m.¹⁷², kurioje neįgaliųjų grupė įtraukta į užimtumo gaires. Pagrindiniai programos tikslai buvo skatinti visuomenės telkimąsi, parengti asmenis gyventi besikeičiančioje darbo rinkoje visuotinės globalizacijos ir spartaus technologijų tobulėjimo laikais. Programa patvirtino Europos Komisijos paramą naujai Europos neįgalumo strategijai, numatyta 1996 m. ES Tarybos rekomendacijoje. Skyriuje „Lygių galimybių politikos stiprinimas“ teigiama, kad valstybių narių siekis skirti daug **dėmesio žmonių su negalia problemoms dera su dalyvavimu darbo**

¹⁶⁹ Living and Working in the Information Society: People First. Green Paper. COM (96) 389 final, 24 July 1996.

¹⁷⁰ Communication from the Commission of 25 September 2001, “eEurope 2002: Accessibility of Public Web Sites and their Content.” COM(2001) 529.

¹⁷¹ *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Evaluation of the Third Community Action Programme to Assist Disabled People (Helios II) 1993–1996.* COM(1998) 15 final, Brussels, 20.01.1998.

¹⁷² Social Action Programme 1998–2000. Communication from the Commission. COM (98) 259 final, 29.04.1998.

rinkoje. Šis reikalavimas tik vienas iš daugelio, bet tai buvo didžiulė ES neįgaliųjų politikos kūrėjų pergalė.

Helios II 1996–1998 m. programa paskatino tarptautinį bendradarbiavimą, keitimąsi patirtimi ir informacija, padėjo diegti inovacijas, koordinuoti Sąjungos naujų technologijų, lygių galimybių bei neįgalių vaikų įtraukimo į bendrojo lavinimo švietimo sistemą programas.

Socialinių veikslių programoje paminėtos **direktyvos, susijusios su transporto garantijomis neįgaliesiems**: 1990 m. direktyva dėl transporto neįgaliesiems dirbantiesiems¹⁷³, 1992 m. – direktyva dėl mobilumo ir transporto paslaugų neįgaliesiems gerinimo¹⁷⁴. Šiose direktyvose pabrėžta, kad valstybės narės turi užtikrinti neįgaliesiems galimybes naudotis transportu už tinkamą šių paslaugų kainą. Direktyvose remtasi prielaida, kad galimybė susisiekti yra viena iš pagrindinių neįgaliųjų sėkmingo profesinio mokymosi ir integracijos į darbo rinką sąlygų. Tačiau šiose direktyvose išdėstytos nuostatos nebuvo tarp Europos Komisijos prioritetų. Todėl, siekdamas pagerinti sąlygas neįgaliesiems judėti Europos Sąjungoje, ES Taryba ėmėsi tolesnių veikslių. 1998 m. ES Taryba priėmė rekomendaciją dėl standartizuoto leidimo naudotis neįgaliųjų automobilių stovėjimo aikštele įvedimo¹⁷⁵.

1999 m. birželio 17 d. rezoliucijoje dėl neįgaliųjų lygių galimybių įsidarbinti¹⁷⁶ ES Taryba atkreipė **dėmesį į neįgaliųjų priėmimą į darbą, jų darbo vietų išsaugojimą, bendrąjį ir profesinį pasirengimą bei mokymąsi visą gyvenimą**. 1999 m. ES suvienijo visų

---

¹⁷³ Directive on transport for workers with motor disabilities. COM (90) 588 final. *Official Journal of the European Union* C68, 16.03.1991, p. 7.

¹⁷⁴ Directive concerning transport activities and workplaces on means of transport. COM (92) 234 final. *Official Journal of the European Union* C 25, 28.01.1993.

¹⁷⁵ Recommendation of the Council 98/376/EC, of 4 June 1998 on a parking card for disabled persons. *Official Journal of the European Union* L 167, 12.06.1998.

¹⁷⁶ Resolution of the Council of 17 June 1999, on equal employment opportunities for people with disabilities. *Official Journal of the European Union* C 186, 02.07.1999, p. 3.

fondų lėšas, skirtas labiausiai pažeidžiamoms socialinėms grupėms, į vieną pagrindinę programą, pavadintą *Equal*. Neįgaliųjų užimtumo politika tapo 1999 m. užimtumo gairių prioritetu ir pirmuoju šios politikos ramsčiu.

Po 2000 m. įgyvendinant Lisabonos strategiją imtasi realių veiksmų didinti neįgaliųjų užimtumą ir įgyvendinti lygių galimybių principą neįgaliųjų atžvilgiu. Ypač svarbi 2000 m. lapkričio ES Tarybos direktyva, nustatanti **vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje** bendruosius pagrindus¹⁷⁷. Direktyvoje dėl lygių galimybių darbo rinkoje parodyta gera valia imtis realių priemonių prieš neįgaliųjų diskriminaciją darbo rinkoje. Neįgaliųjų atžvilgiu direktyvoje pabrėžiami du pagrindiniai aspektai:

- darbo sąlygų pritaikymas prie neįgaliųjų poreikių ir galimybių;
- nediskriminacijos principo darbo vietoje įgyvendinimas.

Direktyva buvo svarbus žingsnis kovojant su neįgaliųjų diskriminacija ES darbo rinkoje, tačiau kartu pripažinta, kad šis žingsnis susijęs tik su neįgaliųjų padėtimi darbo rinkoje. Direktyvos nuostatos tapo iššūkiu kai kurioms valstybėms narėms – prireikė laiko naujiems teisės dokumentams parengti ir įgyvendinti.

Įgyvendinant Lisabonos užimtumo visiems ir lygių galimybių užtikrinimo strategiją, kurios uždavinys įtvirtinti ir plėtoti Europos socialinį modelį ir skatinti socialinę sanglaudą, didelę reikšmę turėjo 2003 m. patvirtintas ES 2004–2010 m. socialinių veiksmų planas neįgaliesiems¹⁷⁸. Veiksmų plano tikslas – pripažinti ir ginti žmonių su negalia teises. Dokumente teigiama, kad **reikalingos papildomos teisinės procedūros neįgaliųjų lygių galimybių principui įgyvendinti**. Socialinių veiksmų plane neįgaliųjų atžvilgiu iškelti tokie uždaviniai:

- išsamiai įgyvendinti direktyvą dėl vienodo traktavimo įsidarbinant ir dirbant;

¹⁷⁷ ES Tarybos 2000 m. lapkričio 27 d. direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 303, 2000-12-02, p. 16–22.

¹⁷⁸ *Equal opportunities for people with disabilities: A European Action Plan*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and social Committee and the Committee of the Regions. COM(2003) 650 final, Brussels, 30.10.2003.

- sustiprinti neįgaliųjų lygių galimybių užtikrinimo aspektus tiesiogiai susijusiose Bendrijos politikos srityse;
- pagerinti darbo ir paslaugų prieinamumą visiems.

Veiksmų plane išdėstyti išipareigojimai neįgaliems piliečiams buvo įgyvendinami kartu su požiūriu į negalią, pagrįstu ne pasyvios pagalbos konceptu, o integracijos idėja, skatinančia neįgaliuosius aktyviau dalyvauti ekonominiame ir socialiniame gyvenime. Įgyvendinant veiksmų planą aktyviai dalyvavo Europos Komisija: pristatė naujus neįgaliųjų lygių galimybių planus ir kas dveji metai rengė ataskaitas apie neįgaliųjų padėtį.

2004–2010 m. ES socialinių veiksmų plane numatyti išipareigojimai buvo įgyvendinami kartu su požiūriu į negalią, pagrįstu ne pasyvios pagalbos konceptu, o integracijos idėja ir neįgaliųjų aktyviu dalyvavimu ekonominiame ir socialiniame gyvenime.

Pastaraisiais metais Europos Sąjungos politika neįgaliesiems aprėpia vis daugiau sričių. Pavyzdžiui, 2006 m. ES Taryba priėmė reglamentą dėl neįgaliųjų ir asmenų su ribotomis judėjimo galimybėmis teisių **keliaujant oro transportu**¹⁷⁹. Reglamente, kuris įsigaliojo 2007 m. liepos 27 d., nustatytos neįgaliųjų naudojimosi oro transporto paslaugomis taisyklės, pagal kurias oro uostai negali atsisakyti rezervuoti jiems bilietų, apibrėžti oro uostų techniniai uždaviniai ir reikiama personalo kvalifikacija teikiant pagalbą neįgaliesiems.

Siekiant **mažinti neįgaliųjų skurdą ir socialinę atskirtį**, 2007 m. patvirtinta Europos Sąjungos 2007–2013 m. programa *Progress*¹⁸⁰, kurios tikslas sudaryti lygias galimybes užimtumo politikoje dalyvauti visiems, o ypač neįgaliesiems.

¹⁷⁹ Regulation (EC) No 1107/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 concerning the rights of disabled persons and persons with reduced mobility when travelling by air. *Official Journal of the European Union* L204, 26.07.2006, p. 1–9.

¹⁸⁰ Decision No 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 Establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress. *Official Journal of the European Union* L315, 15.11.2006, p. 1–8.

2003 metus ES Taryba paskelbė **Europos žmonių su negalia metais**¹⁸¹. Pagrindinis šių metų tikslas buvo paskatinti visapusišką žmonių su negalia integraciją, kaip tai numatė Europos Komisija 2001 m. komunikate „Link Europos be kliūčių žmonėms su negalia“¹⁸². Buvo pagerintas visuomenės informavimas apie neįgaliųjų problemas, daug dėmesio skirta su neįgalumu susijusioms vertybėms viešinti. 2006 m. ES Taryba pateikė rekomendaciją¹⁸³ dėl 2006–2015 m. veiksmų programos požiūriu, iškelto Europos žmonių su negalia metais, kad ES neįgalumo politikos kryptys turėtų būti daug platesnės. Tai reiškia, kad ir Europos Sąjunga turėtų padėti neįgaliesiems aktyviai veikti ekonomiškai ir visuomenėje.

2007 m. buvo paskelbti **Europos lygių galimybių metais**¹⁸⁴. Europos Komisija pristatė naujus veiksmų planus neįgaliųjų lygių galimybių srityje ir kas dveji metai Europos neįgaliųjų dienos proga skelbia ataskaitą apie neįgaliųjų padėtį Europos Sąjungoje.

Nuo 2006 m. neįgaliųjų politikos krypčių plėtra skelbiama Europos Sąjungos bendru tikslu.

Per paskutinius dešimtmečius neįgalieji, lyginant su kitomis remiamomis socialinėmis grupėmis, gavo daug didesnę ekonominę paramą savo programoms vykdyti ir neįgalumo aspektams įtvirtinti ES įstatymuose. Buvo siekiama, kad žmonės su negalia turėtų tokias pat, kaip ir kiti, žmogaus teises, būtų naikinamos kliūtys neįgaliesiems integruotis į darbo rinką ir visuomenės gyvenimą ir kovojama

¹⁸¹ Council Decision 2001/903/EC of 3 December 2001 on the European Year of People with Disabilities 2003. *Official Journal of the European Union* L 335, 19.12.2001, p. 15–20.

¹⁸² Towards a Barrier-Free Europe for People with Disabilities. *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM (2000) 284 final. Brussels: Commission of the European Communities, 2000.

¹⁸³ *Ministrų Komiteto rekomendacija REC (2006)5 valstybėms narėms dėl Europos Tarybos veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią, teises ir visapusišį dalyvavimą visuomenėje: žmonių, turinčių negalią, gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006–2015*. Europos Taryba, Ministrų Komitetas. 2006-04-05.

¹⁸⁴ European Year of Equal Opportunities for All: <http://equality2007.europa.eu>.

su bet kokia diskriminacija, susijusia su neįgalumu. Priimant sprendimus neįgaliųjų politikoje vadovaujamosi dviem požiūriais:

- humanistiniu požiūriu;
- požiūriu į neįgaliuosius kaip vertingą darbo jėgos šaltinį.

Nors priimta daug pagalbos neįgaliesiems programų, europinio lygio atstovaujamosios institucijos, konkrečios įstatymų bazės, įtvirtinančios neįgaliųjų teises Europos Sąjungoje, vis dar nėra. **Neįgaliųjų politika dar netapo savarankiška socialinės politikos sritimi**, tebėra tik reikšmingų politikos krypčių, pavyzdžiui, mokymo ir užimtumo, priedėlis.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Europos Sąjungos socialinė politika neįgalumo atžvilgiu“ apibūdinta neįgalumo socialinės rizikos samprata, pristatytos neįgaliųjų socialinės integracijos programos Europos Sąjungoje, apžvelgta neįgalumo politikos Europos Sąjungoje raida. Skyrių sudaro du poskyriai.

Neįgalumo sąvoka yra nevienareikšmė ir kintanti, dėl jos vis dar diskutuojama. JT žmonių su negalia teisių konvencijoje apibrėžta, kad žmogus su negalia turi ilgalaikių fizinių, protinių arba sensorinių pažeidimų arba sutrikimų, kurie riboja visapusišką ir visavertį dalyvavimą visuomenėje. Tačiau įvairūs požiūriai į neįgalumą (medicininis, socialinis) pabrėžia skirtingus neįgalumo aspektus. Neįgalumas gali būti įgimtas arba įgytas. Sveikatingumas, gyvenimo būdas, socialiniai ir ekonominiai veiksniai bet kuriuo gyvenimo laikotarpiu gali tapti įgyto neįgalumo priežastimis. Socialinei neįgaliųjų apsaugai pasitelkiamos pasyviosios ir aktyviosios socialinės politikos priemonės. Siekiant neįgaliuosius įtraukti į darbo rinką keliami tokie uždaviniai: įdarbinti neįgalų asmenį; grąžinti į darbo rinką neįgalų asmenį; išlaikyti darbo rinkoje neįgalų dirbantįjį.

Nesant bendros neįgalumo sampratos, Europos Sąjungos valstybės narės vartoja nacionaliniuose įstatymuose įtvirtintas neįgalumo apibrėžtis. JT žmonių su negalia teisių konvencijoje ir ES pagrindinių teisių chartijoje, paskutinio dešimtmečio ES dokumen-

tuose įtvirtintas socialinis požiūris į neįgalumą pripažįsta ir gerbia žmonių su negalia teises lygiai taip, kaip ir neturinčių neįgalumo ES piliečių teises. Tai valstybes nares įpareigoja pritaikyti aplinką, transportą ir informacines komunikacines technologijas žmonėms su negalia. Tačiau neįgalieji nebuvo reikšminga socialinė grupė Europos Sąjungos socialinės politikos darbotvarkėje. Pagrindinėse sutartyse jie neiškirti kaip atskira socialinė grupė. Tačiau neįgaliųjų teisių apsauga išplėta daugelyje ES antrinės teisės dokumentų.

XX a. septinto dešimtmečio pradžioje sukurtos pirmosios programos su nuorodomis į neįgaliųjų mokymą ir užimtumą, o aštunto dešimtmečio socialinių veikslių programoje EK nurodė, kad neįgalieji sudaro socialinę grupę, kuriai reikia ypač daug dėmesio. Devintame dešimtmetyje priimta pirmoji ES lygmens veikslių programa neįgaliesiems. Vėliau vykdytos programos buvo skirtos neįgaliųjų užimtumui didinti ir švietimui gerinti, o 1996 m. Europos Komisija pranešime apie lygias žmonių su negalia galimybes pristatė naują požiūrį, orientuotą į neįgaliųjų lygių teisių įgyvendinimą, paremtą socialiniu neįgalumo modeliu. Nuo to laiko neįgaliesiems skirtose programose daugiau dėmesio teikiama jų lygių galimybių įtvirtinimui. Vis dėlto politika neįgaliųjų atžvilgiu dar netapo savarankiška Europos Sąjungos socialinės politikos sritimi.

Savitikros klausimai

1. Koks ir kodėl yra neįgaliesiems teikiamos pagalbos svarbiausias tikslas?
2. Kas yra neįgalumo socialinės politikos objektai ir subjektai Europos Sąjungoje? Kodėl būtent tokie?
3. Kodėl neįgalumo aspektas svarbus ES socialinei politikai?
4. Kokia socialinė politika neįgaliųjų atžvilgiu vykdoma Europos Sąjungoje?
5. Kokios neįgaliesiems svarbios sritys, kurių neapėpia ES politika, turėtų būti įtrauktos į ES lygio politiką neįgaliesiems? Atsakymą pagrįskite.

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Dromantienė, Leta. Europos Sąjungos socialinė neįgaliųjų politika: žmoniškųjų išteklių diskursas. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 140–150.

Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 180–196.

Papildoma literatūra:

Hvinden, Bjørn; Halvorsen, Rune. Which way for European disability policy? *Saudi Journal of Disability and Rehabilitation*. 2003, Vol. 5(3), p. 296–312.

Hvinden, Bjørn. The Uncertain Convergence of Disability Policies in Western Europe. *Social Policy & Administration*. 2003, Vol. 37(6), p. 609–624.

Oliver, Michael. *Understanding Disability: from theory to practice*. Basingstoke: Macmillan Press Ltd., 1996.

Priestley, Mark. Constructions and creations: idealism, materialism and disability theory. *Disability and Society* 1, 1998, p. 75–94.

Situation of disabled people in the European Union: the European Action Plan 2008–2009. *Communication from the Commission to the council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions*. COM (2007) 738 final. Brussels: Commission of the European Communities, 2007. (with Annexes)

Šaltiniai internete:

Disability and non-discrimination law in the European Union. An analysis of disability discrimination law within and beyond the employment field: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=423&langId=en&furtherPubs=yes>.

Equal opportunities for people with disabilities: a European action plan (2004–2010): http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_old_age/c11414_en.htm.

European Commission. Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. People with disabilities: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=429&langId=en>.

European Disability Forum (EDF): <http://www.edf-feph.org/>.

Social measures for target groups: disability and old age
[http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/
disability_and_old_age/index_en.htm](http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_old_age/index_en.htm).

UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities:
<http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=259>.

11

EUROPOS SĄJUNGOS SOCIALINĖS DIMENSIJOS PLĖTRA

Skyriaus tikslas – supažindinti su socialinės dimensijos plėtra Europos Sąjungoje lemiančiais veiksniais ir ES socialinės politikos ateities vizija.

Skyriaus temos:

1. Socialinės dimensijos plėtra Europos Sąjungoje lemiantys veiksniai
2. Europos Sąjungos socialinės politikos plėtros perspektyvos

---

Pagrindinės sąvokos:

ES socialinės dimensijos plėtros veiksniai
globalizacija
migracija
technologiniai pokyčiai
demografiniai pokyčiai
klimato kaita
politinių galių persiskirstymas
Europos socialinė vizija

11.1. Socialinės dimensijos plėtrą Europos Sąjungoje lemiantys veiksniai

2008 m. Europos Komisija komunikate „Atnaujinta socialinė darbotvarkė: galimybės, prieinamumas ir solidarumas Europoje XXI a.“¹⁸⁵ išdėstė veiksnius, darančius įtaką Europos Sąjungos socialinės dimensijos plėtrai:

- globalizacija;
- migracija;
- technologiniai pokyčiai;
- demografiniai pokyčiai;
- klimato kaita.

Globalizacija sudarė sąlygas didesnei įvairovei, paskatino žinių troškimą ir praturtino visuomenę. Tačiau ji padidino nerimą dėl kultūros įvairovės ir skirtingų kultūrų sambūvio. Globalizacija verčia Europos Sąjungą ieškoti naujų strategijų ir būdų išlikti konkurencinėje globalioje rinkoje. Vienas iš ES socialinės politikos plėtros prioritetų – sukurti nuolat besimokančiųjų visuomenę, gebančią sėkmingai konkuruoti pasaulinės rinkos sąlygomis. Toks siekis kelia iššūkius švietimo ir profesinio rengimo sistemai, taip pat Europos struktūriniais fondams, kurie aktyviai dalyvauja šiuose procesuose.

Masinė **migracija** socialinei politikai daro ir teigiamą, ir neigiamą įtaką. Darbuotojų migracija padeda siekti darbo jėgos **geografinio pasiskirstymo pusiausvyros**, bet gali reikšti ir **darbo rinkos tuštėjimą**. Poveikį sustiprina globalizacija. Be to, masinė migracija verčia spręsti kapitalistinei visuomenei būdingas problemas. Vienas iš esminių **kapitalistinės visuomenės bruožų** – socialinė nelygybė, kylanti iš netolygaus socialinės gerovės paskirstymo visuomenėje. Siekiant socialiai apsaugoti visuomenės pakraščiuose atsidūrusias grupes iškyla pamatinių socialinės gerovės sąvokų (socialinės rizikos, skurdo, socialinės atskirties, socialinių teisių, kt.) ir jų turinio klausimų. Dėl kultūros ir tradicijų įvairovės kyla klausimas: kuri samprata geresnė, teisingesnė? Kai nesutariama, lieka neaišku, kas yra **socialinės politikos taikiniai, tikslinės grupės**. Kitas klausimas – socialinės apsaugos schemos ir jų taikymas. Socialinė diferenciacija

¹⁸⁵ *Atnaujinta socialinė darbotvarkė: galimybės, prieinamumas ir solidarumas Europoje XXI amžiuje*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 412 galutinis, Briuselis, 2008-07-02.

įprastai buvo mažinama teikiant socialinę apsaugą vadovaujantis piliečių solidarumo principu ir perskirstant lėšas, kurias sudaro piliečių mokesčiai ir įmokos. Tačiau masinės migracijos sąlygomis **nebelieka aišku, iš ko reikėtų rinkti mokesčius ir įmokas ir kam juos perskirstyti**, nes kartu su darbo jėga juda ir kapitalas: piliečiai moka mokesčius valstybei, kurioje gyvena ir kuri nebūtinai yra pilietybę suteikusi valstybė; valstybė išipareigoja saugoti savo piliečius, net ir tuos, kurie nesilaiko solidarumo principo su kitais tos valstybės piliečiais ir moka mokesčius bei socialines įmokas kitoje valstybėje.

Siekiant socialiai apsaugoti visuomenės pakraščiuose atsidūrusias grupes masinės migracijos sąlygomis, iškyla pamatinių socialinės gerovės sąvokų, jų aprėpties apibrėžimo bei socialinės apsaugos schemų ir jų taikymo klausimų.

Technologiniai pokyčiai susiję su perėjimu prie **postindustrialinės visuomenės**. Įtaką ekonomikai ir socialiniam gyvenimui daro ir socialinei politikai iššūkius kelia tokie postindustrialinės visuomenės bruožai: ūkio restruktūrizavimas, informacinės visuomenės įsitvirtinimas, globalizacija, masinė migracija, šeimos instituto nykimas. Ūkio restruktūrizavimas kyla iš gamybos ir žemės ūkio veiklų nykimo ir paslaugų sektoriaus bei žinių ekonomikos įsitvirtinimo. Vienuose geografiniuose regionuose atsilaisvina darbo jėgos, nebūtinai nekvalifikuotos, kartais netgi labai kvalifikuotos, kituose kyla darbo jėgos poreikis. Atsiranda netolygus darbo jėgos pasiskirstymas, didėja struktūrinis nedarbas¹⁸⁶, nedarbas tampa sudėtine užimtumo dalimi, todėl reikalingas darbo jėgos geografinis ir profesinis judumas.

Darbo jėgos elgsena darosi sunkiai prognozuojama, nes perėjimas prie paslaugų sektoriaus ir informacinės visuomenės reiškia naują situaciją darbo rinkoje, kai darbas įgyja įvairių lanksčių formų (darbas ne visą darbo dieną, lankstūs darbo grafikai, su konkrečia darbo vieta nesusietas darbas, kt.). **Gyvenimo raidos** požiūriu dar-

---

¹⁸⁶ Struktūrinis nedarbas – tai darbo jėgos profesinės kvalifikacinės struktūros neatitikimo darbo vietų profesinei kvalifikacinei struktūrai rezultatas.

bas nebėra privaloma sudėtinė kasdienio gyvenimo dalis ir vienintelis pasirinkimas. Kiekvienas laisvas rinktis, kada pradėti darbinę veiklą, kokią profesiją pasirinkti, ar keisti profesiją keičiantis gyvenimo aplinkybėms, kt. Dėl šių priežasčių kyla darbo rinkos užpildymo darbo jėga klausimas, kuris ypač svarbus demografinio senėjimo sąlygomis.

Informacinė visuomenė kelia kokybiškai naujus reikalavimus darbo jėgai. Tik fizinės darbo jėgos arba tik konkretaus profesinio pasirengimo nebepakanka. Norint išlikti sėkmingam darbo rinkoje, būtina **nuolat tobulintis, kelti kvalifikaciją**, kartais – persikvalifikuoti, nepriklausomai nuo amžiaus. Nekvalifikuotai arba mažai kvalifikuotai darbo jėgai kyla didesnė rizika likti už darbo rinkos ribų. Švietimo ir profesinio rengimo sistemos priverstos persitvarkyti, diegti naujus mokymo metodus, naujus studijų modulius ir kt.

Ekonomikai ir socialiniam gyvenimui įtaką daro ir socialinei politikai iššūkius kelia postindustrinės visuomenės bruožai: ūkio restruktūrizavimas, informacinės visuomenės įsitvirtinimas, globalizacija, masinė migracija, šeimos instituto pokyčiai.

Demografiniai pokyčiai. Naujos kontracepcijos technologijos, perėjimas prie paslaugų sektoriaus ir informacinės visuomenės sudarė daugiau galimybių moterims planuoti reprodukcinę elgseną, derinti šeimos gyvenimą su dalyvavimu darbo rinkoje, o dalyvavimas darbo rinkoje suteikė moterims didesnę finansinę nepriklausomybę. Šios aplinkybės atvėrė galimybes moterims individualiai planuoti savo gyvenimo kelią ir tapo pagrindinėmis prielaidomis šeimos instituto kaitai. Nykstantis tradicinės šeimos modelis kelia tokias socialines problemas kaip gimstamumo mažėjimas, demografinis senėjimas, skurdo feminizacija, vaikų skurdas, vaiko teisių apsauga, kt.

Dėl visuomenės senėjimo, gimstamumo mažėjimo, masinės migracijos Europos Sąjungos valstybėse narėse, kaip ir daugelyje kitų pasaulio išsivysčiusių valstybių, mažėja ekonomiškai aktyvių gyventojų dalis, sparčiai ir dideliu mastu **kinta ekonomiškai aktyvių ir**

ekonomiškai neaktyvių gyventojų skaičiaus santykis: mažėja dalis gyventojų, kurie dalyvaudami darbo rinkoje užsidirba ir sukuria gerovę sau ir savo šeimai, moka mokesčius bei socialinio draudimo įmokas, kuria gėrybes ir paslaugas ir taip prisideda prie visuomenės gerovės kūrimo. Kartu didėja dalis gyventojų, kurie priskirtini prie išlaikytinių, kurių gerovė priklauso nuo dirbančiųjų. Tokia situacija kelia iššūkius socialinei politikai:

– senyvo amžiaus gyventojai nebėra užtikrinti, kad senatvėje gaus reikiamas socialines garantijas (senatvės pensiją, socialines paslaugas, kt.);

– didėja išlaidos sveikatos apsaugai (ilgesnis gyvenimas susijęs su didesnėmis išlaidomis sveikatai), socialinėms paslaugoms, taip pat – moksliniams tyrimams.

Klimato kaita ir nauji energijos vartojimo būdai daro poveikį socialiniam gyvenimui. Europos Sąjunga nagrinėja klimato kaitos socialinius ir ekonominius padarinius ir kuria politiką, padedančią prisitaikyti prie esminių pokyčių, kurių sparta ir mastai ateityje, tikėtina, tik didės. Naujų energijos ir išlikimo būdų klimato atšilimo sąlygomis paieška skatina technologijų plėtrą, t. y. siejasi su post-industrinės (postmodernios) visuomenės problemomis. ES ieško būdų būsimų kartų gerovę užtikrinti naujomis sąlygomis: skatina ekonomikos plėtrą, „ekologišką“ darbo vietų kūrimą, o pažeidžiamoms grupėms – solidarumo principo taikymą ir konsultavimąsi su socialiniais partneriais (socialinio dialogo plėtrą).

Politinių galių persiskirstymas. Įvairios politinės jėgos turi skirtingas, kartais net priešingas nuostatas socialinio teisingumo, socialinės gerovės, socialinės apsaugos atžvilgiu. Europos Sąjungoje plėtros prioritetu laikomas siekis užtikrinti bendravimą, suderintą su ES teise (*acquis communautaire*). Pasiektų laimėjimų žmogaus teisių ir laisvių srityje tęstinumą padeda išlaikyti ES teisėje galiojantis teisinio aiškumo principas¹⁸⁷, kuriami nauji įstatymai, nauja insti-

---

¹⁸⁷ Teisinio aiškumo principas numato, kad teisės taikymas konkrečiai situacijai būtų tiksliai nuspėjamas. Iš šio principo išvedami kiti principai: pagarba įgytomis teisėmis (įgyta teisė negali būti atimta); teisės negaliojimas atgal (negali būti taikoma asmeniui, kuris negalėjo žinoti apie jos egzistavimą); pagrįstas tikėjimasis (asmuo turi teisę veikti ir vykdyti savo verslą pagrįstai tikėdamasis, kad taikomos teisės normos galios ir toliau); suprantama kalba (sprendimas asmeniui turi būti praneštas jam suprantama kalba); senaties terminas (tam tikra veika negali būti paskelbta neteisėta ir bausmė įvykdyta po pernelyg ilgo laikotarpio).

tucinė sistema, taikomas atviro koordinavimo metodas. Tačiau diskusijose dažnai išsakomos reguliavimo atsisakymo, privatizavimo, darbo jėgos aktyvumo idėjos, siekiama suteikti daugiau lankstumo ir judumo visų lygių institucijoms. Taigi geriausio sprendimo išsaugoti socialinės politikos laimėjimus kintant politinių galių santykiui vis dar ieškoma.

Politinių galių persiskirstymas kelia socialinės gerovės srities sprendimų ilgalaikio tęstinumo užtikrinimo problemą.

11.2. Europos Sąjungos socialinės politikos plėtros perspektyvos

Svarbiausias ES socialinės politikos dienotvarkės ir veiksmų klausimas toks: kokia gerovė, gyvenimo kokybė ir bendros vertybės yra geriausios Europos piliečiams šiandieniniame pasaulyje? ES valstybių narių socialinis ekonominis išsivystymas suteikia daug galimybių laisvai rinktis, gyventi sveikiau ir ilgiau, kurti geresnes gyvenimo sąlygas, pažangesnę bei atviresnę visuomenę. Pagal pasaulinius standartus Europos valstybių visuomenės yra turtingos ir daugelis europiečių teigia esantys laimingi ir patenkinti savo gyvenimu. Tačiau ES socialinės dimensijos plėtrą lemiantys veiksniai skatina ieškoti būdų kylančioms kliūtims įveikti. Piliečiai tikisi iš Europos Sąjungos institucijų **svaresnio įnašo kuriant piliečių gerovę ir užtikrinant jos tvarumą globalizacijos sąlygomis**, skatinant pokyčius, skleidžiant Europos vertybes tarptautiniu mastu.

Norėdama kuo geriau reaguoti į šias problemas ir lūkesčius, 2007 m. Europos Komisija pradėjo plataus masto konsultacijas dėl socialinių pokyčių Europos Sąjungoje. Remdamasi Europos politikos patarėjų biuro (EPPB) ir *Eurobarometro* rezultatais, Europos Komisija pakvietė suinteresuotąsias šalis diskusijoms. Valstybės narės ir kitos ES institucijos pradėjo konsultacijas ir nuomonių apie Europos socialinę tikrovę analizę internete. Rezultatai buvo išdėstyti EK komunikate „Perspektyvos, prieinamumas ir solidarumas. Nau-

ja socialinė vizija XXI amžiaus Europoje¹⁸⁸. Dokumente teigiama, kad naują socialinę viziją geriausiai užtikrina nūdienos uždavinių sprendimas. Pabrėžtos galimybės, prieinamumas ir solidarumas:

– **Galimybės** pradėti gerą gyvenimą, įgyvendinti asmeninius siekius ir pasinaudoti visomis gyvenimo aplinkybėmis suteikia inovatyvi, atvira ir moderni Europa.

– **Prieinamumas** naujų ir veiksmingesnių būdų įgyti išsilavinimą, pažangą darbo rinkoje, gauti kokybišką sveikatos priežiūrą ir socialinę apsaugą, dalyvauti kultūrinėje ir visuomenės veikloje yra išplėstas.

– **Solidarumas** sudaro galimybes siekti socialinės sanglaudos, tvarumo ir tikėtis, kad nė vienas visuomenės narys neliks nuošalyje.

Dokumente teigiama, kad ne visos valstybės užtikrina lygias galimybes savo nariams. Todėl pagrindinis siekis yra išplėsti „gyvenimo galimybes“, t. y. **padidinti kiekvieno ES piliečio galimybes pasinaudoti ištekliais**, paslaugomis ir sąlygomis, kad teorinės lygios galimybės ir aktyvus pilietiškumas taptų prasminga tikrove. Valstybes nares šioje veikloje vienija bendri iššūkiai, skatinantys veikti kartu. Dėl ekonominių ir technologijų pokyčių gali atsirasti naujų skurdo, socialinės atskirties formų. Ekonomikos užduotis – investuojant į žmogiškąjį kapitalą ir išplečiant žmonių judėjimo galimybes, sukurti gerai veikiančią, savimi pasitikinčią ir klestinčią visuomenę. Taigi galimybių, prieinamumo ir solidarumo sukūrimas susijęs su **investicijomis į Europos žmones**, ypač remiant jaunimą, pasirinktą profesinę veiklą, ilgesnį ir sveikesnį gyvenimą, lyčių lygybę, aktyvią aprėptį ir nediskriminavimą, judumą ir sėkmingą integraciją, piliečių dalyvavimą, kultūrą ir dialogą.

Investicijos į jaunimą. Taikant naujus metodus, tobulinant vaikų priežiūros ir švietimo sąlygas bei mokymo programas, turėtų būti kuriamos ir didinamos žmogaus galimybės vaikystėje ir jaunystėje (gyvenimo pradžioje). Pripažįstama, kad investicijos į vaikus ir jaunimą yra ilgalaikės.

Investicijos į pasirinktą profesinę veiklą. Darbo rinka turėtų tapti lankstesnė, teikti būtinų paskatų ir socialinės apsaugos priemonių darbuotojams ir įmonėms sėkmingai įveikti asmeninės

---

¹⁸⁸ *Perspektyvos, prieinamumas ir solidarumas. Nauja socialinė vizija XXI amžiaus Europoje.* Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2007) 726 galutinis, Briuselis, 2007-11-20.

karjeros pokyčius (iš mokyklos į darbą, iš vieno į kitą darbą, iš vienos pozicijos darbe į kitą, iš darbo į senatvės pensiją). Darbo rinkos lankstumas ir užimtumo saugumas (*flexicurity*) turėtų didinti žmonių galimybes patekti į darbo rinką ir ilgiau joje išlikti, užtikrinti sklandų darbo vietos keitimą visos profesinės veiklos metu, neprarandant socialinių garantijų. Tai pritrauktų į darbo rinką daugiau žmonių, jie galėtų našiau dirbti, įgyvendinti savo siekius.

Investicijos į ilgesnį ir sveikesnį gyvenimą. Pasitelkdama naujas paslaugas, prekes ir technologijas, pavyzdžiui, pagyvenusiems žmonėms prižiūrėti, naujoms darbo vietoms kurti, ir reformas, Europa turėtų sukurti palankias sveikatos priežiūros ir socialinės apsaugos galimybes visiems.

Investicijos į lyčių lygybę. Europoje pageidautinas dviejų dirbančių ir vaikus auginančių narių šeimos modelis. Vyrai ir moterys turėtų sėkmingai derinti profesines ir šeimos pareigas. Senasis šeimos modelis, kuriame vyras atlieka maitintojo vaidmenį, laikytinas atgyvenusiu. Kad būtų užtikrintas sklandus perėjimas prie pageidautino modelio, reikia taikyti darbo užmokesčio vienodinimo ir kitas priemones.

Investicijos į aktyvią aprėptį ir nediskriminavimą. Siekdama sumažinti diferenciaciją tarp valstybių ir jų viduje įsidarbinimo, mokymosi visą gyvenimą, socialinės apsaugos ir sveikatos priežiūros srityse, Europa turi taikyti priemonių visumą, jungiančią pajamų, užtikrinančių orų gyvenimą, įsidarbinimo arba profesinio mokymo, socialinių paslaugų garantijas, be to, ugdyti visuomenės pakantumą įvairovei. Nelygybės ir diskriminavimo panaikinimas yra pagrindiniai europiečių prioritetai siekiant asmeninės laisvės ir didesnių galių.

Investicijos į judumą ir sėkmingą integraciją. Dėl demografinio senėjimo turėtų būti užtikrinti darnūs migraciniai srautai. Europos visuomenė taps atviresnė, įvairesnė ir kartu sudėtingesnė. Tam reikalingos naujos į ateitį orientuotos strategijos, skatinančios geresnę migrantų integraciją, didinančios tarpusavio pagarbą teisių ir įpareigojimų pagrindu.

Investicijos į piliečių dalyvavimą, kultūrą ir dialogą. Europos kultūrų įvairovė yra žmonijos praturtinimo ir įkvėpimo šaltinis, ekonominis turtas, nes naujovės ir kūrybingumas skatina ekonominę veiklą ir darbo vietų kūrimą žinių pasaulyje. Investicijos į piliečių dalyvavimą, kultūrą ir dialogą reiškia investicijas į žmogiškąjį ir so-

cialinį kapitalą. Tai būdas suderinti socialinį teisingumą ir socialinės politikos veiksmingumą.

Galimybių, prieinamumo ir solidarumo sukūrimas Europos Sąjungoje susijęs su investicijomis į žmones. Daugiausia investicijų turėtų būti skiriama jaunimui, profesinei veiklai, ilgesniam ir sveikesniam gyvenimui, lyčių lygybei, aktyviajai aprėpčiai ir nediskriminavimui, judumui ir sėkmingai integracijai, piliečių dalyvavimui, kultūrai ir dialogui.

Skyriaus santrauka

Skyriuje „Europos Sąjungos socialinės erdvės plėtra“ supažindinama su socialinės dimensijos plėtra Europos Sąjungoje lemiančiais veiksniais ir Europos socialine vizija. Skyrių sudaro du poskyriai.

Europos Sąjungos socialinę dimensiją lemia globalizacija, migracija, technologiniai pokyčiai, demografiniai pokyčiai, klimato kaita, politinių galių persiskirstymas. Demografiniai pokyčiai ekonomiškai aktyvių ir ekonomiškai neaktyvių gyventojų skaičiaus santykį keičia taip, kad didėja išlaikytinių našta dirbantiems, senyvo amžiaus žmonės nebėra tikri dėl socialinių garantijų ateityje, didėja išlaidos sveikatos priežiūrai ir socialinei apsaugai, moksliniams tyrimams. Iššūkius socialinei politikai lemia ir technologiniai pokyčiai, susiję su postindustrinės visuomenės bruožais: ūkio restruktūrizavimu, informacinės visuomenės įsitvirtinimu, globalizacija, masine migracija, šeimos instituto pokyčiais. Socialinės gerovės sąvokų apibrėžties bei socialinės apsaugos schemų ir jų taikymo problemų kelia esminis kapitalistinės visuomenės bruožas – socialinė diferenciacija. Klimato kaita ir nauji energijos vartojimo būdai skatina ekonomikos plėtra, „ekologiškų“ darbo vietų kūrimą, o pažeidžiamoms grupėms – solidarumo principo taikymą ir konsultavimąsi su soci-

aliniiais partneriais (socialinio dialogo plėtrą). Politinių galių persiskirstymas kelia klausimą dėl laimėjimų socialinės politikos srityje tęstinumo.

Pagal pasaulinius standartus Europos valstybės yra turtingos ir suteikia daug galimybių savo gyventojams, tačiau piliečiai nėra tikri dėl ateities kartų gyvenimo. Todėl Europos Komisija parengė komunikatą, kuriame išdėstė XXI a. Europos socialinę viziją. Dokumente pabrėžtas poreikis užtikrinti ES piliečiams galimybes, prieinamumą ir solidarumą. Galimybių, prieinamumo ir solidarumo sukūrimas neatsiejamas nuo investicijų į Europos žmones, daugiausia jų skiriamas tokioms sritims: jaunimui, profesinei veiklai, ilgesniam ir sveikesniam gyvenimui, lyčių lygybei, aktyviajai aprėpčiai ir nediskriminavimui, judumui ir sėkmingai integracijai, piliečių dalyvavimui, kultūrai ir dialogui.

Savitikros klausimai

1. Kokie veiksniai ir kodėl skatina socialinės dimensijos plėtrą Europos Sąjungoje?
2. Pasvarstykite, koks yra ES socialinės politikos plėtros prioritetas. Kodėl? Atsakymą pagrįskite.
3. Apibūdinkite ES socialinės politikos ateities viziją. Su kokiais iššūkiais ir kodėl ateityje susidurs ES socialinė politika?

Rekomenduojama literatūra

Pagrindinė literatūra:

Europos Sąjunga. *Institucinė sąranga ir politikos aktualijos*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 108–133.

Papildoma literatūra:

Grabbe, Heather. Central and Eastern Europe and the EU. In: White, Stephen; Batt, Judy; Lewis, Paul (eds.). *Developments in Central and Eastern*

European Politics 4. Palgrave/Duke University Press, 2007.

Sapir, André. Globalization and the Reform of European Social Models. *Journal of Common Market Studies*. 2006, Vol. 44(2), p. 369–390.

Sykes, Rob. Crisis? What Crisis? EU Enlargement and the Political Economy of European Union Social Policy. *Social Policy & Society*. 2005, Vol. 4(2), p. 207–215.

LITERATŪRA

Pagrindinė literatūra:

1. Baltutytė, Elvyra. *Socialinės teisės Europos Sąjungoje*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001.
2. Baltutytė, Elvyra. *Socialinių teisių apsauga Europos Sąjungoje. Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius, 2003.
3. Bernotas, Dainius; Guogis, Arvydas. *Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys*. Vilnius, 2006.
4. Dromantienė, Leta. Europos Sąjungos socialinė neigaliųjų politika: žmogiškųjų išteklių diskursas. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 67(59), p. 140–150.
5. Dromantienė, Leta. Europos socialinio modelio problema integracijos procese. *Socialinis darbas*. 2004, Nr. 3(1), p. 14–23.
6. Dromantienė, Leta. Lyčių lygybės politika Europos Sąjungoje. *Socialinis darbas*. 2003, Nr.1(3), p. 105–116.
7. Dromantienė, Leta. Nacionalinio ir europinio identiteto santykis Europos integracijoje. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 33, p. 53–59.
8. Dromantienė, Leta. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
9. Dromantienė, Leta. Užimtumo politika – socialinis garantas Europos Sąjungoje. *Socialinis darbas*. 2002, Nr. 1, p. 117–126.
10. Dromantienė, Leta; Kanopienė, Vida. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems. *Socialinis darbas*, 2004, Nr. 3(2), p. 12–23.
11. Europos Sąjunga. *Institucinė sąranga ir politikos aktualijos*. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 108–168.
12. Europos Sąjunga. *Steigimo dokumentų rinktinė*. Vilnius, 1998.
13. *Europos Sąjunga: enciklopedinis žinynas*. Vilnius, 1999.
14. *Europos Sąjungos teisė ir Lietuva*. Vilnius: Justitia, 2002.
15. Guogis, Arvydas. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
16. Kanopienė, Vida; Mikulionienė, Sarmitė. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje. *Socialinis darbas*. 2006, Nr. 5 (2), p. 5–14.
17. Kanopienė, Vida; Mikulionienė, Sarmitė. Gyventojų senėjimas ir jo

- iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. *Gerontologija*. 2006, Nr. VII(3), p. 188–200.
18. Kanopienė, Vida. Užsiėmimų segregacija Lietuvos darbo rinkoje. *Filosofija, sociologija*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2000, Nr. 4, p. 57–65.
  19. Lazutka, Romas. Pajamos, vartojimas ir skurdas. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber, 2001, p. 101–116.
  20. Lazutka, Romas. Socialinė apsauga. *Žmogaus socialinė raida*. Vilnius: Homo Liber, 2001, p. 131–148.
  21. Maniokas, Klaudijus. *Europos Sąjungos plėtra ir europėizacija. Vidurio ir Rytų Europos valstybių įsijungimas į Europos Sąjungą*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
  22. Nakrošis, Vitalis. *Europos Sąjungos regioninė politika ir struktūrinių fondų valdymas*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
  23. *(Ne)apmokamas darbas: šeimai palanki darbo aplinka ir lyčių lygybė Europoje*. Sud. Reingardė, Jolanta. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Lygių galimybių plėtros centras, 2006.
  24. Okunevičiūtė-Neverauskienė, Laima; Česnutytė, Vida. *Socialiai pažeidžiamos grupės darbo rinkoje: samprata, vertinimas, integracija*. Vilnius: Technika, 2009.
  25. Pieters, Danny. *Įvadas į pagrindinius socialinės apsaugos principus*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
  26. Stankūnienė, Vlada; Eidukienė, Virginija; Gruževskis, Boguslavas; Jančaitytė, Raminta; Mikalauskaitė Audra; Paluckienė, Jolanta. *Paramos šeimai politika: samprata ir patyrimas*. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001.
  27. Veidenfeld, Verner; Vessels, Wolfgang. *Europa nuo A iki Z: Europos integracijos vadovas*. Vilnius: Girona, 1999.
  28. Vėlyvis, Jonas. *Europos sutartis*. Vadovas studentui ir verslininkui. Vilnius: VGTU, 2000.
  29. *Žmogaus teisės: Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.

Papildoma literatūra:

30. Andre, Christine. Ten European Systems of Social Protection: An Ambitiquous Convergence. In: Pieters, Danny. (Ed.) *European Social Security and Global Politics*. London, The Hague, New York: Kluwer Law International, 2002, p. 3–41.

31. Atkinson, Tony; Cantillon, Bea; Marlier, Eric; Nolan, Brian. *Social Indicators: The EU And Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
32. Avramov, Dragana; Maskova, Miroslava. *Active ageing in Europe. Population studies, No. 41*, Volume 1, Directorate General III – Social Cohesion Directorate of Social Affairs and Health, 2003.
33. Barroso, José Manuel. M. *Political guidelines for the next Commission*. Brussels, 3 September 2009, p. 15. [žiūrėta 2010-07-30]: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/pdf/press_20090903_en.pdf.
34. Becker, Garry S. *A treatise on the family*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1981.
35. Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society*. New York: Basic Books, 1976.
36. Česnuitytė, Vida. Socialinių sluoksnių matrimonialinės ir prokreacinės elgsenos strategijos: bruožai ir jų kaita. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2004, Nr. 1, p. 97–103.
37. Changing European Gender Relations: Gender Equality Policy Concerning Employment and the Labour Market. *Policy Review Series*. 2007, No. 6.
38. de la Porte, Caroline; Pochet, Philippe. The European Employment Strategy: existing research and remaining questions. *Journal of European Social Policy*. 2004, Vol. 14(1), p. 71–78.
39. Esping-Andersen, Gøsta. *Changing Classes: Stratification and Mobility in Post-industrial Societies*. Esping-Andersen, G. London: Sage, 1993.
40. Esping-Andersen, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press & Princeton: Princeton University Press, 1990.
41. Esping-Andersen, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. London, 1995.
42. Galloway, David. *The Treaty of Nice and Beyond: Realities and Illusions of Power in the EU*. Sheffield: Sheffield Academic Press, 2001.
43. Gauthier, Anne Helene. Family policies in industrialized countries: is there convergence? *Population*, 2002.
44. Gauthier, Anne Helene. Historical Trends in State Support for Families in Europe (post– 1945). *Children and Youth Services Review*. 1999, Vol. 21, No. 11/12. p. 937–965.
45. Geyer, Robert. The State of European Union Social Policy. *Policy Studies*. 2000, Vol. 21(3), p. 245–261.

46. Giddens, Anthony. *Beyond Left and Right: the Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity, 1994.
47. Giddens, Anthony. Social Model for Europe? In: Giddens, A.; Diamond, P.; Liddle, R. (eds.). *Global Europe, social Europe*. Cambridge: Polity Press, 2006.
48. Ginsburg, Norman. *Divisions of Welfare: a Critical Introduction to Comparative Social Policy*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage publications, 1992.
49. Grabbe, Heather. Central and Eastern Europe and the EU. In: White, Stephen; Batt, Judy; Lewis, Paul (eds.). *Developments in Central and Eastern European Politics 4*. Palgrave/Duke University Press, 2007.
50. Hantrais, Linda. *Social Policy in the European Union*. London: Macmillan Press Ltd., 2007.
51. Hoff, Andreas. Tackling Poverty and Social Exclusion of Older People – Lessons from Europe. *Working paper 308*. Oxford Institute of Ageing, 2008.
52. Hogan, William E. The Development of William Emmanuel von Ketteler's Interpretation of the Social Problem. Washington: Catholic University of America, 1946, p. 80–83.; O'Brien, David J.; Shannon, Thomas A. (eds.). *Catholic Social Thought: The Documentary Heritage*. Maryknoll, N.Y.: Orbis 1992.
53. Hvinden, Bjørn; Halvorsen, Rune. Which way for European disability policy? *Saudi Journal of Disability and Rehabilitation*. 2003, Vol. 5(3), p. 296–312.
54. Hvinden, Bjørn. The Uncertain Convergence of Disability Policies in Western Europe. *Social Policy and Administration*. 2003, Vol. 37(6), p. 609–624.
55. Kaufmann, Franz–Xaver. The Principle of Subsidiarity Viewed by the Sociology of Organizations. *The Jurist*. 1988, Vol. 48, p. 275–291.
56. Korpi, Walter. Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. In: Kohli, Martin; Novak, Mojca (eds.). *Will Europe Work?* London: Routledge, 2001, p. 52–72.
57. Leonavičius, Juozas. *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia, 1993.
58. Lombardo, Emanuela; Meier, Petra. Framing Gender Equality in the European Union Political Discourse. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*. 2008, Vol. 15(1), p. 101–129.
59. Mikulionienė, Sarmitė. Socialinė atskirtis: sąvokos samprata ir vartose-na Lietuvoje. *Socialinis darbas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas,

- 2005, Nr. 4 (2), p. 20–32.
60. Oliver, Michael. *Understanding Disability: from theory to practice*. Basingstoke: Macmillan Press Ltd., 1996.
  61. Overcoming the barriers and seizing the opportunities for active ageing policies in Europe. *International Social Science Journal*. 2006, Vol. 58(190), p. 617–631.
  62. Priestley, Mark. Constructions and creations: idealism, materialism and disability theory. *Disability and Society*. 1998, No 1, p. 75–94.
  63. Quadagno, Jill B. Theories of the welfare state. *Annual Review of Sociology*. 1987, No 13, p. 109–128.
  64. Quality of Work. *Policy Review Series*. 2007, No. 8.
  65. Ringen, Stein. Direct and Indirect Measures of Poverty. *Journal of Social Policy*. 1988, No 17, p. 351–365.
  66. Rodrigues, Maria João. *An overview of the Lisbon Strategy – The European Agenda for competitiveness, employment and social cohesion*. Wien: Renner Institut. September 2004.
  67. Ross, George. Assessing the Delors era and Social policy. In Leibfried, S. and Pierson, P.: *European Social Policy. Between Fragmentation and Integration*. Washington (D. C.): Brookings Institution, 1995.
  68. Rowntree, B. Seebohm. *Poverty: A Study of Town Life*. London: MacMillan and Co. Ltd., 1902.
  69. Sapir, André. Globalization and the Reform of European Social Models. *Journal of Common Market Studies*. 2006, Vol. 44(2), p. 369–390.
  70. Sykes, Rob. Crisis? What Crisis? EU Enlargement and the Political Economy of European Union Social Policy. *Social Policy and Society*. 2005, Vol. 4(2), p. 207–215.
  71. Titmuss, Richard M. *Essays on Welfare State*. London, 1958.
  72. Vaughan-Whitehead, Daniel C. The European Social Model and EU Enlargement. In: *EU enlargement versus social Europe? The Uncertain Future of the European Social Model*. Cheltenham Northampton: Edward Elgar, 2003.
  73. Verloo, Mieke. Displacement and Empowerment: Reflections on the Concept and Practice of the Council of Europe Approach to Gender Mainstreaming and Gender Equality. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*. 2005, Vol. 12(3), p. 344–365.
  74. Walby, Sylvia. The European Union and Gender Equality: Emergent Varieties of Gender Regime. *Social Politics*. 2004, Vol. 11 (1), p. 4–29.

75. Walker, Alan. A strategy for active ageing. *International Social Security Review*. 2002, Vol. 55(1), p. 121–139.
76. Wennemo, Irene. *Sharing the costs of children: Studies on the development of family support in the OECD countries*. Stockholm: Swedish Institute for Social Research, 1994.
77. Wennemo, Irene. The development of family policy: A comparison of family benefits and tax reductions in 18 OECD countries. *Acta Sociologica*. 1992, No 35, p. 201–217.
78. Zeitlin, Jonathan. Strengthening the Social Dimension of the Lisbon Strategy. *La Follette School Working Paper*. No. 2007-022.

Europos Sąjungos norminiai aktai ir kiti žinybiniai dokumentai:

79. *A renewed commitment to social Europe: Reinforcing the Open Method of Coordination for Social Protection and Social Inclusion*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2008) 418 final, July 2008.
80. *A Shared Commitment for Employment*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Region. COM (2009) 257 final, Brussels, 03.06.2009.
81. *A strategy for full employment and better jobs for all*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – The future of the European Employment Strategy (EES). COM/2003/0006 final.
82. *Age and attitudes. Main Results from a Eurobarometer Survey*. Commission of the European Communities, Directorate-General V, Employment, Industrial Relations and Social Affairs, 1993.
83. *Atnaujinta socialinė darbotvarkė: galimybės, prieinamumas ir solidarumas Europoje XXI amžiuje*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 412 galutinis, Briuselis, 2008-07-02.
84. Barcelona Summit: 2002. *Official Journal of the European Union* C293E. Vol. 45, 28 November, 2002.
85. *Causes and circumstances of accidents at work in the EU*. Report. DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, 26.05.2009.

86. *Child poverty and well-being in the EU: Current status and way forward*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008.
87. *Combating Age Barriers in Employment*. Research Summary. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 1997.
88. Commission Decision of 17 October 1991 on the Liaison Group on the Elderly. *Official Journal of the European Union* L 296, 91/544/EEC, 26.10.1991, p. 42–44.
89. Commission Regulation (EC) No 20/2009 of 13 January 2009 adopting the specifications of the 2010 ad hoc module on reconciliation between work and family life provided for by Council Regulation (EC) No 577/98. *Official Journal of the European Union* L 9, 14.01.2009, p. 7–11.
90. Commission Social Action Programme. *Bulletin of the European Communities*, supplement 2/74. Brussels, 1974.
91. *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a Commission Recommendation on the active inclusion of people excluded from the labour market*. COM(2008) 639 final, Brussels, 03.10.2008.
92. Communication from the Commission of 25 September 2001, “eEurope 2002: Accessibility of Public Web Sites and their Content.” COM(2001) 529.
93. *Communication from the Commission on Family Policies*. European Commission. COM (Commission) (89) 363. August 1989, Brussels, 8th, August, 1989.
94. *Communication on the Elderly*. Proposal for a Council decision on Community Action for the Elderly. Commission of the European Communities. COM (90) 80 final, Brussels, 24 April 1990.
95. *Community actions for older people 1991–1993 including the European Year of Older People and Solidarity between Generations*. Proposal for a Council Decision on Community Support for Actions in favour of Older People. Evaluation Report presented by the Commission. COM (95) 53 final, Commission of the European Communities, 1995.
96. *Community Structural Assistance and Employment*. Communication from the Commission. COM(96)109 final, Brussels, 20.03.1996.
97. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union. *Council of the European Union*. 6655/1/08 REV 1. Brussels, 30 April 2008, Articles 2–3 (p. 20–

- 21), Article 6 (p. 23–24), Articles 9–10 (p. 25–26), Articles 4–6 (p. 66–67), Articles 8–10 (p. 68), Articles 18–21 (p. 72–74), Articles 45–48 (p. 85–87), Articles 149–164 (p. 148–157).
98. *Consultation on the future “EU 2020” strategy*. Commission working document. COM(2009)647 final Brussels, 2009.11.24.
99. Council Decision 2001/903/EC of 3 December 2001 on the European Year of People with Disabilities 2003. *Official Journal of the European Union* L 335, 19.12.2001, p. 15–20.
100. Council Decision 91/49/EEC of 26 November 1990 on Community actions for the elderly. *Official Journal of the European Union* 1991 L 28, 02.02.1991, p. 29.
101. Council Decision 92/440/EEC of 24 June 1992 on the organization of the 1993 European Year of the Elderly and of Solidarity between Generations. *Official Journal of the European Union* 1992 L 245, 26.08.1992, p. 43.
102. Council Decision of 18 April 1988 establishing a second Community action programme for disabled people (Helios). 88/231/EEC. *Official Journal of the European Union* L 104, 23.04.1988, p. 38–44.
103. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. *Official Journal of the European Union* L 30, 02.12.2000, p. 16–22.
104. Council Directive 75/117/EEC of 10 February 1975 on the approximation of the laws of the Member States relating to the application of the principle of equal pay for men and women. *Official Journal of the European Union* L 045, 19.02.1975, p. 19–20.
105. Council Directive 76/207/EEC of 9 February 1976 on the implementation of the principle of equal treatment for men and women as regards access to employment, vocational training and promotion, and working conditions. *Official Journal of the European Union* L 39, 14.02.1976, p. 40–42.
106. Council Directive 79/7/EEC of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security. *Official Journal of the European Union* L 6, 10.01.1979, p. 24–25.
107. Council Directive 81/1060/EEC of 14 December 1981 derogating in favour of the Kingdom of the Netherlands from Directive 73/403/EEC on the synchronization of general population censuses. *Official Journal of the European Union* L 385, 31.12.1981, p. 34.
108. Council Directive 86/613/EEC of 11 December 1986 on the appli-

- cation of the principle of equal treatment between men and women engaged in an activity, including agriculture, in a self-employed capacity, and on the protection of self-employed women during pregnancy and motherhood. *Official Journal of the European Union* L 359, 19.12.1986, p. 56–58.
109. Council Directive 90/364/EEC of 28 June 1990 on the right of residence. *Official Journal of the European Union* L 180, 13.07.1990, p. 26–27.
  110. Council Directive 90/366/EEC of 28 June 1990 on the right of residence for students. *Official Journal of the European Union* L 180, 13.07.1990, p. 30–31.
  111. Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding (tenth individual Directive within the meaning of Article 16 (1) of Directive 89/391/EEC). *Official Journal of the European Union* L 348, 28.11.1992, p. 1–8.
  112. Council Directive 96/34/EC of 3 June 1996 on the framework agreement on parental leave concluded by UNICE, CEEP and the ETUC. *Official Journal of the European Union* L 145, 19.06.1996, p. 4–9.
  113. Council Recommendation of 24 June 1992 on common criteria concerning sufficient resources and social assistance in social protection systems. 92/441/EEC. *Official Journal of the European Union* L 245, 26.08.1992, p. 46–48.
  114. Council Recommendation of 27 July 1992 on the convergence of social protection objectives and policies. 92/442/EEC. *Official Journal of the European Union* L 245, 26.08.1992, p. 49–52.
  115. Council Resolution of 21 January 1974 concerning a social action programme. *Official Journal of the European Union* C 013, 12.02.1974, p. 1–4.
  116. Council Resolution of the representatives of the Governments of the Member States of the European Communities meeting within the Council of 21 December 1981 on the social integration of handicapped people. *Official Journal of the European Union* C 347, 31.12.1981, p. 1.
  117. Information from the Commission – The social integration of disabled people – A framework for the development of Community action. *Official Journal of the European Union* C 347, 31.12.1981, p. 14–31.
  118. *Darbo jėgos dalyvavimo didinimas ir aktyvaus senėjimo skatinimas*. Komisi-

- jos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui (prašymą pateikti komunikatą pateikė Stokholmo Europos Taryba). KOM(2002) 9 galutinis, Briuselis, 2002-01-24.
119. Decision No 1672/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 Establishing a Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress. *Official Journal of the European Union* L315, 15.11.2006, p. 1–8.
  120. Decision of the Council 93/512/EEC, of 21 September 1993 on a Community technology initiative for disabled and elderly people (TIDE) (1993 to 1994). *Official Journal of the European Union* L 240, 25.09.1993.
  121. Declaration of Principles of the Council of the European Union and the Ministers for Social Affairs, meeting within the Council of 6 December 1993 to mark the end of the European Year of Older People and Solidarity between Generations. 93/C 343/01. *Official Journal of the European Union* C 343 of 21.12.93, p. 1.
  122. *Dėl socialinės apsaugos modernizavimo suderintos strategijos*. EK komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(1999) 347, 1999-07-14.
  123. Directive 2006/54/EC of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the implementation of the principle of equal opportunities and equal treatment of men and women in matters of employment and occupation. *Official Journal of the European Union* L 204, 26.07.2006, p. 23–36.
  124. Directive concerning transport activities and workplaces on means of transport COM (92) 234 final. *Official Journal of the European Union* C 25, 28.01.1993.
  125. Directive on transport for workers with motor disabilities. COM (90) 588 final. *Official Journal of the European Union* C68, 16.03.1991, p. 7.
  126. *Driving European recovery*. Communication for the Spring European Council. COM(2009) 114 final, Brussels, 04.03.2009.
  127. “*Education and Training 2010*”: *The Success of The Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms*. Communication from the Commission/COM(2003) 685 final, Brussels, 11.11.2003.
  128. *Ending child poverty within the in EU*. A review on the 2008–2010 National strategy reports on social protection and social inclusion. Brussels: Eurochild AISBL, 2010.
  129. *Equal opportunities for people with disabilities: A European Action Plan*.

- Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and social Committee and the Committee of the Regions. COM(2003) 650 final, Brussels, 30.10.2003.
130. *Equality between women and men – 2009*. Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2009) 77 final, Brussels, 27.02.2009.
  131. *EU Sustainable Development Strategy*. Council of the European Union, Brussels, 26 June 2006.
  132. The attitude of Europeans toward disability Eurobarometr, 2001.
  133. *Europe 2020 strategy for jobs and growth: the Council adopts broad economic policy guidelines*. Council of the European Union. 12082/10, Brussels, 13 July 2010.
  134. *European Social Agenda, in Presidency Conclusions: Nice European Council Meeting, 7, 8 and 9 December 2000*, EN SN 400/00, ADDI (Annex 1, p. 4).
  135. *European Social Policy – A Way Forward for the Union*. A White Paper. COM(94) 333, Brussels, July 1994.
  136. *European Social Policy: Options for the Union (EU Social Policy green paper)*. Commission of the European Communities. COM(93) 551, Brussels: CEC, 1993.
  137. European Union – Consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community. *Official Journal of the European Union* C 321E of 29 December 2006, p. 106.
  138. *Europe's response to World Ageing. Promoting economic and social progress in an ageing world. A contribution of the European Commission to the 2nd World Assembly on Ageing*. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. COM(2002) 143 final, Brussels, 18.03.2002.
  139. Europos Bendrijų migruojančiųjų darbuotojų socialinės apsaugos administracinė komisija – Valiutų keitimo kursai, vadovaujantis Tarybos reglamentu (EEB) Nr. 574/72. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* C 211, 2010-08-04, p. 8–9.
  140. *Europos demografinė ateitis – iššūkį paversti galimybe*. Komisijos komunikatas. KOM(2006) 571 galutinis, Briuselis, 2006-10-12.
  141. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 742/2008/EB 2008

- m. liepos 9 d. dėl Bendrijos dalyvavimo kelių valstybių narių įgyvendinamoje mokslinių tyrimų ir plėtros programoje, skirtoje vyresnio amžiaus žmonių gyvenimo kokybei pagerinti panaudojant naujas informacines ir ryšių technologijas. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, L 201, 2008-07-30, p. 49–57.
142. *Europos Sąjunga: steigimo dokumentų rinktinė*. Vilnius, 1998, p. 63.
  143. *Framework of Actions on Gender Equality*, 2005.
  144. *Geresnė darbo ir gyvenimo pusiausvyra: didesnė parama siekiant profesinio, asmeninio ir šeimos gyvenimo suderinimo*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonominių ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 635 galutinis, Briuselis, 2008-10-03.
  145. *Green paper „Modernising labour law to meet the challenges of the 21st century“*. Commission of the European Communities. COM (2006) 708 final. Brussels, 2006.
  146. *Green paper on the protection of minors and human dignity in audiovisual and information services*. COM(96) 483 final, Brussels, 16.10.1996.
  147. *Growth, Competitiveness, Employment: The Challenges and Ways Forward into the 21st Century*. White Paper. COM(93) 700, December 1993.
  148. *Improving quality and production at work: Community strategy 2007–2012 on health and safety at work*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2007) 62 final, Brussels, 21.02.2007.
  149. *Incorporating equal opportunities for women and men into all Community policies and activities*. Communication from the Commission. COM(96) 67 final, Brussels, 21.02.1996.
  150. *Increasing the employment of older workers and delaying the exit from the labour market*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2004) 146 final, Brussels, 03.03.2004
  151. *Integrated guidelines for growth and jobs (2008–2010)*. COM(2007) 803 final. PART V. Brussels: Commission of the European Communities, 2007.
  152. *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion 2009*. European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009.

153. Kok, Wim; Dell'Aringa, Carlo; Lopez, Federico Duran; Ekström, Anna; Rodrigues, Maria João; Pissarides, Christopher; Roux, Annette; Schmid, Günther. *Jobs, jobs, jobs: creating more employment in Europe*. European Commission Employment Taskforce, Brussels, 2003.
154. *Komisijos komunikatas „2020 M. EUROPA: Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“*. KOM(2010) 2020 galutinis, Briuselis, 2010-03-03.
155. Komisijos 2000 m. birželio 19 d. sprendimas dėl lyčių pusiausvyros jos įsteigtuose komitetuose ir ekspertų grupėse. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 154, 2000-06-27, p. 436–437.
156. Komisijos 2008 m. birželio 16 d. sprendimas dėl Moterų ir vyrų lygių galimybių patariamąjį komitetą įsteigimo. 2008/590/EB. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 190, 2008-07-18, p. 17–21.
157. *Kovoti su moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumu*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2007) 424 galutinis, Briuselis, 2007-07-18.
158. *Kovoti su moterų ir vyrų darbo užmokesčio skirtumu*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2007) 424 galutinis, Briuselis, 2007-07-18.
159. *Living and Working in the Information Society: People First*. Green Paper. COM (96) 389 final, 24 July 1996.
160. *Making a European Area of Lifelong Learning a Reality*. Communication from the Commission. COM(2001) 678 final, Brussels, 21.11.2001.
161. *Ministrų Komiteto rekomendacija REC (2006)5 valstybėms narėms dėl Europos Tarybos veiksmų plano skatinti žmonių, turinčių negalią, teises ir visapusišką dalyvavimą visuomenėje: žmonių, turinčių negalią, gyvenimo kokybės gerinimas Europoje 2006–2015*. Europos Taryba, Ministrų Komitetas. 2006-04-05.
162. *Monitoring progress towards the objectives of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion*. Commission Staff Working Document. SEC(2008), Brussels, 06.10.2008.
163. *Moterų ir vyrų lygybės gairės 2006–2010*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2006) 92 galutinis, Briuselis, 2006-03-01.
164. *Moterų ir vyrų lygybės gairių įgyvendinimo (2006–2010 m.) laikotarpio vidurio ataskaita*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui,

- Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 760 galutinis. Briuselis, 2008-11-26.
165. *New Skills for New Jobs – Anticipating and matching labour market and skills needs*. Commission staff working document, COM(2008) 868, Brussels, December 2008.
166. *Older people in Europe: social and economic policies*. The 1993 Report of the European Community Observatory, Commission of the European Communities 1993.
167. *Opinion on The Future of Gender Equality Policy after 2010 and on the priorities for a possible future framework for equality between women and men*. European Commission, Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, January 2010.
168. *Pagrindų strategijos ir Bendrijos veiksmų programos dėl Bendrijos moterų ir vyrų lygybės strategijos (2001–2006 m.) galutinio vertinimo ataskaita*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2008) 503 galutinis, Briuselis, 2008-08-13.
169. *Perspektyvos, prieinamumas ir solidarumas. Nauja socialinė vizija XXI amžiaus Europoje*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2007) 726 galutinis, Briuselis, 2007-11-20.
170. *Pranešimas dėl Europos ateities socialinio modelio (2005/2248(INI))*. Europos Parlamentas, A6-0238/2006 galutinis, 2006-07-13.
171. *Promoting solidarity between the generations*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM (2007) 244 final, Brussels, 10.05.2007
172. Recommendation of the Council 98/376/EC, of 4 June 1998 on a parking card for disabled persons. *Official Journal of the European Union* L 167, 12.06.1998.
173. Regulation (EC) No 1107/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 concerning the rights of disabled persons and persons with reduced mobility when travelling by air. *Official Journal of the European Union* L204, 26.07.2006, p. 1–9.
174. Regulation (EC) No 1922/2006 of the European Parliament and of the Council of 20 December 2006 on establishing European Institute for Gender Equality. *Official Journal of the European Union* L 403, 30.12.2006, p. 9–17.
175. Regulation (EC) No 883/2004 of the European Parliament and of

- the Council of 29 April 2004 on the coordination of social security systems. *Official Journal of the European Union* L 166, 30.04.2004, p. 1–123.
176. Regulation (EC) No 1081/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on the European Social Fund and repealing Regulation (EC) No 1784/1999. *Official Journal of the European Union* L210, 31.07.2006, p. 12–18.
177. Regulation (EEC) No 1365/75 of the Council of 26 May 1975 on the creation of a European Foundation for the improvement of living and working conditions. *Official Journal of the European Union* L 139, 30.05.1975, p. 1–4.
178. Regulation (EEC) No.1612/68 of the Council of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community. *Official Journal of the European Union* L 257, 19.10.1968, p. 2–12.
179. *Renewed social agenda: Opportunities, access and solidarity in 21st century Europe*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2008) 412 final, Brussels, 02.07.2008.
180. *Report from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on the Evaluation of the Third Community Action Programme to Assist Disabled People (Helios II) 1993–1996*. COM(1998) 15 final, Brussels, 20.01.1998.
181. Resolution of 14 December 1994 on protection of families and family units at the close of the International Year of the Family. *Official Journal of the European Union* C 18, 23.01.1995, p. 96.
182. Resolution of European Parliament of 9 June 1983 on family policy in the European Community. *Official Journal of the European Union* C 184, 11.07.1983, p. 116.
183. Resolution of the Council and the Ministers for Education meeting within the Council of 31 May 1990 concerning integration of children and young people with disabilities into ordinary systems of education. *Official Journal of the European Union* C 162, 03.07.1990, p. 2–3.
184. Resolution of the Council of 17 June 1999, on equal employment opportunities for people with disabilities. *Official Journal of the European Union* C 186, 02.07.1999, p. 3.
185. Resolution of the Council of 20 December 1996, on equality of opportunity for people with disabilities. *Official Journal of the European Union* C 12 of 13 January 1997.

186. *Situation of disabled people in the European Union: the European Action Plan 2008–2009*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2007) 738 final. Brussels: Commission of the European Communities, 2007. (with Annexes)
187. *Skatinti kartų solidarumą*. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2007) 244 galutinis, Briuselis, 2007-05-10.
188. *Social Action Programme 1998–2000*. Communication from the Commission. COM (98) 259 final, 29.04.1998.
189. *Social Europe. The outlook on supplementary pensions in the context of demographic, economic and social change*. A report by the EU network of experts on supplementary pension provision – 1996. Supplement 7/96, European Commission, 1996.
190. *Social Policy Agenda*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2000) 379 final, Brussels, 28.06.2000.
191. *Socialinės apsaugos modernizavimas siekiant kokybiškos, prieinamos ir tvirtos sveikatos priežiūros bei ilgalaikės priežiūros: parama nacionalinės strategijos kryptims taikant „atviro koordinavimo metodą“*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2004) 304 galutinis, Briuselis, 2004-04-20.
192. *Strateginiai tikslai 2005–2009 m. Europa 2010 m.: Partnerystė Europos atsinaujinimo vardan. Gerovė, solidarumas ir saugumas*. KOM (2005) 12 galutinis, 2005-01-26.
193. *Sveikatos priežiūros ir pagyvenusių žmonių priežiūros ateitis: prieinamumo, kokybės ir finansinio įgyvendinamumo užtikrinimas*. Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui. KOM(2001) 723 galutinis, Briuselis, 2001-12-05.
194. *Tackling the pay gap between women and men*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2007) 424 final, July 2007.
195. *Taking stock of five years of the European Employment Strategy*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the

- Regions. COM (2002) 416 final, Brussels, 17.07.2002.
196. Tarybos 1986 m. liepos 24 d. rekomendacija 86/379/EEB dėl neigaliųjų užimtumo Bendrijoje. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 225, 1986-08-12, p. 43–47.
  197. Tarybos 2000 m. lapkričio 27 d. direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 303, 2000-12-02, p. 16–22.
  198. Tarybos 1971 m. birželio 14 d. reglamentas (EEB) Nr. 1408/71 dėl socialinės apsaugos sistemų taikymo pagal darbo sutartį dirbantiems asmenims ir jų šeimos nariams, judantiems Bendrijoje. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 149, 1971-07-05, p. 2.
  199. Tarybos 1968 m. spalio 15 d. reglamentas (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 257, 1968-10-19, p. 2.
  200. *The Copenhagen Declaration*. Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training: http://ec.europa.eu/education/pdf/doc125_en.pdf.
  201. *The European Social Fund: An Overview of the Programming Period 1994–1997*. Commission. Brussels, 1998, p. 14.
  202. *The Social Situation in the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Metiniai pranešimai 2000–2010.
  203. *Towards a Barrier-Free Europe for People with Disabilities*. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2000) 284 final. Brussels: Commission of the European Communities, 2000.
  204. *Towards a Europe for all Ages – Promoting Prosperity and Intergenerational Solidarity*. Communication from the Commission. COM (1999) 221 final, Brussels, 21.05.1999.
  205. *Towards an EU Strategy on the Rights of the Child*. Communication from the Commission. COM(2006) 367 final, Brussels, 04.07.2006.
  206. *Towards Common Principles of Flexicurity: More and better jobs through flexibility and security*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2007) 359 final, Brussels, 27.06.2007.

207. Žalioji knyga „*Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę*“. Komisijos komunikatas. KOM(2005) 94 galutinis, Briuselis, 2005-03-16.
208. 1990 m. birželio 28 d. Tarybos direktyva 90/365/EEB dėl pagal darbo sutartį ir savarankiškai dirbančių asmenų, kurie nutraukė savo profesinę veiklą, teisės apsigyventi. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 180, 1990-07-13, p. 28–29.
209. 1993 m. vasario 25 d. Tarybos sprendimas 93/136/EB, nustatantis trečiąją Bendrijos veiksmų programą, skirtą padėti neįgaliesiems. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 56, 1993-03-09, p. 30–36.
210. 1994 m. gruodžio 6 d. Tarybos sprendimas 94/782/EB dėl Handy-net sistemos tolesnio taikymo vykdant jau pradėtą veiklą dėl pirmojo techninės pagalbos modulio. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 316, 1994-12-09, p. 42.
211. 2000 m. gruodžio 20 d. Tarybos sprendimas, patvirtinantis programą, susijusią su Bendrijos pagrindų strategija dėl lyčių lygybės (2001–2005 m.). 2001/51/EB. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 17, 2001-01-19, p. 22–29.
212. 2006 m. spalio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1672/2006/EB, nustatantis Bendrijos užimtumo ir socialinio solidarumo programą – Progress. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 315, tomas 49, 2006-11-15, p. 1–8.
213. 2008 m. liepos 15 d. Tarybos sprendimas dėl valstybių narių užimtumo politikos gairių. 2008/618/EB. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* L 198, 2008-07-26, p. 47–54.

Šaltiniai internete:

214. Age and attitudes. Main results from a Eurobarometer Survey: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_069_en.pdf.
215. Centrinė projektų vykdymo agentūra: www.cpva.lt.
216. Community employment policies: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/community_employment_policies/index_en.htm.
217. Confederation of Family Organisations in the European Union: <http://coface-eu.org/en/Family-Social-Policies/The-Family-Dimension/>.
218. Disability and non-discrimination law in the European Union. An analysis of disability discrimination law within and beyond the employment field: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=423&lang>

Id=en&furtherPubs=yes.

219. EC / Poverty and social exclusion: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=751&langId=en>.
220. Equal opportunities for people with disabilities: a European action plan (2004–2010): http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_old_age/c11414_en.htm.
221. ES Tarybos Užimtumo, socialinės politikos, sveikatos ir vartotojų reikalų skyrius: <http://www.consilium.europa.eu/App/NewsRoom/loadBook.aspx?id=351&lang=en&bid=79>.
222. Eurofound / European social model: <http://www.eurofound.europa.eu/areas/industrialrelations/dictionary/definitions/EUROPEANSOCIALMODEL.htm>.
223. Europa. Europos Sąjungos portalas: http://europa.eu/index_lt.htm.
224. Europe joins forces to fight poverty and social exclusion: <http://www.2010againstopoverty.eu/about/?langid=en>.
225. European Alliance for Families: http://ec.europa.eu/employment_social/emplweb/families/index.cfm.
226. European Centre for Social Welfare Policy and Research. Monitoring the Regional Implementation Strategy – Mainstreaming Ageing: <http://www.monitoringris.org/>.
227. European Commission. Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. People with disabilities: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=429&langId=en>.
228. European Commission. Your Europe: http://ec.europa.eu/youreurope/citizens/work/index_en.htm.
229. European Disability Forum (EDF): <http://www.edf-feph.org/>.
230. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (EUROFOUND): http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/employment_rights_and_work_organisation/c11111_en.htm.
231. European Institute for Gender Equality: <http://www.eige.europa.eu/>.
232. European Year of Equal Opportunities for All: <http://equality2007.europa.eu>.
233. Europos Bendrijos Teisingumo Teismas: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_6999/.
234. Europos Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas: <http://www.eesc.europa.eu/?i=portal.en.home>.

235. Europos Komisija: http://ec.europa.eu/index_lt.htm.
236. Europos Komisijos atstovybė Lietuvoje: www.eudel.lt.
237. Europos Komisijos Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių komitetas: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=656>.
238. Europos Parlamentas: <http://www.europarl.europa.eu>.
239. Europos Parlamento Užimtumo ir socialinių reikalų komitetas: <http://www.europarl.europa.eu/activities/committees/homeCom.do?body=EMPL&language=EN>.
240. Europos Sąjungos institucijos ir kitos organizacijos: http://europa.eu/institutions/inst/index_lt.htm.
241. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija: http://www.eppgroup.eu/Activities/docs/charter_eu/lt.pdf.
242. Europos Sąjungos Taryba: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?lang=LT>.
243. Europos socialinis fondas: www.esf.lt.
244. Europos Vadovų Taryba: <http://www.european-council.europa.eu/home-page.aspx?lang=lt>.
245. Eurostat, Demographic Statistics, replaced by Population Statistics in 2004, OOEPEC; internetinė prieiga: <http://ec.europa.eu/eurostat>.
246. Eurostat statistika apie gyvenimo sąlygas: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/living_conditions_and_social_protection/introduction.
247. Eurostat statistika apie užimtumą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/labour_market/introduction.
248. Eurožargono aiškinamasis žodynelis: http://europa.eu/abc/eurojargon/index_lt.htm.
249. Gender equality policy: http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=418&langId=enhttp://ec.europa.eu/employment_social/gender_equality.
250. Lisabonos sutartis: http://europa.eu/lisbon_treaty/index_lt.htm.
251. Online Child Protection: <http://www.onlinechildprotection.org/en/>.
252. Quality of life in Europe: <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/index.htm>.
253. *Regionų komitetas*: <http://www.cor.europa.eu/pages/HomeTemplate.aspx>.
254. Report on equality between women and men in the European

- Union. European Parliament, Committee on Women's Rights and Gender Equality: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A7-2010-0004&language=EN>.
255. Social measures for target groups: disability and old age: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_old_age/index_en.htm.
256. Social measures for target groups: disability and old age: http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_old_age/index_en.htm.
257. Socialinės apsaugos sistemos. MISSOC: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/missoc_en.htm.
258. The European Ant-poverty network: <http://www.eapn.org/>.
259. The life of women and men in Europe. A statistical portrait, edition 2008, Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OF_FPUB/KS-80-07-135/EN/KS-80-07-135-EN.PDF.
260. Treaties: <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/index.htm>.
261. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: <http://www.un.org/disabilities/default.asp?id=259>.
262. Viešosios paslaugos, visuotinės svarbos paslaugos ir visuotinės ekonominės svarbos paslaugos (VESP): http://circa.europa.eu/irc/opocefact_sheets/info/data/market/rules/article_7197_lt.htm

DALYKŲ IR VARDŲ RODYKLĖ

A

- acquis* 42, 62, 66, 119, 206, 208
acquis communautaire 14, 42, 311
Airija 12, 13, 31, 42, 96, 104, 119, 151, 161, 188, 189, 213, 245, 275, 277, 279
aktyvinanti priemonė 92
aktyvioji intervencija 224
aktyvusis senėjimas 260, 261
Amsterdamo sutartis 12, 25, 28, 27, 38, 39, 40, 41, 42, 57, 56, 58, 73, 84, 86, 115, 116, 117, 136, 137, 138, 153, 167, 191, 202, 203, 218, 268, 280, 291
amžius 41, 49, 52, 63, 102, 103, 129, 136, 148, 149, 152, 158, 159, 161, 164, 166, 168, 176, 178, 179, 180, 183, 192, 198, 202, 207, 213, 214, 225, 229, 238, 239, 240, 242, 244, 245, 249, 253, 254, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 287, 288, 290, 291, 308, 310, 311, 313, 315
ankstyvoji pensija 129, 144, 277
antrinės teisės aktai 25, 26, 27, 68, 71, 80, 203, 210, 211, 219, 264, 280, 292, 304
antrosios progos mokyklos idėja 147
apgyvendinimas 289
aprėptis 114, 117, 142, 143, 144, 148, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 192, 208, 209, 231, 250, 258, 259, 260, 267, 268, 269, 272, 293, 309, 313, 314
apsauga nuo nelaimingų atsitikimų 29, 40, 67, 68, 104, 130, 138, 151, 152, 154, 155
apsauga nuo profesinių ligų 29, 130, 151, 152, 154, 155, 287
artumo principas 87
asmens veikimo laisvė 106, 107
asmenų laisvas judėjimas 11, 17, 19, 20, 21, 27, 29, 32, 46, 47, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 96, 110, 130, 138, 177, 178, 179, 199, 231
asociacijos 29, 40, 51, 55, 82, 108, 130, 138
atskirtis nuo informacinės visuomenės 185
atstovavimas 35, 38, 204, 207, 208, 210, 216, 218, 266, 289
atviro koordinavimo metodas 9, 20, 23, 39, 40, 42, 43, 57, 72, 139, 182, 184, 185, 187, 192, 209, 231, 250, 270, 271, 275, 281, 312
atviroji darbo rinka 289
atviroji šeimos politika 225

aukšto lygio socialinė apsauga 62, 77, 78, 113, 120, 202
aukšto lygio užimtumas 33, 57, 132, 137, 138, 202
Austrija 10, 12, 13, 135, 138, 151, 159, 160, 189, 211, 212, 214,
225, 244, 245, 247, 277, 279

B

Baltoji knyga 27, 36, 132, 133, 134, 181, 267
Barroso, José Manuel 164
bedarbiai 35, 51, 102, 103, 104, 112, 126, 127, 129, 132, 134,
135, 136, 139, 141, 148, 156, 157, 161, 174, 180, 190, 212, 250, 251,
292
Belgija 11, 12, 13, 31, 108, 122, 138, 151, 159, 160, 161, 211,
214, 240, 243, 244, 245, 254, 276, 277, 279
benamiai 184, 186
bendradarbiavimas 10, 12, 14, 28, 29, 30, 33, 40, 43, 45, 57, 62,
63, 73, 76, 77, 87, 91, 92, 112, 131, 134, 135, 138, 146, 147, 149, 151,
152, 164, 178, 205, 206, 248, 252, 276, 295, 299
Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija 25, 37,
48, 50, 51, 56, 57, 200, 234, 264, 280, 292, 294, 295
Bendrijos moterų ir vyrų lygybės pagrindų strategija 204, 205,
207, 218
bendroji paramos šeimai politika 226
bendroji rinka 17, 18, 23, 28, 31, 32, 37, 50, 51, 66, 83, 84, 85,
118, 158, 179, 263, 280
bendroji užsienio ir saugumo politika 33, 42, 45, 76
bendrosios socialinės erdvės idėja 31, 56
bendruomenėje teikiamos paslaugos 289
Beniliukso ekonominė sąjunga 11
besimokančiųjų visuomenė 146, 147, 167, 308
Beveridge, Williams Henry 104, 173
Briand, Aristide 10
Bulgarija 13, 151, 159, 161, 188, 189, 279
būtinausios asmeninės reikmės 173

C, Č

centralizacija 19, 20, 179
Chamberlayne, Prue 196
chartija 7, 25, 26, 27, 31, 34, 35, 37, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52,
53, 54, 55, 57, 58, 75, 82, 111, 116, 179, 182, 200, 203, 218, 232, 234,
241, 246, 248, 253, 263, 264, 270, 280, 290, 291, 292, 294, 295, 303
chronologinis amžius 259

Churchill, Winston 10

Coudenhove-Kalergi, Richard 10

Čekija 13, 45, 54, 161, 188, 189, 214, 225, 249, 278, 279

D

dalinis užimtumas 129, 132, 159, 212, 213, 277

Danija 12, 13, 109, 119, 151, 159, 160, 162, 183, 189, 211, 212, 225, 244, 245, 247, 254, 275, 277, 279

darbdavys 29, 31, 35, 38, 40, 52, 53, 61, 64, 84, 102, 104, 108, 113, 116, 119, 127, 128, 130, 131, 132, 134, 135, 138, 153, 154, 158, 216, 268, 270, 274, 276, 289, 291

darbingumas 127, 139, 141, 143, 148, 167, 173, 270

darbo aplinka 38, 137, 152, 153, 167

darbo grafikas 21, 133, 159, 227, 309

darbo ir pareigų šeimai derinimas 129, 195, 198, 199, 206, 207, 210, 215, 216, 218, 223, 225, 230, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 253, 274

darbo jėga 110, 113, 119, 127, 128, 129, 134, 138, 146, 147, 148, 150, 156, 158, 162, 163, 165, 166, 168, 178, 198, 237, 238, 240, 259, 262, 268, 269, 271, 272, 275, 276, 303, 308, 309, 310, 312

darbo jėgos paklausa 128, 163, 165

darbo jėgos persiskirstymas 162

darbo kokybė 141, 143, 144, 153

darbo organizavimo formos 133

darbo pajamos 104, 106, 175, 176, 178, 207, 258, 277, 289

darbo rinka 17, 21, 22, 35, 36, 40, 41, 61, 91, 93, 94, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 111, 113, 114, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 134, 136, 138, 139, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 190, 192, 197, 198, 199, 202, 203, 207, 211, 212, 213, 214, 215, 223, 226, 227, 228, 230, 234, 236, 237, 243, 244, 249, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 284, 286, 288, 289, 290, 291, 294, 298, 299, 300, 302, 303, 308, 309, 310, 311, 313, 314

darbo rinkos dalyvis 108, 159, 289

darbo rinkos iniciatyvos 127, 134, 135, 136, 139

darbo rinkos institucijos 91, 134

darbo rinkos ypatumai 125, 128

darbo rinkos lankstumas ir užimtumo saugumas (*flexicurity*) 162, 163, 190, 314

darbo rinkos politika 114, 132, 134, 139, 142, 161, 162, 163

- darbo rinkos politikos priemonės 161, 162, 163
- darbo sąlygos 7, 22, 29, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 49, 51, 52, 55, 57, 61, 62, 64, 68, 77, 111, 114, 116, 118, 125, 130, 131, 137, 144, 151, 153, 157, 167, 177, 179, 180, 191, 200, 208, 210, 214, 268, 287, 288, 293, 300
- darbo stažas 104
- darbo teisė 17, 18, 40, 49, 65, 112, 115, 123, 130, 131, 137, 237
- darbo užmokestis 50, 119, 133, 155, 196, 205, 206, 213, 214, 230
- darbo vieta 20, 29, 30, 31, 35, 38, 40, 41, 53, 77, 78, 88, 93, 94, 95, 127, 129, 131, 133, 135, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 182, 203, 209, 223, 227, 229, 230, 245, 274, 289, 299, 300, 309, 311, 314, 315
- darbo vietų kūrimas 38, 94, 127, 143, 145, 157, 158, 161, 162, 164, 165, 182, 203, 245, 311, 314, 315
- darbų išskaidymas 127, 162
- darbų rotacija 127, 162
- darbuotojai migrantai 17, 18, 21, 22, 29, 52, 64, 112, 164, 229, 230, 231, 232, 234, 241, 253, 263, 275, 277, 278
- darbuotojų dalyvavimas 77, 112, 116, 123
- darbuotojų sauga 38, 137, 235, 236
- darbuotojų sveikata 144, 152, 153, 154, 167
- Delors, Jacques 31, 111, 112, 131, 132, 133, 134, 167, 181
- demografinė situacija 240, 242, 243, 273
- demografiniai pokyčiai 240, 262, 263, 272, 281, 307, 308, 310, 315
- demografinis senėjimas 281, 310
- demokratija 6, 19, 33, 47, 75, 111, 113, 116, 121, 133, 146, 181, 207, 208
- demokratinio sprendimų priėmimo principas 14
- derinimas 6, 7, 14, 21, 29, 37, 45, 52, 60, 63, 64, 68, 116, 119, 125, 129, 144, 146, 150, 167, 195, 198, 199, 206, 207, 210, 215, 216, 218, 223, 225, 230, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 253, 273, 274, 281
- derybos 14, 19, 29, 40, 43, 52, 55, 108, 111, 113, 115, 116, 119, 123, 130, 138, 139, 181, 239
- dienos užimtumo paslaugos 289
- dimensija 6, 7, 8, 9, 17, 22, 31, 32, 33, 36, 38, 43, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 60, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 89, 96, 97, 118, 119, 138, 140, 171, 172, 179, 181, 191, 195, 197, 217, 219, 222, 223, 231, 242, 253, 257, 262, 266, 272, 284, 285, 307, 308, 312, 315

direktyva 26, 29, 38, 50, 71, 72, 76, 77, 115, 116, 130, 131, 198, 200, 201, 210, 211, 230, 236, 237, 239, 242, 268, 286, 290, 297, 299, 300

diskriminacija 20, 29, 40, 46, 49, 64, 68, 114, 117, 118, 175, 196, 197, 199, 202, 203, 204, 212, 218, 251, 265, 268, 269, 274, 281, 294, 300, 303

draudimasi 29, 38, 51, 55, 63, 65, 67, 69, 70, 71, 72, 101, 102, 103, 104, 105, 108, 111, 122, 129, 173, 176, 211, 224, 236, 237, 258, 262, 263, 268, 277, 280, 311

dvių darbo užmokesčių politika 226, 227

dvigubos apsaugos pavojaus 66

Džini koeficientas 188, 189

E

EB/ES steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų pakeitimų sutartis 25, 28, 41

EB/ES steigimo sutarčių ir susijusių teisės aktų papildymo sutartis 25, 28, 37

ECU 133, 294, 295, 296

egzistencinio skurdo samprata 173, 174, 175, 180, 191

Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas 36, 60, 73, 83, 84, 85, 97, 205, 207, 209, 214

ekonominė ir socialinė sanglauda 14, 31, 33, 71, 86, 88, 89, 121, 177, 182, 191

ekonominė sanglauda 29, 32, 57

ekonominė vaiko kainos (gimstamumo) teorija 228

ekonominio bendradarbiavimo idėja 10

ekonominio pagrindo principas 14

ekonominis gyvenimas 204

ekonominis lenktyniavimas 122

ekonominis savarankiškumas 207, 210, 216, 218

ekonomiškai aktyvūs gyventojai 129, 159, 310, 315

ekonomiškai neaktyvūs gyventojai 129, 271, 273, 311, 315

ergonomika 154, 292, 294

ES lyčių lygių galimybių politika 195, 199, 210, 211, 217, 218

ES Ministrų Taryba 60, 73, 75

ES politika neįgalumo atžvilgiu 8, 284, 303

ES socialinė dimensija 6, 7, 22, 60, 75, 312

ES socialinė politika demografinio senėjimo atžvilgiu 7, 257, 263, 275, 280

ES socialinės dimensijos plėtros veiksniai 307

- ES socialinės politikos ateities vizija 8, 307, 313, 315
- ES socialinės politikos principai 6
- ES socialinės politikos struktūra 6, 9, 20, 22
- ES socialinės politikos turinys 6, 9, 20, 22
- ES švietimo ir profesinio orientavimo politika 125
- ES užimtumo politika 7, 125, 130, 133, 138, 151, 156, 157, 158, 162, 163, 166, 167, 301
- Eseno strategija 133, 134, 135, 157
- Esping-Andersen, Gūsta 105, 106, 122, 129, 226
- Estija 13, 151, 160, 189, 212, 213, 245, 276, 278, 279
- etalonas 39, 285
- euras 46, 94, 95, 96, 133, 245
- Europos anglių ir plieno bendrija 11, 30, 33, 45, 81, 177, 191
- Europos Bendrija 9, 11, 12, 13, 16, 22, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 40, 41, 44, 45, 48, 50, 51, 57, 61, 64, 65, 66, 70, 85, 94, 115, 118, 119, 135, 138, 146, 152, 153, 178, 198, 233, 264, 292, 294
- Europos Bendrijos steigimo sutartis 11, 25, 28, 30, 31, 37, 45, 46, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 73, 83, 85, 130, 138, 146, 177, 178, 199, 203, 218, 231, 246, 263
- Europos Ekonominė Bendrija 9, 11, 25, 28, 29, 30, 31, 73, 83, 111, 112, 130, 152, 177, 178, 179, 199, 201, 203, 218, 231, 246, 253, 263, 280
- Europos ekonominė ir socialinė vienybė 20
- Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutartis 11, 25, 28, 31, 73, 83, 130, 152, 177, 178, 199, 203, 231, 246, 253, 263, 280
- Europos fondas gyvenimo ir darbo sąlygoms gerinti 179
- Europos Komisija 15, 17, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 35, 38, 40, 42, 46, 50, 54, 60, 62, 73, 74, 77, 78, 79-81, 83, 84, 86, 87, 90, 92, 94, 97, 111, 115, 117, 119, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 152, 153, 155, 156, 164, 165, 177, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 216, 218, 219, 229, 231, 233, 234, 235, 237, 239, 240, 242, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 281, 292, 293, 297, 298, 299, 301, 302, 304, 308, 312, 316
- Europos lyčių lygių galimybių institutas 209
- Europos moterų organizacijų tinklas 201
- Europos nacionalinės šeimos politikos observatorija 230, 234, 242
- Europos neįgaliųjų forumas 296, 298
- Europos neįgalumo strategija 298

Europos Parlamentas 15, 16, 34, 36, 38, 42, 45, 54, 55, 60, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 86, 97, 120, 121, 135, 147, 201, 235, 237, 239, 250, 251, 273

Europos pasitikėjimo paktas užimtumo sričiai 135

Europos pinigų sistema 137, 138

Europos politikos patarėjų biuras 312

Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjunga 131

Europos profesinių sąjungų konfederacija 130, 135

Europos regioninės plėtros fondas 31, 93, 94

Europos Sąjunga 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 54, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 87, 88, 89, 90, 96, 97, 100, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 125, 127, 130, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 171, 173, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 206, 210, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 222, 225, 229, 230, 231, 235, 236, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 257, 262, 263, 265, 266, 270, 273, 274, 275, 277, 279, 280, 284, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 307, 308, 310, 311, 312, 315

Europos Sąjungos antrinės teisės aktai 71, 264, 280, 292, 304

Europos Sąjungos bendro veikimo principai 14, 22

Europos Sąjungos darbotvarkė 125, 130, 139, 195, 197, 222, 229, 257, 262, 284, 290

Europos Sąjungos gyvenimo lygio politika 7, 171, 176, 177, 191

Europos Sąjungos institucijos 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 34, 35, 42, 43, 44, 45, 51, 54, 56, 58, 60, 62, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 90, 97, 117, 119, 133, 135, 146, 164, 167, 199, 200, 217, 229, 230, 270, 286, 296, 312

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija 25, 43, 45, 47, 48, 54, 55, 56, 57, 58, 75, 182, 203, 218, 241, 246, 248, 253, 270, 280, 290, 291, 292, 303

Europos Sąjungos pilietybė 20, 33, 34, 51, 56, 57, 62, 71, 72

Europos Sąjungos pirminės teisės aktai 25, 27, 203, 292

Europos Sąjungos plėtros etapai 13, 16, 36, 119

Europos Sąjungos politika 8, 57, 117, 139, 195, 198, 257, 275, 284, 301

Europos Sąjungos raida 79

- Europos Sąjungos ramsčiai 12, 33, 45, 61, 68, 139, 143, 300
 Europos Sąjungos socialinė dimensija 6, 9, 17, 22, 31, 33, 38, 43,
 50, 51, 56, 74, 82, 118, 119, 138, 266, 315
 Europos Sąjungos socialinė politika 6, 7, 8, 9, 15, 17, 18, 19, 20,
 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43,
 51, 52, 56, 57, 60, 64, 72, 73, 74, 78, 79, 82, 86, 88, 96, 97, 110, 114,
 116, 118, 119, 122, 137, 138, 163, 172, 178, 181, 191, 195, 210, 217,
 230, 231, 234, 242, 248, 257, 262, 263, 267, 275, 276, 280, 281, 284,
 286, 290, 303, 304, 307, 308, 312
 Europos Sąjungos steigimo sutartis 12, 25, 28, 32, 37, 40, 44, 54,
 242, 246
 Europos Sąjungos šeimos politika 7, 222, 229, 230, 231, 232, 233,
 234, 235, 242, 253, 254
 Europos Sąjungos Taryba 26, 27, 30, 31, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 45,
 54, 60, 62, 65, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 90, 94, 96, 97,
 114, 116, 117, 120, 131, 133, 136, 141, 142, 146, 148, 153, 155, 156,
 165, 166, 168, 179, 182, 184, 185, 198, 200, 202, 204, 229, 232, 233,
 236, 237, 242, 265, 267, 268, 271, 273, 291, 292, 294, 295, 297, 298,
 299, 300, 301, 302
 Europos Sąjungos teisė 14, 17, 19, 25, 26, 27, 28, 42, 54, 68, 69,
 73, 80, 82, 86, 110, 116, 203, 209, 210, 239, 241, 264, 280, 292, 304,
 311
 Europos Sąjungos teisės aktai 25, 26, 27, 86, 110, 154, 203, 239,
 280, 292, 304
 Europos Sąjungos Teisingumo Teismas 11, 15, 26, 27, 31, 42, 49,
 60, 61, 62, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 80, 81, 82, 87, 97, 119, 198, 219
 Europos socialinė chartija 25, 31, 34, 35, 37, 48, 49, 52, 53, 56,
 57, 82, 111, 232, 263, 280, 291
 Europos socialinio modelio bruožai 7, 100, 112, 113, 114, 116,
 118, 122
 Europos socialinio modelio elementai 7, 43, 56, 57, 58, 100, 112,
 115, 120, 122, 123
 Europos socialinio modelio vertybės 7, 43, 56, 57, 58, 88, 97, 100,
 111
 Europos socialinis fondas 20, 29, 91, 93, 94, 131, 132, 156, 157,
 177, 208, 264, 274, 280, 292
 Europos socialinis modelis 7, 36, 43, 56, 57, 58, 61, 88, 97, 100,
 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 120, 121, 122, 123, 148
 Europos šeimų aljansas 245
 Europos Taryba 10, 11, 48, 49, 51, 53, 61, 75
 Europos užimtumo darbo grupė 142

Europos užimtumo strategija 40, 41, 93, 125, 139, 140, 142, 143, 148, 157, 167, 230, 243, 269, 298

Europos Vadovų Taryba 41, 43, 44, 54, 60, 73, 76, 78, 79, 80, 97, 113, 114, 117, 119, 120, 134, 137, 138, 140, 142, 143, 145, 150, 155, 164, 182, 183, 203, 244, 250, 251, 270, 271

Europos žemės ūkio orientavimo ir garantijų fondas 31, 93, 95

F

feministiniai judėjimai 196, 197, 217

fiktyvusis darbo stažas 104

finansinė parama 10, 22, 35, 92, 94, 139, 156, 185, 248, 292

finansinės garantijos 139

finansinės priemonės 38, 90, 93, 95, 112, 116, 131, 156, 157, 204, 271

finansiniai ištekliai 17, 21, 217, 219

finansinis tvarumas 271, 272, 275, 278, 281

flexicurity 162, 163, 190, 314

fondai 16, 18, 29, 38, 45, 60, 74, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 129, 136, 138, 147, 156, 157, 167, 181, 182, 187, 198, 206, 217, 236, 245, 258, 292, 296, 300, 308

fondas 20, 29, 31, 93, 94, 95, 96, 97, 103, 104, 131, 132, 156, 157, 177, 179, 208, 245, 264, 274, 280, 292, 294

Fondas gyvenimo ir darbo sąlygoms gerinti 179

formalusis švietimas 151

G

de Gaulle, Charles 11,

gairės 36, 37, 39, 40, 76, 78, 91, 117, 125, 131, 134, 139, 141, 142, 143, 144, 149, 150, 155, 165, 166, 167, 168, 199, 203, 207, 209, 211, 216, 217, 218, 219, 230, 239, 294, 295, 298, 300

gebėjimai 6, 44, 106, 107, 127, 128, 141, 145, 148, 149, 150, 151, 163, 164, 166, 167, 174, 186, 192, 204, 248, 259, 260, 261, 262, 285, 286, 289, 298

geografinis judumas 29, 134, 158, 167, 308, 309

geroji praktika / patirtis 39, 42, 62, 76, 146, 178, 185, 187, 204, 216, 239, 242, 245, 247, 268, 271, 272, 273, 276, 294, 295

gerovės šaltiniai 171, 175, 176, 258

gerovės valstybė 17, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 118, 122, 123, 128, 175, 176, 226, 253,

gerovės valstybių modeliai 7, 18, 39, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 119, 122, 176, 177, 249, 253

- gimstamumas 103, 178, 224, 225, 227, 228, 229, 236, 239, 242, 243, 254, 262, 273, 281, 310
 gyvenimo būdas 126, 174, 175, 260, 288, 294, 303
 gyvenimo ir darbo sąlygos 33, 34, 35, 37, 50, 57, 61, 62, 68, 153, 177, 179, 180, 191
 gyvenimo kokybė 33, 34, 57, 61, 114, 116, 118, 172, 175, 177, 184, 191, 192, 242, 260, 263, 270, 273, 278, 293, 312
 gyvenimo lygio politika 7, 171, 176, 177, 190, 191, 270
 gyvenimo lygio standartai 172, 177, 229, 230
 gyvenimo lygis 7, 51, 61, 77, 78, 88, 89, 97, 103, 109, 112, 116, 158, 165, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 186, 187, 189, 190, 191, 207, 225, 230, 263, 270
 gyvenimo raida 198, 287
 gyvenimo sąlygos 50, 172, 173, 175, 176, 177, 191, 246, 312
 gyvenimo strategija 260
 gyventojų senėjimas 21, 150, 257, 269, 270, 272, 273
 globalizacija 44, 121, 123, 136, 146, 165, 247, 298, 307, 308, 309, 310, 312, 315
 Graikija 12, 13, 88, 94, 96, 107, 160, 161, 188, 189, 211, 212, 213, 214, 231, 245, 249, 276, 277, 279
 gražinimas į visuomenę 181, 182, 192

H

- horizontalioji segregacija 214
 horizontaliosios gairės 149
 horizontalusis lėšų perskirstymas 102

I

- į rinką orientuotoji politika 226, 227
 įgimtas neįgalumas 287, 303
 įgytas neįgalumas 287, 303
 įgūdžiai 40, 41, 136, 139, 150, 151, 165, 248
 ilgalaikiai bedarbiai 132, 135, 136, 156, 180
 ilgalaikis nedarbas 21, 93, 134, 156, 157, 161, 162
 įmokos 29, 38, 65, 102, 103, 104, 108, 113, 127, 176, 211, 212, 309, 311
 Indija 85, 121
 individualiai įgytas žinojimas 128
 individualios teisės 19, 111, 119, 211
 individualizuota socialinė apsauga 111, 211, 212, 227
 individualus neįgalumo modelis 285

- informacijos prieinamumas 128, 132
- informacinė visuomenė 83, 136, 146, 148, 185, 247, 298, 309, 310, 315
- informacinės komunikacinės technologijos 128, 274, 290, 291, 304
- informavimas 35, 38, 53, 55, 113, 115, 116, 123, 127, 137, 248, 290, 302
- infrastruktūra 21, 83, 86, 90, 94, 95, 96, 223, 227, 243, 244, 245, 254, 259, 263, 270
- institucinė reforma 12, 42, 43, 135, 137, 270
- institucinė sąranga 14, 15, 16, 39, 72, 81
- institucinis gerovės valstybės modelis 105
- integracija 6, 8, 10, 11, 13, 17, 28, 29, 38, 47, 53, 55, 56, 93, 94, 112, 113, 116, 118, 119, 123, 131, 133, 137, 175, 178, 182, 183, 184, 186, 200, 216, 217, 230, 246, 266, 269, 273, 275, 276, 277, 278, 281, 284, 289, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 313, 314, 315, 316
- integracija į darbo rinką 94, 131, 137, 178, 184, 230, 269, 273, 276, 281, 284, 289, 299
- integracijos principas 184, 277, 278
- integracijos procesas 6, 11, 17, 31, 47, 118, 119, 121, 123
- integracinis augimas 164, 165, 168
- intervencinė socialinė politika 175, 224, 266
- investicijos 15, 16, 90, 94, 95, 112, 133, 145, 148, 149, 150, 313, 314, 315, 316
- investicijos į žmogiškąjį kapitalą 148, 149, 270, 313, 314
- įsidarbinimas 29, 64, 93, 127, 134, 156, 157, 210, 314
- Ispanija 12, 13, 31, 88, 94, 96, 107, 151, 159, 160, 161, 188, 189, 244, 245, 249, 254, 277, 279, 297
- įstatymų viršenybės principas 14, 22, 70
- istorinė dimensija 17
- išimtinis poveikis 70
- iškritusieji iš darbo rinkos 35, 131, 184, 185, 266, 291
- Išplėstinės ekonomikos gairės 131, 165
- išsilavinimas 132, 147, 150, 151, 185, 200, 214, 215, 259, 313
- išsilavinimo prieinamumas 132, 150, 313
- išteklių stoka 103, 106, 185
- Italija 11, 12, 13, 28, 48, 107, 151, 159, 160, 188, 189, 212, 213, 214, 231, 243, 245, 249, 276, 277, 279, 297

J

- Japonija 116, 150
- jaunesnysis senyvas amžius 261
- jaunimas 21, 38, 51, 52, 55, 76, 93, 132, 133, 135, 136, 144, 148, 149, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 168, 178, 180, 226, 244, 248, 273, 313, 315, 316
- jaunimo pirmojo darbo schema 132
- judėjimo laisvė 11, 17, 19, 20, 21, 27, 29, 32, 34, 46, 47, 55, 56, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 96, 110, 130, 131, 138, 177, 178, 179, 199, 231
- judumas 19, 29, 40, 41, 61, 62, 68, 69, 93, 116, 134, 136, 139, 145, 158, 165, 167, 180, 292, 294, 295, 309, 312, 313, 314, 315, 316
- Jungtinė Karalystė 12, 13, 31, 32, 34, 35, 45, 50, 54, 104, 107, 119, 122, 151, 153, 159, 161, 189, 200, 201, 211, 212, 213, 214, 226, 236, 240, 245, 275, 276, 277, 297
- Jungtinės Amerikos Valstijos 10, 17, 22, 111, 150, 174, 259, 260, 261
- Jungtinių Europos Valstijų vizija 10
- Jungtinių Tautų Organizacija 80, 97, 203, 246, 250, 269, 291, 303

K

- kapitalistinės visuomenės bruožai 308, 315
- kapitalo laisvas judėjimas 11, 17, 19, 29, 47, 130, 199, 309
- kartų solidarumo principas 27, 46, 233, 238, 240, 258, 261, 265, 266, 267, 268, 269, 273, 281
- katalikiškasis gerovės valstybės modelis 107
- kategorinis principas 103, 104, 109, 122, 227, 249
- Kinija 85, 121, 150
- Kipras 13, 151, 159, 160, 161, 212, 214, 247, 275, 277, 278, 279
- klimato kaita 44, 86, 307, 308, 311, 315
- kolektyvinės derybos 19, 40, 52, 55, 111, 113, 115, 119, 123, 130, 138, 181
- kompensacija 127, 178
- kompensacinė priemonė 94
- kompetencija 12, 13, 14, 15, 19, 23, 26, 30, 36, 38, 39, 44, 45, 46, 50, 57, 73, 74, 77, 79, 81, 89, 97, 116, 118, 120, 123, 130, 132, 148, 149, 155, 156, 166, 177, 186, 208, 229, 230, 241, 245, 248, 251, 253, 264, 279, 280
- kompetencijos pasidalijimo sritis 19, 23, 155, 156, 166
- komunikatas 26, 164, 197, 202, 233, 237, 238, 239, 240, 241, 251, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 274, 298, 302, 308, 312, 316

koncentravimo principas 88, 89, 90
konkurencija lygiais pagrindais 31, 56
konkurencingumas 27, 29, 35, 38, 39, 44, 46, 76, 91, 95, 111, 112,
119, 132, 133, 134, 141, 142, 146, 147, 158, 165, 167, 181, 248, 269,
275, 281, 308
konservatyvusis korporatyvinis gerovės valstybės modelis 100,
106, 107, 108, 122, 176, 177
konservatyvusis korporatyvinis gerovės valstybės modelis 100,
106, 107, 108, 122, 176, 177, 227
konservatyvusis korporatyvinis šeimos politikos modelis 226, 227
Konstitucijos sutartis 44
konsultavimas 35, 38, 53, 55, 85, 95, 113, 115, 116, 123, 137, 154,
251, 311, 315
konvergencija 17, 33, 64, 91, 96, 132, 134, 234, 236
kooperacija 19, 31, 72
koordinavimas 7, 9, 19, 20, 23, 39, 40, 42, 43, 46, 57, 60, 62, 64,
65, 66, 67, 68, 70, 72, 96, 112, 120, 133, 139, 182, 184, 185, 187, 192,
206, 209, 218, 213, 250, 251, 270, 271, 272, 275, 281, 312
Korpi, Walter 226
Kroatija 13, 206
kultūra 14, 16, 17, 18, 20, 46, 51, 53, 55, 57, 76, 86, 105, 106, 114,
147, 155, 174, 177, 180, 181, 199, 208, 216, 217, 223, 229, 248, 261,
266, 269, 270, 286, 292, 294, 308, 313, 314, 315, 316
kvalifikacijos kėlimas 91, 94, 148, 150, 310
kvalifikuota darbo jėga 128, 138, 158, 166, 167, 168, 309
kvantilinis pajamų santykis 188

L

laisvas judėjimas 17, 19, 20, 21, 27, 29, 32, 46, 47, 55, 56, 64, 65,
66, 67, 69, 71, 72, 96, 110, 130, 131, 138, 177, 178, 179, 199, 231
laisvė 19, 29, 33, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 54, 55, 56, 65, 72, 75, 82,
88, 97, 106, 107, 113, 114, 121, 130, 131, 155, 172, 179, 208, 246,
247, 314
lanksčios darbo organizavimo formos 115, 133, 144, 148, 162,
163, 190, 212, 223, 226, 227, 274, 276, 309, 314
Latvija 13, 160, 188, 189, 212, 213, 244, 247, 276, 277, 278, 279
Lenkija 13, 45, 54, 159, 160, 188, 189, 214, 225, 245, 249, 276,
279
lenktyniavimas laisvojoje rinkoje 111, 112, 122
lėšų persikirstymas 18, 23, 42, 61, 88, 101, 102, 107, 108, 175,
189, 191, 226, 249, 279, 309

- liberalioji intervencija 224
 liberalusis gerovės valstybės modelis 100, 106, 107, 122, 173, 175, 226
 liberalusis šeimos politikos modelis 224, 226
 liekamojo pobūdžio gerovės valstybės modelis 105
 Lietuva 13, 51, 75, 90, 94, 95, 108, 151, 160, 161, 188, 189, 212, 213, 214, 225, 244, 245, 249, 276, 277, 279
 Lisabonos strategija 15, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 159, 164, 167, 182, 186, 191, 203, 207, 209, 212, 238, 269, 270, 271, 273, 275, 281, 300
 Lisabonos sutartis 13, 15, 25, 26, 28, 30, 43, 44, 45, 47, 48, 54, 56, 57, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 86, 87, 88, 91, 182, 241, 270
 Liuksemburgas 11, 12, 13, 30, 31, 73, 76, 79, 81, 108, 122, 138, 143, 151, 160, 277, 278, 279
 lyčių aspektas 195, 197, 198, 199, 202, 203, 208, 209, 211, 217, 218
 lyčių lygios galimybės 21, 38, 82, 97, 116, 117, 118, 137, 165, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 223, 227, 229, 230, 234, 235, 237, 238, 253, 253, 279
 lygaus traktavimo principas 69
 lygios galimybės 27, 88, 107, 111, 113, 114, 117, 118, 123, 139, 143, 181, 196, 208, 210, 211, 215, 223, 253, 313
 lygios teisės 117
 lygių galimybių politika 195, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 206, 210, 215, 216, 217, 218, 219, 230, 234, 238, 279, 292, 298
 Lygių galimybių taryba 201
 lygybė 7, 35, 46, 55, 82, 112, 113, 184, 192, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 213, 216, 217, 218, 219, 223, 230, 231, 233, 243, 253, 275, 292, 308, 313, 314, 315, 316
 lyties vaidmens rekonstrukcijos požiūris 196, 197, 218
 lyties vaidmens sustiprinimo požiūris 196, 197, 218
- M**
- Malta 13, 107, 151, 159, 212, 214, 245, 276, 279
 marginalinis gerovės valstybės modelis 105
 Marshall, George Catlett 10
 Maršalo planas 10
 Mastrichto sutartis 12, 15, 25, 28, 32, 33, 34, 38, 57, 62, 71, 73, 84, 85, 86, 95, 115, 131, 132, 133, 153, 191, 201, 203, 218, 266, 291
 mažamečių vaikų priežiūra 207, 211, 213, 216, 222, 223, 224,

- 229, 230, 238, 243, 244, 245, 253, 254, 274
mažos ir vidutinės įmonės 38, 84, 153, 165
medicininis požiūris į neįgalumą 285, 286, 298, 303
migracija 21, 45, 46, 74, 90, 178, 198, 216, 217, 232, 241, 253,
262, 275, 281, 307, 308, 309, 310, 314, 315
migrantai 17, 18, 21, 22, 29, 52, 64, 112, 162, 164, 165, 166, 168,
229, 230, 231, 232, 234, 241, 253, 263, 275, 277, 278, 314
minimalusis pragyvenimo lygis 51, 71
Ministrų Taryba 60, 73, 75
Mitterand, Francois 31
modernizavimas 21, 93, 118, 123, 238, 271, 274, 278
mokesčiai 61, 63, 68, 69, 77, 102, 104, 106, 110, 127, 227, 309,
311
mokymas 21, 30, 36, 38, 46, 52, 57, 84, 91, 93, 94, 101, 102, 119,
127, 132, 133, 134, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 157, 162, 165,
200, 202, 205, 206, 208, 210, 248, 254, 268, 276, 289, 292, 293, 294,
296, 299, 303, 304, 310, 313, 314
mokymasis visą gyvenimą 129, 133, 147, 148, 149, 150, 166, 168,
260, 274, 278, 299, 314
Monnet, Jean 10
Moterų ir vyrų lygių galimybių patariamasis komitetas 201, 209
moterų organizacijų tinklas 201
Moterų taryba 201
Moterų teisių gynimo komitetas 201
motinystė 52, 61, 103, 157, 211, 236, 237, 239, 254
motinystės (tėvystės) atostogos 223, 227, 235, 236, 237, 239, 240

N

- „naujasis skurdas“ 179
nacionaliniai diplomai 146
Nacionalinis užimtumo veiksnių planas 125, 141
namų ūkiai su nariais bedarbiais 250, 251
namų ūkis 102, 161, 180, 188, 190, 197, 224, 230, 237, 242, 243,
251
nedalyvavimo darbo rinkoje priežastys 126
nedarbas 7, 21, 37, 61, 67, 68, 90, 91, 93, 101, 102, 103, 113, 125,
126, 127, 129, 132, 133, 134, 139, 140, 141, 143, 144, 147, 156, 157,
158, 159, 160, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 175, 178, 179, 181, 190,
203, 207, 213, 248, 277, 288, 309
nedarbo lygis 91, 140, 158, 160, 161, 162, 163, 167, 203, 213
nedarbo rodikliai 125, 159, 213

- nediskriminavimas 40, 47, 55, 64, 82, 113, 123, 187, 195, 198, 199, 200, 202, 208, 218, 227, 268, 291, 292, 313, 314, 315, 316
- nediskriminavimo principas 40, 187, 195, 198, 199, 200, 202, 268, 291, 292
- neformalus fondas 93, 95, 97
- neformalusis mokymas(is) 151
- neformalusis sektorius 106, 107, 109, 175, 176, 191
- negalia / neįgalumas 8, 22, 41, 67, 68, 101, 103, 117, 126, 129, 179, 198, 202, 259, 261, 262, 265, 284, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 304
- neįgalieji 8, 51, 53, 55, 101, 103, 106, 129, 136, 158, 164, 166, 168, 184, 186, 207, 213, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304
- neįgaliųjų įtraukimas į darbo rinką 284, 289, 290, 292, 293, 294
- neįgaliųjų socialinė apsauga 284, 288
- neįgaliųjų socialinė integracija 8, 55, 284, 291, 292, 294, 296, 303
- neįgalumo politika 8, 284, 291, 302, 303
- nekvalifikuota darbo jėga 128, 158, 164, 166, 167, 168, 309, 310
- neutralus požiūris į lytį 196, 218
- nevyriausybines organizacijos 53, 84, 92, 117, 146, 175, 182, 185, 191, 192, 201, 205, 217, 231, 247, 296
- Nicos sutartis 12, 20, 25, 28, 41, 42, 43, 54, 57, 73, 83, 84, 85, 191, 203, 218
- Nyderlandai 11, 12, 13, 31, 32, 37, 44, 108, 122, 138, 142, 151, 159, 160, 161, 162, 211, 212, 244, 245, 254, 275, 276, 277, 278, 279
- Nuolatinio užimtumo komitetas 130, 135
- Nuolatinų atstovų komitetas 76
- nuopelnų principas 103, 108, 122

O

- objektyvios nedalyvavimo darbo rinkoje priežastys 126
- organizacija 14, 16, 36, 53, 76, 80, 81, 84, 92, 97, 108, 117, 131, 146, 147, 152, 175, 182, 185, 191, 192, 200, 201, 205, 217, 219, 231, 234, 237, 247, 260, 261, 265, 266, 268, 269, 276, 285, 291, 296
- orumas 47, 52, 55, 82, 85, 88, 97, 117, 182, 190, 192, 201, 208, 248, 258, 270, 296, 298

P

- pagyvenę žmonės 7, 22, 101, 142, 164, 166, 168, 202, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 279, 280, 281, 314

- pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybė 260
- pagyvenusių žmonių priklausomybės santykis 262
- pagrindinės reikmės 173, 174, 175
- pagrindinių reikmių skurdo samprata 173, 174, 175
- pajamos 22, 61, 101, 104, 106, 111, 126, 155, 158, 162, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 178, 180, 187, 188, 189, 190, 207, 211, 228, 233, 236, 258, 259, 277, 280, 289, 314
- pajamų rodikliai 175, 187, 188, 189
- papildomumo principas 88, 89, 92
- parama 10, 16, 22, 29, 35, 49, 52, 55, 67, 68, 69, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 111, 122, 126, 127, 139, 144, 146, 152, 156, 157, 164, 173, 175, 176, 181, 182, 183, 185, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 233, 234, 236, 238, 246, 248, 249, 253, 258, 264, 267, 278, 288, 289, 292, 297, 298, 302
- pareigų šeimai ir profesinių pareigų derinimas 129, 195, 198, 199, 206, 207, 210, 215, 216, 218, 223, 225, 230, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 253, 274
- partnerystė 14, 19, 32, 57, 87, 88, 89, 92, 97, 146, 205, 218, 261
- partnerystės principas 87, 88, 89, 92
- Pasaulinė Sveikatos Organizacija 260, 261, 285
- pasidalijamosios kompetencijos sritis 19, 23, 155, 156, 166
- Pasitikėjimo paktas užimtumo sričiai 135
- pasiūla 95, 141, 148, 165, 271
- pasyvi darbo rinkos politika 127, 139, 182
- pasyvioji socialinė politika 92, 97, 182, 223, 301, 303
- paslaugos 11, 17, 18, 19, 21, 29, 37, 40, 47, 52, 55, 61, 64, 69, 87, 90, 101, 102, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 117, 118, 123, 126, 127, 128, 130, 133, 137, 144, 148, 149, 159, 173, 174, 175, 176, 180, 183, 185, 199, 202, 203, 208, 211, 213, 216, 218, 222, 223, 224, 226, 227, 229, 230, 238, 240, 243, 244, 245, 248, 252, 253, 254, 259, 260, 263, 264, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 278, 279, 286, 288, 289, 299, 301, 309, 310, 311, 313, 314
- paslaugų prieinamumas 55, 144, 174, 270, 301
- Pataisytoji Europos socialinė chartija 25, 48, 51, 52, 53, 57, 292
- pažeidžiamos socialinės grupės 117, 126, 136, 156, 162, 167, 181, 183, 192, 197, 212, 219, 300, 311, 315
- pensija 61, 65, 101, 103, 104, 108, 111, 129, 144, 178, 189, 208, 212, 240, 257, 258, 259, 263, 264, 266, 267, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 311, 314
- pensijų sistemos 39, 108, 258, 266, 269, 275, 278, 281
- pensininkas 249, 263, 267, 281

- pensinis amžius 129, 240, 258, 260, 264, 269, 273, 275, 277, 279
perkvalifikavimas 30, 91, 93, 94, 127, 129, 146, 150, 268, 292
perskirstymo politika 18, 23, 88, 171, 189, 228, 249
perskirstomasis gerovės valstybės modelis 105
piliečių apsauga 33, 34, 86, 72,
piliečių gerovė 13, 14, 16, 22, 105, 111, 312
piliečių socialinė apsauga 60, 61, 68, 77, 78, 105, 107, 109, 110,
117, 123, 176, 261, 263, 309
piliečių teisės 33, 34, 44, 47, 48, 49, 50, 55, 56, 61, 68, 71, 72, 75,
80, 96, 113, 119, 123, 175, 177, 196, 197, 286, 304
pilietinė visuomenė 19, 39, 44, 72, 84, 92, 97, 113, 114, 116, 117,
118, 123, 166, 196, 203, 204, 206, 207, 217, 218
pilietinis neįgalumo modelis 286
pilietybė 20, 29, 33, 34, 51, 56, 57, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71,
72, 83, 104, 199, 226, 309
piniginė socialinė parama 18, 101, 102, 104, 109, 126, 127, 139,
224, 225, 228, 229, 236, 249, 278, 288
pirminės teisės aktai 25, 26, 27, 28, 47, 80, 203, 210, 211, 219,
292
plačioji socialinė politika 17, 101
pliuralizmas 47
politika neįgalumo atžvilgiu 8, 284, 291, 302, 303
politinė dimensija 17, 272
politinių galių persiskirstymas 307, 311, 312, 315, 316
poreikiai 17, 47, 87, 145, 148, 150, 151, 166, 168, 172, 173, 174,
191, 198, 199, 229, 240, 246, 251, 252, 261, 263, 264, 265, 268, 269,
271, 280, 285, 286, 289, 290, 291, 293, 297, 298, 300
Portugalija 12, 13, 31, 43, 88, 94, 96, 107, 151, 161, 188, 189,
211, 212, 214, 245, 275, 277, 279,
postindustrinė visuomenė 159, 174, 185, 224, 309, 310, 311, 315
postvencinis sveikatos priežiūros modelis 259
pozityvioji diskriminacija 196, 197, 294
požiūris 6, 7, 18, 31, 38, 39, 66, 104, 111, 114, 116, 118, 129,
130, 131, 132, 133, 136, 148, 172, 174, 178, 195, 196, 197, 200, 208,
210, 214, 217, 218, 226, 227, 237, 239, 257, 259, 260, 261, 270, 273,
274, 276, 280, 281, 284, 285, 286, 290, 291, 297, 300, 301, 302, 303,
304, 309
požiūris į lytį 195, 196, 197
požiūris į neįgalumą 284, 285, 286, 290, 291, 303, 304
požiūris į žmogiškąjį kapitalą 148, 149
pradžios iniciatyvos 127

- pragyvenimo lygis 51, 103, 109, 116, 158
- pragyvenimo šaltinis 103, 263
- pramonės pasiekimų gerovės valstybės modelis 105
- Prancūzija 10, 11, 12, 13, 31, 41, 44, 50, 75, 108, 122, 137, 138, 151, 159, 174, 189, 211, 212, 213, 225, 240, 243, 245, 276, 277, 279, 297
- pranešimas 26, 53, 62, 115, 117, 134, 142, 143, 145, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 156, 163, 185, 192, 201, 212, 214, 215, 216, 231, 233, 234, 240, 242, 246, 247, 248, 250, 252, 265, 269, 272, 281, 297, 298, 304
- prenatalinės priemonės 240
- prevencija 40, 46, 78, 132, 138, 139, 183, 296
- prevencinis 142, 154, 259, 265, 281, 290
- prieinamumas 21, 55, 127, 128, 132, 139, 144, 145, 150, 174, 232, 270, 271, 292, 294, 301, 308, 312, 313, 315, 316
- priešpensis amžius 272, 277
- prisitaikymas 90, 91, 93, 136, 139, 143, 144, 148, 149, 159, 270, 272, 276
- privaloma teisinė prievolė 53
- pro rata* principas 277, 278
- produktyvumas 113, 143, 144, 148, 162, 208, 235, 259, 261
- produktyvūs senėjimas 259, 260
- profesinė integracija 292, 294
- profesinė liga 29, 130, 151, 152, 154, 155, 287
- profesinė rehabilitacija 127, 161, 162, 289, 292, 293,
- profesinė segregacija 149, 203, 213, 215, 218
- profesinės sąjungos 84, 85, 108, 116, 119, 130, 135, 154
- profesinio ir šeimos gyvenimo derinimas 129, 195, 198, 199, 206, 207, 210, 215, 216, 218, 223, 225, 230, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 253, 274
- profesinis judumas 29, 134, 158, 167, 309
- profesinis mokymas 21, 38, 91, 93, 94, 102, 127, 132, 148, 149, 151, 157, 161, 162, 210, 268, 276, 289, 292, 293, 299, 314
- profesinis orientavimas 52, 125, 268
- profesinis rengimas 7, 20, 30, 40, 51, 86, 125, 126, 128, 131, 146, 147, 149, 150, 151, 156, 165, 167, 200, 248, 268, 292, 308, 310
- profesinis švietimas 71, 149
- programavimo principas 92
- programos prieš skurdą ir socialinę atskirtį 171, 177, 179, 187
- proporcingumo principas 73
- proporcinis principas 277, 278

R

- rasė 41, 111, 202, 291
 reabilitacija 102, 127, 161, 162, 259, 289, 292, 293, 296
 reforma 12, 42, 43, 88, 91, 93, 121, 135, 137, 140, 146, 147, 150,
 151, 156, 162, 163, 196, 211, 264, 270, 273, 275, 281, 292, 314
 Reformų sutartis 13, 25, 28, 43, 44, 54
 regionai 16, 18, 19, 21, 31, 39, 72, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92,
 93, 94, 95, 97, 140, 141, 147, 156, 160, 185, 186, 192, 205, 272, 309
 Regionų komitetas 38, 42, 60, 73, 77, 85, 86, 87, 97, 135
 reglamentas 26, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 76, 92, 94, 96, 116, 156,
 179, 232, 241, 243, 292, 301
 reguliavimas 7, 18, 19, 23, 60, 61, 64, 65, 67, 83, 96, 107, 155,
 158, 166, 175, 178, 191, 312
 reikalavimai darbo jėgai 128, 146, 148, 166, 278, 310
 reintegracija (gražinimas) 131, 284, 293
 rekomendacija 26, 41, 61, 62, 77, 114, 134, 136, 140, 142, 150,
 155, 157, 184, 185, 233, 236, 245, 250, 254, 294, 295, 298, 299, 302
 remiamasis užimtumas 127
 reprodukcinė elgsena 310
 Ryšių tarp pagyvenusių žmonių grupė 266
 Rytų Europa 32, 85, 117, 118, 240, 243, 244
 rodikliai 125, 128, 130, 135, 141, 142, 148, 159, 160, 175, 177,
 183, 184, 187, 188, 189, 190, 192, 205, 209, 213, 215, 219, 225, 229,
 238, 242, 243, 245, 260, 262, 270
 Romos sutartis 11, 25, 28, 29, 31, 56, 61, 73, 79, 83, 84, 85, 88,
 93, 118, 130, 131, 137, 177, 178, 180, 199, 200, 203, 231, 232, 246,
 263
 rotacija 80, 127, 162
 Rowntree, Benjamin Seebohm 173
 Rubin, Gayle 196
 Rumunija 13, 151, 159, 188, 189, 213, 214, 279

S

- samdomas darbuotojas 49, 52, 64, 84
 samprata 6, 7, 8, 9, 17, 22, 29, 44, 107, 117, 125, 126, 171, 172,
 173, 174, 175, 180, 181, 187, 191, 202, 222, 223, 229, 244, 245, 253,
 260, 284, 285, 303, 308
 sanglauda 14, 16, 19, 20, 22, 28, 29, 31, 32, 33, 38, 39, 40, 43,
 46, 54, 57, 60, 61, 62, 65, 71, 75, 83, 86, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97,
 112, 113, 114, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 132, 133, 134, 136, 140,
 141, 143, 144, 147, 162, 165, 168, 177, 180, 182, 184, 190, 191, 192,

- 209, 233, 295, 300, 313
  - Sanglaudos fondas 93, 95, 96
  - sanglaudos politika 60, 88, 89, 91, 209
  - Santer, Jacques 135
  - santykinio netekimo skurdo samprata 173, 174
  - Saugos, higienos ir sveikatos apsaugos darbe komitetas 153
  - saugumo ženklai 153
  - savaiminis mokymasis 151
  - savarankiškumas 15, 18, 27, 64, 65, 67, 70, 71, 76, 79, 80, 89, 93, 102, 115, 119, 156, 157, 199, 207, 210, 216, 218, 239, 259, 260, 261, 264, 270, 285, 289, 291, 293, 294, 295, 296, 303, 304
  - Schuman, Robert 10
  - segmentacija 144, 163
  - senatvė 8, 20, 51, 67, 68, 101, 103, 104, 144, 151, 178, 179, 189, 212, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 280, 281, 287, 311, 314
  - senatvės pensija 101, 103, 104, 144, 178, 189, 212, 257, 258, 259, 263, 264, 266, 267, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 281, 311, 314
  - senatvės socialinė rizika 8, 257, 280
  - senėjimas 7, 8, 21, 144, 150, 165, 223, 229, 240, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 280, 281, 310, 314
  - siauroji socialinė politika 101
  - skaitmeninis raštingumas 128, 185
  - skurdas 30, 39, 46, 47, 52, 55, 57, 61, 114, 116, 165, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 170, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 207, 215, 223, 226, 227, 230, 231, 239, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 257, 264, 265, 276, 272, 278, 279, 287, 301, 308, 310, 313
  - skurdo feminizacija 207, 310
  - skurdo riba 174, 175, 188, 190
  - skurdo samprata 173, 174, 175, 180, 191
  - Slovakija 13, 151, 159, 160, 161, 188, 189, 214, 225, 244, 245, 249, 278, 279
  - Slovėnija 13, 151, 160, 161, 188, 189, 212, 214, 245, 249, 279
  - socialiai priimtinas pragyvenimo lygis 105, 109
  - socialinė aprėptis 117, 142, 144, 148, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 192, 208, 209, 231, 250, 258, 259, 260, 267, 269
  - socialinė apsauga 7, 18, 19, 20, 21, 27, 28, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 46, 51, 52, 55, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 77,

78, 79, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 129, 130, 131, 132, 137, 138, 144, 158, 162, 163, 165, 166, 167, 176, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 190, 192, 198, 202, 207, 209, 210, 212, 225, 226, 227, 232, 235, 236, 237, 238, 249, 250, 254, 257, 258, 260, 261, 263, 265, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 280, 284, 288, 289, 209, 308, 309, 311, 313, 314, 315

socialinė atsakomybė 111, 190, 216

socialinė atskirtis 35, 36, 37, 40, 46, 52, 55, 57, 94, 102, 114, 116, 117, 150, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 190, 191, 192, 208, 230, 231, 239, 249, 250, 253, 258, 268, 269, 279, 291, 301, 308, 313

socialinė dimensija 6, 7, 8, 9, 17, 22, 23, 31, 32, 33, 36, 38, 43, 50, 51, 53, 56, 57, 58, 60, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 96, 97, 118, 119, 138, 179, 181, 191, 242, 266, 307, 308, 312, 315

socialinė gerovė 7, 17, 18, 64, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 119, 122, 173, 175, 176, 177, 181, 249, 308, 309, 311, 312, 315

socialinė grupė 64, 156, 162, 184, 199, 231, 264, 266, 268, 279, 292, 293, 304

socialinė izoliacija 246, 258, 267, 280

socialinė lygybė 184, 192

socialinė padėtis 69, 198

socialinė parama 49, 52, 55, 67, 68, 69, 102, 103, 104, 105, 122, 126, 127, 173, 182, 183, 185, 224, 227, 229, 233, 236, 258, 278, 288, 297

socialinė politika 6, 7, 8, 9, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 48, 51, 52, 53, 56, 57, 60, 64, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 86, 88, 92, 96, 97, 100, 101, 106, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 126, 129, 131, 132, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 148, 152, 153, 163, 172, 174, 177, 178, 179, 181, 183, 189, 191, 196, 197, 201, 210, 223, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 242, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 270, 275, 280, 284, 289, 296, 303, 304, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 316

socialinė raida 35, 75

socialinė rehabilitacija 289, 292, 293

socialinė rizika 8, 22, 67, 68, 101, 102, 103, 104, 108, 114, 154, 176, 212, 225, 227, 234, 235, 237, 250, 257, 258, 259, 280, 284, 303, 308

socialinė sanglauda 14, 16, 20, 31, 33, 40, 43, 46, 57, 61, 62, 65,

- 71, 75, 83, 86, 88, 89, 94, 97, 112, 113, 117, 120, 121, 122, 123, 140, 141, 143, 144, 147, 162, 165, 168, 177, 180, 182, 184, 190, 191, 192, 209, 295, 300, 313
- socialinės aprėpties rodikliai 183, 184
  - socialinės apsaugos sistema 19, 27, 28, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 72, 100, 101, 102, 103, 105, 109, 110, 112, 114, 115, 118, 119, 120, 129, 144, 158, 165, 166, 167, 178, 190, 207, 236, 237, 258, 263, 270, 271, 273, 274, 278, 288, 289
  - socialinės gerovės modeliai 7, 18, 39, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 119, 122, 176, 177, 249, 253
  - socialinės paslaugos 18, 21, 37, 40, 61, 69, 101, 102, 108, 109, 115, 133, 175, 176, 208, 224, 240, 259, 263, 264, 270, 271, 278, 288, 289, 311, 314
  - socialinės politikos objektas 17, 28, 36, 181, 191, 230, 264, 265, 280
  - socialinės politikos priemonės 6, 88, 97, 100, 113, 123, 126, 129, 196, 197, 228, 229, 234, 270, 289, 303
  - socialinės politikos turinys 6, 9, 20, 22, 23
  - socialinės teisės 17, 25, 32, 36, 37, 48, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 57, 61, 66, 69, 71, 75, 82, 113, 123, 176, 200, 204, 207, 234, 246, 264, 280, 292, 294, 295, 308
  - socialiniai partneriai 19, 35, 36, 39, 44, 46, 72, 92, 97, 108, 113, 115, 116, 123, 130, 131, 136, 141, 148, 151, 155, 164, 166, 185, 192, 205, 217, 238, 239, 276
  - socialinio teisingumo principas 23, 106, 107, 109, 113, 116
  - socialinis dempingas 69, 112
  - socialinis dialogas 21, 31, 32, 35, 46, 52, 108, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 118, 120, 123, 131, 135, 157, 167, 186, 192, 250, 272, 311, 316
  - socialinis draudimas 29, 38, 63, 65, 67, 69, 70, 102, 103, 104, 105, 108, 122, 129, 173, 176, 211, 236, 258, 262, 263, 277, 280, 311
  - socialinis feministinis lyties pripažinimo požiūris 196
  - socialinis požiūris į neįgalumą 286, 290, 291, 304
  - socialinis reguliavimas 18, 19, 23
  - socialinis skurdas 174
  - socialinis statusas 102, 128
  - socialinis teisingumas 17, 18, 23, 106, 107, 109, 113, 116, 121, 311, 315
  - socialinių veiksmų programa 30, 136, 232, 237, 264, 268, 293, 297, 298, 299, 304
  - socialistinis socialdemokratinis gerovės valstybės modelis 100,

- 106, 109, 122, 176
- socialistinis socialdemokratinis šeimos politikos modelis 226
  - solidarumas 6, 14, 15, 17, 18, 19, 23, 27, 33, 46, 47, 55, 61, 88, 97, 102, 111, 112, 113, 115, 117, 119, 122, 181, 186, 208, 224, 233, 238, 240, 258, 261, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 281, 308, 309, 311, 312, 313, 315, 316
  - solidarumo principas 15, 18, 115, 117, 267, 270, 309, 311, 315
  - specialieji poreikiai 285, 297, 298
  - specialiosios programos 126, 127, 141, 148, 247, 293
  - specializuotos įmonės 289
  - sprendimas 14, 26, 79, 89, 115, 178, 204, 264, 265, 279, 311, 313
  - sprendimų priėmimo hierarchija 87
  - Stabilumo paktas 135
  - stebėseną 39, 53, 133, 134, 149, 154, 164, 183, 184, 192, 199, 205, 206, 208, 217, 222, 242, 250, 253, 254
  - stokos principas 103, 104, 107, 122, 226, 249
  - strategija 27, 39, 40, 41, 72, 89, 90, 91, 92, 93, 103, 114, 117, 118, 121, 123, 125, 128, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 148, 149, 151, 154, 156, 157, 159, 164, 165, 166, 167, 168, 182, 184, 185, 186, 190, 191, 192, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 212, 216, 218, 230, 238, 243, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 259, 260, 261, 265, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 281, 294, 298, 300, 308, 314
  - struktūrinė politika 7, 16, 60, 88, 89, 90, 93, 96, 97
  - struktūriniai fondai 16, 45, 60, 74, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 138, 156, 157, 167, 187, 217, 245, 296
  - struktūrinis nedarbas 140, 162, 163, 166, 168, 190, 309
  - suaugusiųjų švietimas 129, 274
  - subjektyvios nedalyvavimo darbo rinkoje priežastys 126
  - subsidiarumo principas 9, 14, 15, 16, 19, 23, 26, 34, 36, 37, 39, 40, 72, 87, 88, 89, 112, 114, 123, 155, 156, 177, 229, 241, 253, 265, 266, 280
  - suminis gimstamumo rodiklis 225, 242, 262
  - Suomija 12, 13, 109, 135, 151, 189, 211, 212, 225, 245, 247, 275, 279
  - Susitarimas dėl socialinės politikos 34, 38, 153, 201, 242
  - sutartis 11, 12, 13, 15, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 54, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 115, 116, 117, 130, 131, 132, 136, 137, 138, 140, 146, 152, 153, 159, 162, 167, 177, 178, 179, 180, 191, 192, 199, 200, 201, 202, 203, 214, 218, 230, 231, 232, 241, 242, 246, 247, 253, 263, 266, 291

Sutartis dėl Sąjungos veikimo 30, 45
Suvestinis Europos aktas 25, 28, 30, 31, 32, 49, 56, 78, 80, 82, 84, 88, 153
sveikata ir darbo sąlygos-ES 7, 31, 35, 51, 52, 77, 115, 116, 125, 125, 129, 130, 131, 144, 151, 152, 153, 154, 157, 167, 179, 229, 230, 235, 236, 238, 288
sveikatingumas 287, 288, 303
sveikatos apsauga 18, 20, 37, 38, 39, 40, 46, 51, 52, 55, 57, 61, 67, 71, 72, 76, 77, 78, 101, 108, 109, 152, 153, 154, 167, 173, 177, 216, 217, 236, 238, 246, 259, 263, 264, 270, 271, 272, 286, 311, 313, 314
sveikatos priežiūros modelis 259
sveikatos problemos 151, 185, 249

Š

Europos nacionalinės šeimos politikos observatorija 230, 234, 242
šeima 7, 21, 48, 52, 55, 61, 67, 71, 82, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 117, 126, 128, 129, 144, 149, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 185, 191, 195, 197, 198, 199, 200, 203, 207, 211, 212, 213, 215, 216, 218, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 249, 250, 251, 253, 254, 258, 259, 260, 262, 289, 309, 310, 311, 314, 315
šeimai palanki aplinka 223, 253
šeiminis gerovės valstybės modelis 107
šeimos gerovė 129, 225, 231
šeimos maitintojo vaidmuo 197, 198, 212, 218, 227
šeimos modelis 180, 224, 225, 241, 242, 259, 310, 314
šeimos nariai 67, 101, 106, 107, 126, 144, 176, 197, 207, 211, 213, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 239, 240, 241, 244, 245, 251, 289
šeimos politika 7, 101, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 241, 242, 253, 254
šeimos politikos modelis 7, 222, 226, 227, 253
šeimos politikos priemonių tipai 224, 225, 226, 277
Šiaurės Europos valstybės 105, 109, 110, 122, 138, 211, 243, 261
Ššvietimas 7, 18, 20, 21, 30, 38, 40, 46, 57, 61, 71, 72, 76, 86, 93, 94, 101, 109, 120, 125, 126, 128, 129, 131, 146, 147, 148, 149, 150, 156, 157, 165, 167, 174, 199, 202, 205, 206, 208, 209, 215, 232, 244, 245, 247, 248, 252, 254, 261, 262, 274, 293, 295, 296, 299, 304, 308, 310, 313
Švedija 12, 13, 109, 135, 151, 159, 160, 188, 189, 211, 212, 213, 225, 245, 247, 254, 275, 277, 279

švietimo ir profesinio rengimo politika 7, 125, 146, 147, 167

T

Taryba 10, 11, 26, 27, 30, 31, 35, 36, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 53, 54, 60, 61, 62, 65, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 90, 94, 96, 97, 113, 114, 116, 117, 119, 120, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 148, 149, 150, 153, 155, 156, 164, 165, 166, 168, 179, 182, 183, 184, 185, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 214, 229, 232, 233, 236, 237, 242, 244, 250, 251, 265, 267, 268, 270, 271, 273, 291, 292, 294, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302

Tarptautinė Darbo Organizacija 80, 97, 200

technologijų plėtra 93, 156, 208, 311

teisė 14, 16, 17, 18, 19, 20, 26, 28, 31, 39, 40, 42, 45, 47, 49, 54, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 80, 81, 82, 86, 112, 115, 123, 130, 131, 137, 152, 206, 209, 210, 211, 219, 231, 241, 264, 280, 290, 304, 311

teisės 17, 18, 20, 21, 26, 27, 29, 31, 33, 34, 39, 40, 42, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 87, 88, 89, 97, 103, 108, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 123, 130, 138, 158, 174, 175, 178, 179, 181, 182, 183, 190, 192, 196, 198, 199, 200, 201, 203, 204, 206, 211, 217, 218, 223, 230, 234, 236, 237, 239, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 260, 263, 264, 270, 275, 280, 286, 291, 292, 294, 296, 297, 300, 302, 303, 304, 311

teisės aktai 8, 14, 19, 25, 26, 27, 28, 37, 38, 41, 42, 44, 45, 46, 50, 54, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 70, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 97, 110, 115, 116, 122, 128, 154, 157, 176, 187, 198, 199, 200, 203, 204, 206, 207, 214, 215, 223, 236, 239, 280, 292, 295, 300, 304

teisės aktų konvergencija 64

teisingumas 12, 17, 18, 23, 33, 42, 45, 46, 47, 55, 56, 74, 106, 107, 109, 113, 116, 121, 311, 315

Teisingumo Teismas 11, 15, 26, 27, 31, 42, 49, 60, 61, 62, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 80, 81, 82, 87, 97, 119, 198, 219

teisinio aiškumo principas 81, 311

teritorinė sanglauda 43, 46, 57, 89, 117, 162, 165, 168, 190, 192

teritorinis principas 277, 278

Titmuss, Richard Morris 105, 122

Tolerancija 47

Turkija 13, 206

tvarumas 271, 312, 313

U

- Užimtumo ir darbo rinkos komitetas 136
- uždaroji šeimos politika 225
- užimtumas 7, 29, 33, 34, 35, 37, 38, 40, 41, 46, 57, 76, 77, 78, 83, 91, 93, 94, 101, 102, 104, 111, 112, 114, 115, 117, 120, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 178, 181, 183, 184, 187, 188, 190, 191, 198, 200, 202, 203, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 215, 216, 226, 227, 228, 230, 231, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 250, 252, 253, 259, 260, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 281, 286, 289, 292, 293, 294, 205, 296, 298, 300, 301, 303, 304, 309, 314
- užimtumo gairės 125, 134, 139, 142, 143, 144, 149, 167, 239, 298, 300
- užimtumo iniciatyvos 127, 135, 136, 139
- užimtumo lygis 35, 37, 46, 137, 139, 142, 159, 160, 164, 165, 166, 168, 203, 212, 213, 226, 227, 238, 269, 276
- užimtumo paslaugos 148, 289
- užimtumo politika 7, 18, 33, 36, 40, 46, 57, 86, 101, 114, 115, 118, 122, 125, 126, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 151, 155, 156, 157, 158, 162, 163, 165, 166, 167, 190, 203, 215, 289, 301
- užimtumo rodikliai 130, 142
- užmokestis 41, 50, 119, 133, 155, 196, 202, 205, 206, 213, 214, 230

V

- vadybos dimensija 17
- vaiko gerovė 223, 225, 246, 250, 253
- vaiko teisės 46, 47, 48, 55, 222, 223, 233, 234, 235, 245, 246, 247, 250, 251, 252, 253, 254, 310
- vaikų priežiūra 94, 157, 203, 206, 216, 218, 222, 223, 226, 227, 229, 243, 244, 245, 253, 254, 274, 313
- vaikų skurdas 223, 226, 227, 249, 250, 251, 254, 310
- valstybė narė 6, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 48, 54, 56, 58, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 86, 90, 91, 92, 93, 94, 108, 110, 114, 116, 119, 120, 121, 130, 131, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 141, 142, 144, 146, 147, 149, 151, 153, 155, 159, 162, 163, 165, 167, 177, 183, 184, 185, 186, 192, 199, 201, 202, 203, 205, 208, 211, 212, 213, 225, 229, 231, 236, 237, 239, 242, 244, 246, 247, 249, 250, 251,

- 254, 269, 273, 275, 277, 290, 291, 294, 295, 296, 297, 299, 303, 304, 312, 313
- valstybės intervencija 126, 175, 189
  - valstybės plačioji socialinė politika 17, 101
  - valstybės siauroji socialinė politika 101
  - valstybės socialinė politika 7, 8, 18, 23, 100, 101, 122, 189
  - Vaughan-Whitehead, Daniel C. 110
  - veiksmingumas 6, 33, 44, 45, 47, 48, 87, 90, 92, 97, 119, 134, 189, 270, 315
  - veiksmų programa 30, 50, 80, 81, 91, 97, 136, 176, 179, 203, 204, 205, 206, 207, 218, 232, 233, 237, 264, 268, 274, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 304
  - Vengrija 13, 159, 160, 161, 188, 189, 211, 212, 225, 245, 249, 278, 279
  - verslumas 139, 143
  - vertikaliaji segregacija 214
  - vertikalusis lėšų perskirstymas 102
  - vertybinės nuostatos 9, 17, 19, 43, 44, 46, 47, 54, 56, 57, 58, 88, 97, 100, 111, 112, 113, 120, 122, 175, 204, 205, 218, 228, 234, 240, 248, 292, 302, 312
  - vidurinis mokslas 146, 147, 150
  - Vidurio Europa 32, 117, 118, 240, 243, 244
  - Viduržemio jūros valstybės 117, 118
  - vidutinė gyvenimo trukmė 262
  - vienišas (vienas gyvenantis) asmuo 225
  - vienišas tėvas (motina) 180, 224, 233, 250
  - vienybė 17, 20, 117, 118, 184, 240, 272
  - vienodas vyrų ir moterų ekonominis savarankiškumas 207, 210, 216, 218
  - vienodasø darbo užmokestis 29, 157, 196, 200, 218
  - vienodinimas 7, 33, 36, 50, 60, 64, 96, 314
  - vienodo vertinimo principas 69, 71, 300
  - vienodos galimybės 19, 200, 202, 223
  - vienodos sąlygos 68, 69, 198, 199
  - viešosios paslaugos 87, 109, 113, 137, 175
  - viršenybės poveikis 14, 16, 17, 22, 70
  - visiškas užimtumas 46, 128, 138, 141, 142, 143, 144, 167
  - visuomenė 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 33, 34, 39, 40, 41, 44, 45, 53, 57, 61, 62, 63, 72, 74, 83, 84, 85, 92, 97, 102, 103, 106, 107, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 121, 123, 128, 136, 139, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 155, 160, 164, 165, 166, 167, 172, 174, 176, 179, 180, 181,

182, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 191, 192, 196, 197, 198, 199, 203, 204, 206, 207, 213, 216, 217, 218, 223, 224, 225, 227, 229, 233, 236, 239, 240, 241, 246, 247, 248, 249, 258, 260, 261, 262, 264, 265, 266, 269, 270, 272, 274, 278, 281, 285, 286, 287, 288, 290, 292, 294, 296, 297, 298, 302, 303, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315
visuomenės sveikata 21, 22, 45, 74, 240
vyresnio amžiaus žmonės 148, 158, 164, 178, 179, 229, 249, 260, 263, 264, 268, 269, 273, 274, 275, 276, 278, 280, 281
vyresnysis senyvas amžius 261
Vokietija 10, 11, 12, 13, 31, 32, 104, 105, 108, 122, 135, 137, 138, 151, 159, 188, 211, 212, 213, 214, 225, 245, 275, 276, 277, 279
von Bismarck, Otto 104
Waigel, Theo 135

Ž

Žalioji knyga 27, 36, 272, 281, 296
žinių ekonomika 120, 128, 140, 150, 182, 309
žinių visuomenė 121, 123, 149, 182, 183
žmogaus teisės 6, 17, 31, 33, 40, 42, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 58, 75, 82, 88, 97, 113, 121, 202, 245, 247, 254, 286, 302, 311
žmogiškasis kapitalas 148, 149, 162, 270, 313, 314
žmogiškieji ištekliai 35, 37, 94, 150, 217, 219, 276
Žuvininkystės orientavimo finansinis instrumentas 93, 95

Dromantienė, Leta; Česnuitytė, Vida

Dr291 Europos Sąjungos socialinė politika: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. – 368 p., iliustr.
Bibliogr. 318–338 p.
ISBN 978-9955-19-278-7

Vadovėlyje nuosekliai atskleisti Europos Sąjungos socialinės integracijos siekiai, principai, prielaidos ir procesai istoriniu požiūriu bei šiuolaikinės ES socialinės ekonominės ir politinės raidos sąlygomis, pateikta socialinės dimensijos samprata ir jos raida ES, analizuojami pagrindiniai ES socialinę politiką reglamentuojantys dokumentai, išskirtos pagrindinės socialinės politikos kryptys, plėtojamos ES ir atskirose valstybėse narėse. Daug dėmesio skiriama pagrindiniams ES socialinės politikos principams – socialinio teisingumo, saugumo ir solidarumo, demokratijos ir žmogaus teisių, lygių galimybių – ir jų įgyvendinimui valstybėse narėse. Vadovėlis padės studentams įgytas žinias taikyti identifikuojant ir analizuojant ES išskylančias socialines problemas, ugdytis gebėjimą savarankiškai lyginti ir kritiškai vertinti ES valstybių narių socialinės politikos priemones, suprasti ES ir atskirų valstybių narių socialinės politikos derinimo poreikį bei galimybes.

Vadovėliui būdingas tarpdalykinis požiūris: siejamos istorijos, filosofijos, politikos mokslų, viešojo administravimo, teisės, sociologijos ir kitų mokslų žinios. Jis gali būti naudingas šių sričių studentams, mokslininkams, politikams, praktikams.

UDK 364(4)(075.8)

Leta Dromantienė, Vida Česnuitytė
EUROPOS SAJUNGOS SOCIALINĖ POLITIKA
Vadovėlis

Redaktorė Vesta Adomaitienė
Viršelio dailininkė Stanislava Narkevičiūtė
Maketavo Janė Andriuškevičienė

SL 585. 2011 04 21. 16,26 leidyb. apsk. I.
Tiražas 450 egz. Užsakymas .
Išleido Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras,
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu
Spausdino UAB „Baltijos Kopija“, Kareivių g. 13b, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.eu
El. paštas info@kopija.eu